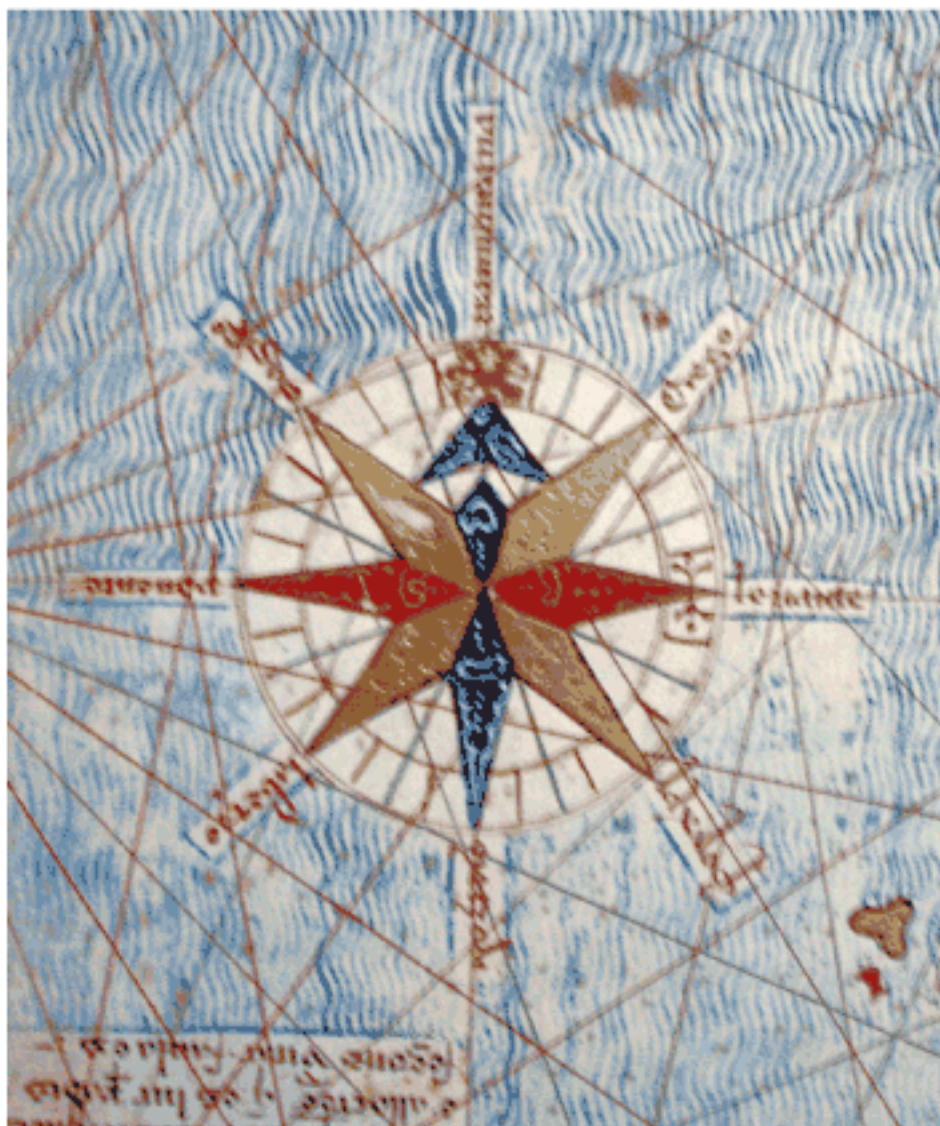

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2006)

Coordinadors:

Ramon Bassa i Martín
Ester Casellas Vives
Hermínia Planisi Gili

XIX JORNADA
D'ANTROPONÍMIA
I TOPONÍMIA
(MURO, 2006)

Universitat de les Illes Balears
Servei Lingüístic

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació i Cultura
Direcció General de Política Lingüística

**XIX JORNADA
D'ANTROPONÍMIA
I TOPONÍMIA
(MURO, 2006)**

Coordinadors: Ramon Bassa i Martín
Ester Casellas Vives i Hermínia Planisi Gili

Palma, 2007

© del text: els autors, 2007

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2007

Coberta: Gràfiques Planisi

Edició: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic. Edifici Son Lledó. Campus universitari.
Ctra. de Valldemossa, km. 7,5. 07012 Palma (Illes Balears)

Impressió:

Gràfiques Planisi. Gremi Boneters, 28.

Polígon de Son Castelló. 07009 Palma

ISBN: 978-84-7632-996-2

Dipòsit legal: PM 599-2007

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la seva coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del copyright.

ÍNDIX

PRÒLEG	9
Tema 1: ANTROPONÍMIA. ASPECTES FILOLÒGICS I HISTÒRICS	11
<i>Aportacions menorquines a l'onomàstica valenciana al segle XVII,</i> per Antoni Mas i Forners, Josep Mas i Martí i Joan-Lluís Monjo i Mascaró	13
<i>Evolució dels llinatges a Muro entre els segles XIV i XVIII,</i> per Miquel Àngel Tortell i Jaume Payeras Serra	27
<i>El ferro i els ferrers en l'antroponímia catalana i europea,</i> per Antoni Lluís Martí	43
<i>L'adaptació de topònims estrangers en català,</i> per David Ordóñez i Garcia.	49
<i>El vestuari tradicional mallorquí.</i> <i>La indumentària masculina en el període 1700-1850,</i> per Catalina Borràs Llinàs i Bàrbara Barceló Roig.	69
Tema 2: TOPONÍMIA. ASPECTES HISTÒRICS	109
<i>Els Esbarranch. Una família amb una vinculació de</i> <i>dos-cents cinquanta anys amb la mar,</i> per Mateu Ferrer Socias.	111
<i>Sobre alguns topònims relacionats amb la barriada de sa Indioteria,</i> per Antoni Ginard Bujosa.	119
<i>La toponímia com a font per al coneixement històric dels canvis de</i> <i>paisatge. L'exemple dels hidrònims devora la vila de Santa Margalida</i> <i>(s. XIV-s. XVII),</i> per Antoni Mas i Forners	135
<i>Baix de sa Riba i es Puig (Llorito). Notes d'història i microtoponímia,</i> per Pau Bibiloni Jaume, Antoni Ginard Bujosa i Andreu Ramis Puig-gros.	143

Tema 3: TOPONÍMIA. ASPECTES GEOGRÀFICS	175
<i>La toponímia de Vinromà (Muro),</i> per Gabriel Alomar Garau.....	177
<i>Mots amb arrels, una exposició didàctica sobre toponímia del Principat,</i> per Joan Avellaneda Artigas.	205
<i>Marines i garrigues a Mallorca, geografia de dos genèrics,</i> per Antoni Ordinas, Miquel Grimalt i Joan Caldentey.....	223

PRÒLEG

L'any 2004, el Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears va encetar una nova col·lecció editorial, titulada Sèrie Jornades, on s'agrupen un conjunt de llibres composts per les comunicacions presentades a les jornades anuals d'antroponímia i toponímia. Així, podeu trobar *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)* i *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2005)*.

A les portes de la celebració de la XX Jornada al Monestir de la Real de Palma, el Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears presenta el recull de les comunicacions exposades a la XIX Jornada, que tingué lloc al Teatre Municipal de Muro el dia 25 de març de 2006.

Aquest volum reuneix dotze articles que abasten un ampli ventall temàtic, dividit en tres seccions, tal com es presentaren en el moment oportú: a la primera, dedicada a l'antroponímia de caire filologicohistòric, la secció més nombrosa, hi trobam cinc comunicacions: «Aportacions menorquines a l'onomàstica valenciana al segle XVII», en la qual apareix la contribució onomàstica mallorquina i menorquina per dur a terme la repoblació del Regne de València després de l'expulsió dels moriscs; una anàlisi sobre els canvis que s'han produït en els cognoms des del repoblament fins al segle XX, a «Evolució dels llinatges a Muro entre els segles XIV i XVIII»; «El ferro i els ferrers en l'antroponímia catalana i europea», que explica les diferents versions del cognom Ferrer en el marc europeu. La comunicació següent té en compte els topònims forans, «L'adaptació de topònims estrangers en català», en canvi, «El vestuari tradicional mallorquí. La indumentària masculina en el període 1700-1850» fa esment a la importància del vestuari tradicional mallorquí, en concret el masculí.

La secció següent, caracteritzada pel tractament de la toponímia des d'un enfocament més històric, és encetada per la comunicació «Els Esbarranch. Una família amb una vinculació de dos-cents cinquanta anys amb la mar», de Mateu Ferrer, que fa un estudi històric i actual de la família Esbarranch; Antoni Ginard elabora una explicació «Sobre alguns topònims relacionats amb la barriada de sa Indioteria». Les dues comunicacions restants, «La toponímia com a font per al coneixement històric dels canvis de paisatge. L'exemple dels hidrònims devora la vila de Santa Margalida (s. XIV-s. XVII)» (Antoni Mas i Forners) i «Baix de sa Riba i es Puig (Llorito). Notes d'història i microtoponímia» (treball col·lectiu de Pau Bibiloni, Antoni Ginard i Andreu Ramis), tracten la relació dels topònims i la història,

però centrant-se en dos llocs diferents.

El tercer grup reuneix les comunicacions toponímiques que estudien fenòmens des d'una perspectiva més geogràfica. Així, podem trobar: «La toponímia de Vinromà (Muro)», estudi centrat en un topònim murer; «Mots amb arrels, una exposició didàctica sobre toponímia del Principat», de Joan Avellaneda, que fa un estudi sobre la toponímia del Principat; i «Marina, garriga, pleta i mitjà. Significació fitosociològica i paisatgística», comunicació realitzada col·lectivament pels geògrafs Antoni Ordinas, Miquel Grimalt i Joan Caldentey.

En el transcurs de la història de les jornades, som conscients que l'interès per la toponímia i l'antroponímia va en augment, pel fet que al principi eren unes reunions quasi familiars, mentre que avui s'ha arribat a un punt en què més d'un centenar d'assistents (en algunes trobades hi havia més de cent trenta assistents) poden gaudir de les comunicacions elaborades pels seus professors o, fins i tot, companys i compartir-les. Això també és degut a la col·laboració i la participació dels membres dels departaments de Ciències de la Terra i de Filologia Catalana i Lingüística General, juntament amb el Gabinet d'Onomàstica, creat el 1995, que de llavors ençà és l'organisme encarregat d'organitzar i coordinar aquests encontres.

Pensem que aquests treballs de recerca, conjuntats amb la tasca diària del Gabinet d'Onomàstica, ajuden a completar les seves funcions d'investigar, difondre i assessorar sobre qüestions onomàstiques (toponímia i antroponímia), i al mateix temps contribueixen a difondre i promocionar la normalització onomàstica en el camp de l'antroponímia (noms de pila i cognoms) i de la toponímia (toponímia urbana i rural i cartografia), i a donar a conèixer i difondre els treballs que es fan en aquests camps.

Mallorca, març de 2007

Ramon Bassa i Martín
(Director del Servei Lingüístic)

Ester Casellas Vives
(tècnica del Gabinet d'Onomàstica)

Hermínia Planisi Gili
(tècnica del Gabinet d'Onomàstica)

Tema 1

**ANTROPONÍMIA.
ASPECTES FILOLÒGICS
I HISTÒRICS**

APORTACIONS MENORQUINES A L'ONOMÀSTICA VALENCIANA EN EL SEGLE XVII

Antoni Mas i Forners, Joan-Lluís Monjo i Mascaró i Josep Mas i Martí

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

La importància de la contribució mallorquina en la repoblació del Regne de València, després que foren expulsats els moriscos en 1609, compta amb diversos estudis monogràfics de caràcter general, des del treball pioner d'en Josep Costa i Mas (1977-1978), *La repoblació mallorquina en la Marina alta i el seu entorn en el segle XVII*, fins a les darreres aportacions, de la mà d'Antoni Mas i Joan-Lluís Monjo, entre les quals tenim: *Repobladors mallorquins al Sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió* (2000), *Per poblar lo regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII* (2002) i *Tothom se'n va a la població de València. L'emigració mallorquina al Regne de València en el segle XVII* (2004). Les conclusions més importants d'aquests estudis vénen a remarcar, per un costat, el caràcter extraregnícola que tingué en molts indrets la repoblació valenciana del segle XVII, i per altra, el protagonisme que tingueren els illencs en aquest procés, sobretot de Mallorca, però també, en menor grau, els eivissencs i els menorquins. La migració cap a València esdevingué un fenomen de proporcions molt més importants que la mera anècdota: en un principi es parlava solament dels casos "aïllats" de repoblació insular de Tàrbena i de la Vall de Gallinera; actualment ja es pot atestar la presència de repobladors o emigrants illencs en una bona part del Regne de València, sobretot a la meitat sud, i molt significativament a la Marina, el Comtat, la Safor, la Ribera i la Foia de Bunyol.

Per un altre costat, la influència de la repoblació siscentista sobre l'onomàstica valenciana, pel que fa a les aportacions mallorquines, ha centrat l'interès de diversos estudis com *La mallorquinització onomàstica a la València del segle XVII. L'aportació de la vila de Santa Margalida* (Mas-Monjo 2001), *Els llinatges de creació mallorquina com a eina d'estudi de l'onomàstica del País Valencià* (Mas-Monjo 2003) o *Femenia, un llinatge toponímic mallorquí* (Mas-Monjo 2003). Per una banda, s'analitzaven els nous cognoms introduïts per les terres valencianes arran de la migració mallorquina que tingué lloc al segle XVII –amb les seues evolucions formals– i el consegüent factor de reforç de l'onomàstica d'arrel catalana, i per altra es destacava el valor de l'onomàstica com a eina d'estudi per als estudiosos de la repoblació, una tècnica que ja va ser practicada per Josep Costa, encara que ha vingut a perfilar-se amb una major precisió metodològica posteriorment.

En el present treball ens hem proposat de fer un estudi monogràfic dels menorquins que emigraren al Regne de València en el segle XVII a partir de les dades obtingudes fins ara en diferents arxius consultats, analitzant la seua herència onomàstica. Fins ara la presència puntual de menorquins ja havia estat detectada per alguns investigadors valencians; per

exemple, Joan Segura de Lago, observa la seua presència a Algemesí (1975), Eugeni Ciscar Pallarés, a la Valldigna (1997, 1998), i Lorena Cantó, a Pedreguer (2003).

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA

La Ribera és la comarca valenciana amb major presència de menorquins, a localitats d'antiga població cristiana com Algemesí, Cullera, la Pobla Llarga o Castelló de la Ribera, i en llocs de repoblació, com Manuel o Sant Joan de l'Ènova. Són especialment freqüents a la subcomarca definida pel riu d'Albaida, i molt significativament al llogaret de Sant Joan de l'Ènova o Santjoanet, on la majoria dels seus nous habitants eren originaris de Menorca. És aquest un cas molt especial dins del context del procés de la repoblació. Tanmateix, com veurem, no s'hi constituí, com en altres casos paral·lels, un nucli de població estable que hagi perdurat fins a l'actualitat.

En segon lloc, és la Safor que destaca per l'aportació menorquina i per les reccialsles onomàstiques actuals. Els trobam a la ciutat de Gandia i el seu raval, per diversos llocs de repoblació de l'Horta de Gandia, com Benirredrà, Daimús o Guardamar (l'antiga Alqueria de Tamarit) i de la Valldigna (concretament a Tavernes).

A la resta de comarques la seua presència va ser més anecdòtica. A la Costera els trobam al raval de Xàtiva, vinculats amb la població propera de Sant Joan de l'Ènova. A la Marina hi ha casos aïllats documentats a Dénia, Pedreguer, Pego, la Vall d'Alaguar, la Vall de Gallinera i Xaló.

CARACTERÍSTIQUES DEL SEU ASSENTAMENT

En molts casos la seua arribada al Regne de València va ser primerenca, coincidint amb l'inici de la repoblació (la majoria de les cartes de població daten de l'any 1611). Molts d'ells arribaren directament des de l'illa de Menorca i les característiques del seu assentament al Regne de València no mostra cap tret diferencial significatiu.

Una de les atestacions més antigues de la seua presència és del 23 de gener de 1611 a la ciutat de Gandia. Es tracta de la partida de matrimoni registrada a la col·legiata d'en Josep Bosc (que era vidu) i de na Joana Vilar. Al document s'indica que eren "naturals de Mallorca", però tenint en compte que en aquesta població hi ha altres habitants anomenats Bosc que eren menorquins i per la combinació de llinatges, que possiblement eren de Menorca i ja estaven establits al País Valencià.

Al Consell General del lloc de Sant Joanet de 20 de setembre de 1611, reunit en presència del seu senyor, trobam els noms d'en Miquel Oliver, que deu estar emparentat amb els Oliver que a la població veïna de Castelló es documenten com a menorquins (per exemple, Gaspar) i Domingo Capella, ben possiblement originaris de Menorca.¹ Del 15 de març de 1615 és el document en què en Josep Carròs i Pardo de la Costa, senyor del lloc de Sant Joan de l'Ènova, establia a la jurisdicció en Melcior Sabater, un llaurador menorquí, segons indica l'arxiu parroquial de Manuel.

¹ ADV, e 5.1, llibre 198, protocols dels notari Pau Pereda.

Com era habitual en la repoblació valenciana, el nou poblador rebia casa i terres en emfiteusi, o siga, en propietat compartida, i se sotmetia a pagaments anuals en diners i espècies, entre altres moltes condicions detallades a la carta de població. Concretament les propietats que va rebre varen ser: una casa en el carrer de l'església (que afronta amb casa de Jaume Vila), cinc fanecades de terra (fitant amb les propietats de Gaspar Úbeda, Domingo Capella i Pere Romero), quatre fanecades en la partida dels Malens (que fiten amb les propietats de Francesc Tomàs i Domingo Capella), nou fanecades en la partida del Camí Real (que fiten amb les terres de Nicolau Transano i Gaspar Úbeda), terra de vinya a la partida de les Eres (fitant amb la sèquia del lloc i amb el camí de les Eres), un tros de terra a la partida Tordera (que fita amb les terres de Miquel Oliver i amb la sèquia de la Pobla Llarga) i tres fanecades al terme de Castelló de la Ribera, a la partida de Benineixix (que fiten amb les terres d'Andreu Timor i Josep Goçalbo).²

En el decenni de 1620 es concentra el major nombre de població menorquina a Sant Joan, en algun cas es tracta de possibles antics pobladors de la veïna població de Castelló de la Ribera (com ara, la família de n'Antoni Sabater). Per exemple: Antoni Albertí («*hijo de Antoni Albertí y de Juana Seguí, natural de la villa de Alayor, de la isla de Menorca*», 1622, APMn), Gràcia Sabater («*doncella hija de Antonio Çabater y Margalida Petita, natural de Mahó, de dita isla de Menorca*», 1622, APMn), Cosme Constantí («*labrador natural de la isla de Menorca*», 1624, APMn), Joana Sabater («*doncella hija de Melchor y Juana Corantina, natural de dicha ciudad de Menorca*», 1625, APMn) o Lluç Sabater («*hijo de Lucas y Catalina Tartabulla [Taltevull], natural de la vila de Mahó, Regne de Mallorca*», APLI). Observeu la presència de llinatges menorquins, per exemple també, en aquest document redactat en 13 de desembre de 1625: «*Ego, Laurentius Sintes et Joanes Alles, agricultoribus loci de St. Joan habitatoribus, in pnt Ville Nove repertus*».³

A la població veïna de Castelló de la Ribera la documentació remunta també als primers anys de la repoblació. Així, el 23 de març de 1613, en Gaspar Oliver («*Ego, Gaspar Oliver, agricola civitates Minorice oriundi, de pnti vero in Villenove Castellonis repertus*») deixava la seua filla, Joana Oliver, a la casa del notari Bernat Casanova.⁴ El 25 d'agost de 1614, n'Antoni Sabater, un llaurador que residia llavors a Castelló de la Ribera, feia de procurador i tutor dels béns de n'Antoni Badia.⁵ El 2 de febrer de 1615, està documentat també a Castelló de la Ribera el sucrer Pere Roger, presumiblement també menorquí.⁶

Pel que fa a altres contrades, coetàniament trobem a la ciutat de Cullera «*Dominicus Gumilla, agricola insule de Menorca, habitator in ville Cullera residens*» (1613, 1616),⁷ i així mateix, entre els signataris de la compra de forment al mercader Joan Francesc Moyrano de Cullera (8 de setembre de 1616), en Pere Todolí, un llaurador menorquí que ja residia a l'alqueria de Guardamar, a l'Horta de Gandia.⁸

Alguns menorquins, emperò, arribaren de l'illa en dates molt més tardanes, quan ja els nous veïnats constituïts amb la repoblació estaven ja assentats. En aquest cas el nou poblador

² AMCR, protocols del notari Sebastià Montroig, llibre 1850.

³ AMCR, protocols del notari Francesc Calp, llibre 1857.

⁴ AMCR, protocols del notari Baptiste Calp, llibre 1835.

⁵ AMCR, protocols del notari Josep Casanova, llibre 1825.

⁶ AMCR, protocols del notari Sebastià Montroig, llibre 1850.

⁷ AMC, protocols del notari Pere Folquer, llibre 692 (any 1613) i llibre 694 (any 1616).

⁸ AMC, protocols del notari Antoni Corral, llibre 662.

es casà amb una descendent de mallorquins, nascuda en aquest cas a Pedreguer, una valenciana de primera o segona generació:

«En veinte y huno de mes de febrero de año 1658, el licenciado Jayme Bru [...] desposé solemnemente a por palabras de presente a Guillem Planes, labrador natural de Menorca y abitador en este lugar, hijo de Antonio Planes y de Antonia Bou, coniuiges, y a Coloma Roig, doncella natural y abitadora de este lugar, hija de Antonio Roig y de Antonia Guerau.»⁹

Només a la Ribera Alta del Xúquer, concentrats sobretot a la subcomarca del riu d'Albaida (en poblacions com Manuel, Sant Joan de l'Ènova, la Pobla Llarga o Castelló de la Ribera; properes a la ciutat de Xàtiva) es pogueren donar fenòmens de matrimonis entre cònjuges d'origen menorquí, com és habitual en altres contrades en què predominaren els repobladors d'un determinat origen i on la consciència i la identitat de la procedència al·lòctona va poder-se persevar per més temps. L'arxiu parroquial de Manuel registra l'existència d'enllaços de menorquins amb menorquins o amb mallorquins; com l'exemple que reproduïm davall, entre menorquins:

«[18 / 8 / 1625] Yo, fr. Marcos Moset, de la orden de St. F[rancisc]co, regent la cura de la parroquial de Manuel y Sant Joan [...] desposé por palabras de presente a Pere Elles, hijo de Lorenzo Elles y Rafela Pons, natural de la ciudad de Menorca, vecino de la Vilanova de Castelló, con Juana Çapater, doncella hija de Melchor y Juana Corantina, natural de la ciudad de Menorca, vecina del lugar de San Juan.»¹⁰

Tanmateix la petitesa d'aquesta comunitat va fer que es diluís amb el temps, sense perdurar en el mateix espai, diferentment com va succeir, per exemple, amb els mallorquins a l'àrea de la Marina-Comtat, per posar el cas més paradigmàtic.

LA SEUA PROCEDÈNCIA

La majoria dels qui s'especifica la vila de procedència sabem que eren originaris de Ciutadella (anomenada als texts Ciutat o Vila de Menorca). Els seus cognoms més habituals eren: Al·lès, Anglada, Corantí, Gallard, Garcia, Oliver, Peris (Piris), Sabater. Potser també tenien aquest origen els anomenats Bosc, Capella, o Torres, ja que solen ser uns llinatges característics de Ciutadella.

Els maonesos ocupen el segon quant al lloc de procedència dels emigrants. Duen els cognoms següents: Giner (Gener), Maçanet, Pons, Roger, Sabater, Todolí i Vila (i potser també caldrà afegir Cintes –Sintes als texts– i Gomila, que són molt freqüents en aqueixa banda de l'illa).

Només coneixem un cas d'un individu originari d'una població de l'interior de l'illa, que és Alaior. El seu llinatge és Albertí. (Potser també eren alaiorencs els Casesnoves i els Llam-

⁹ APPd, QL1655, Matrimonis.

¹⁰ APMn, QL1, Matrimonis.

bies, però també podrien ser ciutadellencs; a falta de més dades es fa difícil de precisar).

En algun cas la documentació confon amb mallorquins els habitants menorquins, possiblement pel fet de pertànyer la seua illa d'origen al Regne de Mallorca. Tampoc no són estranyes les vacil·lacions quant a la indicació de la procedència; com succeeix, per exemple, amb na Joana Sabater, de la qual l'arxiu parroquial de Manuel diu que és «*natural de dicha ciudad de Menorca*» (1625) i «*natural de Mallorca*» (1632). Aquesta circumstància ha dificultat la identificació sobretot en els casos d'individus portadors de cognoms que són habituals a les dues illes.

LES APORTACIONS ANTROPONÍMIQUES

Els cognoms que duïen els menorquins establits al Regne de València durant el segle XVII són: Al·lès (<Arlès), Albertí, Anglada, Bosc, Camps, Capella, Casesnoves, Coll, Constantí, Corantí, Felip, Ferrer, Font, Gallard, Garcia, Giner (<Gener), Gomila, Llambies, Maçanet, Oliver, Peris (<Piris), Petit, Planes, Pons, Roger, Sabater, Todolí (<Todorf), Torres i Vila; no hem inclòs els documentats a la Valldigna.

De la majoria d'aquests cognoms ja es coneixien al Regne de València una documentació medieval, arribaren en època medieval des de Catalunya amb els colonitzadors que davallaren després de la conquesta (hem pres com a referència bàsica el treball de Guinot 1999).¹¹ Hi ha uns pocs que no estan documentats abans del segle XVII, i que, per consegüent, podem considerar com a aportació insular vinguda des de l'illa de Menorca (o també des de Mallorca, ja que en algun cas també eren duts per emigrats mallorquins coetanis), ens referim a Corantí (documentat també al raval d'Oliva com a mallorquí), Gomila i Todolí (<Todorf).

En alguns llinatges aportats pels illencs, l'originalitat era només la forma dialectal; com succeeix per exemple amb *Llambies*: la forma coneguda a València és *Llambilles* (a Gandia ens apareix com a menorquí, encara que a Tàrbena i a la Vall d'Alaguar es documenta també com a mallorquí, procedent d'Artà).

VARIANTS FORMALS DELS LLINATGES

En aquest apartat analitzam les variants formals que han sofert els cognoms a la documentació. Algunes no són més que confusions o alteracions ocasionals; d'altres, en canvi l'interès és major perquè aqueixes alteracions han donat peu a versions formals dels cognoms primitius, part de les quals s'han mantingut fins ara. L'origen d'aquestes variants pot ser l'adaptació dels cognoms insulars a la fonètica valenciana, però també fenòmens lingüístics més mecànics o senzilles reinterpretacions.

¹¹ En el cas de Sabater, per exemple, ens trobam en uns mateixos documents, al costat dels menorquins anomenats amb aquest llinatge, que era el més freqüent, alguns valencians portadors també d'aquest cognom: Nadal Sabater i Catalina, filla de Joan Sabater d'Albalat de la Ribera (Cullera, 1617; Manuel, 1623), Vicente Sabater de Manuel (Manuel, 1627) i Joana Sabater de Canals (Xàtiva, 1636), i, fins i tot d'originaris del Principat: Madalena Sabater d'Uldecona (Xàtiva, 1636), o d'occitans: Gabriel Sabater de Marsella (Algemesí, 1620), .

a) A causa de pronunciacions dialectalitzants insulars

Determinades oscil·lacions formals que observam en la notació dels cognoms podrien ser explicades a partir de determinats fenòmens dialectals d'origen insular. Com és el cas de la neutralització vocàlica de les *oo* i *uu* àtones en *u* del menorquí, o també, per influx de la *í* tònica, en els dos darrers casos, com succeeix dialectalment en molts parlars del català occidental i de diverses localitats mallorquines:

Roger / Ruger. La darrera, atestada en un protocol notarial de l'Arxiu Municipal de Castelló de la Ribera: «Pere *Ruger*» (1615).¹²

Gomila / Gumila. La segona està documentada a l'Arxiu parroquial de Benimassot: «Miquel *Gumila*» (1640).

Todorí / Todolí / Tudolí / Tudulí / Tudurí. La variant valenciana més habitual és la segona; en canvi, la darrera és la més usual a Menorca. La tercera variant (*Tudolí*) ha estat recopilada a l'Arxiu parroquial de Montitxelvo: «Jusep *Tudolí*, fadrí habitador de Ayelo» (1649). La quarta (*Tudulí*) ha estat recopilada de viva veu en el País Valencià, per Joan Coromines: cova de *Tudulí* (al costat de la forma *Todolí*), a Bèlgida (Vall d'Albaida) i racó de *Todolí* (a Onda, Plana Baixa). Vegeu més avall l'anàlisi del pas *Todorí* > *Todolí*.

I així mateix, causades per la neutralització de les *aa* i *ee* àtones del conjunt català oriental; vegeu, per exemple, la representació de la vocal inicial també del cognom *Arlès* o *Al·lès*: “*Alles*” / “*Elles*” [APMn, *Matrimonis*, 1625, 1626].

En aquest mateix cognom, *Al·lès*, s'observa una dissimilació popular a favor de la geminada *rl* > *l·l*, com sol succeir a la parla popular mallorquina (com ara també a *pal·lar* <parlar, *conèixel·lès* <conèixer-lès). Aquesta geminada era representada antigament amb el grafema *ll*, cosa que ha produït a Menorca, actualment, la interpretació defectuosa per la grafia de la palatal *ll*. La forma *arlès* és el gentilici derivat del topònim *Arles*, que és el nom d'una població vallespirenca. Segons Coromines, l'etimologia pot deduir-se de les notacions més primitives del topònim: *Arulas* o *Arlas* (segle X), es tracta de la forma diminutiva llatina *ARULAS* ‘altarets’. També podria ser una deformació d'aquest topònim o de la forma homònima corresponent al nom de la vila provençal d'*Arle* / *Arles* (que té una etimologia diferent <ARELATE).

b) A causa d'adaptacions dialectals valencianitzants

Tenim el cas del cognom *Gener*, que és notat amb la variant dialectal valenciana *Giner*, amb la palatalització de la *e* per efecte del contacte amb la consonant palatal inicial: *giner* és la forma més habitual en valencià; existeix també el cognom *Giner* (cal assenyalar que coetàniament hem documentat també la variant *janer* per al nom del mes, amb l'obertura de la *e* pretònica, paral·lela a altres formes valencianes com *jagant*, *llauger*).

En el cas de *Peris* creiem que deu tractar-se d'una adaptació de la variant insular *Piris*, més etimològica i més comuna en valencià (a la mateixa de la Ribera actualment existeix també la variant *Piris*, però no en coneixem encara la procedència).

¹² AMCR, notari Josep Casanova, llibre 1824.

c) Altres adaptacions

La forma primitiva era *Todorí*, derivada de l'antropònim germànic THIUDURED. A Menorca sol escriure's generalment com a *Tudurí*. En les primeres atestacions documentals valencianes encara pot llegir-se la forma primitiva amb *-r-* intervocàlica; per exemple: «Àgueda *Todorí*» (26 de novembre de 1617, llibre de batejos de la col·legiata de Gandia, pàgina 70) i «*Nos, Petrus Todorí*» (AMC, 1621). Però ja des dels primers texts siscentistes apareix amb la versió actual, amb *-l-* intervocàlica. Aquest canvi de punt d'articulació de les consonants líquides potser ha estat influïda pel model d'altres formes amb la mateixa seqüència final: *Alcanalí, javalí, Bertolí, Motxolí* (cal fixar-se també en l'evolució *Caterina > Catalina*) El fet important és de constatar que es tracta d'una evolució tardana, perfectament datable en la primera meitat del segle XVII, ja que el cognom té tota la traça de ser importat de Maó; no es tracta, per tant, com suggeria Joan Coromines, de l'evolució antiga i autòctona valenciana d'un antropònim germànic per influència morisca.

DISTRIBUCIÓ ACTUAL DELS COGNOMS

Els cognoms que han perviscut fins a l'actualitat, es concentren sobretot a la ciutat de Xàtiva. Són Casesnoves, Sabater i Todolí. El més escampat i característic és Todolí, que al segle XVII estava documentat sobretot a l'Horta de Gandia (a la ciutat de Gandia, Beniredrà, Daimús, Guardamar i Palma de Gandia), però ja hi havia indicis de la seua difusió. Per exemple, en 1649 trobem a l'arxiu parroquial de Montitxelvo en Josep Todolí, que era nascut a Daimús (Horta de Gandia), però estava establert a Aiolo de Rugat (Vall d'Albaida). Actualment encara està escampat per l'Horta de Gandia (Gandia, Bellreguard, Miramar, Oliva, Potries, Piles, Rafelcofer) i per la Vall d'Albaida (Aiolo de Rugat, Castelló de Rugat), i també a la ciutat de Xàtiva.

Pel que fa a la Marina, un llinatge habitual encara a la Vall de Gallinera (des d'on possiblement s'ha escampat a localitats de l'àrea immediata com per exemple Pego, Dénia, l'Atzúvia o Alcoi) és Camps, arribat en aquest cas des de Menorca. A la mateixa comarca, concretament a la Vall d'Alaguar, i a Gandia, en canvi, es documenta portat per famílies mallorquines.

CONCLUSIONS

La contribució de l'illa de Menorca a la repoblació del Regne de València no va ser molt significativa, si es compara amb el cas de Mallorca. Les causes, a banda de la menor entitat demogràfica de l'illa, podem trobar-les en el fet que Menorca no comptés amb ascendents demogràfics com l'illa veïna, ja que encara no s'havia refet de la sagnia dels atacs piràtics turcs del segle anterior (Maó, 1535; Ciutadella, 1558). De fet durant la segona meitat del segle XVI i encara durant la primera del XVII s'observa, en canvi, una important aportació humana procedent de Mallorca, cosa que pot observar-se en la subsegüent mallorquinització onomàstica que en resultà, amb l'entrada de cognoms com Amorós, Bonet, Calafat, Campins, Caïmaris, Canet, Capó, Carrió, Cervera, Esbert, Femenies, Font, Fullana, Galmés,

Genestar, Llebrers, Monjo, Morell, Oliver, Picó, Quetgles, Ramis, Roig, Rosselló, Sanxo, Sastre, Sureda, Timoner o Venrell (vegeu MARTÍ 1990).

Tot i això la presència d'almenys una seixantena de menorquins al Regne de València no és només una anècdota, cal tenir-la també present.

La recialla onomàstica d'origen menorquí més important que podem encara atestar al País Valencià és el cognom Todolí, que ha pres carta de naturalesa valenciana pel fet de derivar de la forma insular primitiva Tudurí.

BIBLIOGRAFIA

ARDIT, Manuel (1993): *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, 2 vol., Barcelona.

BORONAT, Pascual (1901): *Los moriscos españoles y su expulsión. Estudio histórico-crítico*, 2 vols., [seguim la reedició facsímil de 1998 de les edicions París-València, València].

CANTÓ I GILABERT, Lorena (2003): «Els llinatges de Pedreguer», *XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica* (Teulada, 2002), p. 161-174.

CASEY, James (1981): *El Regne de València al segle XVII*, Curial, Barcelona.

CISCAR, Eugenio (1977): *Tierra y señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, Del Cenia al Segura, València.

CISCAR PALLARÉS, Eugenio (1997): *La Valldigna, siglos XVI y XVII. Cambio y continuidad en el campo valenciano*, Diputació de València, València.

CISCAR PALLARÉS, Eugenio (1998): *Vida cotidiana en la Valldigna (segles XV-XVIII)*, Simat de la Valldigna.

COSTA MAS, Josep (1977): *El Marquesat de Dénia. Estudio geográfico*, València.

COSTA MAS, Josep (1977-1978): «La repoblació mallorquina en la Marina alta i el seu entorn en el segle XVII», *Trabajos de Geografía*, 34, Mallorca, p. 87-91.

GUINOT, Enric (1999): *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, 2 vol., 3 i 4, València.

LEA, Henry Charles (1990): *Los moriscos españoles: su conversión y expulsión*, Institut d'Estudis "Juan Gil-Albert", Alacant.

MARTÍ CAMPS, Fernando (1990): *Els llinatges menorquins*, 2 vol., Quaderns de Folklore, 39, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, Ciutadella.

- MAS, Antoni & MONJO, Joan-Lluís (2000): «Repobladors mallorquins al Sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 56, Mallorca, p. 275-296.
- MAS, Antoni & MONJO, Joan-Lluís (2002): «La mallorquinització onomàstica a la València del segle XVII. L'aportació de la vila de Santa Margalida», actes del *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes* (València, 18-21 d'abril de 2001), Universitat de València, Denes, València, pp. 119-144.
- MAS, Antoni & MONJO, Joan-Lluís (2002): *Per poblar lo regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Govern de les Illes Balears, "Sa Nostra", Mallorca.
- MAS, Antoni & MONJO, Joan-Lluís (2003a): «Els llinatges de creació mallorquina com a eina d'estudi de l'onomàstica del País Valencià», dins les actes del *29 Col·loqui de la Societat d'Onomàstica* (Teulada, desembre de 2002), Universitat de València, Denes, València, p. 523-551.
- MAS, Antoni & MONJO, Joan-Lluís (2005): «Femenia / Femenies: un llinatge toponímic mallorquí», *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, Universitat de les Illes Balears – Govern Balear, Palma, p. 27-42.
- MAS, Antoni & MONJO, Joan-Lluís (2004): «Tothom se'n va a la població de València. L'emigració mallorquina al Regne de València en el segle XVII», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 15, p. 89-112..
- MOLL, Francesc de B. (1959): *Els llinatges catalans*, Moll, Palma de Mallorca.
- MASCARÓ PONS, Jaume (1987): «Antroponímia menorquina. Consideracions sobre cognoms de Menorca», *Randa*, 21, p. 185-196.
- SEGURA DE LAGO, Joan (1975): *Llinatges d'un poble valencià. Algemesí. Estudi històric i demogràfic (1433-1850)*, Diputació de València, Institució Alfons el Magnànim - Ajuntament de València, València.

ANNEX

QUADRE DELS MENORQUINS ASSENTATS AL REGNE DE VALÈNCIA (SEGLE XVII)¹³

a) Segurs

	Cognom	Nom	Any	Font	Pares	Cònjuge	Localització	Naixement
1	AL·LÈS	Pere-Joan	1625	APMn	Llorenç + Rafela Pous	Sabater, Joana.	Castelló de Xàtiva, St J ferrer	Ciutat de Menorca
2	ALBERTÍ	Antoni	1622	APMn	Antoni + Joana Seguí	Sabater, Ga.	Sant Joan	Alaior
3	ANGLADA	Rafela	1627	APPg		Garcia, Domingo	Pego	Ciutat de Menorca
4	BOSC	Sebastià	1633	ACG		Pons, Margalida	Raval de Gandia	
5	CAMPS	Antoni	1620	APBma APCG			Benirrama la Carroja Gandia	Menorca / Mallorca ¿?
6	CARRERA	Francesc	1626	AMCR			Castelló de la Ribera llaurador	Menorca
7	CAPELLA	Domingo	1611 1615	ADV AMCR			Sant Joan	
8	CASESNOVES	Antoni	1623	APMn	Rafel		Castelló de la Ribera	Menorca
9	CASESNOVES	Rafel	1623	APMn			Castelló de la Ribera*	Menorca
10	CINTES	Joana	1614	ACG		Juneda, Domingo	Gandia	
11	CINTES	Llorenç	1625	ACMR			Sant Joan	
12	CINTES	Miquel	1635	APX			Xaló	
13	COLL	Marianna	1655	APMtx		Todoí, Antoni	Daimús	
14	CONSTANTÍ	Cosme	1624	APMn	Martí + Elisabet Just	Alemany, Elisabet	Sant Joan	Menorca
15	CORANTÍ	Joana	1625	APMn		Sabater, Melcior	Sant Joan	Ciutat de Menorca
16	CORANTÍ	Margalida	1632	APMn		Segura, Ml	Sant Joan	
17	FERRER	Joana	1625 1632		Sabater, Joan		Sant Joan	
18	FONT	Guillem	1626	APAlg		Riera, Maria / Manyes, Elisabet	Algemesí	Menorca
19	GALLARD	Joana	1614	APVLg	Antoni + Joana Vidal		Vall d'Alaguar	Ciutadella

¹³ No estan inclosos els de la Valldigna.

APORTACIONS MENORQUINES A L'ONOMÀSTICA VALENCIANA EN EL SEGLE XVII

	Cognom	Nom	Any	Font	Pares	Cònjuge	Localització	Naixement
20	GARCIA	Anna	1627	APPg	Domingo + Rafela Anglada	Veres, Joan	Pego	Ciutat de Menorca
21	GARCIA	Jacinto	1621	AMC			Cullera llaurador	Vila de Menorca
22	GARCIA	Domingo	1627	APPg		Anglada, Rafela	Pego	Ciutat de Menorca
23	GINER	Miquel	1625	APD	Jaume + Mda Murilla	Llull, Anna	Dénia	Maó
24	GOMILA	Domingo	1613	AMC			Cullera llaurador	Menorca
25	JUNEDA	Domingo	1614	ACG		Cintes, Joana	Gandia	
26	LLAMBIES	Domingo	1617	ACG		Todorí, Àgueda	Gandia	
27	MAÇANET	Anna	1614	APRXà	Mateu + Antona Felip	Morell, Francesc	Raval de Xàtiva	Maó
28	MAÇANET	Mateu	1614	APRXà		Felip, Antona	Raval de Xàtiva	Maó
29	OLIVER	Antoni	1620	AMCR			Castelló de la Ribera sastre	
30	OLIVER	Gaspar	1612	AMCR			Castelló de la Ribera	Ciutat de Menorca
31	OLIVER	Joana	1614	AMCR	Gaspar		Castelló de la Ribera	Ciutat de Menorca
32	OLIVER	Miquel	1611	AMCR			Castelló de la Ribera	
33	OLIVER	Miquel	1611	ADV			Sant Joan	
34	PETIT	Margalida	1622	APMn		Sabater, Antoni	Sant Joan	Maó
35	PERIS	Antoni-Bt	1658	APD	Antoni + Aa Febrer	Soler, Jna-Anna	Dénia	Ciudadella
36	PLANES	Guillem	1658	APPd	Antoni + Ant. Bou	Roig, Coloma	Pedreguer	Menorca
37	PONS	Joan	1625	APD			Dénia	Maó
38	PONS	Margalida	1625	ACG		Todolí, Pere	Alqueria de Tamarit	Maó
39	PONS	Margalida	1644	ACG		Bosc, Sebastià	Gandia	
40	PRATS	Anna	1633	APBdrà		Todolí, Pere	Benirredrà	
41	ROGER	Rafel	1626	ACG	Gabriel + Caterina Mireba	Trilles, Fca.	Gandia	Maó
42	SABATER	Antoni	1614	AMCR		Petit, Margalida	Castelló de la Ribera	Maó

XIX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

	Cognom	Nom	Any	Font	Pares	Cònjuge	Localització	Naixement
43	SABATER	Gràcia	1622	APMn	Antoni + Margalida Petit	Albertí, Anna	Sant Joan	Maó
44	SABATER	Baltasar	1622	APMn			Sant Joan	
45	SABATER	Melcior	1615	AMCR APMn		Corantí, Jna	Sant Joan	Ciutat de Menorca
46	SABATER	Joan	1625	APMn		Ferrer, Joana	Sant Joan	
47	SABATER	Joana	1625 1632	APMn ACX	Melcior + Joana Corantí	Al·lès, Pere-Joan / Benet, Pere	Sant Joan	Ciutat de Menorca / Mallorca ¿?
48	SABATER	Lluc	1627	APLI	Lluc + Caterina Taltevull	Ivanyes, Josepa	Sant Joan	Maó
49	SABATER	Isabet	1631	Acx	Melcior + Bet Corantí	Gosalbo, Joan	n. Sant Joan h. Alcàntera	
50	SABATER	Antoni	1614 1622	AMCR APMn			Castelló de la Ribera Sant Joan	
51	TODOLÍ	Àgueda	1617	ACG		Llambies, Domingo	Gandia	
52	TODOLÍ	Francesc	1625 1646	ACG ARV	Pere + Margalida Pons	Simó, Anna	Alqueria de Tamarit, Benirredrà	Maó
53	TODOLÍ	Miquel	1628	APPG			Palma de Gandia	Mallorca ¿?
54	TODOLÍ	Pere	1625 1646	ACG ARV		Pons, Margalida	Alqueria de Tamarit, Daimús	Maó
55	TODOLÍ	Pere	1633	APBdrà		Prats, Anna	Benirredrà	
56	TODOLÍ	Antoni	1623 1655	AMC APMtx		Coll, Marianna	Alqueria de Tamarit, Daimús	
57	TORRES	Antoni	1667	APX	Llorenç + Àgueda Seguí	Forners, Maria	Pedreguer	Menorca
58	TORRES	Vicenç	1623	AMC			Cullera	Menorca
59	VILA	Miquel	1645	APD	Joan + Margalida Cartí	Mas, Margalida	Dénia cirurgià	Maó

b) Possibles

Cognom	Nom	Any	Font	Pares	Cònjuge	Localització	Lloc de naixement
ALEMANY	Elisabet	1624	APMn		Llebrers, Antoni / Constantí, Cosme	la Pobra Llarga	

APORTACIONS MENORQUINES A L'ONOMÀSTICA VALENCIANA EN EL SEGLE XVII

Cognom	Nom	Any	Font	Pares	Cònjuge	Localització	Lloc de naixement
BADIA	Joan	1614	AMCR			Castelló de la Ribera	
BORRÀS	Rafela	1625	APMn		Peris, Llorenç	Sant Joan	Mallorca ¿?
BOSC	Joan	1614	ACG		Adam, Anna	Gandia	
BOSC	Josep	1611	ACG			Gandia	Mallorca ¿?
CASANOVA	Esteve	1658	APPd			Pedreguer	
CERDÀ	Antonina	1625	APMn		Gomila, Guillem	Sant Joan	
FELIP	Antona	1614	APRX		Maçanet, Mateu	Raval de Xàtiva	Maó
GOMILA	Guillem	1625	APMn	Nicolau + Joana Server	Cerdà, Antonina	Sant Joan?	Mallorca ¿?
GUMILA	Miquel	1640	APBt	Bernat + Joana Castell		Benimassot	
GOMILES	Miquel	1646	ACG		Oliveres, Antonina	Gandia	
OLIVERES / SOLIVELLES	Antonina	1646	ACG		Gomiles, Miquel	Gandia	
PERIS	Llorenç	1625	APMn		Borràs, Rafela	Sant Joan	Mallorca?
PLANES	Antoni	1623	AMC			Daimús	Vila de Mallorca?
PLANES	Guillem	1635	AMC			Cullera	
ROGER	Pere	1615	AMCR			Castelló de la Ribera sucrer	
SABATER	Margalida	1632	APMn	Joan + Joana Ferrer	Tomàs, Miquel	Sant Joan	
SABATER	Catalina	1623	APMn	Joan + Jna Amor	Rubio, Francesc	Manuel	Albalat de la Ribera
TORRES	Antoni	1667	APX			Pedreguer	
VILA	Francesc	1626	APMn			Manuel	
VILA	Catalina	1624	APMn			Manuel	

Abreviatures dels arxius en què hem treballat:

ACG: Arxiu de la col·legiata de Gandia
 ACX: Arxiu de la col·legiata de Xàtiva
 ADV: Arxiu de la Diputació de València
 AMC: Arxiu municipal de Cullera (Ribera Alta)
 AMCR: Arxiu municipal de Castelló de la Ribera (Ribera Alta)
 APAIg: Arxiu parroquial d'Algemesí (Ribera Alta)
 APBma: Arxiu parroquial de Benirrama (Vall de Gallinera, Marina Alta)
 APBt: Arxiu parroquial de Benimassot (Comtat)
 APC: Arxiu parroquial de Carcaixent (Ribera Alta)

APD: Arxiu parroquial de Dénia (Marina Alta)
 APLI: Arxiu parroquial de Llutzent (Vall d'Albaida)
 APMn: Arxiu parroquial de Manuel (Ribera Alta)
 APMtx: Arxiu parroquial de Montitxelvo (Vall d'Albaida)
 APPd: Arxiu parroquial de Pedreguer (Marina Alta)
 APPg: Arxiu parroquial de Pego (Marina Alta)
 APVLg: Arxiu parroquial de Campell (Vall d'Alaguar, Marina Alta)
 APX: Arxiu parroquial de Xaló (Marina Alta)
 ARV: Arxiu del Regne de València

ELS LLINATGES DE MURO AL LLARG DELS SEGLES ANÀLISI DES DEL SEGLE XIII A 1804

Miquel Àngel Tortell Frontera i Jaume Payeras Serra

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest treball és aprofundir en l'evolució dels llinatges de Muro al llarg dels segles. La base del treball és un estudi presentat a l'assignatura Història Social de la Llengua Catalana, impartida per Joan Miralles i Monserrat, l'any 1999. Aquesta base ha estat ben ampliada amb diferents treballs, talles i llibres de posseïdors, que ens han permès tenir una visió més àmplia de la pervivència i els canvis que han patit els llinatges des del repoblament fins al segle XIX, amb una comparativa amb el segle XXI. Durant aquest període, s'han buidat més de 6.000 noms, que han resultat ser 341 llinatges.

2. L'ORIGEN DELS POBLADORS

Una altra part a la qual hem de fer esment és a l'origen dels habitants de Muro, que hom situa, majoritàriament, a Catalunya i, en menor mesura, a Occitània i a altres indrets:

En el cas de Mallorca, les referències a l'origen dels colons que apareixen en la historiografia no fan esment a cap dualitat, sinó contràriament, al predomini dels pobladors d'origen català, seguits en importància pels d'Occitània. Contràriament a València, el nombre de colons d'origen aragonès documentats a Mallorca és molt baix. De fet, la majoria d'autors que han tractat la qüestió han seguit o confirmat les asseveracions de Josep Maria Quadrado un llunyà 1850: entre los pobladores obtuvieron los del principado catalán una preponderancia notable, los del mediodía de Francia acudieron bastantes; de Aragón casi ninguno (Quadrado, 1850, apèndix 6è: 438-444).

Si en això —la procedència majoritàriament catalana dels colons, seguida en importància dels occitans— sembla haver-hi un relatiu acord (tot i que hom assenyala també la presència de persones d'altres procedències, com mercaders i menestrals italians), una altra qüestió, especialment controvertida, és quina proporció suposaven les diferents procedències.

A això cal afegir, segons indica Mas mateix, que els llinatges fan referència a l'origen toponímic:

De les quatre-cents cinquanta-vuit persones documentades, aproximadament 206 (un 4% del total; un 53,5% dels homes amb designació i un 83% de les dones) eren descrites amb referències toponímiques o que podem conèixer quin era el seu origen gràcies a altres informacions (per exemple, un topònim que segueix el prenom i el «llinatge»). Com és la tònica a les diferents poblacions mallorquines estudiades (Mas, 2002), el grup absolutament majoritari és el dels colons d'origen català (54%). La particularitat, respecte d'altres poblacions mallorquines és el baixíssim percentatge que suposen els que indiquen una procedència aragonesa (una, el 0,5%) i occitana (sis, el 2,8%).¹

	Núm.	%
Origen desconegut	6	2,8
Toponímiques genèriques identificades com a noms de població de Catalunya a l'edat mitjana	71	33,6
Topònims genèrics existents a Catalunya	5	2,4
Topònims o gentilicis catalans	116	55,0
Topònims o gentilicis aragonesos	1	0,5
Topònims o gentilicis occitans	6	2,8
Topònims andalusins	6	2,8
Total	211	100

3. LES FONTS

És obligatori un comentari de les fonts, en vista de la diversitat que hi ha i del grau de credibilitat diferent que tenen. El període que abraça l'estudi comprèn des dels primers repobladors fins al *Llibre de difunts* de 1804.

Hem de tenir present que l'any 1364 hi havia a Muro 253 famílies sotmeses a impost, tot i que la població es calcula que era a l'entorn de 2.000 persones, és a dir, que hi manca la família de qui pagava l'impost, els pobres, els captius i els esclaus.² També hem de suposar que el poble va creixent entre document i document consultats. Avui en dia, el poble té aproximadament 6.700 habitants.

- MAS, A. (2003). *L'onomàstica com a base per a l'estudi de l'origen dels colons el segle XIII*. En aquest treball fa un incís especial en l'origen dels repobladors a partir

¹ MAS I FORNERS, Antoni. «L'onomàstica com a mitjà per a l'estudi de l'origen dels colons de Mallorca en el segle XIII» dins *XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia*. Binissalem, 2003.

² ALOMAR, Gabriel; ROSSELLÓ, Ramon. (1990). *Història de Muro (1350-1516)*. III vol. Mallorca, pàg.102.

de les designacions toponímiques. Els documents buidats són essencialment capbreus i documents notariaus. Més amunt ja n'hem fet referència.

- *Talla de 1395*. Aquesta talla, com la de 1479 i 1515 (aquestes dues darreres cedides per l'historiador Guillem Barceló), està ubicada en els llibres de clàvaria conservats a l'Arxiu Municipal; concretament, es fa servir la relació nominal corresponent a l'assignació tributària de tots els contribuents en una talla imposada pel Consell de la Universitat per assumir les despeses de la vila. La presència majoritària d'homes en aquests documents és significativa. El 1395 hi ha 222 persones; el 1479, 331; el 1515, 311. Un total de 864 persones.
- *Llibre de manfollits de 1424*. També està inserit en el *Llibre de clàvaria*, però en aquest cas fa referència a contribuents que tenen un deute de 93 florins. Són 242 persones.
- *Posseïdors de 1576*. Buidat també per Guillem Barceló, tampoc no és exhaustiu perquè inclou tan sols els posseïdors, és a dir, exclou la resta de població i fa constar propietaris externs. Ara bé, també és interessant per nombroses persones importants de Muro que residien a Ciutat (Oleza, Sant Martí, Torrella, Serra, Font de Roqueta, Soldevila, Campamara, ...).
- *Llibres de difunts: 1646-89; 1725-40; 1776-1804*. Aquesta és la font més fiable de totes perquè la mort ens agermana a tots. Ara bé, també seria interessant poder obtenir, en tasques posteriors, la relació de naixements del mateix període, a més d'una cronologia més exacta de cada nom.
- *Cens de Muro, 2003*. També és molt fiable, si bé exclou tots els menors de 18 anys.

4. ELS LLINATGES PUBLICATS

En l'estudi present ens limitarem a publicar la llista de 341 llinatges que hem trobat en tot el període que comprèn des del segle XIII fins a l'any 1804, acompanyats del nombre d'habitants trobats a cada període. Hem unificat els llinatges que tenien una grafia diferent, però que feien referència al mateix llinatge. L'objectiu no és tan sols observar l'evolució dels llinatges al llarg dels segles i els reflexos de la fonètica catalana als documents, sinó també fer una immersió petita en el vessant demogràfic, a més d'una visió de la implementació dels llinatges diferents al llarg del temps.

4.1. Característiques lingüístiques

A l'hora de transcriure les talles i els llibres de difunts hem respectat la grafia perquè és un document interessant des de punts de vista diferents, però sobretot morfològics i fonètics, perquè s'hi reflecteixen diversos trets lingüístics del català que s'ha parlat al llarg de la història. Si bé és cert que tampoc dona molt joc, ni s'aporta res de nou als estudis existents.

Aquí farem esment a dotze fenòmens fonètics, morfològics i ortogràfics. El fet més evident que hem pogut observar és que els llinatges flexionen com si fossin un substantiu (es feminitzen, se'n fan diminutius, augmentatius, pluralitzen...). Una altra qüestió és que els

l·linatges que més variació han sofert són aquells que han estat més abundants i que hi han estat de manera ininterrompuda.

a) Els fenòmens fonètics

- **Neutralització a/e:** és el cas més clar i abundant, la confusió de la /a/ i la /e/ en posició àtona. Alba/Àlber; Basse/Bassa; Sardó (Cerdó); Famania/Famenia (Femenies); Farragut/Ferregut (Ferragut); Farrà (Ferrà); Farrer (Ferrer); Figarola (Figuerola); Quetglas (Quetgles); Quintane (Quintana); Saguí (Seguí); Saletas (Saletes); Sarver (Server); Selemancha (Salamanca); Vile (Vila); Vivas (Vives); Calefat (Calafat); Janer (Gener); Morante (Moranta); Pelau/Pelou (Palau); Sebater (Sabater); Serre (Serra); Sitjas (Sitges); Bannassar/Bannasser (Bennàsser); Baltran (Beltran); Campamar/Campemar (Campomar); Deviu (Daviu); Goixat (Goixet); Garau (Guerau); Meteu (Mateu); Pelet (Palet); Roque (Roca); Pesqual (Pasqual); Rabassa/Rebassa; Asbert (Esbert); Janovart (Genovart); Teroge (Terroja); i un de més rarenc: *Sequier (Siquier);
- **Neutralització o/u:** Sucies (Socies); Juan (Joan);
- **Dissimilació o/e:** Dezones (d'Ozona); Oliver/Aliver; Campamar/Campomar; Monge/Monjo;
- **Feminització:** aquest és un fenomen que hem detectat majoritàriament en l'edat mitjana, en què el l·linatge es feminitzava si feia referència a una dona. En canvi, a partir del segle XVII en comptes de feminitzar-se el l·linatge, al costat del de les dones apareix un segon l·linatge. Alguns d'aquests l·linatges feminitzats han perviscut com a malnoms —els que estan en cursiva. Aquestes són les feminitzacions que hem trobat: Muleta; Carriona; Mateva; Ponsa; *Negra*; Morra; Moreya; Llobeta; Brotada; Beneta; Bauçana; Campamara; Carbonella; *Paleta*; Cloquella; Ferraguda; Fiola; *Perellona*; Cerdona; *Sabatera*;
- **Diminutius:** Monget; Gilet/Gili (Gil); Bassó/Basseta (Bassa); Nava/Navata; Monge/Monget; Cloquell (Croc); Tortra (Tortella);³
- **Pluralització:** Forner/Fornés; Femenia/Femenies; Portell/Portells;
- **Palatalització:** Carbonel/Carbonell; Lorens; Lompart; Molet; Mescarel (Mascarell); Balester (Ballester);
- **L/U, velarització:** Alba/Auba;
- **Iodització:** Moyà (Mollà, també Muà o Mollans); Perelló (Pereió/Pareió); Boeras (Boieras); Fuya (Fulla); Casteyó; Vinyaveya (Vinyaveya);
- **Variació ortogràfica:** s. XVII ch<qu: Pochet (Poquet); Porcher (Porquer); Schales (Escalaes); Sifre (Cifre); Stelrich (Estelrich); Amich; Antich; Çabater (Sabater); Michel (Miquel);
- **Catalanització:** Fernandes (Fernández); Selsedó (Salzedo); Ximénes (Jiménez).

³ A instàncies del professor Joan Miralles, hem passat Croquell i Cloquell de fenòmens de rotacisme de la r a diminutius. En el cas de Cloquell, pateix un rotacisme de la r que passa a l. En el cas de Tortella, hi ha un emmudiment de la r.

El paradigma d'evolució dels llinatges el tenim amb Perelló molt present sempre a Muro. Avui en dia hi ha més de 250 persones que duen aquest llinatge. Hi trobam la iodització (Pereió/Pereó) i la feminització (Pereona) i també la confusió de /a/ i /e/ en posició àtona (Parelló/ Paralló).

b) Canvis de referent dels llinatges

Els llinatges no sempre s'han mantingut com una forma estàtica, darrere el verb, per identificar una persona; no ho eren en origen, ni tampoc no hi han evolucionat. D'una part els llinatges han esdevingut referents de molts de noms de lloc, topònims i microtopònims. En el present treball, hem identificat un altre tipus de mutació: els llinatges que esdevenen malnoms, molt comuns; i els noms que esdevenen llinatges, no tan comuns, però sí curiosos.

Llinatges que esdevenen malnoms:

hi ha hagut llinatges que s'han perdut, però que han perviscut com a malnoms: Brotat, Corona, Desones, Negret, Miqueló, Rom (Arrom).

Noms que esdevenen llinatges:

també hem trobat noms al segle XIII que s'han transformat en llinatges: Pons, Petro, Maymon, Guerau, Estrany.

4.2. Els pobladors de Muro

Les dades que hem obtingut del buidatge han estat comparades amb el cens de 2003. Les hem volgudes separar en dos grans blocs, un que abraça del segle XIII al segle XVI i l'altre que agafa els segles XVII i XVIII per dues raons bàsiques. La primera perquè són fonts diferents; i la segona, i no gens menys important, perquè hem apreciat que la majoria dels llinatges que han perviscut al llarg dels segles, i que tenen un pes demogràfic més important, arribaren en el primer període, especialment entre els segles XIII i XIV.

4.2.1. Segle XIII-XVI, pedrera de murers

Un fet que crida molt l'atenció és que els 59 llinatges trobats al segle XIII suposen 1.242 persones que el 2003 el duien de primer llinatge: Parera, Sant Martí, Mollet, Marc, Massanet, Frígola, Rosselló, Torrella, Gener, **Cerdà**, Flor, Martí, **Vidal**, **Palet**, Pasqual, Joan, Simó, Pujol, Joan, Amer, Miquel, Porquer, Gual, Cloquell, Pons, **Vives**, **Ferrer**, Mateu, Martorell, Morei, **Font**, Mulet, Poquet, Sastre, Cerdó, Ramis i Perelló. Els que estan en negreta també hi eren, al període mateix, a Santa Margalida.

Els que localitzam a una segona fornada, a la talla de 1395 i que avui perduren, són 77 llinatges que porten en primer lloc, 828 murers: Llobet, Mates, Roca, Bauló, Ribes, Gibert, Figuerola, Mieres, Vanrell, Fornari, Forner, Cards, Monjo, Llompart, Socies, Crespí, Comes, Palau, Riera, Alber, Ballester, Fluixà, Sabater, Bassa, Oliver, Carbonell, Serra, Moragues.

Al segle XVI hi ha un estancament. La dinàmica dels llinatges i la seva variació sobre el paisatge demogràfic, d'alguna manera, també reflecteixen la dinàmica socioeconòmica que viu el poble i, per extensió, el país. Així, a través de les fonts mateixes —talles i posseïdors— es constata una davallada significativa de la incorporació de llinatges durant el segle XVI. Pel que fa a la talla de 1515, hi apareixen pocs llinatges que perdurin: Colom, Estelric, Tortella. El mateix podem dir del *Llibre de posseïdors* de 1576, en què tan sols hi trobam Amengual, Salsedo, Morlà i Lloret com a llinatges nous amb un mínim de pervivència en el temps.

4.2.2. Segles XVI-XIX, la indecisió

La tendència de la incorporació de llinatges nous al mapa murer no augmenta gaire entre els segles XVII i XVIII, i això que la font varia considerablement. 4.834 morts apareixen en aquest període que comprèn 86 anys. La mitjana de morts cada any és de 54,6, si bé s'ha de destacar que entre 1715 i 1740 hi ha un augment significatiu dels morts per any 61,1. D'altra part, la incorporació de llinatges nous no és molt significativa: els 106 llinatges nous tan sols comporten un 4,6% del nombre de morts total. Ara bé, no podem aprofundir —encara— en qüestions demogràfiques d'aquest període perquè ens manca la comparativa amb els naixements.

Entre els anys 1646-1689 apareixen molts pocs llinatges que avui tinguin arrelament, tot i que la diversitat de llinatges és major, a causa de les migracions d'un poble a l'altre. Així, llinatges que tinguin un cert pes podrien ser: Antic; Barceló; Boieres; Frontera; Gelabert; Horrac; Isern; Moncades; Plomer; Riutort; Vallespir. En aquest període trobam 2.106 morts, 48,9 anuals de mitjana i 57 llinatges nous.

La tendència a incorporar llinatges nous cau encara més en el període que va entre 1725 i 1740: Moranta; Gamundí; Ginard; Arbona; Tous; Santandreu són alguns dels 19 difunts de llinatges nous que podem trobar, dels 14 llinatges que apareixen. Recordam que el nombre de morts d'aquest període suposa un total de 61,1 morts per any, la xifra més elevada.

Entre 1776 i 1804 observam la incorporació de 14 llinatges que encara perduren, dels 35 nous que apareixen. La tendència de morts anuals torna a davallar respecte als llibres de difunts anteriors i se situa en els 53,9. Els llinatges nous que encara podem trobar són: Amorós; Bonnín; Bover; Buades; Caimari; Campomar; Fortesa; Grau; Jaume; Moll; Obrador; Portell; Ripoll; Torrandell.

Seguidament, trobau el llistat complet dels 341 llinatges i l'aparició i la presència progressiva que han tengut al llarg dels segles. La taula també té la comparació amb la talla del segle XIII a Santa Margalida i amb el cens de Muro de 2003.

ELS LLINATGES DE MURO AL LLARG DELS SEGLES. ANÀLISI DES DEL SEGLE XIII A 1804

ANY 1646-49 1725-40	Morts 2106 924	Morts per any 48,9 61,1
1776-1804 TOTAL:	1804 4.834 <i>Llinatges nous: 106 222 morts:</i> <i>4,6%</i>	53,9 54,6

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Abedia									1		
Alba/Alber/Àlber		11	4	5	5	12	51	11	8	1	
Albertí/Albertina				1	3	1					
Alemaný							1			2	
Alomar				2	5	9	31	7	6	12	
Alzina	1					1	5		3		
Amengual						2	6		6	30	
Amer	1	2		2		1	13	7	18	19	
Amic							1				
Amorós									1	1	
Andreu							2	2	1		
Antic							8	2	6	8	
Arbona								1	1	1	
Argels							1				
Armengol		1	1	2							
Arrom								1			
Auxolí		1									
Balaguer				1			5	2	4	19	
Ballester/Ballestera		1	2	4	6	7	17	2	9	29	
Barceló							2	2	8	33	
Baró/Barró			3	3	3	3	4				
Bartomeu	1	2									
Bassa/Bassó/-eta		1	2	4	8	12	36	20	23	5	
Bauló		2	4	2	1	1	2	1	2		
Bausà/Bauçana						1		2		18	
Bautista								1			
Beatriu							6				
Beiga									1		
Bellver		1			1						
Bennàsser				3	1	3	3		3	15	

XIX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Berber		1									
Bertran		1	1						2		
Bestart							1			11	
Bibiloni				1		1	1		1	9	
Bisquerra			1							6	
Boieres							2	5	9	55	
Bonnín									1	12	
Bordoi							3	2		1	1
Borràs			1	1			7	3	8	2	
Bover									1	2	
Broronada							1				
Brotat/Brotada					5	10	30	6	5		
Bru			1								
Brunet		1	1							6	
Buades									2	6	
Bujosa									1		
Burguès							1				
Busquets	1						12	3	7	17	
Cabrer	1	1	1								
Caimari									2	15	
Calafat						2	6				
Calafell		1							1		
Calvó				1	4	10	23	13	15	31	
Campomar									5	3	
Canavels			1								
Canet				1	1		5				
Càneves							2	2		1	
Capblanc									1		
Capdebou					1		2				
Capellà		1	2	1					1	1	
Capó/Cappona						5	14	3	7	68	
Carbonell/-a		3	2	5	7	9	16	14	28	45	
Cardell/Carrell							1	2			
Cardona							2				
Cards		1					34				
Carreres		3	6	7	4	1					
Carrió/Carriona				9	1	9		17	26	33	
Carxell							4	1	2		
Castell	1	1	2	1			1				
Castellà/-ana/-ar		2	1	2		1					

ELS LLINATGES DE MURO AL LLARG DELS SEGLES. ANÀLISI DES DEL SEGLE XIII A 1804

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Casteller		1									
Castelló		2	1						1		
Català			1		1		10	8	13	10	
Cavallero									1		
Cerdà	1	3	2			2		4	2	13	
Cerdó	1	1		3	4	12	73	21	39	16	
Cifre		2						1		10	
Cladera				2	2	2	21	3	14	75	
Clar							1				
Cloquell/Croquell/-a	2	1	2		1	4	5	1	20	53	
Colom					1		1	1	2	5	
Colombàs			1								
Coll	2				1	1			3	5	
Comes		4	6	10	10	5	1	2	3	14	
Corona						3	1				
Corredor			1								
Corró						1	1			6	
Cosell		1									
Costa		1								2	
Crespí		1	3	7	2					40	
Cugullada								1			
Dalmau		1	1		1				3	5	
Desones						3	11	1			
Deviu		2									
Dolç		2	2	2	2	1					
Domingo				1	1			1			Domènec/ Dominici
Duran			1				3	4			
Esbert							2				
Escales				1	2	6	22	22	30	24	
Escanelles							4				
Escolà			1								
Escrivà									1		
Espinosa							1				
Estelric					2	11	6	2	4	5	
Esteve						4	4	1	1	2	
Estrany		1				1	3		2	2	
Fabregat/-gues*		2	2	2*							
Faiu			1								
Fe							1				

XIX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Febrer		2									
Feliu		1								2	
Femenia/ Famania			1	7	4	9	29	9	24	7	
Fernandes							1			38	
Ferrà				1	1	3	14	2	12		
Ferragut/-uda				4	2	4	17	4	11	7	
Ferrando									1		
Ferrer/-a	3	4	7	5	3	6	25	8	22	41	2
Figarola/-les		2	1	5	2	5	7	3	6		
Finestres		1									
Fiol/-a			1	3		5	20	7	8	18	
Fiolet							1				
Fiters							1				
Flaquer							2				
Flor	1	3	2	4	3	5	13		1		
Florit							1			26	
Fluixà		1	2	1	5	8	19	14	33	20	
Fons								1		2	
Font	2	7	6	7	7	11	25	12	20	45	4
Fontanet									1		
Fornari/Fornària*		2		2*	1	3	7	4	10	4	
Fomer/Fornés		3		8	6	17	55	23	43	149	
Fortesa									1	10	
Franc									6		
Freu/Frau*		1	1	1*							
Frígola	1	1	2	3	2	2	4	1			
Frontera							3		4	11	
Fuia		1									
Fuster				1				1		7	
Gaià			2		1					2	
Gall			1								
Gamundí								4	14		
Garau		2	2	1	2	1		1			
Garcies				1		1	2	1			
Garriga		1									2
Gassó		1	1								2
Gelabert							3	1		12	
Gener	2			5		5	8	2	3	1	
Genovart				3	3	6	3			1	

ELS LLINATGES DE MURO AL LLARG DELS SEGLES. ANÀLISI DES DEL SEGLE XIII A 1804

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Gibert		4	6	4	3	5	1				
Gil/Gili*/Gilet			2	7*	3	2	9		2	3	
Ginard								1	1	6	
Goixat	1	3	3	3							
Gomila							1			5	
Goterris							7				
Grau									1	2	
Guaita		2	2								
Gual/Gualla	3	6	10	10	2		5	4	14	30	
Guasp						4	4				
Gubies							1				
Horrac							1	1	5	4	
Huguèt				1					1		
Isern							1		8	1	
Jacob		3	2								
Jaume									2	4	
Jefer		2	1								
Joan	2	1	1	1	3	5	20	7	11	11	
Joi			1							1	
Jordí		1									
Josep								1			
Julia		1								13	
Llaneres			1					1			
Llàtzer							1				
Lledó	1	1	2						1	1	
Lleó			1								
Llobet/ -bat/Lobet/-e		1	1	4	1	1	1		1		
Llodrà							1				
Llompart/Lompart		1	1	1	2	2	5	6	12	14	
Llorenç	3	2									
Lloret						2	16	2	7		
Llull	1							1	1	9	
Maimó								1			
Malondra/-ada				2	1	4			3	5	
Marc	1	1				1	1	2		6	
Marcó			1							2	
Marcús				1		2	4	2			
Margarita							1				
Maria		1		1							

XIX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Marimon/Maimon				1	1	3	17	10	21	31	
Marsó									1		
Martí	2			1		1	12	3		13	
Martorell	4		1		1	9	20	16	5	64	
Mas		1							2	17	
Mascarell		1									
Mascaró	1	2							1	2	
Mascort							3				
Massanet/ Massana	5					1		3	3		
Massip							4				
Mates		1	3	2	1	1				2	
Mateu/Mateva	1	3	2	2	1	6	50	15	11	33	
Mesquida							2			3	
Mestre	1							1	1		
Mieres		1	3	4	2	2	11	2	6		
Milà									1		
Miquel/Micalot	1			2	4	6	28	14	12	8	
Mir				2		1	2			14	
Miró							2			18	
Molines				2	5	2					
Moll									4	5	
Mollà/Moyà			1		2		29	2	4	3	
Mollet	1	4	1								
Moncades							6	3	16	20	
Monjo/-ge/-get		2	2	5	1	4	16	2	8		4
Mora							3	1	1		Moratoni
Moragues		1	1	4	5	9	43	16	25	167	
Moranta								2	8	34	
Morei/Moreya	1	5	5	5	8	18	32	24	23	11	
Morlà						2		4	8	6	
Morro	1	1		1		2				6	
Mulet/Muleta	2	1	1	4	4	15	41	20	29	33	
Munar				1		1	10	5	10	19	
Muntaner				2		2	2	1	2	4	
Nadal							3			4	
Negre			1	3	3	8	21	7	8		
Nava/-eta/-ona			1	7	3	5	1				
Nicolau	1	1					1			5	
Niell			1						1	2	

ELS LLINATGES DE MURO AL LLARG DELS SEGLES. ANÀLISI DES DEL SEGLE XIII A 1804

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Noceres				4		4	25	18	18	26	
Noguera							2			1	
Obrador									20	1	
Oliver		4	3	6	5	3	23	18	20	42	6(Olivera/Olavis)
Orpí							2				
Paieres						1	7		10	43	
Palau		1	1	1	1	6	9	9	17	11	
Palet	1	3	3	2	1	1	12	10	14	2	Palet/Paleti
Palou	1	2	2			1			1		
Parera	1	1	1	1		1					
Parets							1				
Pasqual	1	3	5	3	1		6	2		24	
Pastor			1		5	2	4	4		18	
Pau	1								2		
Pere		2	1								
Perelló	1	2	4	6	8	21	171	70	66	244	
Petro				1	1	2	28	12	13	21	
Picó				1				2	2	43	
Pla		1									
Planaflor							3				
Planes			1	1		1	7	2		2	
Plomer							2	2	2	47	
Pomar							1		2		
Pons/Ponsa	1			4	1	4	18	13	19	45	
Poquet	1	1	3	4	4	13	38	27	28	34	
Porquer	1	1	2	3	2	2	8	3	3	56	
Portell									7	7	
Pou				2	4	9	9		3		
Puig	1	14	3	3				1			
Pujol	1	1		4	1	4	4	4	12	19	
Quetgles				15		15	70	22	52	47	
Quintana							7		2		
Ramis	1	1	2	5	6	18	145	72	91	190	
Rebassa		1	1	2						1	
Rei							1				
Reixac								1		2	
Remulà									1		
Resclosa		2	2								
Reura			1								

XIX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Reus					2	3	1	4	5	4	
Ribes		1	2	4		3		1	1	6	
Riera		1	1	1		1	11	6	5	29	
Ripoll									1	2	
Riusec	3	1	2	3	1						
Riutort							2	1	15	68	
Roca		1					2	1	1	5	
Roger			1	3	3	4	2	1	4		
Roig	1			2		1	7	1	3		
Romeguera								1		2	
Roquer			1								
Rosell			1						1		
Roselló	1					1	4	1	3	9	
Rovira	1		1								
Rubió									1		
Sabater/ -a/Çabater		3	6	8	6	5	26	14	21	17	
Sala	1	1				1				1	
Salamanca						1	7	4	25	20	
Saletes				3		3	8	2	5	7	
Salom		1	1	1				1	1		
Salsedo						1	5	4			
Sampol							2		1	4	
Sanoguera									1		
Santacreu									1		
Santandreu								2		7	
Santceloni		2									
Santmartí	2						2				
Sareig			1								
Sastre	1	1	1	2	3	9	10	7	21	105	
Saura		1		1		1					
Seguí				1			5	10	6	34	
Serra		2	3	1	3	5	43	26	31	100	2
Server				3	1	3	6	3	7	5	
Servià					1						
Sibil·lia					1						
Simó/-ona	1			3		3	18	9	6	5	
Simonet									1		
Siquier				1		1	1			12	
Sitges				4		4	6	4			

ELS LLINATGES DE MURO AL LLARG DELS SEGLES. ANÀLISI DES DEL SEGLE XIII A 1804

Llinatge	S. XIII	1395	1424	1479	1515	1576	1646-1689	1725-1740	1776-1804	S.XXI	Sta. Mda. S. XIII
Socies		2	3	4	4	3	4		1	27	
Soldevila		1	1	1		1					
Soler/-a	1	1				1				8	
Solivelles									2		
Sot	2	3	7	7	6	6	10				
Suau				1		3			1	1	
Suge			1								
Terrassa				1					1	6	
Terrens		1	1	1							
Terrés/Tarrés			2	6	2						
Terriola			3		3						
Toell				3		3	14				
Tolosa					1						
Tomàs		1					2	1	9	19	
Torrandell									4	16	
Torrella	4					3	3	3	5		Torroella
Torrens				1	6	5	24	10	11	8	
Torres					1		3				Torre
Torroja			1								
Tortella/Tortrella					1		10	6	6		
Tous								1	1	2	
Truiols									1		
Vallespir							2	6	7	40	
Valls							1			2	
Vanrell		1	1	1	1	1	1	1	1	22	
Ventallol		1		1							
Vertés			1								
Vicenç					1		1			2	
Vidal	1	6	4	4	1	2	6	1	4	5	
Vidrier							1				
Vilà/Vilar/Vila		5	6	2	3	2	1	4	3	1	
Vinyavella				1	1	3	6	8	3		
Vinyes									1		
Virallonga							1				
Viver									1		
Vives	2	1	2	1	5	12	13	5	9	53	
Ximenes									1		
	87	228	238	363	281	577	2106	924	1510	3428	17

EL FERRO I ELS FERRERS EN L'ANTROPONÍMIA CATALANA I EUROPEA

Antoni Llull Martí

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

Des que fa prop de tres mil cinc-cents anys, els hitites descobriren la manera de forjar el ferro i utilitzar-lo per fer-ne armes, eines i molts diversos utensilis, crec que podem donar per segur que aquest metall és el que més ha contribuït, i contribueix encara, al desenvolupament de la civilització. En els segles següents a aquest descobriment, els pobles que desenvoluparen les tècniques per obrar el ferro tingueren grans avantatges sobre els que les desconeixien, i encara durant l'edat mitjana, l'ofici de ferrer era molt preuat i, per això, quan per devers el segle XII començaren a fer-se usuals als països cristians de l'entorn del Mediterrani occidental els llinatges hereditaris, molts dels qui tenien aqueix ofici adoptaren *Ferrer* com a nom de família.

Un vell nom personal germànic introduït a Catalunya pels visigots i que s'ha conservat al nostre país com a llinatge, és *Isern*, que en documents catalans dels segles X i XI, escrits en llatí com era usual en aquella època, es troba escrit *Isarn* i *Isarnus*, derivat, segons sembla, del mateix mot germànic del que procedeix l'alemany modern *Eisen* 'ferro', documentat en antic alt alemany amb les formes *isarn* i *isan*, i en gòtic *eisarn*.¹ Altres antics noms germànics composts amb aquest mateix mot i un altre que els complementa, són *Isanbald*, *Isanbald*, *Isenburg*, *Isenfrid*, *Isimbert*, que han estat molt poc, o no gens, usuals en la nostra antroponímia medieval, i molt menys en la moderna.

Altres cognoms relacionats amb *Eisen*, 'ferro', són els alemanys *Eismann*, *Eisenmann*, *Eiser*, *Eisermann*, *Eisler*, *Eisner*, i els de jueus alemanys *Eisenbach*, *Eisenberg*, *Eisenfeld*, *Eisenstein*, *Eisenhandler*, i altres n'hi ha, també derivats d'*Eisen*, que formen composts amb un altre element que res no té a veure amb ferro, com *Eisenbaum* (ferro + arbre), *Eisenfarb* (ferro + color) i *Eisenzweig* (ferro + ram o branca). El mot anglès 'ferro', *iron*, el trobam en el cognom *Ironside*, i en l'edat mitjana era el mot amb què es designava un guerrer armat.

Un mot eslau que significa *ferro*, que el trobam en rus amb la forma *железо*, en búlgar *желязо*, en txec i eslovac, *železo*, en serbocroat, *željezo*, en polonès *żelazo* i en eslovè *železen*, també ha produït cognoms, com l'ucraïnès *Žaliznyak* 'un que negocia amb estris de ferro, ferrater' (i també 'ferrer'), el polonès *Żelaski*, el txec *Železný*, i els lituans *Železen* i *Želesnik*, i segurament n'hi ha d'altres.

¹ Förstemann posa amb interrogant la relació d'*Isarn* amb *eisen* 'ferro'. *Altdeutsches Namenbuch*, col. 971. Pensa que, tal volta, pot tenir a veure amb *Eis*, 'gel', però Kremer el posa com a derivat d'*isarn*, 'ferro' (*Die Germanischer Personen Namen in Katalonien*, p. 160). Moll (*Els Llinatges Catalans*, p. 113) indica que *Isern* prové del nom germànic *Isarnus*, però no es pronuncia sobre l'etimologia d'aquest.

També l'acer, l'aliat de ferro i carboni, ha produït cognoms, especialment en llengües germàniques, i en temps molt posteriors a l'ús del nom del ferro en els noms de persona. Tal és el cas de l'anglès *Steel*, de l'alemany *Stahl*, de l'holandès *Staal*, del danès i noruec *Stål*, del suec *Stahl* i el cas, molt especial, del famós revolucionari i dictador soviètic Iósif Vissarionovitx Djugaixvili, que creà i adoptà com a nom de guerra, i després cognom, *Stalin*, a partir del mot rus сталь (*stal*) 'acer'.

En la nostra llengua no he trobat, com a nom de persona, el nom del metall, rònec, exceptuat, si de cas, el ja esmentat *Isern*, però sí, i amb profusió, derivats del llatí *ferrum*, 'ferro', amb un sufix o altres elements, com és el cas del diminutiu *Ferret*, que pot correspondre al mot comú *ferret* que significava un ferro petit i particularment la peceta de ferro que era utilitzada per copejar una pedra foguera per treure'n espines per fer foc. El nom del metall adaptat com a cognom el trobam en el castellà *Hierro*, i, més antic, *Fierro*; en portuguès *Ferro*, forma coincident, en la grafia, amb l'italià, llengua en la qual també són usuals *Fierro* i *Ferri* (i *Ferretto*). En francès hi ha *Fer* i *Dufer*, i també *Ferret*, coincident en la seva forma escrita, amb un dels nostres.

Derivats de *ferrum* és també l'antic nom personal documentat en llatí amb la forma *Ferrucio*, del que n'és derivat *Ferruç* i *Ferreolus*, transformat en *Ferriol*, nom amb què són venerats alguns sants, entre els quals un prevere martiritzat a Besançon, al Franc Comtat, juntament amb un diaca anomenat *Ferruç*. Un altre *Ferreolus*, també sant, fou bisbe de Llemotges, i trobam encara un màrtir del mateix nom a Viena del Delfinat. Aquests antics noms personals perduren com a cognoms al nostre país i també a Itàlia, tot i que no hi siguin gaire corrents, amb les formes *Ferraiolo* (i també *Ferriolo*), i *Ferrucci* i a França tenen *Férreol*, i *Ferrus*, amb variants deformades popularment com són *Fargeau* i *Ferjeux*, i també *Ferrol*, nom d'un comtat el qual abans s'havia donat, en temps antic, el nom de *Férreol*.

Amb tot i la seva semblança fonètica amb *ferro*, no hi tenen res a veure *Ferran* ni *Ferrandell* ni *Ferrà*, que són formes del nom germànic *Fredenand*, que s'adaptà en llatí com a *Ferdinandus* i en castellà com a *Fernando*.

Composts amb el nom del ferro utilitzats encara com a llinatges són *Ferragut*, que es corresponia amb el mot que en català antic designava un tipus de ganivet o arma amb punta² (ferro agut, del que se'n troben dues formes en francès, *Ferragu* i *Férragus*), i la variant *Farragut* és coneguda als Estats Units d'Amèrica per haver estat el cognom d'un dels seus grans personatges, l'almirall Farragut, descendent d'immigrants menorquins. Una altra forma de la que en trobam variants en altres llengües és *Tallaferro*, que en principi era el nom d'una eina per tallar el metall i que després s'aplicà a aquell qui la utilitzava, i finalment acabà com a llinatge, procés similar a allò que degué ocórrer en italià, llengua en la qual trobam *Tagliaferro*, en francès *Taillefer*, i en el cognom anglès *Telfer*, segurament agafat del francès. Amb mots distints, però amb el mateix significat, tenim el cognom alemany *Eisenhauer*, que trobam en holandès amb la forma *Eisenhower*, llinatge famós per haver estat el d'un general que fou president dels Estats Units d'Amèrica.

A causa del gran prestigi de l'ofici de ferrer en l'època en què començaren a fer-se usuals els llinatges en les llengües que tenim més acostades, en la majoria d'aquestes hi

² Potser la punta d'una llança. Coromines, al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, tom III, pàg. 980, col. 1^a, cita, de J. Martorell, «la llança que és largua e ab lo ferro agut...»

trobam com a nom de família *Ferrer* o algun equivalent. En castellà tenim *Herrero*, i, més antic, *Ferrero*, forma que també es troba en italià; i en portuguès *Ferreiro*, tots derivats del llatí *ferrarius*. I també trobam com a cognom català *Ferrari*, sembla que de procedència italiana. A les terres de parla catalana durant els segles XIII i XIV, *Ferrer* era també usual com a nom de persona, i a Mallorca era entre els més comuns. Segons Joan Coromines, el nom propi *Ferrer* podria ésser derivat d'un antic nom germànic compost amb el mot *ferhu*, que significa 'pur',³ però és el cas que ni en la immensa recopilació de noms germànics de Förstemann, ni en la que féu Kremer sobre els noms germànics a Catalunya, he sabut trobar cap nom que sembli l'antecedent de *Ferrer*, per la qual cosa pens que és més probable que provengui del nom llatí, si bé podria ésser que un antropònim germànic de forma semblant hi hagués coincidit i al final, per devers els segles X i XI, haguessin arribat a convergir en una mateixa forma. En els segles XIII i XIV, *Ferrer* es mantenia encara entre els noms de bateig més usuals, però en els següents segles el seu ús, com a nom personal, disminuï notablement i acabà per desaparèixer, tal com va ocórrer amb alguns altres noms de procedència germànica, com *Berenguer*, *Bertran*, *Galceran*, *Gilabert*, *Guerau* i alguns altres que només han perdurat com a noms de família.

També trobam com a llinatge alguns altres noms d'ofici relacionats amb *ferro*, com són *Ferrater*, que designa 'el qui compra i ven coses de ferro' (del que procedeix *ferreteria*); *Ferraire*, 'el qui es dedica a ferrar bísties'; i *Ferretjans*, plural de *ferretjant*, 'el qui treballa en ferro', i alguns diminutius com *Ferreiró*, *Ferrerol* i *Ferreric*. Encara es poden trobar altres derivats de *ferro*, com l'esmentat *Ferret*, *Ferri* i *Ferrís*. *Ferrussola* sembla derivat de *ferrussa*, nom que antigament es donava a la fulla d'un ganivet i que també és el nom d'una eina de terrisser.

En llatí es féu usual anomenar el ferrer *faber*. Però *faber*, del que prové el català antic *fabre*, del qual el llinatge *Fabre* o *Fabra*, i el castellà antic *fabro*, era en principi un nom genèric que designava diversos tipus d'artesà, generalment un que treballava amb elements durs, com ferro i altres metalls, pedra, vori, etc. Per això de vegades s'especificava, per posar-ho més clar, *faber ferrarius*, *faber tignarius*, 'fuster', *faber marmoris*, etc., i de *auri faber*, sortiren el francès *orfèvre* i el català i castellà *orfebre*, però amb el temps, el *faber* per antonomàsia passà a ésser el ferrer, i sobretot en el francès antic, en què el mot *fèvre* i els seus derivats, alguns amb ortografia caòtica, han produït una gran quantitat de llinatges, com *Fèvre*, *Fevvre*, *Favre*, *Faure*, *Faivre*, *Feur*, i també, amb article aglutinat, *Lefèvre*, *Levevre*, *Lefébure*, *Lefeur*; i fins i tot amb article i preposició, com en el cas de *Dufaure*, i diminutius com *Févret*, *Fevret*, *Favreau*, *Favrichon*. El nom que més s'utilitza avui en dia es dona a França al ferrer, *forgeron*, també ha produït algun cognom, però molt estrany, perquè aquest mot aparegué per devers el segle XVI, quan en aqueix país, com en el nostre, ja feia més de tres segles que eren usuals els llinatges.

A Itàlia trobam també una bona sèrie de cognoms procedents de *faber*: *Fabro*, *Fabbro*, *Faber*, *Fàvaro*, *Fàvero*, *Fabbri*, *Faveri*, *Dal Fabbro*, i derivats d'aquests com *Fabretto*, *Fabretti*, *Fabrini*, *Fabbrucci*, i també el nom de bateig *Fabrizio*, un dels més populars en aquest país.

El nom de l'ofici de ferrer en llengües germàniques ha produït també molts de llinatges. A partir d'un verb germànic del qual no se sap exactament com era la seva forma

³ Joan Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, t. IV, p. 212, col. 1-2.

originària, però del qual se troben derivats en diverses llengües, com *smida* en suec, *smede* en danès, en alemany antic *smiden* i en anglès antic *smidian*, que sembla que significava 'pegar cops', sortí l'anglès *Smith*, que en principi sembla que designava un obrer que treballava en coses dures com el ferro, pedra o fusta, significat similar al del llatí *faber* i que al final passà a significar 'ferrer'. Però, a causa del significat més general que tenia en temps antic, es troben composts amb aquest mot i altres per especificar millor la naturalesa de l'ofici, denominacions que també s'han convertit en llinatges, com són *Blacksmith*, el ferrer pròpiament dit, *Coppersmith*, per a aquell qui treballava el coure, *Whitesmith*, el qui obrava el zinc, *Arrowsmith*, era el qui forjava puntes de fletxa, *Silversmith*, l'argenter, i *Goldsmith*, l'aurífex. I també en trobam derivats patronímics amb les formes *Smithson*, que és tant com dir 'fill de Smith', i *Smisson*, *Smets* i altres que són simples variants. La forma més simple, *Smith*, és el cognom més usat en el món occidental, havent-se calculat que el duen, en tot el món, prop de cinc milions de persones.

Tot i que el nom genèric donat normalment als ferrers en anglès hagi estat *Smith*, com ja he apuntat, també hi ha uns quants cognoms derivats del mot llatí *ferrarius*, possiblement a través del francès duit a la cort d'Anglaterra pels normands. Entre aqueixes formes d'origen llatí n'hi ha una que, gràficament, coincideix del tot amb la nostra, *Ferrer*, i les altres només en part: *Ferrar*, *Farrar*, i *Ferrier*. També derivats del mateix mot llatí són els cognoms romanesos *Feriar* i *Feraru* i els occitans *Ferrier* i *Ferreri*.

Del mateix antic mot germànic que originà l'anglès *Smith*, procedeixen els cognoms alemanys *Schmidt* i *Schmitt*; les formes holandeses *Smit*, *Smidt*, *Smed*, la danesa i noruega *Smidth*, i també *Smed*; les poloneses *Szmidt* i *Szmyt*; la txeca i eslovaca *Šmid*, i en yiddish hi ha una sèrie de formes semblants, amb el mot *man*, 'home', afegit, com *Schmidman*, *Szmidman*, i amb el sufix *-er*, de funció similar al nostre d'igual forma i que és aplicat a noms d'ofici: *Schmieder* i *Shmieder*.

En llengües eslaves també han sortit diversos llinatges que representen l'ofici de ferrer. Una sèrie sembla que tenen com a origen l'antic mot eslau *kuć*, que potser significava, com el germànic que abans m'he referit, 'pegar cops', o 'feina de forja' del qual se'n deriven, utilitzats com a llinatge, el polonès *Kowal*, més usual en la forma patronímica *Kowalski*, l'ucraïnès *Koval* (i també el seu patronímic *Kovalski*, que sembla que procedeix de la forma russa *Kolvalyov*), les txeques *Kovář*, *Kovač* i *Koval*; l'eslovaca *Kováč*, la serbocroata *Kovači* la lituana *Kálvis*, amb el seu patronímic *Kalvāitis*, i la letona *Kalejs*. I corrent a Hongria, on hom esperaria una forma distinta per ser la llengua hongaresa del grup lingüístic fino-úgric i no eslau, és molt corrent i des de temps ben antic el cognom *Kovács*, que també es troba en una altra llengua ben distinta, l'albanès, si bé amb una forma lleugerament diferenciada: *Kovaç*. Aqueixes tres formes, la croata, l'hongaresa i l'albanesa es llegeixen poc més o menys com si en la nostra llengua escriguéssim /kóvatx/. I del mot rus *кузн* (*kuzn*), parent de l'esmentat *kuć*, i que devia tenir la mateixa significació, sembla que en sortí el patronímic rus *Kuznetsov*, i també en són derivats els polonesos *Kuzniac* i *Kuznicki*.

També en turc trobam com a llinatge el nom de l'ofici de ferrer, *Demirci*, derivat de *demir*, 'ferro', adaptat a l'armeni amb la forma *Demirjian*.

De les llengües cèltiques (escocès, irlandès, gal·lès, bretó), no n'he pogut obtenir gaire cosa; per una part, per l'escassa documentació al meu abast, i per altra, perquè als països on es parlen ha predominat i encara predomina el sistema de filiació per patronímics (el nom

del pare precedit d'un indicador de «fill», com l'escocès *Mac* (escrit també *Mc*). Amb tot, un cognom usual, per molt que no gaire corrent, en gal·lès i irlandès és *Goff* o *Goffe*, variants gràfiques del mot cèltic *gof*, escrit en el gaèlic d'Escòcia *gobha* 'ferrer', del que n'és derivat el cognom *Gow* i els patronímics, també escocesos, *McGobha* i *McGobhann*, anglicitzats *Mc Gow(e)* i *McGowan*, corresponent *Gobhann* a un diminutiu de *gobha*,⁴ com si diguéssim «ferreret». I en bretó hi ha els llinatges *Goff* i *LeGoff*, que és tant com dir 'ferrer' i 'el ferrer', amb l'article francès. Ja he citat alguns equivalents de *ferrer* usuals com a llinatge en els països nòrdics de llengua germànica, on també hi predominen els patronímics, com en els països celtes. Un cas apart, entre els països escandinaus, és el de Finlàndia, on es parla una llengua molt distinta a la dels altres, i on els noms de família transmissibles de generació en generació hi foren implantats en temps relativament modern. En finlandès he trobat el cognom *Seppänen*, derivat de *seppä*, 'ferrer', i en estonià, llengua molt semblant al finlandès, també s'usa *Sepp* 'ferrer' com a llinatge.

⁴ Segons PATRICK HANKS & FLAVIA HODEGES, *A Dictionary of Surnames*, Oxford University Press, 1988, p. 358.

L'ADAPTACIÓ DE TOPÒNIMS ESTRANGERS AL CATALÀ

David Ordóñez i Garcia

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

1. REFLEXIÓ SOBRE LA NATURALESA DELS EXOTOPÒNIMS

1.1. L'objectiu d'aquesta comunicació és estudiar l'adaptació de topònims estrangers al català des d'una perspectiva diacrònica, per tal de valorar el corpus d'adaptacions existents en l'actualitat i, en alguns casos, proposar-ne la revisió.

1.2. Els resultats d'aquest procés d'adaptació fonètica i ortogràfica són els anomenats *exotopònims*, és a dir, noms geogràfics que s'utilitzen normalment en una llengua per designar llocs situats fora del seu domini lingüístic i que difereixen formalment de les designacions originàries.¹ Un exotopònim que una comunitat lingüística ha fet servir continuadament al llarg de la història i que, per aquesta raó, té una gran tradició en una llengua, és una *forma tradicional*, i apareix recollida en els repertoris enciclopèdics d'aquesta llengua i en els atles. Seria el cas de *Londres* (per *London*), *Terol* (per *Teruel*) o *Nàpols* (per *Napoli*). Aquestes formes tradicionals es diferencien de les adaptacions ocasionals i arbitràries, com ara *Ciutat Reial* (per *Ciudad Real*) o *Castellnou* (per *Newcastle*).

En els últims anys la fortuna dels exotopònims no ha estat gaire favorable. Les recomanacions de les Nacions Unides i altres organismes internacionals sobre noms geogràfics recomanen que se'n limiti l'ús i sobretot que no se'n creïn de nous, en benefici de les designacions originals. En el cas del català, massa sovint passa que, sigui per ignorància de les formes tradicionals, sigui per la mediatització del castellà, sigui per una idea molt estesa durant els últims anys segons la qual els topònims *no s'han de traduir* en cap cas, les formes catalanes són escandalosament negligides en els textos en català. Finalment, no cal insistir que aquesta idea és absolutament errònia, atès que el fenomen de l'exotoponímia es produeix absolutament en totes les llengües de cultura i no és, com creuen algunes persones, una mania capriciosa exclusiva del català. Des del punt de vista de la normativa lingüística,

¹ Els *exotopònims* també han rebut, sobretot entre francesos, alemanys i anglesos, el nom d'*exònims*. Aquesta designació és, però, menys exacta, perquè des d'un punt de vista compositiu, el mot *exònim* hauria de designar la forma diferenciada que rep en una llengua un nom propi estranger. Això inclouria els antropònims (*Aristòtil*, *Copèrnic*, *Confuci*, *Otel·lo*) fins a altres menes de noms propis (*A la recerca del temps perdut*, *Aida*, *Banda dels Quatre*, *Primavera de Praga*, *Tisó*).

l'IEC, en un acord de 1998, ha declarat preceptiu l'ús dels exotopònims catalans sempre que siguin «d'ús tradicional i habitual».²

1.3. Per què es produeixen els exotopònims, és a dir, per què en una llengua hi ha formes adaptades d'alguns topònims estrangers i en altres llengües no? Com en el cas dels manlleus, aquest fet ve determinat per les necessitats comunicatives de cada època: en un moment determinat es crea la necessitat d'anomenar un topònim, per raons generalment extralingüístiques (culturals, comercials, polítiques, militars, etc.). En l'edat mitjana, els països veïns (Aragó, Castella, Occitània), l'espai mediterrani (sobretot Sardenya, Sicília, el sud d'Itàlia, Grècia, Àsia Menor, Orient Mitjà i el nord d'Àfrica) i les rutes comercials i culturals amb el nord d'Europa (nord de França, Flandes, Països Baixos, Alemanya) constituïen els únics àmbits geogràfics amb què la llengua catalana i els seus parlants mantenien comunicació, i per aquest motiu els exotopònims catalans tradicionals es concentren en aquestes zones. En l'actualitat, però, en el nostre context globalitzat, les adaptacions són generalment fruit de necessitats informatives: qualsevol lloc del món pot ser notícia en un moment determinat i és susceptible de ser adaptat per parlants de moltes llengües diferents de l'original. Fa temps ningú no en sabia res de *Txetxènia*, de la seva capital *Grozni*, ni de *Maastricht*, ni de *Bàssora*, etc.

1.4. La perspectiva de partença és la consideració que els exotopònims —igual que els topònims propis del domini lingüístic o **endotopònims**— formen part del cabal lèxic d'una llengua, de manera semblant als manlleus.³ Un cop feta l'adaptació, l'exotopònim resultant és un mot tan català com qualsevol altre: adquireix comportaments sintàctics idiosincràtics (gènere, nombre, etc., exigència o no d'article determinat);⁴ és capaç de generar derivats, com ara els gentilicis, però no exclusivament (*finlandització*, *afrancesar...*); pot adquirir significats nous i convertir-se en un nom comú (*astracan*, *frànkfurt*, *tafilet*, *holanda*, *colònia...*), i fins i tot pot formar part d'expressions fraseològiques (*col de Brussel·les*, *fer les Amèriques*, *valer un Perú*).

2. TIPUS D'EXOTOPÒNIMS

Podem diferenciar dos tipus d'exotopònims bàsics:

2.1. Els anomenats *exotopònims tradicionals*, és a dir, aquells que tenen una tradició més llarga en una llengua. En el cas del català, provenen majoritàriament de la llengua medieval i són el resultat de les relacions internacionals de la corona catalanoaragonesa

² Text complet de l'acord: «La Secció Filològica acorda que, en general, en el cas dels exotopònims s'emprarà preferentment la forma original (d'acord amb les recomanacions de les Nacions Unides sobre noms geogràfics), excepte en els casos que tinguin una forma catalana diferent d'ús tradicional i habitual, com ara *Londres* o *Terol*.» Per a més precisions sobre l'escriptura dels topònims estrangers en català, vegeu Josep Maria MESTRES i Carolina SANTAMARIA, (juliol de 1997). «Els noms propis geogràfics no catalans» dins *Revista de Llengua i Dret* 27, pàg. 23-78.

³ Aquesta és la perspectiva de M. Teresa CABRÉ en el capítol dedicat als manlleus en la recent *Gramàtica del català contemporani*: «També considerarem en aquest apartat els topònims i antropònims estrangers d'ús habitual en els mitjans de comunicació i en àrees determinades de cultura general» dins Joan SOLÀ, (dir.). (2002). *Gramàtica del català contemporani 1. Introducció. Fonètica i fonologia. Morfologia*. Barcelona: Empúries, pàg. 926.

⁴ Així tenim *el Perú*, *la Garona*, *els Abruços*, *les Barònies* (amb l'article determinat quan els inserim en un context lingüístic qualsevol) davant de *Groenlàndia*, *Albarrasí* (sense l'article).

(*Montpeller, Tunis, Terol, Marroc*). Així, existeix la forma tradicional catalana d'un bon nombre de topònims d'Aragó, d'Occitània, de Castella, d'Itàlia, de França, de Grècia, del nord d'Àfrica i d'Orient Mitjà. Aquestes formes han estat recuperades de la llengua antiga al llarg del segle XX, durant el procés de normalització de la llengua.

Dins d'aquest grup formen un grup a part els exotopònims generats espontàniament pels parlants de les comarques extremes dels Països Catalans que designen llocs situats en les zones limítrofes dels dominis lingüístics occità, castellà (i aragonès) i també sard (en el cas de l'Alguer).⁵ També podríem incloure aquí alguns llocs de la costa algeriana amb què tradicionalment han tingut contacte els mariners de les Illes i fins i tot les ciutats de l'estranger que compten o han comptat amb una colònia catalana important.⁶

2.2. D'altra banda, els **exotopònims moderns**, creats *ex novo* a partir del procés de normalització de la llengua catalana endegat a partir de 1907, són, sobretot, noms de països, d'accidents geogràfics i de ciutats importants que no tenien tradicionalment forma catalana (*Costa d'Ivori*, muntanyes *Rocalloses*, *Txetxènia*, *Austràlia*). Aquest conjunt de topònims conforma el que la *Gran enciclopèdia catalana* (en endavant, GEC) anomena en el pròleg «gran toponímia universal», i correspon aproximadament als coneixements geogràfics que s'aprenen en l'ensenyament secundari. No ens hem d'exclamar d'aquestes adaptacions modernes i diguem-ne *poc tradicionals*: totes les llengües de cultura, fins i tot les de codificació i normalització més recent —com ara el gallec, el basc, el cors o l'occità— adapten aquesta mena de topònims.

Totes dues categories conformen el corpus actual d'exotopònims d'una llengua, que és recollit en les enciclopèdies i en els atles i és usat regularment pels mitjans de comunicació.

2.3. Finalment, tenim els *exotopònims antics*, que es poden considerar perfectament una subcategoria dins dels exotopònims tradicionals. En el cas del català, són adaptacions fruit del contacte directe amb la comunitat lingüística on pertany el topònim en l'època medieval, però han deixat d'usar-se en la llengua escrita a partir de la Decadència, fet que coincidí amb l'abandó del català com a llengua de cultura. No han estat recuperats modernament perquè, entre altres raons no estrictament lingüístiques, resulten opacs per als parlants actuals i, en molts casos, s'han creat noves adaptacions posteriors, generalment a través de la intermediació d'una altra llengua (*Saragossa de Sicília* per *Siracusa*, *Cartagènia* per *Cartagena*, *Ostelric* per *Àustria*, etc.).⁷

⁵ Aquest és el cas de l'*Anglesola*, terra donada pels habitants dels Ports i de l'Alcalatén a la localitat de *La Iglesia del Cid*, al Maestrat aragonès, segons reporta Joan COROMINES (*Onomasticon Cataloniae*. (1994). II vol. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i «La Caixa», pàg. 196), l'exotopònim ja apareix en la llista del full volant de l'IEC de 1962, i ha estat recollit per la *Gran enciclopèdia catalana* i per l'*Atlas universal català*, per bé que amb la forma *Anglesola* (sense l'article).

⁶ Deia Pompeu FABRA en una interessant «Conversa filològica» dedicada als exotopònims catalans, a propòsit de la pertinència de l'adaptació d'alguns llocs forasters: «Que en una ciutat estrangera hi ha una colònia catalana i aquesta espontàniament n'ha catalanitzat el nom: també sembla enraonat que, assabentats del fet, adoptem per a aquella ciutat la denominació adaptada pels catalans que hi resideixen. Tal és el cas, segons els senyors A. R. i M. H., de *Rio de Janeiro*, *Cienfuegos* i *São Paulo [sic]*» (*Converses filològiques VI. Lèxic. 1a part*. (1955). Salvador Pey (ed.). Barcelona: Barcino, pàg. 77). No diu el lingüista insigne quines són les formes catalanes d'aquests llocs. Però recentment s'ha sabut el cas dels residents catalans a Buenos Aires, que han generat l'exotopònim espontani *Bons Aires*. Caldria veure si *Montevideu* (recollit amb aquesta forma pel DCVB, s.v. **Montífideu**) es troba en aquest cas mateix; si més no, la forma apareix usada repetides vegades al corpus textual de l'IEC.

⁷ Val a dir que algunes formes exotoponímiques estan a mig camí entre les formes tradicionals i les formes antigues, en el sentit que hi ha molta vacil·lació en l'ús. És el cas, per exemple, de **Sant Jaume de Galícia**, forma sobre la qual no hi ha un consens absolut a l'hora de fer-la servir. Sens dubte que és la forma més genuïna i la tradicionalment catalana, però actualment potser ja s'ha difós massa la forma **Santiago de Compostel·la**, adaptada modernament a partir del nom gallec (o castellà) de la capital de Galícia. Potser la solució més enraonada seria admetre totes dues formes, bé que donant preferència a la designació tradicional.

Cal no perdre de vista que el català és una llengua que ha sofert una interrupció molt important en la transmissió històrica com a llengua de cultura, per la qual cosa disposam d'un corpus relativament abundant d'exotopònims antics, que han quedat obsolets precisament perquè no hi ha hagut una continuïtat natural en l'ús culte de la llengua. Si aquesta interrupció durant la Decadència no s'hagués produït, segurament avui diríem *Lisbona* i no *Lisboa*, *Domàs* i no *Damasc*, *Florença* i no *Florència*.

3. HISTÒRIA DE LA FIXACIÓ DEL CORPUS ACTUAL D'EXOTOPÒNIMS

3.1. Hem de començar parlant dels *exotopònims catalans antics*. Podem tenir-ne notícia d'un bon grapat, sobretot a través de la GEC. En els inicis de la redacció de la GEC se'n van recollir molts de fonts medievals diferents per tal de valorar-ne la inclusió i l'aptitud per a l'ús modern. Les formes desestimades per obsoletes són igualment recollides amb les marques *ant.* (antic) i *cat. ant.* (català antic) entre claudàtors i a continuació de l'entrada en la forma admesa per a l'ús modern:

- Bríndisi** [*cat. ant.: Brandis*]
- Cariñena** [*cat. ant.: Caranyena*]
- Cartagena** [*ant.: Cartagènia*]
- Catanzaro** [*cat. ant.: Cantassar*]
- Cefalònia** [*cat. ant.: Xifal·lònia*]
- Cefalù** [*cat. ant.: Xifal·ló*]
- Corfú** [*ant.: Corcira*]
- Creta** [*cat. ant.: Cret*]
- Damasc** [*ant.: Domàs*]
- Famagusta** [*cat. ant.: Famagosta*]
- Florència** [*cat. ant.: Florença*]
- Gibraltar** [*ant.: Gibaltar*]
- Gozzo** [*cat. ant.: el Goi*]
- Lisboa** [*cat. ant.: Lisbona*]
- Mònaco** [*cat. ant.: Mòneg*]
- Patres** [*cat. ant.: Patraix*]
- Quios** [*ant.: el Xiu*]
- Reggio de Calàbria** [*cat. ant.: Rèjol*]
- Sena** Nom català antic de *Siena* ↑
- Sevilla** [*cat. ant.: Sivilla*]
- Siracusa** [*ant.: Saragossa de Sicília*]
- Tassos** [*cat. ant.: el Taix*]
- Tebes** [*cat. ant.: Estives*]
- Trapani** [*cat. ant.: Tràpena*]
- Trípoli** [*cat ant: Trípol de Suria*]

El gruix d'exotopònims antics que ens proporciona la GEC està molt lluny de ser exhaustiu. Es van obviar molts casos que sí que va recollir el *Diccionari català-valencià-balear* (en endavant, DCVB) i alguns altres que apareixien en obres medievals significatives, com ara la *Crònica* de Ramon Muntaner i el *Tirant lo Blanc*. Aquí tenim una mostra del DCVB (modernitzant l'ortografia de la forma antiga i donant al costat la forma inclosa a la GEC):

Acs (Ais de Provença)
Alcaire (el Caire)
Amens (Amiens)
Antiotxa (Antioquia)
Antuèrpia (Anvers)
Argentina (Estrasburg)
Baldac (Bagdad)
Barut (Beirut)
Bavària (Baviera)
Besers (Besiers)
Bilbau (Bilbao)
Burgs (Burgos)
Cepta (Ceuta)
Colonya (Colònia)
Conturbera (Canterbury)
Estràngol (Stròmboli)
Flandres (Flandes)
Lleó del Roine (Lió)
Montpesler (Montpeller)
Orlens (Orleans)
Pampalona (Pamplona)
Perusa (Prússia)
Portegal (Portugal)
Proença (Provença)
Puig de França (Puèi Domat; fr. *Puy-de-Dôme*)
Reims (Reims)
Ren (Rin)
Salònic (Tessalònica)
Tolédol (Toledo)

Vet aquí una mostra dels exotopònims que apareixen a la *Crònica* de Muntaner (donant les formes que apareixen normalitzades en l'índex onomàstic de l'edició de Marina Gustà, basat en el de l'edició de *Les quatre grans cròniques* feta per Ferran Soldevila).⁸ Val a dir que n'apareixen moltíssims més, sobretot de Sicília, sud d'Itàlia, Grècia i Àsia Menor:

⁸ Ramon MUNTANER (1979). *Crònica*, a cura de Marina Gustà. 2 vol. Barcelona: Edicions 62 i «La Caixa».

Amalfa (Amalfi)
Andria (Andros)
Artès (Artois)
Calatabel·lot (Caltabellotta)
Casarta (Caserta)
Castellamar (Castellammare di Stabia)
Dimiata (Damieta)
Escròfol (Skòpelos)
Lix (Lecce)
Nivers (Nevers)
Ostelric (Àustria)
Saluça (Saluzzo)
Tin (Tinos, Grècia)

I aquí tenim una mostra dels exotopònims que figuren al *Tirant lo Blanc*, on criden l'atenció un grapat de topònims anglesos mediatitzats pel francès:⁹

Antona (Southampton)
Atzetera (Exeter)
Berrí (Berry)
Betafort (Bedford)
Estafort (Stafford)
Frisa (Frísia)
Gloceste (Gloucester)
Granuig (Greenwich)
Lencastre (Lancaster)
Ondisor (Windsor)
Peixcara (Pescara)
Salasberi (Salisbury)
Saona (Savona)
Sofolc (Suffolk)
Varoïc (Warwick)
Vintimilla (Ventimiglia)

3.2. Durant l'època moderna, trobam la primera proposta d'adaptacions de topònims estrangers per a l'ús modern en un apèndix del *Diccionari Pal·las* d'Emili Vallès (1927). Aquest apèndix inclou «els noms dels pobles i comarques de Catalunya, els d'aquelles poblacions espanyoles que ofereixen una forma tradicional catalana diferent de l'oficial moderna i, en petita proporció, els d'alguns importants països i ciutats mundials, en forma usual o expressament adaptada».¹⁰

⁹ Joanot MARTORELL (1947). *Tirant lo Blanc*, ed. Martí de Riquer. Barcelona: Selecta. Accept les esmenes de Joan Coromines a l'edició de Riquer referents a la toponímia anglesa («Sobre l'estil i manera de Martí J. de Galba i els de Joanot Martorell», dins *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, pàg. 376).

¹⁰ Emili VALLÈS (1927). *Pal·las. Diccionari català-castellà-francès*. Barcelona: Pal·las, pàg. 17. (En endavant, DPCV.)

En el paràgraf següent justifica el perquè d'aquesta llista: «La sobrietat de la llista de noms estrangers deriva de la mateixa naturalesa de la qüestió, dins la qual no cal anar més enllà, sinó ben al contrari d'allò que han fet altres parles, per no exposar-se a massa rectificacions».¹¹ Veiem en aquest recull alguns exotopònims proposats que en l'actualitat no trobem recollits a la GEC:

Ajacci (Ajaccio)
Alasca (Alaska)
Baical (Baikal)
Bidassoa (Bidassoa)
Brandeburg (Brandenburg)
Brema (Bremen)
Camxatca (Kamtchatka)
Danzic (Danzig)
Estutgard (Stuttgart)
Francfort (Frankfurt)
Gotemburg (Göteborg)
Hannòver (Hannover)
Lancàster (Lancaster)
Leipzig (Leipzig)
Lubec (Lübeck)
Lluïsiàna (Louisiana)
Meclemburg (Mecklenburg)
Minyo (Minho/Miño)
Missuri (Missouri)
Oldenburg (Oldenburg)
Orinoc (Orinoco)
Ostend (Ostende)
Placència d'Itàlia [s.v. *placenti*] (Piacenza)
Roan (Rouen)
Trent (Trento)
Trentí (Trentino)
Turs (Tours)
Wurtemberg (o **Vurtem-berg**) (Württemberg)

Al costat de cada forma, Vallès dóna les equivalències castellana i francesa. Hem de suposar que l'existència d'exotopònims en aquestes llengües devia ser la raó fonamental per fer-ne l'adaptació catalana, la qual cosa —unit al desconeixement— explica l'absència d'algunes formes tradicionals per a les àrees exotoponímiques catalanes. Una ullada al corpus textual de l'IEC ens permet comprovar que aquests exotopònims van ser d'ús corrent en la premsa diària i en alguns escriptors importants en el període 1927-1939, i en alguns casos fins i tot després, sobretot, però no exclusivament, entre els intel·lectuals exiliats.

¹¹ *Ibidem*, pàg. 17.

En el primer recull enciclopèdic català, el *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana*, de l'editorial Salvat (1929-1937), es recullen algunes d'aquestes formes proposades per Vallès en l'interior dels articles, atès que no hi inclou noms propis estrangers. La versió moderna d'aquesta enciclopèdia, el *Salvat Català* (1968-1970), que sí que inclou la toponímia estrangera, incorpora la majoria de les adaptacions fetes per Vallès (com ara *Trent*, *Minyo*, *Gotemburg*, *Francfort*, etc.), per bé que n'omet algunes, com ara les alemanyes *Estutgard*, *Leipzig*, *Lubec*, etc., i n'incorpora algunes altres de noves (com ara *Tessí* —per *Ticino*— o *Alcàrria* —amb accent—).

3.3. Si ens atenim a la cronologia de la publicació de les obres, la segona fita de la història de l'exotoponímia moderna la marquen Antoni M. Alcover i el *Diccionari català-valencià-balear*. La feina de replega de materials de la llengua antiga i la llengua viva iniciada per Antoni M. Alcover el 1901 havia estat molt vinculada a l'IEC fins al trencament amb la institució el 1918, quan es va emportar el cedulari —la famosa *calaixera*— a Mallorca. Amb els anys i la col·laboració de Francesc de B. Moll, el cedulari es convertirà, ja sense vinculació amb l'IEC, en el *Diccionari català-valencià-balear* (1930-1962). Aquest diccionari monumental conté un gran nombre d'exotopònims, antics i moderns; si la història hagués estat una altra, probablement moltes de les formes que s'hi recullen haurien estat tingudes en compte per Fabra i l'Institut i, molt posteriorment, a l'hora de redactar la GEC. Hi trobem com a formes de referència, tot i que sense voluntat normativa —a causa del caràcter historicista i descriptiu d'aquest diccionari— exotopònims com ara els següents (donam entre parèntesis les formes consagrades per la GEC):

Aleixandria (Alexandria)
Algarb (Algarve)
Aquí (Aquino)
Arles de Provença (Arle)
Bagdat (Bagdad)
Bonifaci (Bonifacio)
Campdàsens (Candasnos)
Domàs (Damasc)
Florença (Florència)
Irac (Iraq)
Lisbona (Lisboa)
Luca (Lucca)
Mosalcabir (Mars al-Kabir)
Moca d'Aràbia (al-Mukka)
Montevideu (Montevideo)
Oloró (Auloron)
Patràs (Patres)
Roan (Rouen)
Sena (Siena)
Tibre (Tíber)

La difícil localització de les formes en el conjunt dels 10 volums de què consta l'obra, sens dubte, devia obstaculitzar-ne la difusió i la valoració per part dels responsables de fixar el corpus d'exotopònims de la GEC.

3.4. Els exotopònims en l'obra de Pompeu Fabra i de l'IEC. A partir de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907, institució que, com sabeu, té l'autoritat lingüística en català, els seus treballs inicials consisteixen en la replega de materials de la llengua antiga per procedir ulteriorment a la tasca de depuració del català amb l'objectiu de fer-ne una llengua moderna de cultura. Gran part d'aquesta feina la podem trobar actualment en el *Diccionari Aguiló* i en el DCVB.

El 1921 la Secció Filològica va crear les Oficines de Toponímia i Onomàstica, dirigides per Josep Maria de Casacuberta. El primer objectiu d'aquest grup de treball serà l'elaboració d'un *Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes*, projecte del qual se'n va publicar la memòria per tal de demanar a la Mancomunitat els recursos necessaris per a la seva realització, però no va arribar a publicar-se mai. Aquest diccionari hauria hagut de recollir «la toponímia i onomàstica de totes les terres de llengua catalana i països limítrofs».¹² Un dels treballadors més incansables d'aquestes oficines serà, a partir de 1930, Joan Coromines, que va continuar a l'exili després de 1939 les tasques pròpies d'aquesta oficina i que culminaran amb la publicació de l'*Onomasticon Cataloniae*.

El 1932 apareix el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, que no inclou noms propis, però sí que dóna molts exotopònims en les definicions corresponents a gentilicis, que d'aquesta manera han quedat ja fixats normativament:

alabès, -esa adj. i m. i f. Natural d'Àlaba.

algerí, -ina adj. i m. i f. Natural d'Alger o d'Algèria.

brasiler, -a adj. i m. i f. Natural del Brasil.

ginebrí, -ina adj. i m. i f. De Ginebra.

londinenc, -a adj. i m. i f. De Londres.

napolità, -ana adj. i m. i f. De Nàpols.

venecià, -ana adj. i m. i f. De Venècia.

veneçolà, -ana adj. i m. i f. Natural de Veneçuela.

wurtemberguès, -esa adj. i m. i f. Natural de Wurtemberg.¹³

Com a curiositat, direm que Fabra dóna l'exotopònim *Wurtemberg*, posteriorment desestimat a la GEC, on es va preferir la forma alemanya original *Württemberg*. Tampoc no hi trobem al DGLC moltes de les formes que només cinc anys abans proposava Vallès al *Diccionari Pal·las*, sigui per raons de nomenclatura o potser perquè Fabra no les acabava de veure clares.

El 1962, en plena clandestinitat, es publica un full volant de la Secció Filològica amb les formes exotoponímiques catalanes d'«alguns noms geogràfics importants de fora de les terres catalanes, especialment els de les comarques limítrofes».¹⁴ En la redacció d'aquest

¹² INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1922). *Memòria sobre la preparació del Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya*. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat, pàg. 7.

¹³ Pompeu FABRA (1990[1932]). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.

¹⁴ INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1962). *Recomanacions d'algunes formes de topònims* [full volant]. Barcelona: Impremta Altés.

opuscle, datat el desembre de 1964, hi va tenir una participació important Joan Coromines.¹⁵ Hem de considerar aquesta llista com el primer fruit del vell projecte del *Diccionari de toponímia i onomàstica* en què treballaven Casacuberta i Coromines mateix. Hi trobem exotopònims tradicionals procedents de la llengua medieval (*Albarrasí, Alcanyís, Algesires, Avinyó, Casp, el Caire, Còrdova, Llorca, Montpeller, Palerm, Sàsser, Terol*, etc.) al costat d'adaptacions modernes de la «gran toponímia universal» (*Caixmir, Kíev, Macau, Mèxic, Moscou, Nova Orleans, Nova York, Tibet, Tòquio*, etc.).

Albarrasí

Alcanyís

Alger > algerí, -ina

Algèria > algerià, -ana

Algesires

Alvèrnia >alvernès, -esa

l'Anglesola

Arieja

Avinyó

Barbastre

Bellver de Cinca

Bolonya

Bordeus

Cadis

el Caire

Caixmir

Càller

Cantavella

Carcí > carcinol, -a

Casp

Castelnaudari

Comenge >comenger, -a

Conca

Constantinoble

Còrdova

Còrsega

Donostia (o Sant Sebastià)

Durença

Esplucs

Fes

¹⁵ En relació amb aquest full, Joan Coromines escriu en una carta adreçada a Jaume Olivé Guilera: «Hi ha, a punt de sortir, un full de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb decisions ortogràfiques relatives a noms de lloc (en la redacció del qual, com a membre que en sóc, i especialitzat en toponímia, he tingut considerable intervenció).» La citació, en Josep FERRER i COSTA (1999). «Bibliografia de Joan Coromines», dins Joan SOLÀ (ed.). *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, pàg. 254.

l'Havana
Khàrkov
Kíev
Larraix
Lió
Lleó
Llorca
Macau
Marràqueix
Merencs
Mèxic > mexicà, -ana
Milà
Montpeller
Montsó
Moscou
Mosquerola
Nàpols
Narbona
Nova Orleans
Nova York
Orà
Oscà
Palerm
Pàmies
Queragut
Roergue > roergat, -ata
Rubiols
Sàhara
Saragossa
Sardenya
Sàsser
Tarassona
Terol
Tibet
Tolosa
Tòquio
Torí
Tremissèn
Tunis > tunisenc, -a
Tunísia

La majoria d'aquests exotopònims seran recollits posteriorment per la GEC, amb alguna excepció (*Castelnaudari*, *Merencs*, *Tremissèn*) i alguna divergència (*Anglesola* per

l'Anglesola) que potser podrien ser justificades per la difusió escassa d'aquest full.¹⁶ Tanmateix, la sanció de la Secció Filològica ens permet afirmar que tots aquests exotopònims i gentilicis estan ja definitivament fixats.

3.5. Mentrestant, Joan Coromines, que havia continuat per compte seu a l'exili de Chicago la feina engegada per les Oficines de Toponímia i Onomàstica, publica el 1971 —és a dir, tot just quan els primers volums de la GEC comencen a aparèixer—, dins del llibre *Lleures i converses d'un filòleg*, l'important estudi «Alguns topònims estrangers usats sovint en forma incorrecta». Tot i no portar data de publicació prèvia, el to i l'estil corominià en aquest estudi em sembla indubtablement anterior de 1971, i pot ser dels anys 30 o 40. Coromines hi proposa un bon grapat de formes que en alguns casos divergeixen notablement de les formes consagrades per la GEC (que donam entre parèntesis):

Acra (Accra)
Alma-Atà (Alma-Ata)
Andrinòpol (Edirne)
Ankarà (Ankara)
Cànberra (Canberra)
Castelnuu-d'Arri (Castelnaudari)
Constantinoble (Istanbul)
Donostià (Sant Sebastià)
Gal·lípol (Gal·lípoli)
Honxu (Honshu)
Luixon (Luchon)
Moscova (Moskva)
Montalbà (Montalban)
Montreal (Mont-real)
Òttawa (Ottawa)
Potòmac (Potomac)
Socòtora (Suqutra)
Tàl·lin (Tallinn)
Tòbruk (Tubruq)
Txungking (Chongqing)
Xicago (Chicago)
Xikoku (Shikoku)
Zanzibar (Zanzíbar)

Podem veure formes adaptades de la gran toponímia universal per adequar-les a la pronúncia original (*Alma-Atà*, *Ankarà*, *Cànberra*, *Òttawa*, *Tàl·lin*, *Xicago*), transcripcions de topònims àrabs, xinesos i japonesos amb grafies catalanes (*Tòbruk*, *Socòtora*, *Honxu*, *Xikoku*, *Txungking*) al costat de formes tradicionals catalanes per a topònims occitans

¹⁶ També cal remarcar que algunes formes de gentilicis que l'IEC havia consagrat el 1962 (*carcinol*, *-a*; *alvernès*, *-esa*) no han estat recollits al DIEC però sí a la GEC, i alguns altres (*comenger*, *-a*; *roergat*, *-ata*) ni tan sols a la GEC. Per contra, són emprats sistemàticament per Coromines en la redacció dels diccionaris.

(*Luixon, Montalbà*) i, finalment, la reivindicació de les formes tradicionals *Constantinoble* i *Andrinòpol* per designar les ciutats turques modernes d'*Istanbul* i *Edirne*.¹⁷ Aquestes formes són fruit de la reflexió i l'estudi d'un dels majors especialistes europeus en toponímia, per la qual cosa no és lícit considerar-les com a adaptacions arbitràries o personals. Algunes seran incorporades posteriorment pel *Petit Curial Enciclopèdic*.

En la redacció dels seus diccionaris monumentals, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i en l'*Onomasticon cataloniae*, Coromines fa servir sempre les formes propugnades per ell. Cal recordar aquí que, lamentablement, aquesta darrera obra es limita —com diu el subtítol— als «noms de lloc i de persona de les terres de llengua catalana», per la qual cosa l'estudi dels exotopònims en queda exclòs.¹⁸

3.6. En aquest procés de fixació exotoponímica, engegat per l'IEC i materialitzat en una part petita en el diccionari de Fabra, la gran feina de fixació i divulgació dels exotopònims catalans correspon, sens dubte, a la *Gran enciclopèdia catalana* (1969-1980) dirigida per Jordi Carbonell, l'obra enciclopèdica de referència principal a casa nostra, i al seu complement, l'*Atles universal català* (1983). Els seus responsables de toponímia van crear una quantitat d'exotopònims enorme per tal d'adaptar el que ells anomenen en el pròleg la «gran toponímia universal» a la llengua catalana i fer-ne un instrument apte per als usos moderns.

Pel que fa a l'aplec de formes tradicionals catalanes que no havien estat abans recollides en obres enciclopèdiques, «es tractava —com es diu en el pròleg de l'*Atles universal català*—, és clar, d'utilitzar totes les formes catalanes existents. Així normalitzàvem l'ús del català dins d'una publicació de caràcter mundial».¹⁹ Moltes d'aquestes formes tradicionals que no es van considerar aptes per a l'ús modern van ser rebutjades, però igualment s'hi van incloure, amb les marques *ant.* (antic) i *cat. ant.* (català antic), com ja vam veure. Algunes altres, però, es van desestimar i no en va quedar cap rastre.

Alcalà (Alcalá de Henares)

Alexandria (Alessandria)

Ferrol, el (Ferrol)

Guernica (Gernika-Lumo)

Plasència (Piacenza)

Sarinyena (Sariñena)

Xerès (Jerez de la Frontera)²⁰

En alguns casos concrets els redactors de la GEC van optar per adaptar topònims moderns que no tenien forma tradicional catalana. D'una banda, «els noms d'estats i dels països de tot el món», alguns dels quals, «de formació recent, no gaudeixen d'aquesta tradi-

¹⁷ Joan COROMINES. (1971). «Alguns noms propis estrangers usats sovint en forma incorrecta», dins *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, pàg. 55-60.

¹⁸ En l'interior dels articles d'aquestes obres magnes trobem adaptacions i també gentilicis que no figuraven en l'estudi de 1971 i que no inclouen cap recull enciclopèdic, com ara *Bristol* (Bristol), *Ontàrio* (Ontario) o *Trentí* (Trentino). També hi trobem usats molts gentilicis que no han estat mai recollits en diccionaris, com ara *arletenc*, -a (d'Arle); *luixonès*, -esa (de Luixon); *cose-ranès*, -esa (del Coserans); *tarentí*, -ina (de Tàrent) o *zamorà*, -ana (de Zamora).

¹⁹ *Atles universal català*. (1994). 4a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 7.

²⁰ He pogut tenir accés a alguns llistats d'exotopònims tradicionals que es van elaborar per a la seva inclusió a la GEC gràcies a la gentilesa del director del departament de Grans Obres d'Enciclopèdia Catalana, Josep M. Vinyes.

ció, i llur adaptació, com s'esdevé en altres idiomes romànics, és sovint superficial o àdhuc inexistent (*Malawi, Sierra Leone, Costa d'Ivori, Txad*).²¹ De l'altra, «la gran toponímia universal, és a dir, aquella que forma part dels coneixements geogràfics adquirits en un grau mitjà d'ensenyament [...], [de] tradició més recent i insegura, que hem tractat de fixar (*Appalaches, Altai, Carib*)».²² Aquestes adaptacions es limiten sempre a canvis ortogràfics lleus:

Appalachian Mountains > **Apalatzes** (els)

Bogotá > **Bogotà**

Karachi > **Karatxi**

Moçambique > **Moçambic**²³

Montréal > **Mont-real**

Monròvia > **Monròvia**

Philadelphia > **Filadèlfia**

3.7. Després de la GEC es podria considerar que el corpus exotoponímic català ha quedat tancat, perquè els diccionaris enciclopèdics posteriors recullen les mateixes formes fixades per la GEC. El *Petit Curial Enciclopèdic* (1979) es limita a admetre tímidament alguna de les formes tradicionals rebutjades per aquella obra (*Alcalà, Sant Jaume de Galícia, Plasència, Xerès*), encara que de vegades no de manera preferent, i, això sí, recull moltes de les variants proposades per Coromines (*Ankarà, Cànberra, Òttawa, Potòmac, Tàl-lin, Xicago, etc.*).²⁴

El *Gran Larousse Català* (1990-1993) recull en principi els mateixos exotopònims fixats per la GEC, sense variacions dignes d'esment.

4. CRITERIS PER ADAPTAR O REHABILITAR EXOTOPÒNIMS

4.1. A continuació exposaré alguns criteris que, a entendre meu, cal tenir en compte per a la revisió del corpus actual d'exotopònims catalans, incloent-hi algunes normes que em semblen viables per crear-ne de nous. Entenc com a corpus d'exotopònims actuals el que és recollit per l'obra enciclopèdica de referència per antonomàsia a casa nostra, la GEC.

Em sembla justificat l'ús d'un exotopònim antic o fins i tot la creació d'un de nou (amb modificacions molt superficials) en els casos següents:

²¹ *Gran enciclopèdia catalana*. (1996). 2a ed. I vol. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 29.

²² Tanmateix, el recent *Atlas universal* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Institut Cartogràfic de Catalunya, 1999), que ve a substituir el vell *Atlas universal català* com a complement de la GEC, segueix una tendència que ha crescut en aquests últims anys, i que consisteix a consignar el topònim únicament en la llengua original, ignorant la forma tradicional catalana. Aquest és el mètode que segueix l'AU en els mapes regionals. En el pròleg d'aquesta obra es justifica aquest mètode: «Es tracta d'aplicar els acords dels congressos internacionals de geografia —revifats per la globalització creixent que fa de qualsevol lloc del món notícia—, cosa que facilita al lector localitzar un indret sense filtres culturals externs. De tota manera, en molts casos dels que en tenen, hi figuren entre parèntesis les formes pròpies (com l'occità *Tolosa*, de l'exemple). En el cas dels topònims oficials que no tenen forma pròpia (*Al-Qahira*) i en tenen una de catalana acreditada, aquesta hi figura a sota entre claudàtors (*[El Caire]*)» (pàg. XIV). Notem que l'absència de moltes formes tradicionals catalanes és justificada de dues maneres:

- que una forma oficial tingui una forma pròpia diferenciada (*Montpellier* i *Montpelhièr*, o *Cagliari* i *Calaris*, per exemple), en el qual cas la forma catalana tradicional (*Montpeller* i *Càller*, respectivament), no hi apareix pas;

- que existeixi algun criteri no explícit de selecció de formes catalanes («en molts casos dels que en tenen») que en justifiqui l'absència.

²³ Coromines havia proposat la forma *Moçambique* en el seu estudi de 1971, és a dir, la forma originalment portuguesa. Potser, a la vista del que fa l'italià (*Mozambico*) i l'alemany (*Mosambik*) és més encertat d'adaptar-ne la terminació.

²⁴ Max CAHNER (dir.). (1979). *Petit Curial Enciclopèdic*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

4.2. Un topònim estranger ha esdevingut un nom comú. En aquest punt ja Pompeu Fabra, en una interessant «Conversa filològica», deia: «La catalanització de la grafia d'un nom propi estranger creiem que és solament tolerable quan es tracta del nom d'un estat (*Xile*) o d'un nom esdevingut comú (*xampany*, *xerès*)».²⁵ En aquests casos, com a noms comuns, han estat adaptats a les normes ortogràfiques catalanes. Però em sembla una paradoxa catalanitzar únicament el nom comú, quan altres llengües del nostre entorn també adapten el nom propi.

Astrakhan > Astracan	'varietat de pell de xai'
Boston > Bòston	'joc de cartes'
Cardigan > Càrdigan (comp. cast. <i>Cárdigan</i> , port. <i>Cardigão</i>)	'varietat de jaqueta'
Cariñena > Carinyena	'varietat de vi'
Cognac > Conyac (cf. cast. <i>Coñac</i> , port. <i>Conhaque</i>)	'licor'
Frankfurt > Frànkfurt (cf. fr. <i>Françfort</i> , cast. <i>Fráncfort</i> , it. i port. <i>Francoforte</i>)	'varietat de salsitxa', 'cerveseria'
Mokka > Moca	'varietat de cafè'
Plzen > Pilsen	'varietat de cervesa'
Tafilalt > Tafilet	'varietat de cuiró'
Jerez > Xerès (comp. fr. <i>Xérès</i> , port. <i>Xerez</i>)	'varietat de vi'
Cheviot > Xeviot	'varietat de llana'

4.3. L'existència d'un gentilici tradicional recollit pel DCVB, el *Diccionari Pal·las* o els diccionaris de Coromines, implicaria l'admissió de formes catalanitzades fins ara rebutjades per la GEC (*roanès*, *placentí*). Fins i tot en el cas d'admetre gentilicis nous caldria revisar-ne algunes grafies per adaptar-les a les estructures catalanes (*istambuliota*):

Istanbul > Istambul	> <i>istambuliota</i> (comp. fr. <i>stambouliote</i> , cast. <i>estambuliota</i> , etc.)
Minho/Miño > Minyo (DPCV, Salvat Català)	> <i>minyot</i> , <i>-a</i> (comp. port. <i>minhoto</i> , cast. <i>miñoto</i> , fr. <i>minhote</i>)
Piacenza > Plasència (DPCV, Petit Curial)	> <i>placentí</i> , <i>-ina</i> (DPCV)
Rouen > Roan (DPCV, DCVB)	> <i>roanès</i> , <i>-esa</i> (DPCV, DCVB)
Ticino > Tessi (Salvat Català)	> <i>tessinès</i> , <i>-esa</i> (Coromines) (comp. fr. <i>Tessin</i> i <i>tessinois</i> , cast. <i>Tesino</i> i <i>tesinés</i>)

4.4. Adaptacions modernes per a la compleció de la «gran toponímia universal». Si el topònim pertany a aquest grup de topònims que la majoria de llengües del nostre entorn adapten, l'adaptació seria lícita, sempre que comportés un canvi gràfic mínim, no perdés la transparència semàntica i estigués suficientment documentada, en reculls enciclopèdics, diccionaris i en escriptors de prestigi (*Gotemburg*, *Engadina*, *Minyo*, *Constança*).

²⁵ Pompeu FABRA. *Converses filològiques*. ed. cit., pàg. 74.

En altres casos, l'afegit d'un accent facilitaria la pronúncia correcta del topònim (*Hannòver, Frànkfurt, Stròmboli*).²⁶

Brandenburg > Brandeburg (DPCV)	fr. <i>Brandebourg</i> , cast., it. i port. <i>Brandeburgo</i>
Constança > Constança (Salvat Català)	fr. <i>Constance</i> , cast. <i>Costanza</i> , it. <i>Cos-tanza</i> , port. <i>Constança</i> , al. <i>Konstanza</i>
Engiadina > Engadina	fr. <i>Engadine</i> , cast., it. i port. <i>Engadina</i> , al. Engadin
Frankfurt > Frànkfurt	fr. <i>Francfort</i> , cast. <i>Fráncfort</i> , it. i port. <i>Francoforte</i>
Göteborg > Gotemburg (DPCV, DPC)	cast., it. i port. <i>Gotemburgo</i> , fr. <i>Goth-embourg</i> , angl. i al. <i>Gothenburg</i>
Hannover > Hannòver (DPCV)	fr. <i>Hanovre</i> , cast. <i>Hannóver</i> , port. <i>Hanôver</i>
Moskva (riu) > Moscova (Salvat Català)	fr. <i>Moskova</i> , cast., it. i port. <i>Moscova</i>
Stromboli > Stròmboli	

4.5. Rehabilitació d'exotopònims antics desestimats per la GEC. Ja Fabra era taxatiu en aquest punt: «Que una ciutat estrangera ja té d'antic una denominació catalana: és molt enraonat de conservar-li aquesta denominació».²⁷ En un grapat de casos aquestes formes, a banda de ser les genuïnament catalanes, han estat usades modernament per lingüistes (com ara Coromines), escriptors de prestigi i són recollides per algunes enciclopèdies (el *Petit Curial* o el *Salvat Català*); fins i tot la GEC els fa servir en la redacció dels articles. En alguns casos la GEC els recull com a entrades secundàries (*Guernica, Mequinès, Sant Jaume de Galícia, Timbuctú*) o els aplica directament la marca *antic* (*Alcoll, Alquèssar*).

²⁶ També cal anar molt amb compte a l'hora d'adaptar designacions modernes de països, sobretot dels noms d'estats i de les seves capitals. Sovint aquestes designacions són dictades oficialment des dels governs respectius i consisteixen senzillament en la imposició del nom del topònim en la seva llengua pròpia. Llavors les llengües estrangeres s'esforcen a adaptar aquestes formes noves i fins i tot a crear-ne gentilicis, es bandegen les formes tradicionals i s'ignora que la designació nova no és un nom nou, sinó el mateix nom en la llengua pròpia del país. Aquesta tendència és molt pròpia dels serveis de traducció dels organismes internacionals (ONU, Unió Europea) i dels mitjans de comunicació, sobretot — gairebé exclusivament — castellans i portuguesos.

Bengala Oriental	Bangla Desh	port. Bangladeche > cast. <i>bangladeshí</i> (UE)
Bielorússia	Belarus	cast. Belarús (ONU)
Birmània	Myanmar	port. Mianmar > <i>mianmarés, mianmaresa</i>
Ceilan	Sri Lanka	port. Sri Lanca > cast. <i>srilankés, srilankesa</i>
Formosa	Taiwan	port. Taiuán > <i>esrilanquès, esrilanquesa</i>
		> <i>taiwanés, taiwanesa</i>
Moldàvia	Moldova	port. Taiuā > <i>taiuanés, taiuanesa</i>
Rangun	Yangon	cast. Moldova (ONU) > <i>moldovo, moldova</i>
		cast. Yangón

Potser el cas més cridaner i el que ha fet reaccionar els serveis de traducció i de correcció ha estat el cas de la *Costa d'Ivori*, el govern de la qual ha dictaminat que vol que el país sigui conegut arreu amb la designació original *Côte d'Ivoire*. Es tracta d'un cas sorprenent d'ingerència lingüística, en la capacitat intrínscita que tots els sistemes lingüístics tenen per adaptar les realitats que els són alienes.

I de tota manera, abans de posar-nos a adaptar com a desesperats segons quines grafies, caldria esbrinar primer si la llengua ja té un exotopònim tradicional per a aquella grafia estrangera en qüestió. Seria el cas de *Gana*, adaptació tradicional recollida pel DCVB per designar un regne africà que en l'actualitat correspondria a l'estat de *Ghana*, o, en castellà, de *Zimbabue*, adaptació moderna de l'estat de *Zimbabwe*, tot ignorant que ja existia tradicionalment el nom *Cimbabue* per designar el regne que ocupava aquell espai geogràfic a final del segle XV.

²⁷ Pompeu FABRA. *Converses filològiques*, ed. cit., pàg. 76.

Ágreda	> Àgreda
Alcalá de Henares	> Alcalà (Petit Curial)
Alquézar	> Alquèssar (GEC: ant.)
Col·lo (àr. <i>al-Qull</i>)	> Alcoll (GEC: ant.)
Aquino	> Aquí (DCVB)
Auloron	> Oloró (DCVB)
Bonifaziu (fr. <i>Bonifacio</i>)	> Bonifaci (DCVB)
Guadeloupe	> Guadalupe (DCF)
Gernika	> Guernica (Petit Curial)
Lucca	> Luca (DCVB, DPCV, Petit Curial)
Meknès	> Mequinès (Salvat Català, Coromines)
Santiago de Compostel·la	> Sant Jaume de Galícia
Tombouctou	> Timbuctú (SC)
Yafō	> Jafa (SC)

En conclusió, com a pas previ a qualsevol adaptació nova caldria una revisió més aprofundida del corpus d'exotopònims recollits per Vallès, Alcover, Coromines, el *Salvat Català* i el *Petit Curial* per tal de valorar-ne l'aptitud per a l'ús modern. Potser els criteris que acabo d'exposar poden servir d'ajuda.

5. CONCLUSIÓ: SOBRE EL VALOR DELS EXOTOPÒNIMS

En primer lloc, voldria posar de manifest el valor lingüístic intrínsec dels exotopònims. Els hem de considerar part de la riquesa lingüística del patrimoni lèxic de la llengua. En el cas català, *Saragossa*, *Ginebra*, *Magúncia* i *Nàpols* són noms propis tan catalans com *Banyoles*, *Ciutadella*, *Albocàsser* o *Benavarri*. L'existència d'una adaptació tradicional d'un topònim estranger per part d'una llengua palesa la força d'assimilació i la vitalitat que aquesta llengua ha tingut en el passat i que pot tenir en el present.²⁸

En segon lloc, cal valorar també des d'un punt de vista històric i cultural el cabal d'exotopònims tradicionals catalans en conjunt com un testimoni de la força de la llengua durant l'època medieval i el grau de coneixement i de relació que la seva comunitat lingüística va mantenir amb els diferents pobles mediterranis. La selecció dels topònims estrangers que una llengua adapta és un fenomen que no està lligat a sistematitzacions de naturalesa lingüística, sinó que més aviat té a veure amb raons i fets històrics i culturals. Els exotopònims palesen les nacions i les cultures amb què cada comunitat lingüística s'ha relacionat al llarg dels temps.

²⁸ Creiem oportú de reportar aquí la reflexió de Paul Robert sobre l'adaptació de noms estrangers que ha fet tradicionalment el francès en el «Préface» de *Le Petit Robert 2*: «de nombreux noms de lieux et aussi de personnes ont été, notamment depuis le XVIIe s. et jusqu'au XIXe, modifiés pour être intégrés à la langue française. Cette coutume reflète à la fois la force d'assimilation d'une langue, en quoi on peut la considérer comme positive, et l'incapacité d'admettre la pluralité des systèmes phonétiques et graphiques. Ainsi *London* devint en français *Londres*, et *Firenze*, *Florence*; ainsi les prénoms royaux, qu'ils soient espagnols, allemands, anglais ou russes, sont-ils francisés, comme le sont les noms et les surnoms des grands peintres italiens (*Titien*, *le Caravage*, etc.). Mais ce phénomène disparut peu à peu: les grandes villes américaines gardent leur nom originel, comme les peintres italiens redécouverts au XIXe s. (*Pietro della Francesca* qu'on eût probablement appelé au XVIIe s. *Pierre de la Française*; *Uccello*, etc.)» (pàg. XIX).

El procés de fixació *normativa* del corpus d'exotopònims no està tancat encara. Cal revisar a fons el cabal d'exotopònims existents i valorar-ne la inclusió en les obres de referència —sobretot la GEC— d'adaptacions noves i d'algunes formes fins ara valorades com a antigues que són perfectament vàlides per a l'ús modern.

M'agradaria acabar amb una crida a l'ús dels nostres exotopònims en tota mena de textos, en un context actual de gran intensificació de les relacions i dels contactes internacionals, on tan sovint aquestes formes genuïnes, bé per ignorància o bé per negligència, són absents dels textos escrits en català sense que ningú no se'n lamenti.²⁹

BIBLIOGRAFIA

Atles universal. (1999). Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Institut Cartogràfic de Catalunya.

Atles universal català. (1993). 4a ed. Barcelona: Enciclopèdia catalana.

CAHNER, Max, (dir.). (1979). *Petit Curial Enciclopèdic Il·lustrat*. Barcelona: Curial.

CAMACHO, Alfredo. (2002). *Dicionário da língua portuguesa. Com apêndice histórico-geográfico*. Lisboa: Didáctica Editora.

COROMINES, Joan. (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.

— (1979-1992). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 9 vol. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i «La Caixa».

— (1989-1997). *Onomasticon cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. 9 vol. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i «La Caixa».

DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1978-1979). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma: Moll.

DGLC = FABRA, Pompeu. (1990[1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.

Diccionari castellà-català. (1996). 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

DPC = SEABRA, Manuel de; DEVI, Vimala. (1989). *Diccionari català-portuguès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

²⁹ Vull agrair les aportacions i les ajudes que m'han proporcionat les persones següents: Roser Sanromà, responsable del manteniment de la base de dades lexicogràfica de l'IEC, que ha treballat en el procés de digitalització del DCVB i que m'ha facilitat un llistat exhaustiu dels topònims i gentilicis que apareixen en l'obra; Josep M. Vinyes, director de la *Gran enciclopèdia catalana*, que m'ha donat informacions valuoses sobre el procés de fixació de topònims durant la primera edició de la GEC; i finalment, Joan Anton Rabella, de l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC, pels seus suggeriments i per la notícia de l'existència del full volant de 1964.

- DPCV = VALLÈS, Emili. (1927). *Pal-las. Diccionari català-castellà-francès*. Barcelona: Pal-las.
- FABRA, Pompeu. (1955). *Converses filològiques VI. Lèxic. Ia part*. Salvador Pey (ed.). Barcelona: Barcino.
- GEC = *Gran enciclopèdia catalana*. (1986-1993). 2a ed. 24 vol. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Gran Larousse Català*. (1990-1993). 10 vol. Barcelona: Edicions 62.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. (1962). *Recomanacions d'algunes formes de topònims*. [full volant]. Barcelona: Impremta Altés.
- (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona-Palma-València: Enciclopèdia Catalana, Edicions 62, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Moll i Edicions 3 i 4.
- Le Petit Robert des noms propres*. (1999). París: Le Robert.
- MARTÍNEZ DE SOUSA, José. (2000). *Manual de estilo de la lengua española*. Gijón: Trea.
- MARTORELL, Joanot. (1947). *Tirant lo Blanc*. Ed. Martí de Riquer. Barcelona: Selecta.
- Memòria sobre la preparació del diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya*. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat [datat el gener de 1922].
- MESTRES, Josep M.; SANTAMARIA, Carolina. (1997). «Els noms propis geogràfics no catalans» dins *Revista de Llengua i Dret*, núm. 27, pàg. 23-78.
- MUNTANER, Ramon. (1979). *Crònica*. Marina Gustà (ed.). 2 vol. Barcelona: Edicions 62 i «La Caixa».
- Nueva Enciclopedia Larousse*. (1980-1982). 10 vol. Barcelona: Planeta.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. (1999). *Ortografía de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Salvat català. Diccionari enciclopèdic*. (1985-1988). Barcelona: Salvat Editores.
- SOLÀ, Joan (ed.). (1999). *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.
- (dir.). (2002). *Gramàtica del català contemporani*. 3 vol. Barcelona: Empúries.

EL VESTUARI TRADICIONAL MALLORQUÍ. LA INDUMENTÀRIA MASCULINA EN EL PERÍODE 1700-1850

Catalina Borràs Llinàs i Bàrbara Barceló Roig

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

INTRODUCCIÓ

L'estudi presentat a continuació se centra en la descripció del que avui en dia anomenam «vestit regional mallorquí» (això sí, exclusivament a l'àmbit masculí); tot i que, en l'àrea del vestuari no poden establir-se uns límits taxatius entre períodes històrics (l'estudi de la moda s'ha de fer des d'una òptica de *continuum*, això és, no podem parlar de canvis i evolucions d'un dia per l'altre), hem decidit centrar la nostra recerca entre els anys 1700 i 1850, això és, a l'època immediatament anterior a l'abandonament del vestuari tradicional provocat pels intents de recerca de la modernitat.

Abans de començar, pensam que és obligatori fer una petita crida de promoció i defensa de la indumentària popular. Actualment, l'ús *actiu* d'aquest tipus de vestuari només pot observar-se en actes folklòrics com, per exemple, les ballades que duen a terme els membres dels grups de dansa (evidentment, aquí cal deixar de banda la visita a museus com el de Lluc, en el qual s'exposen algunes mostres de vestits d'altre temps). Com hem pogut constatar arran de l'assistència a alguns espectacles d'aquest tipus, l'ús que avui en dia es fa del vestit popular és, en alguns casos, força denigrant per a aquest: per exemple, hem vist balladores que en lloc del tradicional gipó duen camisetes de licra, homes i dones amb un calçat força allunyat del que era habitual per acompanyar aquest tipus d'indumentària, etc. Des de les pàgines d'aquest estudi, volem emetre la nostra més rotunda protesta contra aberracions d'aquest tipus: la indumentària popular no és qüestió de broma, això és, no és només una disfressa utilitzada per ambientar la reproducció de balls populars a les festes dels pobles o la processó de la Beata, sinó que és un tresor que ens permet conèixer moltes dades sobre la vida i els costums dels nostres avantpassats. La indumentària, per tant, no ha de ser patrimoni exclusiu del món cultural popular; ben al contrari, volem promocionar la idea que el seu estudi s'hauria d'incloure als llibres d'història al costat de temes com l'economia, la política, el comerç, l'agricultura, la religió, etc., ja que, com aquests, és un element força representatiu del nostre passat més immediat.

Ja centrat en la investigació pròpiament dita, cal fer referència al procés d'elaboració. En primer lloc, s'ha fet una breu aproximació a l'època històrica estudiada per tal de constatar-ne els trets més destacables des d'una òptica bàsica per al nostre estudi: la introducció de noves modes en el vestuari i l'evolució vers la modernització definitiva. Tot seguit, s'ha

passat al punt de partida de cos del treball, això és, la recerca de tots aquells noms d'elements relacionats amb la indumentària masculina tradicional pròpia del període proposat a inventaris i a obres de cultura popular (les *Rondaies mallorquines d'En Jordi d'es Racó* i el *Cançoner Popular de Mallorca*). Un cop feta aquesta recerca i el corresponent buidatge, s'ha fet la classificació dels resultats obtinguts (això és, n'hem elaborat l'inventari).

A partir d'aquesta classificació inicial, s'ha procedit a l'estudi individual de cada una de les peces, tot elaborant un conjunt de fitxes que, en conjunt, configuren una mena de vocabulari o lèxic específic de la matèria objecte d'estudi. En primer lloc, a cada una d'aquestes fitxes s'ha creat un breu apartat que inclou l'etimologia del mot en qüestió, dada consultada al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Coromines; tot seguit, hi ha un nou apartat en què es presenta la definició d'aquest mot, extreta del *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll o d'algun dels llibres de consulta citats a la bibliografia. En aquells casos en què s'ha trobat informació addicional sobre la peça en qüestió, s'ha creat un apartat titulat *Usos i costums*, una mena de calaix de sastre que pot incloure dades referents a la «història» de la peça en qüestió (alguna informació sobre l'origen, sobre el segle en què s'introduí l'ús a Mallorca, etc.), l'oposició entre l'ús al camp i a la ciutat tenint en compte els materials utilitzats a un i altre indret (cal destacar que, tot i que sovint els admiradors del vestuari tradicional, que d'altra banda estan fortament influenciats per la denominació «vestit de pagès», pensen que només s'utilitzava entre els membres de la pagesia, està documentat que a la ciutat molta de gent vestia aquest tipus de vestit, i no només els membres de les classes més baixes, sinó també alguns dels principals senyors de la ciutat), alguna notícia sobre les diferències en el vestuari entre els dies feiners i dies de festa, etc.

Tot seguit, hi ha l'apartat que inclou els exemples dels quals, com ja hem esmentat, s'ha partit per elaborar el treball en qüestió. Pel que fa en aquests exemples, cal destacar en primer lloc aquells que hem extret d'un seguit d'inventaris trobats a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Els inventaris en qüestió pertanyen a quatre notaris diferents i se situen temporalment entre els anys 1753 i 1840. El primer dels notaris consultats és Mateu Mascaró; el volum pertanyent en aquest notari és el que porta la signatura M-2052, el qual engloba el període transcorregut entre els anys 1724 i 1755. Concretament, l'inventari que hem triat d'aquest volum data de 1753 i ocupa els folis que van del 10 al 27 v.

En segon lloc, cal destacar els inventaris del notari Lleonard Serra, que s'inclouen en el volum S-757 (1763-1787). En aquest cas, hem extret una mostra molt extensa i variada d'inventaris, que corresponen als anys següents: 1765 (folis 31-32 v), 1768 (folis 53-58), 1769 (folis 58 v-70 v), 1770 (folis 94-97 v), 1775 (folis 122-123 v) i 1787 (folis 270-275).

Tot seguit, tenim un inventari del notari Macià Sampol; en aquest cas, el volum consultat porta la signatura S-803 (1828-1846), i l'inventari triat data de 1830 (folis 72-79). Ja per acabar, cal destacar un inventari de l'any 1840 extret del volum M-2594 (1834-1844), redactat pel notari Francesch Mateu (folis 12-14).

Per cloure aquest bloc centrat en la descripció i presentació dels inventaris, cal fer referència als criteris seguits a l'hora de fer-ne la transcripció. En general, s'han seguit les normes bàsiques que solen recomanar-se per fer treballs d'aquest tipus, això és, hem procurat fer una transcripció força fidel al text original, tot incorporant, però, les normes de puntuació i accentuació actuals, el desenvolupament de les abreviatures utilitzades pel notari en qüestió i la normalització de majúscules i minúscules.

El segon àmbit del qual s'han extret nombrosos exemples és l'aplec de *Rondaies mallorquines d'En Jordi d'es Racó*, elaborat per Mossèn Antoni M. Alcover (la publicació del primer volum d'aquesta obra data de 1896). Pel que fa a la recerca, s'ha partit d'una lectura acurada i metòdica dels vint-i-quatre toms de l'edició original d'aquesta obra cabdal de la nostra literatura popular, durant la qual s'han anotat en fitxes tots aquells fragments en els quals s'esmenta algun nom de peces de roba.

En el tercer bloc d'exemple inclou alguns refranys i frases fetes, el contingut dels quals s'estructuren al voltant d'alguns dels noms objecte d'estudi. Totes aquestes expressions de caràcter popular s'han obtingut a partir de la recerca de la definició de la peça corresponent que presenta el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, és a dir, són l'únic cas en què el buidatge s'ha fet a posteriori (això és, el buidatge s'ha fet després de conèixer el nom de l'objecte en qüestió). Cal destacar que en aquest cas, com que els exemples són extrets d'una obra lexicogràfica, s'ha seguit la normativa ortogràfica actual.

Ja per acabar, cal destacar que el darrer bloc d'exemples inclou tot un seguit de gloses extretes del *Cançoner popular de Mallorca* del pare Rafel Ginard i Bauçà, publicat l'any 1966. Bona part dels exemples pertanyen al tom II, que inclou una secció titulada *Indumentària* dins l'apartat *Casa i vestit*, la qual ha estat analitzada de manera acurada; ara bé, cal destacar que també hem trobat alguns exemples puntuals en una lectura ràpida dels toms I, III i IV. Pel que fa al llenguatge i l'ortografia, hem respectat els que presenta l'obra original la qual, com bé descriu Francesc de Borja Moll en l'*Assaig d'estudi preliminar* (CPM, tom I, pàgines XIII-LXXXIV), es presenten farcits d'arcaïsmes, de dialectalismes, de barbarismes i de lèxic incorrecte.

L'apartat final, dedicat a les conclusions obtingudes, inclou una reconstrucció aproximada de la indumentària masculina tradicional entre 1700 i 1850, feta a partir de les dades exposades en el cos del treball.

No podem cloure aquest apartat introductorí sense fer referència a les obres de consulta utilitzades a l'hora de configurar el ja esmentat apartat titulat *Usos i costums*. En primer lloc, cal destacar obres fonamentals com l'opuscle de Mossèn Bartomeu Mulet titulat *Indumentària mallorquina dels balladors dins el segle XVIII*, l'obra d'Antonio Mulet que porta el títol *El traje en Mallorca*, l'aplec de ponències de *Les jornades de cultura popular a les Balears* i el llibre de Miquel Julià *El vestit de pagès a Mallorca*. D'altra banda, cal destacar la magnífica obra de recerca de l'arxiduc Lluís Salvador, això és, el *Die Balearen*; pel que fa a aquesta obra (i, d'altra banda, també als exemples extrets de les *Rondaies* i del *Cançoner*) podem parlar d'*anacronisme* que hem batejat amb el qualificatiu *benintencionats*. Pel que fa a l'obra de l'arxiduc, ell mateix afirma, després d'haver descrit el vestuari dels homes, que «tot el que hem descrit fins ara és el vestit complet d'un mallorquí a l'antiga; però seria un error creure que es veu normalment la gent vestida amb tal parament. Els homes vestits així només són casos aïllats, generalment persones majors que s'han mantingut fidels als costums dels pares».¹ Si ja a l'obra de l'arxiduc, publicada entre 1869 i 1891, les peces descrites minuciosament per aquest ja no eren d'ús comú entre la població mallorquina, hem de pensar que les *Rondaies*, una mica posteriors, tampoc no reflecteixen usos reals (i, evidentment, encara menys el *Cançoner*, aparegut a la segona meitat del segle XX). Tot i això, no podem titllar aquestes obres d'anacròniques en el sentit estricte

¹ Arxiduc Lluís Salvador, *Die Balearen. In wort und Bild geschildert. Zweiter Dsnd. Die eigentlichen*, 1869-1891. Trad. cat. de P. Bonnín i J. Moll Marquès editada pel G. Serra, pàg. 444.

del terme; en el cas del *Die Balearen*, sembla prou encertat pensar que la gent dels pobles mallorquins, avisada de la imminent visita d'un personatge tan il·lustre com l'arxiduc, es vestia amb algunes peces de roba dels seus avantpassats més immediats per tal d'aconseguir cridar-li l'atenció. Per tant, tot i que l'arxiduc descriu moltes de peces de la indumentària tradicional mallorquina ja a la segona meitat del segle XIX, podem suposar que aquesta indumentària era més aviat pròpia de final del segle XVIII i de la primera meitat del segle XIX, amb la qual cosa les esmentades descripcions resulten idònies per al nostre treball.

Pel que fa al cas de les *Rondaies* i del *Cançonner*, atribuïm la presència dels anacronismes benintencionats al fet que tant Mossèn Alcover com el Pare Ginard basaren el procés de recerca de material per a les seves obres en fonts orals, circumstància que, en part, explicaria la incorporació de noms de roba de moda a l'època estudiada en obres molt posteriors. En el cas de les *Rondaies*, és molt possible que la introducció d'aquests mots palesi l'existència de testimonis d'edat avançada que encara havien vestit (o havien vist vestir) peces d'aquest estil. En el cas del *Cançonner*, força posterior, explicaríem l'existència a les gloses d'un bon seguit de noms de peces típiques de la indumentària popular mallorquina del segle XVIII i primera part del segle XIX per la transmissió oral d'aquestes cançonetes, que s'haurien mantingut inalterables durant generacions. Per tant, l'ús d'aquests dos blocs d'exemples en el desenvolupament del nostre treball ens sembla plenament justificat.

Ja per cloure aquest apartat introductori, cal fer referència a les abreviatures utilitzades durant la realització del treball. Aquestes abreviatures són les següents:

- CPM: *Cançonner Popular de Mallorca*
- DCVB: *Diccionari català-valencià-balear*
- M-2052: inventari de Mateu Mascaró. Quan es presenten citacions extretes d'aquest o dels altres casos d'inventaris esmentats a continuació s'inclou també la citació del foli del qual s'ha extret l'exemple en qüestió i l'anotació de l'any de què és aquesta data. (Propietària dels béns inventariats: Teresa Rigo, vídua de Joan Alomar)
- M-2498: inventari de Francesc Mateu (propietària del béns inventariats: Sebastiana Moner, vídua d'Antoni Calafell)
- S-757: inventaris de Leonard Serra (propietari dels béns inventariats: Pere Joan Palou)
- S- 803: inventari de Macià Sampol (propietari dels béns inventariats: Joan Ferrà)

LES MODES I L'ECONOMIA (1700-1850)

En els segles immediatament anteriors a l'època estudiada, la cort espanyola marcava el to i la pauta en l'àmbit del vestuari, tot imposant a la resta de corts europees una moda rígida, fosca i austera, de la qual pot dir-se que pràcticament tendia a desdibuixar el cos humà (en aquest respecte, per exemple, pot destacar-se l'opinió de Mossèn Bartomeu Mulet, el qual afirma que «els vestits dels homes arribaren a adquirir una senzillesa que confrontava amb la mesquinesa»²).² A les darreries del segle XVII, segurament com a reflex de la situa-

² MULET I RAMIS, Bartomeu, «Vestimenta dels mallorquins en el segle XVIII» dins *I jornades de cultura popular a les Balears*. Muro: Ajuntament de Muro: UIB, 1993, pàg. 220.

ció política de l'època, es produí un important canvi en l'àmbit en qüestió; a partir d'aquest moment, la més que notable expansió borbònica va fer que la moda francesa, molt més alegre i vistosa que l'espanyola, s'introduís a tota la zona occidental d'Europa. En el cas d'Espanya, aquestes novetats arrelaren arran de l'arribada de Felip V, això és, ja a principi del segle XVIII; aquest rei, tristament conegut arreu dels Països Catalans per la implantació dels decrets de Nova Planta, s'havia criat en els ambients de Versalles i, per tant, pretenia introduir al país que havia passat a dominar tot el luxe i les grandeses que tan bé coneixia. Amb aquest objectiu, va condemnar totes aquelles modes que no seguissin el patró francès; la nova moda de la cort espanyola, per tant, va passar a distingir-se per l'ús de rics teixits, colors lluents i dissenys artístics.

A Mallorca, tots aquests canvis esmentats arribaren de manera lenta però progressiva; la introducció a la societat mallorquina es va fer especialment evident a la ciutat, on els mallorquins es feren ressò d'aquests nous aires de sumptuositat i incorporaren algunes de les innovacions en qüestió. La innovació més destacable en el vestuari d'aquesta època en tots els estaments socials dels ambients ciutadans (i, d'altra banda, la fonamental per distingir entre el vestit tradicional al camp i a la ciutat) fou la introducció de nous teixits i, amb aquests, de nous tintatges o coloracions; mentre que a la pagesia, molt més conservadora per raons diverses, les particularitats de la vella indumentària pel que fa a l'ús dels teixits es mantingueren, a la ciutat els sastres s'afanyaren a reproduir els vestits d'ambdós sexes que portaven els maniquins francesos, substituint-hi únicament l'ús de teles o teixits de seda per l'ús de materials com les indianes i les persianes (que provenien de les Índies Occidentals³ i de Pèrsia, respectivament), que n'emulaven la bellesa i eren molt menys costoses.

Aquests excessos en el luxe en una època caracteritzada per una important crisi econòmica (per exemple, la producció de blat no havia deixat d'anar a la baixa des de l'any 1710) provocaren ben aviat l'aparició de tot un seguit de lleis sumptuàries que prohibien aquestes manifestacions d'ostentació; Mossèn Bartomeu Mulet⁴ remarca que, ja l'any 1716, va aparèixer una d'aquestes lleis, la qual prohibia els excessos i abusos en els vestits de dol. Aquesta llei també indicava l'ús correcte d'aquesta indumentària tan concreta: en el cas dels vestits de dol que es portessin per la mort del rei o d'algun membre de la família reial, fins al dia que a la seva vila tinguessin lloc els funerals, els homes havien de portar capa llarga damunt hàbits de faldar (llarg fins als peus), mentre que les dones podien portar vestidures mongils, és a dir, hàbit o gonella de llana a l'hivern i de llaneta en els mesos d'estiu, amb rebosillo o manteta prima fets d'un material que no fos seda. Els membres de les classes més baixes, per la seva banda, només podien dur dol per la mort d'algun familiar directe.

El mateix any (concretament, el dia 27 de juny), va aparèixer una nova llei d'aquest tipus; en aquest cas, el problema era que la gent gastava massa diners en la compra dels ja esmentats teixits d'indiana i, per això, la llei en qüestió pretenia fomentar l'ús de robes autòctones (lli, drap de cànem, estopa, bri en bri, brinet, etc.).

Progressivament, s'anaren publicant altres lleis molt semblants: per exemple, dia 23 de febrer de 1770 se'n va publicar una que donava tot un seguit de normes sobre l'ús dels dife-

³ Bartomeu Mulet afirma que la procedència de les indianes era l'Índia, però Coromines diu que l'autèntic origen d'aquestes teles eren les Índies Occidentals; en aquest estudi, hem optat per mantenir la segona proposta.

⁴ *Ibidem* nota 2, pàg. 224.

rents tipus de capells a l'època. D'altra banda, el dia 27 de juliol del mateix any se'n publicà una altra que prohibia l'entrada al país de les robes de mussolina, de les teles de Cambrai, de l'holandeta, de la batista i de les teles clarines.

Durant la primera meitat del segle XIX, les particularitats pel que fa a l'àmbit de la moda mallorquina heretades del segle XVIII es mantenen pràcticament sense canvi; les innovacions següents en matèria de vestuari que es viuran a l'illa seran totalment definitives ja que, aproximadament a partir de 1850 (ja hem esmentat a la introducció que els límits temporals no poden establir-se de manera taxativa i, per tant, aquesta data és simplement orientativa) s'iniciarà un període de transició vers la modernitat. Com bé afirma l'arxiduc,⁵ ja devers l'any 1880 els mallorquins tendien a vestir-se «a l'europea», això és, la indumentària tradicional s'havia bandejat de manera pràcticament definitiva (de fet, ja només podia constatar-se'n l'ús entre alguns dels membres més vells de la pagesia). Per tant, podem destacar que el període temporal escollit com a objecte d'estudi (1700-1850) és el darrer en el qual pot constatar-se l'ús del que avui en dia anomenem «vestit regional» o «vestit tradicional» mallorquí.

INVENTARI DE PECES DE ROBA D'HOME

Les peces de roba d'home que s'han pogut documentar i, per tant, constitueixen l'objecte d'estudi d'aquest treball són:

1. Antipara
2. Avarca
3. Barret
4. Barretina
5. Borseguí
6. Bossot
7. Calces
8. Calçons blancs
9. Calçons
10. Camisa
11. Capa
12. Capell
13. Capot
14. Caputxó
15. Cassot
16. Corbata
17. Espardenya
18. Faixa
19. Gabitza
20. Gavardina

⁵ Arxiduc Lluís Salvador, *Costumbres de los mallorquines*, Archivo de tradiciones populares, núm. 12, José J. de Olañeta, Editor, 1981, pàg. 30.

21. Gorra
22. Guardapits
23. Jaquet
24. Juba
25. Justacòs
26. Mocador de butxaca
27. Mocador de cap
28. Mocador de coll
29. Pellissa
30. Sabata
31. Sarró
32. Taleca
33. Troca
34. Ximberga o xamberga

PEÇA: ANTIPARA

ETIMOLOGIA: Coromines presenta aquesta forma com a compost fet a partir del verb *parar*, del llatí *PARARE*, «preparar, disposar, fornir, proporcionar».

DEFINICIÓ: espècie de calça sense peu, que es lligava a la cama i la cobria des del genoll fins al turmell.

USOS I COSTUMS: les antipares solien fer-se de cuir o de roba; els pagesos mallorquins les portaven quan treballaven al camp per tal d'evitar fer-se ferides per les cames.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 10 v (1753): «...Més unas **antipares** usades y unas altres de sumach usades...»

Gloses:

D'alegria que tengué,
se colgà amb ses **antipares**,
com un dia d'alimares,
qui tot quant fan està bé.

(CPM, tom III, p. 286, Lluçmajor)

PEÇA: AVARCA (dialectalment, també dit *varca*, forma obtinguda de l'aplicació dels principis de la fonètica sintàctica).

ETIMOLOGIA: mot antiquíssim i d'origen incert, comú a les tres llengües romàniques de la península Ibèrica i a la llengua basca. És molt probable que el mot en qüestió

provingui d'una base preromana *ABARCA*, segurament no basca en especial sinó comuna a les diverses llengües preindoeuropees de la Península.

DEFINICIÓ: calçat rústic compost d'una sola de cuiro subjectada al peu i al turmell per mitjà d'alguns correigs o cordells. A la banda del peu (concretament, a la banda dels dits) hi havia un trauc a cada costat de la sola, i per allà passaven uns correigs doblegats en forma d'ansa (*anserols*), els quals tenien a cada cap un foradís per on passava una cordellina que es fermava d'anserol a anserol, tot fent una ansa en el cap de l'avarca, davall la qual es col·locaven els dits o la punta del peu. Per altra part, a la zona dels turmells es feien també uns traucs a la sola, per on passaven uns altres anserols de correig o de filferro, dels quals partia una cordellina o correig que voltava per darrere el regruix del taló per tal d'evitar que el peu sortís de l'avarca; dels mateixos anserols partien unes cordellines anomenades *varques*, que anaven fermades pel turmell i la cama.

USOS I COSTUMS: les avarques, que generalment eren molt destapades, constituïen el calçat típic que portaven per treballar la terra els pastors i missatges pobres en els mesos més calorosos de l'any. El cuiro utilitzat en la seva confecció era bàsicament de verro o de bou; concretament, les avarques que es feien de la pell estreta de l'espatlló del verro eren de molta durada, perquè aquest tipus de material era molt gruixat i tirós.

EXEMPLES:

Rondalles:

- *En Tià de Sa Real. De com se va morir.* Tom V.

Pàgina 72: «...En Tià aplega ses **varques** i sa mica de roba que tenia...»

- *Es granotet.* Tom XIV.

Pàgina 40: «...Figurau-vos que duïen uns gonellons teixits d'espart [...] Es gipó era de cerres d'ego i es volant d'obra de pauma, i per sabates unes **varques** de cuiro de porc...»

- *Es gegants d'es puig de Sant Salvador de Felanitx.* Tom XXIV.

Pàgina 23: «...i a mitjan pujada sentí una cosa dins s'**avarca**...»

- *Guardau-vos de pedra rodona, de ca qui no lladra i d'homo roig.* Tom XVI.

Pàgina 6: «...Tenia es calçons esqueixats [...] i sa **varca** tota n'estava remui...»

Frases fetes:

- « Estar cansat de dur **varques**» (Expressió aplicada en aquelles situacions en què algú està tip de sofrir una cosa o persona particularment molesta).

Gloses:

Cara de figa verdal,
ja t'ho pories pensar!
Na Xineta va deixar
ses **varques** en es portal.

(CPM, tom II, p.291, Artà)

PEÇA: BARRET

ETIMOLOGIA: diminutiu del llatí *BĪRRUS*, «espècie de capa curta», mot d'origen gèl·lic. Com que es tracta d'un mot que només és patrimonial en català, llengua d'oc (*berret*) i italià (*berretto*), i en els tres casos en forma diminutiva, sembla versemblant la possibilitat que aquest derivat ja existís en cèltic en la forma **BIRRITTO*, ja que *-ITTO* és un sufix de probable origen cèltic.

DEFINICIÓ: peça que s'adaptava al cap per cobrir-lo; tenia forma de mitja bolla buida i no tenia ventalla.

USOS I COSTUMS: a principi del segle XV ja apareix documentat el barret a Mallorca, així com també l'ofici de barreter; per tant, es tracta d'una peça que va ser introduïda uns quants segles abans del període estudiat, cosa que indica que en aquesta època ja era una peça amb una important tradició. Cal destacar que hi havia tres tipus de barrets: els ordinaris, els de dol i els de muntera.

Pel que fa als teixits, els barrets podien ser de llana, de roba, de fil, de cotó, etc. El seu ús va ser especialment destacable entre els pagesos benestants, que en alguns casos l'adoptaren tot bandejant el capell i el mocador de cap.

Inventaris:

- S-757, foli 32 (1765): «...Item un **barret** de llana negra usat...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item una dotsena y mitge de **barrets**, esto es, sis de cotó blanchs y los altres de fil blanchs usats...»
- S-757, foli 66 v (1769): «...y dos **berrets** de cotó usats...»
- S-757, foli 70 (1769): «...Item quatre **berrets** de cotó retxats usats...»

Frases fetes:

- «Anar **barret** envant, peu enrera» (Aquesta expressió s'aplicava a aquelles persones que es dirigien als seus interlocutors amb molts de compliments i reverències).
- «Ca, **barret!**» (Es tracta d'una expressió utilitzada per negar fe o assentiment a quelcom).
- «Omplir un **barret** de rialles» (Expressió que equival a dir que algú riu molt).

Refransys:

- «Si l'enveja fos tinya tothom duria **barret**» (Refrany utilitzat per fer referència al fet que tots, en major o menor mesura, envegem les virtuts, les possessions, els coneixements, etc., dels altres).
- «Tants caps, tants **barrets**» (Refrany utilitzat per fer referència a un conjunt d'opinions molt dividides).

Gloses:

Mare de Déu del Remei,
des que em som enamorada

d'aquest **barretet** vermei
es jove que el du m'agrada.

(CPM, tom I, p.181, Lloseta)

PEÇA: BARRETINA

ETIMOLOGIA: forma derivada de *barreta*, femení de *barret*. La forma *barreta* ben aviat s'oblidà en català; en canvi, va mantenir-se molt viva en italià (*berretta*) i en occità (*berreta*). La forma derivada de *barreta*, això és, *barretina*, sí que va mantenir-se i encara és vigent avui en dia.

DEFINICIÓ: cobricap típicament català, l'ús del qual també es documenta a Mallorca. Era una peça la forma de la qual era semblant a la d'una bossa llarguera i buida que s'adaptava al cap.

USOS I COSTUMS: les barretines podien ser de roba prima o gruixuda segons el gust de cada persona: n'hi havia de drap, de lli (normalment de color blanc) i de roba de compra negra com el lli foraster, que podia ser blanc, vermell o negre. Un cas especial foren les denominades «barretines de nuviàncies», que solien reservar-se per als dies de festa.

Inventaris:

- M-2052, foli 17 v (1753): «...Item mitja dotsena de **barratinas**...»
- S-757, foli 32 (1765): «...Item dos **barratinas** de brinet usadas...»
- S-757, foli 66 v (1769): «...y tres **barretinas** de tela de truià...»

Rondalles:

- *¿Val més matinejar que a missa anar?* Tom III.

Pàgina 16: «...capells i **barretines** a l'aire...»

- *S'al·lot d'es «barretino»*. Tom VI.

Pàgina 51: «...Es betzego duia una **barretina** vermella, i sempre deia: —No em toqueu es “**barretino**”! Ai si el me tocàveu!...»

- *En Tià d'es forn d'en Mata-Ronyes*. Tom XI.

Pàgina 109: «...Jo lo que vos puc donar, és una **barretina** verda...»

- *Es cavall del rei*. Tom XXIII.

Pàgina 93: «...Troba el rei assegut a una finestra-balcó, i duia una **barretina** verda...»

Gloses:

Sa **barretina** està en terra.
Veiam qui l'aixecarà!
Corre, Pere! Corre, Toni!
Corre tu, Sebastià!

(CPM, tom II, p. 277, Santa Maria del Camí)

¿Saps qui ha fet aquest brodat
que duc a sa **barretina**?
El m'ha fet una fadrina
que té seny i voluntat.

(CPM, tom I, p.207, Sineu)

PEÇA: BORSEGUÍ

ETIMOLOGIA: Mot català d'origen desconegut. Hi ha altres llengües que presenten formes molt semblants, com per exemple el francès mitjà *brosequin* (avui *brodequin* per influència de *broder*) i el neerlandès *broseken*.

DEFINICIÓ: Sabata alta fins al turmell o fins just davall el genoll, cordada per davant amb cordons que passen per dins una sèrie d'ulls.

USOS I COSTUMS: Els borseguins podien ser de pell de cordovà, de sumac (pell adobada amb taní de color terrós fosc) o de couro.

EXEMPLES:

Inventaris:

- S-757, foli 70 (1769): «...Item uns **borseguins** de cordovà negres usats...»

PEÇA: BOSSOT

ETIMOLOGIA: Forma derivada de la paraula *bossa*, l'origen de la qual és el mot llatí *BŪRSA*, el qual prové, per la seva banda, del grec *βύρσα*.

DEFINICIÓ: Bossa de pell que es portava penjada a l'esquena i que servia per transportar-hi els comestibles i els estris de fumar.

USOS I COSTUMS: Aquest tipus de bossa era utilitzada habitualment pels pagesos i jornalers durant les seves jornades de treball al camp.

EXEMPLES:

Rondalles:

- *Es fullet d'En Cuera*. Tom V.
Pàgina 149: «...tenia fullet i el duia a sa corretja des **bossot**...»
- *En Mercè-Mercè*. Tom XIII.
Pàgina 83: «... se posa sa gran poma dins es **bossot**...»

PEÇA: CALCES

ETIMOLOGIA: Forma de plural del mot *calça*, que va significar primitivament “mitges” i que prové del llatí vulgar **CALCĒA*, el qual deriva, per la seva banda, del llatí clàssic *CALCĒUS*, “sabata”.

DEFINICIÓ: El DCVB presenta l'entrada *calça*, tot i que afirma que aquest mot es pronunciava gairebé sempre en la seva forma de plural. La calça o calces, per tant, són unes peces de vestir que cobrien el peu i la cama, ajustant-se al contorn d'aquesta.

USOS I COSTUMS: A l'època estudiada (segle XVIII i primera meitat del XIX) hi havia dues varietats de calces: les enteres i les mitges (evidentment, la doble varietat es refereix a la seva llargària). El primer tipus fa referència a les calces que es feien servir a la ciutat, les quals arribaven baix dels genolls; aquestes calces eren de materials diversos com l'estam de París, el filet, de filosello, la llana aragonesa o la seda. En el cas dels sectors més benestants de la població ciutadana, les calces podien portar ornamentacions de gorbió i brodadures de colors molt variats.

D'altra banda, cal destacar que durant bona part del segle XVIII els pagesos no portaven calces, fet que demostra les estretors i la vida frugal d'aquest sector de la població. Segons afirma l'Arxiduc Lluís Salvador, al segle XIX sí que pot constatar-se l'ús d'un tipus especial de calces, les denominades mitges, per part dels membres de la pagesia. Aquestes calces, més curtes que les que es feien servir a la ciutat, eren de cotó, de fil o de lli en els mesos d'estiu, i de llana o d'estam a l'hivern. Encara que existeix la tendència a afirmar que aquestes peces sempre eren de color blanc, sabem que no és així, ja que trobam documentades calces de colors diversos com el blau, el vermell, etc.

EXEMPLES:**Inventaris:**

- M-2052, foli 20 v (1753): «...Item sinch parells de **calsas** blanques de fil i cotó...»
- M-2052, foli 21 (1753): «...Item un parell de **calsas** de llana...»
- S-757, foli 66 (1769): «...Item dos perells de **calses** blanques usades...»
- S-757, foli 70 (1769): «...Item nou parells de **calses** comunas usades...»
- S-757, foli 70 (1769): «...Item un parell de **calses** de seda color de perla novas...»
- S-757, foli 70 (1769): «...Item quatre perells de **calses** de seda negres usades...»
- S-803, foli 75 v (1830): «...Més tretse perells de **calsas** vellas...»

Rondalles:

- *Es dos germans serverins*. Tom XIII.

Pàgina 55: «...volia fer una bullida de **calces**...»

- *Es reim del rei moro amb set pams de morro*. Tom XVI.

Pàgina 114: «...allà hi havia totes ses **calces** que aquelles calceteres havien fetes, ses calceteres que Na Catalineta havia afinades obrint amb sa claveta d'or es pit endret del Rei-Moro ...»

Gloses:

Duen ses **calces** retxades
de tres o quatre colors;
han xapat es mocadors,
ses faldetes esgaiades.

(CPM, tom II, p. 274, Sant Joan)

PEÇA: CALÇONS

ETIMOLOGIA: Coromines presenta la forma *calçons* com un derivat de la paraula *calça*, l'etimologia de la qual és la forma del llatí vulgar **CALCEA*, derivada del llatí clàssic *CALCĒUS* (“sabates”).

DEFINICIÓ: El DCVB presenta l'accepció *calçó*, però afirma que aquesta sol utilitzar-se en plural. La definició és la següent: peça de vestir que cobreix separatament les cames ajustant-se a llur contorn, i que en la part superior se subjecta a la cintura.

USOS I COSTUMS: A l'època objecte d'estudi existien diferents tipologies de calçons. En primer lloc, cal parlar dels **calçons a l'ampla** o **calçons amb bufes**. Pel que fa a aquest tipus de calçons, s'ha de dir que la documentació és molt prolifera, ja que ens informa que hi havia les següents varietats: calçons de llista, d'indiana, de cotó, de seda (els que feien servir els pagesos més rics els diumenges i dies de festa), d'indiana arrugada, de calamandri, de borra, de burell, de friseta negra, etcètera. Pel que fa a la varietat cromàtica, sembla que n'hi havia de color blau fosc amb franges blanques (d'aquests característiques se'n citen uns a l'apartat d'inventaris) i de color blau clar amb franges de blau fosc. Cal destacar que hi ha notícia que els nins de vuit o nou anys ja portaven calçons d'aquest tipus fermats a l'alçada dels genolls.

Per la seva banda, els menestrals ciutadans no portaven mai calçons a l'ample, sinó que feien servir els denominats **calçons justs** o **a la justa**, els quals podien ser de llista, de llana, fets a partir d'una mescla de cotó i seda o, simplement, de seda. Aquesta mena de calçons, que eren curts i es fermaven amb vetes o botons a la part de davall els genolls, eren molt semblants als calçons que portaven els membres de les classes socials altes, els **cuixots**, coneguts així per la fretura de bufes i pel fet que anaven atesats a les cuixes.

Ja per acabar, cal destacar que Mossèn Bartomeu Mulet⁶ ens parla d'una peça de vestir que pot encabir-se dins el grup dels calçons: les **baldragues** (pel que fa a l'etimologia de la paraula en qüestió, cal destacar que es tracta d'una forma que probablement ve de la combinació de *bragues* i *balder*. Segons Coromines [DCEC, I, 378] és molt probable que *baldraga* i la forma castellana *baldraque* procedeixin del castellà antic *bufa de baldac*, nom d'un joc d'escacs molt vulgar. Tot i les coincidències formals, no sembla fàcil explicar, partint del nom d'aquest joc, els significats de les formes catalanes *baldraga* i *baldragues*). A

⁶ MULET i RAMIS, Bartomeu, «Vestimenta dels mallorquins en el segle XVIII», dins *I Jornades de cultura popular a les Balears*. Ed. Ajuntament de Muro-UIB: Muro, 1993, pàg. 230.

Mallorca, l'ús d'aquesta peça només es documenta entre els membres de la pagesia, per als quals servia com a alternativa als calçons; per als pagesos, els calçons resultaven molt estrets i excessivament ajustats a les cuixes, tant que fins i tot els privaven de fer certs moviments indispensables en les seves tasques quotidianes (per exemple, un moviment en principi tan senzill com acotar-se els devia resultar excessivament difícil), i per això les baldrigues, d'una amplada molt superior, esdevingueren una opció molt més recomanable. Les teles que s'utilitzaven en el procés de confecció de peces d'aquest tipus eren el drap, el burell, el calamandri i la roba de Pollença (totes considerades comunes i de teixit groller), llistades de blanc i blau o de blanc i vermell.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 20 v (1753): «...Item uns **colsons** de llisteta blanca y blava...»
- S-757, foli 13 v (1765): «...Item uns **calsons** de indiana retxada vells...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item un **calsons** de estam torsut blaus molt usats...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item altres **calsons** de vellut negres usats...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item dos **calsons** de endiana blava, lo un de piquets y lo altre de cotonina usats...»
- S-757, foli 272 v (1787): «...Item tres **calsons**, dos de brodat, y los altres de endiana de Barcelona usats...»
- S-803, foli 78 (1830): «...Més cinc **calsons** de llista...»

Rondalles:

- *En Toni Mig-Dimoni i ets estudiants de sa cova de Sineu*. Tom XII.
Pàgina 90: «...Se treu un bon verdanc que duia dins una cama des **calçons**...»
- *Na Tricafaldetes*. Tom XIX.
Pàgina 47: «...afina uns **calçons** i una camisola...»
- *Ses dones bambes*. Tom XXIII.
Pàgina 109: «...I m'afina damunt sa paret un homo sense **calçons**...»
- *De com ets andritxols anaren a un missèr de ciutat per un consei*. Tom XXIV.
Pàgina 110: «...davallau-los es **calçons** i alçau-los es faldar de darrera...»

Frases fetes:

- «Dur els **calçons**» (Expressió referida a algú que té el domini dins una família o algun altre tipus de col·lectivitat).
- «Trobar algú amb els **calçons** baixos» (S'aplica en aquelles situacions en què algú no està prou preparat per a un determinat afer o en què algú és sorprès de manera inesperada).

Refransys:

- «A dona de **calçons**, home de potons» (Refrany referit a un home que es deixa dominar per la seva esposa).

Gloses:

Dos pics sa setmana em basta
per posar-me es **calçons** nous:
es primer pic es dijous.
i llavò fins es dissabte.

(CPM, tom I, p. 164, Artà)

PEÇA: CALÇONS BLANCS O DE DAVALL

ETIMOLOGIA: Coromines presenta la forma *calçons* com un derivat de la paraula *calça*, l'etimologia de la qual és la forma del llatí vulgar **CALCEA*, derivada del llatí clàssic *CALCĒUS* (“sabates”).

DEFINICIÓ: Calçotets, part de la indumentària interior masculina. Alguns estudiosos també els anomenen *bragues*.

USOS I COSTUMS: Els calçons blancs es duïen a la pagesia i a ciutat, especialment a l'hivern, i podien ser de teixits diversos com per exemple el bri, el drap, el lli, etc.

EXEMPLES:

Inventaris:

- S-757, foli 31 v (1765): «...Item tres **calsons blancs** de drap usats...»
- S-757, foli 272 v (1787): «...Item quatre **calsons blancs** de bri de la terra usats...»
- S-803, foli 78 (1830): «...Més cinc **calsons**, quatre de llista de color y uns **blanchs de davall**...»

Rondalles:

- *En Juanet de l'Onso*. Tom III.

Pàgina 36: «...I ¿què me'n direu? Ell se desfà es **calçonets** i casi li omplí s'olla...»

- *Sa por de So'n Cotoner*. Tom XXIV.

Pàgina 48: «...i l'homo en camieta i **calçonets blancs**...»

PEÇA: CAMISA

ETIMOLOGIA: Mot que prové del llatí tardà *CAMISIA*, que està emparentat amb la forma de l'alt alemany antic *hemidi* (avui *hemd*) i amb l'anglosaxó *czes*. Aquest mot apareix estès des del principi de l'Edat Mitjana en una sèrie de llengües europees occidentals i circummediterrànies (germànic, cèltic i, poc més tard, llatí, grec i, fins i tot, àrab) i, amb tot i que estem lluny de tenir aclarit de quina procedeix en definitiva, i ni tan sols és segur que es basi en una arrel indoeuropea, sembla que va arribar al llatí procedent de la Gàl·lia i que, en tot cas, són la germànica i la cèltica les famílies on en trobam representants més

antics. El mot masculí *càmis* (“alba sacerdotal”), comú al català i a llengües com el francès i l’occità antics, l’italià, el mossàrab i el grec és tan antic com la paraula que ens ocupa, i és segur que sempre va accentuar-se a la *a*; aquesta duplictat en l’accentuació ve ja dels orígens, i constitueix un dels nusos decisius de la qüestió, si bé fins ara ha dificultat més que no facilitat l’orientació del problema.

DEFINICIÓ: Peça de vestit interior, generalment de tela prima i de forma folgada, que arriba des del coll fins més avall de la cintura. La camisa sol constar del cos i les mànegues. En el cos de la camisa d’home es distingeixen les següents parts: el coll, tira circular cenyida, la pitera o pala, que va des del coll fins al dontet i conté els botons i els traus i, per acabar, el faldar de davant i el faldar de darrere, que són les parts de la tela situades més avall del pontet. El faldar de davant també s’anomena davanter de la camisa, i a Mallorca el nom de davanter ha arribat a aplicar-se a ambdós faldars.

USOS I COSTUMS: Molts autors suposen que la camisa és d’origen àrab, ja que resulta inútil la recerca de camises a Mallorca en una època anterior a la invasió àrab. Carme Bernis Madrazo afirma que en el segle X ja estava generalitzat l’ús de la camisa de lli i de seda, de color blanc o de diversos colors. La roba blanca d’ús interior se reduïa a la camisa sols per a les gents distingides, ja que el seu ús no estava generalitzat entre la gent del poble i de la pagesia. Fins i tot encara a la primera meitat del segle XVI, la camisa era un article de luxe, que es portava tan sols per ostentar els seus brodats.

Pel que fa al període temporal que ens ocupa (segle XVIII i primera meitat del segle XIX), ja pot constatar-se l’ús de la camisa per part dels membres de les classes més baixes de la població. En aquesta època, les camises de la pagesia podien ser de bri o de brinet (aquest darrer podia ser fet a casa o importat de Gènova. En el segon cas, el brinet s’anomenava “brinet de compra”), de drap, i de fil rodó. La tela de lli, per altra banda, es reservava per a les camises que portaven els membres de la pagesia els dies festius. Aquestes camises, que solien confeccionar-se en tons crus o blanquejats, tenien un coll estret i un xap al davant, que es cordava amb botons de baixa qualitat; per la seva banda, el faldar pràcticament no tenia fona.

D’altra banda, la camisa o roba interior de l’home de ciutat es confeccionava amb els mateixos teixits que les de la pagesia, exceptuant el drap. En aquest cas, els teixits també eren de color cru o blanquinós, però la qualitat de les robes era superior, ja que eren comunes o primes mentre que les altres eren comunes però molt més gruixades.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 19 v (1753): «...Item vint **camisas** de ome de bri...»
- S-757, foli 31 v (1765): «...Item sis **camisas** de drap usadas...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Primo dos dotsenas de **camisas** entre finas y comunes usades...»
- S-757, foli 66 (1769): «...Item sis **camisas** de drap, tres usades y las altres vellas...»
- S-757, foli 69 v (1769): «...Item tres **camias** de drap de la costa usades...»
- S-757, foli 272 (1787): «...Item vuyt **camias**, esto es, sis de bri de la terra y duas de roba forestera usadas...»

- S-803, foli 75 v (1830): «...Més set **camias** de homo de fil usadas...»
- M-2495, foli 13 (1840): «...Més quatre **camias** de drap, duas usadas y las restants duas molt veyas...»

Rondalles:

- *En Juanet de l'Onso*. Tom III.

Pàgina 27: «...Com es despuaven per tirar-s'hi, que en Juanet se va treure sa **camia**, veren que ja tenia es braços i es pits plens de pèl...»

- *Un ronyós, un poiós i un mocós*. Tom XIV.

Pàgina 60: «...alçant-se es dos faldarets de sa **camia**...»

Refransys:

- «**Camia** d'en Cotna: pitrella bona i faldars a Liorna» (Expressió aplicada a aquella persona o objecte que superficialment té bona aparença, però interiorment és ple de connotacions negatives).

Gloses:

Si duc veia sa **camia**,
d'això no us ha d'estranyar,
que a sa taula deu n'hi ha,
tots los he d'alimentar,
i a sa casa de la vila
es meu nom tan sols no hi està.

(CPM, tom II, p. 276, Sant Joan)

Quatre **camies** tenc,
totes amb randa;
totes quatre me pengen
per cada banda.

(CPM, tom II, p. 276, Santa Margalida)

PEÇA: CAPA

ETIMOLOGIA: Forma provinent del llatí tardà *CAPPA*, d'origen incert i de sentit molt anàleg (probablement rebut pel llatí d'una llengua no itàlica).

DEFINICIÓ: Vestidura d'abric llarga, solta i sense mànegues, que usaven els homes damunt el vestit. Era estreta a la part del coll, ampla i rodona a la part inferior, oberta al seu davant i es portava penjant des de les espatlles. Hi havia capes llargues i capes curtes; les primeres solien arribar més o menys fins al ventrell de la cama, mentre que les curtes arribaven un poc més avall de la cintura i es cordaven sota el coll amb vetes, cordons, botons o alamares.

USOS I COSTUMS: Sense cap tipus de dubte, la capa és una de les vestidures més universals i més antigues. A l'època estudiada, a Mallorca les capes solien fer-se de llana atapida, encara que ordinària o comuna. També eren molt freqüents, però, les capes de burell; aquest tipus de capa solia tenir una trentena de pams de fona i era tinguda en gran estima. Socialment, allò que diferenciava les capes dels ciutadans i dels membres de les classes més altes de les que portava la gent de la pagesia era el fet que els primers solien dur capes folrades i, de vegades, fins i tot amb una esclavina. Per altra banda, en el cas dels pagesos cal destacar que en les ocasions solemnes aquests es posaven la capa fins i tot a l'estiu; ara bé, la capa no era un complement per anar mudats sinó que, com ja s'ha esmentat, tenia la funció d'abric.

Ja per acabar, cal dir que hi havia algunes capes que portaven capulla, la qual podia ser fixada o postissa. La finalitat de la capulla, a més de protegir l'individu del fred i de la pluja, era la de cobrir-se el cap durant l'assistència a determinats actes socials o religiosos, especialment de caràcter funerari.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 27 v (1753): «...Item una **capa** de estam torsut forrada de estemeñe negre usade...»
- S-757, foli 31 v (1765): «...Item una **capa** de burell molt usada...»
- S-757, foli 272 v (1787): «...Item tres **capas**, duas de paño, la una color de pansa y la altre del mateix color vella, y la tercera de verano de xemellot usadas...»

Rondalles:

- *Sa comtessa sense braços*. Tom II.

Pàgina 122: «...Es senyor s'hi acosta, i li tira sa **capa**, porque la s'abric, i surta de sa mata...»

Frases fetes:

- «Abrigar-se amb **capa** d'altri» (Aquesta expressió s'aplica en aquells casos en què es dissimulen els errors propis i es fan recaure les culpes en una altra persona).
- «Aguantar una **capa**» (Haver d'escoltar una conversa desagradable sense poder-la defugir).
- «Baix de la **capa** del sol» (Expressió popular utilitzada per referir-se, de manera global, al món).

Refranys:

- «Arramba't a **capa** que té pèl» (Fa referència al fet que l'home ha de saber triar sempre aquella opció que més li convé).

PEÇA: CAPELL

ETIMOLOGIA: Forma que prové del llatí vulgar *CAPPELLUS*, comú a totes les llengües romàniques occidentals.

DEFINICIÓ: Peça que servia per cobrir el cap i que estava formada per una cofa i una ventalla més o menys ampla.

USOS I COSTUMS: L'Arxiduc Lluís Salvador documenta que, tret dels treballadors i els pobres, els pagesos del Pla duïen gairebé sempre (i molt especialment els dies de festa) un capell negre de feltre de llana. Per altra banda, els pagesos més vells de les zones de muntanya duïen un capell de feltre d'ala ampla i mitjanament flexible amb copa rodona; en aquest cas, el capell anava subjecte o bé amb un cordó amb dues borles negres o bé amb una cinta del mateix color.

Hi havia un altre tipus de capell especialment emblemàtic, el capell de palmes, que era utilitzat durant els dies feiners (especialment als mesos d'estiu) pels membres de la pagesia; aquest capell de palmes, evidentment, no tenia una funció ornamental, sinó que servia per resguardar-se dels raigs solars.

Pel que fa als capells que es portaven a la ciutat, cal destacar que n'hi havia de cambrai, de filempua, de rosant, de drap, etc. Aquests capells podien ser llisos o obrats, guarnits o sense guarnir (sovint, les ornamentacions es reservaven per a les ocasions més solemnes).

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 10 (1753): «...Més dos **capells** usats...»
- M-2052, foli 20 v (1753): «...Item un **capell** de gavaix usat...»
- M-2052, foli 27 v (1753): «...Primo tres **capells** de home usats, ço és, dos plans y un de gavaix...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item sinc **capells** foresters fins, esto es, dos de aportar en cotas y los demás de aportar en ximberga usats...»
- S-757, foli 70 (1769): «...Item dos **capells** fins negres usats...»

Rondalles:

- *Es soldat de Marina*. Tom IX.

Pàgina 92: «...i venguen xecalines i **capell** a l'aire...»

- *Es nas de dos pams*. Tom XI.

Pàgina 52: «...Jau aquest **capell**...»

- *Es tres mantells d'or*. Tom XI.

Pàgina 63: «...Mos baraiam, diuen aquells, per aquest **capell** de vidre...»

- *Tres estudiants de la sopa*. Tom XXIII.

Pàgina 45: «...tirà es **capell** en terra i el potejà...»

Frases fetes:

- «Tirar-se es **capell**» (Expressió utilitzada en un context de discussió violenta)

Refranys:

- «Cap sense cervell, no ha de mester **capell**» (Refrany referit a la ignorància humana).

Gloses:

Ara passa un jovenet
amb so **capell** a la banda
i va tirat de bufanda
i pareix en Comunet.

(CPM, tom II, p. 276, Petra)

PEÇA: CAPOT

ETIMOLOGIA: Coromines afirma que ens trobam davant d'un mot que probablement va arribar al català procedent del mossàrab per via dels navegants castellans. Es tracta d'un mot que, a més del català, es va estendre a totes les llengües romàniques occidentals: *cappotto* (italià), *capot* (francès), *capote* (castellà i portuguès), etc. En totes aquestes llengües, aquestes formes només apareixen cap al final de l'Edat Mitjana; cal dir, en primer lloc, que fa l'efecte que es degué estendre d'una o dues de les llengües a les altres. Tot seguit, cal afirmar també que sembla que ni el català ni les llengües de França no en foren pares; per més que el sufix *-ot* tingués més vitalitat en occità i francès que en castellà, sembla molt probable que fossin el castellà i el portuguès els nius primers d'aquest mot provinent del mossàrab, que s'hauria propagat ràpidament des d'aquestes zones als altres parlars romànics a causa de les grans navegacions oceàniques.

DEFINICIÓ: Peça de vestir o de ben vestir, la funció de la qual era essencialment d'abrigall. El capot tenia un coll girat amb petites solapes, unes mànegues fins als punys, un cos llarguer fins a mitja cama i anava obert a la part de davant. La majoria dels capots solien dur una capulla cosida vora el coll en la part posterior.

USOS I COSTUMS: El capot era una de les peces d'abrigall més usades a l'època estudiada. En el cas dels ciutadans i dels pagesos més rics, els capots es feien d'una tela negra més o manco fina. Els pagesos més pobres, en canvi, vestien capots de "panyo" o de robes més bastes i gruixades com el burell, fabricat a Mallorca. Un tipus especial de capots eren els denominats **capots peluts**, els quals eren molt gruixats (la majoria anaven folrats), portaven una caputxa folrada en escarlata, tenien solapes, les gires vermelles i duïen les butxaques enrivetades amb ornaments en punta de color vermell i blau. Habitualment, els capots peluts llargs arribaven fins als peus; en el cas que només arribessin fins als genolls, s'anomenaven **capotins**.

Com a dada curiosa cal destacar que hi ha molts autors que afirmen que el capot té el seu origen en el vestuari de l'estament militar.

EXEMPLES:

Inventaris:

- S-757, foli 31 v (1765): «...Item un **capot** de burell nou...»

Rondalles:

• *Mestre Nadal de sa placeta del Socós*. Tom XVII.

Pàgina 76: «...i ben embolicat amb so **capot**...»

• *De com es sol i es vent se provaren*. Tom XXIV.

Pàgina 90: «...i anava abrigat amb un **capot**...»

Gloses:

Anit passada es **capot**
saps que t'estava de bé!
Par que fosses un al·lot
de casa de cavaller.

(CPM, tom II, p. 276, Santa Maria del Camí)

Com te'n vas a festejar
no te'n duguis es **capot**:
un tros de capotinet,
les faràs enamorar.

(CPM, tom I, p. 161, Alcúdia)

Es fadrins han afinat
que un bon **capot** està bé,
i ses fadrines també,
amb so mocador entorxat.

(CPM, Tom II, p. 276, Galilea)

PEÇA: CAPUTXÓ

ETIMOLOGIA: Forma derivada del mot *capa*, el qual prové del llatí tardà *CAPPA*, d'origen incert i de sentit molt anàleg (probablement rebut pel llatí d'una llengua no itàlica).

DEFINICIÓ: Capa curta semblant a una manteta que anava guarnida amb una capulla i servia per cobrir el cap i les espatlles.

USOS I COSTUMS: El caputxó era una peça molt utilitzada pels pastors i guardians de nit. Aquesta peça podia ser de llana, de cotó de burell i de mescla. La documentació informa que els caputxons es portaren fins a finals del segle XVIII.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 20 v (1753): «...Item un **caputxó** de drap...»

PEÇA: CASSOT

ETIMOLOGIA: Coromines cita com a possible etimologia del mot *cassot* la forma àrab *kisâ*, “drap de llana que teixien els beduïns”, “cobertora de banc o de llit” o “vestidura morisca a manera de capa”. Aquesta forma, pronunciada *kísa* o *kisé* en àrab vulgar, és l’origen del mot del català antic *alquicer* o *alquicem*, “capa moresca que no sols servia per abrigar-se les persones sinó com a tapall de llit”.

DEFINICIÓ: Espècie de camisa o brusa folgada, feta amb una tela molt forta i resistent per tal de ser usada pels antics pagesos per fer les feines pròpies del camp.

USOS I COSTUMS: Com ja s’ha esmentat, el cassot era una vestidura usada pels membres de la classe pagesa. El teixit utilitzat per a la seva confecció era bàsicament el cànem de sac, que podia ser ratllat, de daus o sense ratllar.

EXEMPLES:

Rondalles:

A la rondalla *Ets al-lots de Son Porc. S’anada a Matines* (tom V, pàgina 97), hi ha una escena en la qual la ignorància d’un dels protagonistes queda palesa quan aquest confon el roquet emmidonat que vestien els escolans durant l’ofici de Matines amb un cassot:

- *Ets al-lots de Son Porc. S’anada a Matines*. Tom V.

Pàgina 97: «...¡I al·lots amb **cassot**, que hi veig!...»

Gloses:

Jo m’aguant així com puc;
Serraguet, no t’escarrufes,
que amb aquests calçons amb bufes
no hi diu un **cassot** tan brut.

(CPM, tom II, p. 275, Biniamar)

PEÇA: CORBATA

ETIMOLOGIA: Nom que prové de l’italià *corvatta* o *crovata* (“croata”), dit així perquè els que començaren a usar la peça en qüestió foren els genets croats. El mot italià procedeix del serbocroat *hrvat*, denominació que s’atorguen a si mateixos els habitants de Croàcia.

DEFINICIÓ: Peça de roba llarga i estreta que es col·locava formant un nus al voltant del coll i que servia d’ornamentació o d’abric.

USOS I COSTUMS: Bàsicament, les corbates feien part de la indumentària ciutadana; en aquest àmbit, n’hi havia de teles molt diverses (per exemple, de seda). Per altra banda, l’Arxiduc Lluís Salvador ⁷ documenta un ús de transició d’aquesta peça a la pagesia a partir de la segona meitat del segle XIX; en aquest cas, la corbata seria rígida i negra, i s’ajustaria amb un nus molt senzill.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 10 (1753): «...y tres **corbates**, una ab mostre y duas llisas...»
- S-757, foli 53 v (1765): «...Item una **corbata** de roba forestera bona...»

Gloses:

Qui vol anar a Son Pistola,
que procur dur es garrons nets
i es calçons ben condrets,
coll postís i punys estrets
i **corbata** i tovaiola.

(CPM, tom II, p. 281, Algaida)

PEÇA: ESPARDENYA

ETIMOLOGIA: Coromines presenta aquesta forma com a derivat d’*espart*. Pel que fa a l’etimologia del mot *espart*, cal destacar que aquest prové del llatí *SPARTUM* o *SPARTON*, formes que deriven del grec *σπάρτος* o *σπάρτον* (“espècie de ginesta que s’utilitza per trenar cordes”). Del mot *espart* deriva *espartenya*, però en la història de la llengua s’ha fet servir quasi sempre la variant amb *-d-* (*espartdenya*), forma que no sembla que pugui explicar-se per influència mossàrab (amb pronúncia arabitzada *rt*) ja que és igualment arrelada a tot el domini lingüístic català, sinó com a derivat un poc tardà i analògic dels mots en *-ard*, més nombrosos que en *-ARTU*, quan ja s’havia ensordit la *-d* a final de mot.

DEFINICIÓ: Peça de calçat amb la sola de cànem o d’*espart*.

USOS I COSTUMS: Existien molts de tipus d’*espartdenyes* diferents. Era un calçat més aviat d’estiu, encara que també se’n veien durant l’hivern. Bàsicament, era un tipus de calçat utilitzat a les zones pageses.

EXEMPLES:

Rondalles:

- *S'estudiant de sa cova de Salamanca*. Tom XVII.

⁷ Lluís Salvador d’Habsburg (l’Arxiduc), *Die Balearen. In wort und Bild geschildert. Zweiter Dand. Die eigentlichen*, 1869-1891. Traducció catalana de Pere Bonnín Aguiló i Josep Moll Marquès editada pel Grup Serra, pàgina 445.

Pàgina 117: «...*més cremat que una espardenya*...»

Frases fetes:

- «Cordar-se bé les **espardenyes**» (Expressió utilitzada per referir-se a una correcta preparació portada a terme per tal d'aconseguir superar una empresa difícil).
- «Ésser més beneït que una **espardenya**» (Significa, senzillament, que algú és curt d'enteniment).

Refrans:

- «Com més **espardenyes** més n'espennes» (Es diu quan algú vol tapar una malifeta i, quan més s'esforça per tapar-la, més culpable apareix).

PEÇA: FAIXA

ETIMOLOGIA: Forma provinent del llatí *FASCIA* “bena, faixa, sostenidor del pit”, la qual deriva de *FASCIS*, “feix”.

DEFINICIÓ: Peça de roba que se cenyia al cos per la cintura tot fent-li dues o més voltes, i que servia per estrènyer el cos o per subjectar els calçons o altres peces de vestir.

USOS I COSTUMS: Aquesta peça, que derivava d'un antic costum oriental, cobria tant el faldar del guardapits com la boca o part superior de les baldrigues o calçons. Amb flocadura i llistes en els camps, les faixes donaven gran vistositat a la indumentària pagesa del dies de festa. A l'hora de confeccionar peces d'aquest tipus es feien servir teixits molt diversos: estam, estam i seda, llana, fil, fil i cotó, seda pura, etc. Pel que fa al color, tenim notícia de l'existència de faixes blanques i vermelles.

D'altra banda, cal destacar que l'ús d'aquesta peça no era gaire habitual en els ambients ciutadans.

EXEMPLES:

Rondalles:

- *Sa llàmpria meravellosa*. Tom VIII.

Pàgina 6: «...te fermaré amb sa **faixa** que duc...»

- *Dos patrons i una patrona*. Tom X.

Pàgina 111: «...perque sa patrona Francina Maria damunt es vestit de dona s'havia posada sa **faixa**...»

PEÇA: GABITZA

ETIMOLOGIA: Coromines presenta aquest mot com una forma derivada de *gavany* o *gavan*, que provenen de l'àrab *qabâ*, “sobretot o abric d'home”, del qual provenen també l'italià *gabbano*, les formes franceses *gaban* i *caban* i el castellà *gabán*.

DEFINICIÓ: Peça d'abric llarga, gairebé talar (això és, que arriba pràcticament als talons).

EXEMPLES:

Rondalles:

- *Na Juana i la fada Mariana*. Tom VI.

Pàgina 43: «...I ja s'aferran an aquelles peces de roba, repartint-les-se estols i estols, i uns, hala a tair, i altres a enfilar guyes, i altres a cosir com a rabiosos!, i vénguen camies, calçons, **gabitzes**...»

PEÇA: GAVARDINA

ETIMOLOGIA: Mot comú amb el castellà *gabardina* (abans *gavardina*), resultat d'un encreuament entre les paraules *gavany* (castellà *gabán*) i *tab-/tavardina*, forma diminutiva del castellà *tabardo*, català antic *tavart*.

DEFINICIÓ: Peça d'abric masculina que consistia en un jac llarg que arribava fins als genolls.

USOS I COSTUMS: Aquesta peça, de disseny força allunyat de l'actual, la portaren els senyors mallorquins des del segle XV fins ben entrat el segle XVIII. Entre les teles que es feien servir en la seva confecció poden destacar-se, per exemple, l'estam o fil de llana.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 27 v (1753): «...Item una **gavardina** de estam torsut usat...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item una ximberga y **gaverdina** de estam torsut blau usat...»

PEÇA: GORRA

ETIMOLOGIA: Mot comú a les tres llengües romàniques de la Península Ibèrica, d'origen incert. Com que en els segles XVI i XVII era cosa de gala, potser fou pres el mot, junt amb la moda, del francès mitjà *gorre* (“elegància, pompa, vanitat, luxe”) i del gascó i llenguadocià *gorro* (“ornament, galindaina”), així mateix d'origen incert. Tenint en compte, però, que el francès *gorries* (“presumit, elegant”) sembla inseparable de l'antiquat *gorasse* (“coqueta”) i del francès dialectal *gore*, occità *gor(r)o* (“llibertina, prostituta”), es comprèn que s'ha d'enllaçar amb el francès *gore* (“truja”) i l'occità *gorrin* (“porcell”), mots de creació expressiva.

DEFINICIÓ: Peça de vestir de forma generalment rodona, sense ales i quasi sempre amb visera, que usaven com a cobricap homes i nois.

USOS I COSTUMS: Les gorres podien ser de tela, de pell, de punt o d'altres materials igualment flonjos. La finalitat d'aquesta peça, que generalment era usada pels membres de la pagesia, era la de resguardar-se de les inclemències del temps, per exemple durant un viatge, durant el recorregut d'un llarg camí, etc.

EXEMPLES:

Gloses:

En Cassarillo du **gorra**;
sé cert que la hi tomaré.
Si no fos p'es senceller,
jo li guanyaria a córrer.

(CPM, tom II, p. 276, Lluçmajor)

PEÇA: GUARDAPITS

ETIMOLOGIA: Forma composta a partir del mots *guardar* (l'origen del qual és el verb germànic *WARDŌN*) i *pit* (que deriva de la forma llatina *PĒCTUS*). En aquest cas, l'estudi etimològic del mot serveix per descriure la seva finalitat primordial.

DEFINICIÓ: Vestidura sense mànegues, sense coll ni solapa, que anava ben ajustada al cos i arribava a la cintura tot cobrint el pit i les espatlles. Els guardapits sovint portaven la part de davant folrada, i la part posterior era de roba setina i duïa una corretgeta que servia per ajustar la peça.

USOS I COSTUMS: Les primeres dades que tenim de l'existència de la peça en qüestió són del segle XVI, època en què ja trobem documents on apareix esmentada. El guardapits és una peça originària de l'estament militar; els membres d'aquest estament usaven una varietat de gipó que tenia la finalitat de substituir la cuirassa i, per aquest motiu, anava folrat de fluixell, buata o cotó, amb la qual cosa resultava un bon recanvi de la peça de ferro a l'hora de ser una vestidura vanovada damunt la qual descansava l'arma. Quan l'estament civil va adoptar l'ús d'aquesta peça, es creà una nova denominació: guardapits.

Tant a pagès com a la ciutat, els guardapits foren de llana o de cotó, segons l'època de l'any. Els teixits de llana més característics eren la borra, el cordonat, la friseta i la mateixa llana. Pel que fa als guardapits de cotó, n'hi havia d'indiana, de fil, de llista, de ratina, etc. Per altra banda, cal destacar que, per als dies de festa, es reservava un tipus de roba feta de fil i de seda, que evidentment era molt més luxosa que les anteriors; cal esmentar, a més, que en aquestes ocasions el guardapits substituïa els jacs o jaquets.

En l'àmbit dels colors, també hi havia una gran varietat: trobam guardapits blancs, blaus, verds, negres, ratllats, etc.

La botonadura dels guardapits, situada a la part davantera de la peça, constava només de tres botons a la part baixa. Entre les classes ciutadanes més acomodades, els guardapits podien portar ornamentacions com per exemple brodats, remuntats pels traus i pels mateixos botons que feien colla. Ja per acabar, cal destacar que també era freqüent que la peça tingués una petita butxaca interior.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 17 v (1753): «...Item dos **guardapits** de calamandria mallorquina...»

- S-757, foli 31 v (1769): «...Item uns **guardapits** y calsons de llista de brodat vells...»
- S-757, foli 69 (1769): «...Item dos **guardapits** llisos de roba fina usats...»
- S-757, foli 272 (1787): «...Item altres **guardapits** de friseta verde usats...»
- S-803, foli 78 (1830): «...Més sis **guardapits** blanchs usats...»

Rondalles:

- *Na Juana i la fada Mariana*. Tom VI.

Pàgina 43: «...i vénguen camies, calçons, **guardapits**...»

- *Una gírgola que dugué coa*. Tom XI.

Pàgina 80: «...se posa a treure damunt un taulell **guardapits** de seda...»

Gloses:

Uns **guardapits** blancs i blaus
que s'al·lota me cosí,
i no va pensar a fer-hí,
a sa part esquerra, es traus.

(CPM, tom II, p. 283, Capdepera)

PEÇA: JAQUET

ETIMOLOGIA: Forma diminutiva creada a partir del francès antic *jaque*, “espècie de gec o gipó”, segurament derivada del nom propi *Jacques* (“*Jaume*”). D’aquesta forma va derivar-se després la variant *gec* a causa de la pronúncia del català oriental, el qual confon la *a* amb la *e* en les síl·labes anteriors a la tònica.

DEFINICIÓ: Peça d’abrigall amb coll i escot, les solapes curtes i altes, les mànegues llargues fins al puny i amb un faldar rodó al davant. El jaquet arribava fins a la cintura i s’embotonava amb uns quants botons normals i ordinaris.

USOS I COSTUMS: Aquesta peça va ser introduïda per l’estament dels cavallers ja al segle XV, els quals n’abandonaren l’ús quan va passar a ser vestidura habitual dels pagesos i la gent modesta.

Ja considerat com una peça de vestir pròpia de les classes més desfavorides, cal fer una diferenciació bàsica: el jaquet dels diumenges i de l’estació d’hivern era d’una tela negra negra o en tot cas fosca o de merí, que provenia de Barcelona o de l’estranger (generalment, de França). En canvi, els jaquets d’estiu eren de cotó, de lli o d’una llista mesclada dels dos materials (en el cas de la gent més pobre, el jaquet d’hivern també solia ser d’aquestes robes més fines).

EXEMPLES:

Rondalles:

- *Una bruixa destapa ses mangarrufes d’un enamorat*. Tom V.

Pàgina 165: «...Du es **jaquet** dalt s’espata!...»

- *En Juanet Cameta-Curta i ses tres capsetes*. Tom VI.

Pàgina 148: «...Aleshores en Juanet se treu ses sabates i es **jaquet**, i ja s'enfonya dins es pou, i per endins i per endins...»

- *En Salom i es batle*. Tom VII.

Pàgina 29: «...i sa clau dins es **jaquet**...»

- *Es lladre fadrí i es lladre casat*. Tom XVII.

Pàgina 140: «...la s'afica davall es **jaquet** entre espatla i espatla...»

- *Es set plets*. Tom XXI.

Pàgina 23: «...sinó que amb sa fregada sa manta de sa senyorassa s'enganxà en es **jaquet** d'en Pere...»

Gloses:

Com te vaig comprar es mirai,
me fos comprat un **jaquet**,
i a mon pare un barret,
que no n'ha duit de nou mai!

(CPM, tom II, p. 283, Santanyí)

Deixa comanat sa mare:
- Taiau-li llarg es **jaquet**.
¿Que no veis que en Simonet
serà més gran que son pare?.

(CPM, tom II, p. 283, Lluçmajor)

PEÇA: JUBA

ETIMOLOGIA: Coromines presenta aquesta forma com un derivat de *gipó*; l'etimologia del mot en qüestió és l'àrab *ǧǐbba* i la seva variant *ǧǐbba*.

DEFINICIÓ: Peça de vestir d'home, semblant a un guardapits però fet de la mateixa roba per davant i per darrere, i de vegades amb mànegues.

USOS I COSTUMS: Peça pròpia tant de l'àmbit pagès com del ciutadà. Les robes utilitzades en la confecció d'aquesta peça eren molt variades: per a les jubes ordinàries, s'utilitzaven materials de llana aspra com el "panyo", l'estamenya, l'escot, etc. Per a les jubes que es portaven en ocasions especials (dies de festa, etc.), en canvi, trobem l'ús de materials com el vellut.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 20 v (1753): «...Item una **juba** y uns calsons de paño color de pansa usat...»

- M-2052, foli 27 v (1753): «...Item una **juba** de home de escot cordellat negre...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item una **juba** i calsons blaus de robe de Inglaterra nous...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item altre **juba** y calsons de domàs negre usat...»
- S-757, foli 58 (1768): «...Item tres **jubas** de aportar en cota, esto es, duas ab la mànegas de estemeña y las altres de paño usades...»

PEÇA: JUSTACÒS

ETIMOLOGIA: Coromines cita la forma *justacors*, derivada d'*ajustar*, la qual, per la seva banda, deriva de *just* (*JUSTUS*, -A, -UM). En mallorquí dialectal tenim també la forma *justacoro*.

DEFINICIÓ: Fou una vestidura per a homes i dones. Era curta i folgada, podia tenir o no mànegues i, com diu la matèria etimològica, anava ajustada al cos.

USOS I COSTUMS: Les varietats del justacòs consistien en les variades robes o teixits que entraven en la seva costura, tals com el cordellat, el “panyo”, la sarja i el xamellot, sempre d'un color fosc anomenat amuscó o terró.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2952, foli 17 v (1753): «...y un **justacoro** de estam...»

PEÇA: MOCADOR (DE BUTXACA)

ETIMOLOGIA: Mot derivat del llatí vulgar *MŪCCUS*, que procedeix del llatí clàssic *MŪCUS* ('moc').

DEFINICIÓ: Peça quadrada de tela, d'un a dos pams d'amplària, que servia per mocar-se i per eixugar-se la suor o les llàgrimes.

USOS I COSTUMS: Els mocadors de butxaca solien fer-se amb teles més o menys fines com, per exemple, el fil. El color més habitual d'aquesta peça era el blanc.

Les funcions abans esmentades s'han de posar en relació amb l'àmbit d'ús: entre la pagesia, aquesta peça s'utilitzava bàsicament per torcar-se la suor quan es treballava al camp. En canvi, entre els ciutadans l'ús més habituals era el de mocar-se.

Inventaris:

- S-757, foli 58 (1768): «...Item sis **mocadors** blancs de escambrai usats...»
- S-757, foli 58 v (1769): «...Item quatre **mocadors** estrets de llista de fil comuns, valen deu sous...»

Rondalles:

- *Es tres germans i es nou gegants*. Tom I.

Pàgina 110: «...Com estigué bé de sa panxa, s'afica a ses dobles de vint; se n'umpl ses butxaques, es **mocador**, es faldar de sa camia, i hi posa totes ses que pot...»

- *S'infant que feia vuit*. Tom VI.

Pàgina 117: «...Que he perdut es **mocador**, diu ell. I sé ben cert que, com entràvem dins es jardí, encara el duia...»

- *Tres germanes i un gegant*. Tom XVIII.

Pàgina 135: «...i l'embolica ben embolicat dins un **mocadoret** net de bugada, i el s'afica ben aficat dins sa **butxaca**...»

Gloses:

Ja no hi valen **mocadors**,
mocadors ni mocadores,
només hi valen amores,
estimat, entre jo i vós.

(CPM, tom I, p. 174, Felanitx)

Per anar ben governat,
he de dur cinc **mocadors**:
un p'es coll i un p'es cap,
un per sa cinta fermat,
i dins sa **butxaca**, dos.

(CPM, tom II, p. 286, Sant Joan)

PEÇA: MOCADOR (DE CAP)

ETIMOLOGIA: Mot derivat del llatí vulgar *MŪCCUS*, que procedeix del llatí clàssic *MŪCUS* ('moc').

DEFINICIÓ: Tipus de mocador ideat per dur pel cap, que tant podia portar-se davall el capell com sense capell.

USOS I COSTUMS: A la pagesia, el mocador de cap tant es vestia per anar pel camp (en aquest cas, solia realitzar la funció de sudari), per estar per casa quan no es duia capell i com a motiu ornamental en ocasions de festes i balls (en aquest darrer cas, cal destacar que els pagesos benestants no en duïen mai). N'hi havia de lli, de cotó, de seda i de llana, i els colors eren molt diversos.

Inventaris:

- S-757, foli 58 (1768): «...Item sis **mocadors** color de musclo retxats usats...»

Rondalles:

- *Es castell d'iràs i no tornaràs*. Tom VII.

Pàgina 79: «...amb un **mocador** de daus p'es cap i una bona pipa en es morros...»

- *Una pobileta i un Juanet*. Tom XV.

Pàgina 47-48: «...embolicant-se un **mocador** p'es cap...»

Gloses:

Carregat de **mocadors**
i de flocs en es capell,
¿voleu sebre qui és ell?
Es sol d'enganapastors.

(CPM, tom II, p.286, Valldemossa)

PEÇA: MOCADOR (DE COLL)

ETIMOLOGIA: Mot derivat del llatí vulgar *MŪCCUS*, que procedeix del llatí clàssic *MŪCUS* ('moc').

DEFINICIÓ: Tipus de mocador relativament petit que es portava embolicat pel coll en temps de fred o també com a ornamentació.

USOS I COSTUMS: De mocadors de coll, preferentment usats per la pagesia, en trobem d'indiana florejada, de fil, de seda, de brinet, de lli, etc.

Inventaris:

- S-757, foli 58 (1768): «...Item dos **mocadors** d'endiana, un ab flors y lo altre de piquets usats...»

Rondalles:

- *La princesa bella*. Tom II.

Pàgina 39: «...Hi anaven dones amb bigots, homos barbuts amb rebosillos posats i un forc d'ai per coa, [...] altres que menaven asets amb calçons, someres amb monyos [...] endiots **mocador a coll**...»

Gloses:

No et pensis que es **mocador**
el dugui per fantasia;
jo el duc porque a sa camia,
en es **coll**, no hi duc botó.

(CPM, tom II, p. 286, Sineu)

PEÇA: PELLISSA

ETIMOLOGIA: Forma derivada del mot *pell*, que ve del llatí *PĒLLIS*.

DEFINICIÓ: Peça d'abric de tipus rústic.

USOS I COSTUMS: Aquesta peça de roba es feia de pell de cabra o d'ovella, i generalment era utilitzada pels pastors.

Rondalles:

- *Com és que ses mules llauren amb coixí i no fan mulats.* Tom V.

Pàgina 7: «...li fregà ses anques amb sa **pellissa**...»

- *Ets al-lots de Son Porc. S'anada a Matines.* Tom V.

Pàgina 98: «...¡I ara aqueix se lleva sa **pellissa**!...»

- *Es missatget petit.* Tom IX.

Pàgina 8: «...quan un dia topa un porqueret amb una **pellisseta** de pell de cabra...»

Frases fetes:

- «Fer **pellissa**» (Expressió molt utilitzada a l'àrea de Manacor; significa que la llana és tan atapeïda que el matalasser té moltes dificultats a l'hora d'aclarir-la)

Gloses:

Oh, lo meu Bon Jesuset!
Vos duc una **pellisseta**
perque sou el pastoret
d'aquesta pobra euveieta.

(CPM, tom III, p. 248, Santa Maria del Camí)

PEÇA: SABATA

ETIMOLOGIA: Coromines afirma que el mot català *sabata* presenta el mateix origen incert que l'occità *sabata*, el castellà *zapato*, el portuguès *sapato*, el francès *savate*, l'italià *ciabotta*, el basc *zapatu* i l'àrab vulgar *sabbât*. Existeix un mot semblant en algunes llengües eslaves del nord (*čóbot*), en turcotàrtar septentrional (*čabata*) i també s'ha fet servir una forma semblant en persa, però no és del tot segur que existeixi una relació etimològica entre aquests mots orientals i els de les llengües d'occident; si hi hagué propagació de les unes a les altres, no tenim constància d'on partí. La documentació més antiga que s'ha trobat fins ara sobre aquest mot prové de l'Espanya cristiana i de la part musulmana de la Península Ibèrica. En definitiva, no manca alguna etimologia versemblant, però no n'hi ha cap que s'imposi; en tot cas, és segur que el mot no ve de l'àrab, i és molt probable que sigui originari d'occident.

DEFINICIÓ: Calçat que no cobreix més amunt del turmell i que té la sola de cuiró.

USOS I COSTUMS: Hi havia sabates fetes amb diferents pells o cuiros, que sovint es presentaven adobats o tenyits. A la ciutat, els membres de les classes socials altes hi solien dur **sivelles**, que fins i tot podien ser d'argent. En contrast amb aquest luxe, cal citar una dada força curiosa relacionada amb les classes més pobres: sol afirmar-se que a les cases humils de la pagesia només hi havia calçat per al cap de família. En cas de necessitat (per exemple, per anar a missa), el fill major usava el calçat del pare.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 20 v (1753): «...més un parell de **sebatas** usadas...»
- S-757, foli 32 (1765): «...Item dos parells de **sabatás** usadas...»
- S-757, foli 32 (1765): «...Item un parell de **sivellas** de plata de aportar als peus de valor de tres lliuras deu sous...»
- S-757, foli 272 v (1787): «...Item un perell de **sebatas** usadas...»
- S-757, foli 272 v (1787): «...Item dos parells de **sivellas** redonas de plata, las unas per los **peus** y las altres per les cames...»

Rondalles:

- *En Ferrandí*. Tom III.

Pàgina 114: «...¿Has aficades ses **sabates** bé davall es llit?...»

- *En Juanet Cameta-Curta i ses tres capsetes*. Tom VI.

Pàgina 148: «...Aleshores en Juanet se treu ses **sabates** i es jaquet, i ja s'enfonya dins es pou, i per endins i per endins...»

- *Na Roseta*. Tom XVIII.

Pàgina 46: «...se posa ses **sabates** amb tot espai i les s'ensivella amb molt de mirament...»

Frases fetes:

- «Allargar més el peu que la sabata» (Expressió aplicada a aquelles situacions en què algú s'extralimita, això és, fa més del que pot).
- «No arribar a algú a la sola de les **sabates**» (Ésser molt inferior a algú).
- «No guanyar per **sabates**» (Expressió utilitzada quan s'ha de caminar molt).
- «Posar-se bé les **sabates**» (Anar previngut).
- «Trobar **sabata** de son peu» (Significa trobar les conseqüències normals d'allò que hom fa, això és, trobar hom el que es mereix).

Refranys:

- «Cada peu troba la seva **sabata**» (Vol dir que cada persona troba el destí o resultats que el seu comportament determina).
- «Qui du les **sabates** més velles és el sabater» (Es diu perquè sovint la persona més capacitada per fer una determinada cosa mai no es decideix a fer-la).

Gloses:

Com jo veig i sent passar
sabates amb retaló!
Tothom ne du, i jo no;
unes me n'he de comprar.

(CPM, tom II, p. 291, Binissalem)

Mestre, si sou sabater,
anau-vos a fer **sabates**.
No vengueu a encaçar rates
quan un altre moix les té.

(CPM, tom II, p. 89, Banyalbufar)

Qui és sabater, fa **sabates**;
qui és capellà, missa diu;
s'hortolà, que reg s'estiu,
i es bugader... que llev taques.

(CPM, tom II, p. 89, Sóller)

PEÇA: SARRÓ

ETIMOLOGIA: Mot que presenta el mateix origen incert que el gascó *sarou*, el castellà *zurrón*, el portuguès *surrão* i el portuguès antic *sarrom*. En basc existeix un mot semblant (*zorro*, o sigui *çorro*) i en àrab també (*surra*); en aquestes llengües, el mot sembla ser autòcton i molt antic, però és més probable que el mot romànic vingui del basc que no de l'àrab.

DEFINICIÓ: Bossa feta de pell o de tela que els pastors i altres homes que anaven pel camp duïen penjada amb una corretja pel coll, i que servia per dur-hi menjar, diners i altres estris.

EXEMPLES:

Rondalles:

- *Es jai de sa barraqueta*. Tom IV.

Pàgina 67: «...Es Jai hi convengué en so anar a pegar un glop, però tengué s'advertit de posar-se es **sarró** dins sa faldriguera...»

- *Sant Vicenç Ferrer i un taverner que es torrent li prenía es sarró*. Tom V.

Pàgina 121: «...Li botí es **sarró** des diners que duia dins sa colga des calçons...»

- *En Pere Beneit*. Tom IX.

Pàgina 60: «...i que ja era cosa de començar a afluirar es cordons d'es **sarró**...»

Frases fetes:

- «Fer-ne un **sarró** (d'algú)» (Expressió que fa referència al fet de matar o agredir algú de manera violenta).

Refranys:

- «Salut i quietud, l'escudella espessa i el **sarró** feixuc» (Enumeració de les quatre coses bàsiques que necessita l'home per viure bé).

PEÇA: TALECA

ETIMOLOGIA: Forma derivada de l'àrab *ta'liqa* ("sac, bossa, sarró"), derivada del verb *'áliq* ("penjar, estar penjant d'algun lloc).

DEFINICIÓ: Bossa de pell de cabra que els pastors i cabrers duïen penjada per una espatlla amb una corretja de manera que els venia a l'alçada de la cintura, i que servia per portar menjar, estris de fumar i altres objectes d'ús personal.

EXEMPLES:

Rondalles:

- *Es Castell d'Iràs i no Tornaràs*. Tom VII.

Pàgina 80: «...com ella tornà un pastor amb una pellissa i una **taleca** de pell de cabra...»

- *Guardau-vos de pedra rodona, de ca qui no lladra i d'homo roig*. Tom XVI.

Pàgina 27: «...la se posa dins sa **taleca**...»

- *De com es porcs enganaren el dimoni*. Tom XXIV.

Pàgina 59: «...tira sa **taleca** i ses corretjades...»

Frases fetes:

- «Ésser més ase que en **Taleca** o en Pere **Taleca**». (nom d'un personatge de comèdia popular que es prenia com a símbol de la beneïtura. Aquesta locució s'aplicava a una persona curta d'enteniment).

PEÇA: TROCA

ETIMOLOGIA: Mot germà de l'occità modern *troco* i del francès antic *troche*; les tres formes sembla que provenen del llatí *TŌRQUES* ("collar, garlanda, replecs") que en llatí vulgar, en la forma *TŌRCA*, prengué el sentit de "feix de drap o herba retort o caragolat".

DEFINICIÓ: Mena de faixa de vint-i-cinc centímetres d'ample i catorze pams de llargària, que els homes portaven embolicada per la cintura per aguantar els calçons, defensar-se del fred i guardar la faltriquera.

USOS I COSTUMS: La troca fou una peça de vestir exclusiva de la pagesia. Aquesta

peça era sempre de llana o de seda, i podia ser de color carmesí o negre. El seu ús exterioritzava, d'alguna manera, la majoria d'edat ja que, en determinades èpoques, només duien troca els fadrins que venien de servir el rei.

EXEMPLES:

Rondalles:

• *Es lladre fadrí i es lladre casat*. Tom XVII.

Pàgina 140: «...se posa sa **troca** per sa cinta...»

Gloses:

Es fadrins qui duen **troca**

la duen per entonar,
i qui no en té, ja se'n fa
per agradar a s'al·lota.

(CPM, tom II, p. 276, Binissalem)

PEÇA: XAMBERGA (XIMBERGA)

ETIMOLOGIA: Peça de roba la denominació de la qual deriva del nom del general que n'introduí l'ús a les nostres terres: es tracta del general Schomberg, que va lluitar a Catalunya l'any 1650 en el conflicte de la Guerra de Separació. El pas de *-om-* a *-am-* pot ser degut al timbre *oe* del nom alemany Schönberg en la seva forma no afrancesada, o bé a la impressió acústica poc definida de la vocal francesa *õ*. En mallorquí dialectal tenim la forma amb *i*, això és, *ximberga*.

DEFINICIÓ: Casaca ampla que tenia el folre voltant la roba i formant les solapes i les botes de les mànegues.

USOS I COSTUMS: El DCVB ens dona a conèixer el fet que la xamberga era una peça pròpia de la classe social benestant, això és, es tracta d'una peça utilitzada pels senyors d'altre temps.

EXEMPLES:

Inventaris:

- M-2052, foli 21 v (1753): «...Item una **xamberga** negra de droguet...»
- M-2052, foli 27 v (1753): «...Item una **xemberga** de paño negre usade...»
- S-757, foli 95 v (1770): «...Item una **ximberga** obrada de vert y blanch usade, estimada (en) tres lliuras...»
- S-757, foli 95 v (1770): «...Item una **ximberga** de paño color moradillo ab botons de metall dorats usade, estimada (en) sis lliures...»
- S-757, foli 95 v (1770): «...Item una **ximberga** color de cendra vella...».

Frases fetes:

- «Fer les coses a la **xamberga**» (Expressió aplicada en aquelles situacions en què es fan les coses de qualsevol manera).

CONCLUSIONS: LA RECONSTRUCCIÓ DEL VESTIT TRADICIONAL MALLORQUÍ (1700-1850)

Un cop descrites les principals peces que configuraven la indumentària dels mallorquins a l'època estudiada, pensam que una bona conclusió per al treball que ens ocupa és la reconstrucció completa d'un model de vestit masculí. Per això, tot seguit presentam una descripció resumida i més o menys esquemàtica dels models en qüestió.

En primer lloc, cal destacar que els homes vestien sempre els calçons tradicionals, ja sigui els calçons a l'ampla al camp o els calçons justs a la ciutat. Sota aquests calçons, en alguns casos podien portar calçons blancs, això és, una peça de roba interior. D'altra banda, també era freqüent l'ús de calces, especialment a la zona ciutadana; per la seva part, els pagesos de vegades vestien antipares, les quals els protegien les cames quan feinejaven pel camp.

Pel que fa al calçat, a la ciutat els homes sempre portaven sabates; entre la pagesia, aquest era un luxe que sovint tan sols es podia permetre el cap de família i, de vegades, únicament els dies de festa. Així doncs, el calçat habitual a les zones rurals eren les avarques i les espadenyes.

A la cintura, era molt usual que els homes vestissin una peça cenyida al cos, això és, una faixa o una troca. D'altra banda, a la part superior del cos solien vestir camisa i guardapits, els quals eren de materials més o menys luxosos segons les possibilitats de cadascú. Segons el seu ofici, els membres del sector masculí de la població també podien portar jubes o cassots. En el marc de l'àmbit ciutadà, era freqüent que cordessin el coll de la camisa amb un floc o corbata (evidentment, aquesta era una peça de roba força allunyada de la corbata actual).

Quant a la roba d'abrigall, cal destacar la gran varietat de peces existents: trobem capes, capots, capots peluts, gavardines (només entre els membres dels sectors ciutadans més o menys acomodats), xambergues, etc.

Una peça fonamental tant al camp com a la ciutat eren els capells. Aquests podien ser de palmes (evidentment, els capells d'aquest tipus eren els que portaven els membres de la pagesia) o d'altres materials com la llana, d'ús més freqüent a la ciutat. Altres cobricaps consignats en el desenvolupament del present estudi han estat la gorra, el barret i la barretina, d'ús no tan freqüent com el capell però igualment destacables en una descripció acurada.

Ja per acabar, pot destacar-se que una altra peça bàsica era el mocador en les seves diferents varietats: mocador de butxaca, mocador de coll i mocador de cap (aquest darrer de vegades es portava sota el capell).

BIBLIOGRAFIA

De treball:

La bibliografia de treball és aquella que s'ha utilitzat de manera directa en el procés

de configuració d'un determinat projecte. Dins aquest apartat inicial se citen, per tant, les diferents fonts consultades a l'hora d'extreure les denominacions objecte d'estudi:

- ALCOVER, Antoni Maria: *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi d'es Racó*. Palma: Editorial Moll, 1977.
- GINARD BAUZÀ, Rafael: *Cançoner popular de Mallorca*. Palma: Editorial Moll, 1979.

INVENTARIS:

- MASCARÓ, Mateu: Volum M-2052, 1724-1755. Inventari consultat: 1753, folis 10-27 v (Propietària dels béns inventariats: Teresa Rigo, vídua de Joan Alomar).
- MATEU, Francesc: Volum M-2495, 1834-1844. Inventari consultat: 1840, folis 12-14 (Propietària dels béns inventariats: Sebastiana Moner, vídua d'Antoni Calafell).
- SAMPOL, Macià: Volum S-803, 1828-1846. Inventari consultat: 1830, folis 72-79 (Propietari dels béns inventariats: Pere Joan Palou).
- SERRA, Lleonard: Volum S-757, 1763-1787. Inventaris consultats: 1765 (folis 31-32 v. Propietari dels béns inventariats: Bartomeu Bauzà), 1768 (folis 53-58. Propietària dels béns inventariats: Joana Antich, vídua de Rafael Munar Hortolà), 1769 (folis 58 v-70 v. Propietari dels béns inventariats: Josep Aguiló), 1770 (folis 94-97 v. Propietari dels béns inventariats: Joan Mas i Mallol), 1775 (folis 122-123 v. Propietària dels béns inventariats: Catalina Sastre) i 1787 (folis 270-275. Propietari dels béns inventariats: Joan Ferrà).

De consulta:

D'altra banda, tot seguit se citen les obres de consulta utilitzades en el desenvolupament d'aquest estudi:

- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja: *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll, 1991.
- COROMINES, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1983-1990.
- Diversos autors: *Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Palma: Promomallorca Edicions, 1996.
- Diversos autors: *Gran enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Promomallorca Edicions, S.L., 1991.

- Diversos autors: *I jornades de cultura popular a les Balears*. Muro: Ajuntament de Muro: Universitat de les Illes Balears, 1993.
- JASSO GARAU, Vicenç; TORRENS VALLORI, Catalina: *L'entorn natural i el medi cultural a les Rondalles mallorquines*. Palma: Moll, 1998.
- JULIÀ MAIMÓ, Miquel: *El vestit de pagès a Mallorca*. Palma: El Far, 2003.
- LLUÍS SALVADOR D'HABSBURG-LORENA (l'arxiduc): *Die balearen. In wort und Bild geschildert Zweiter*, 1869-1891 (traducció catalana de Pere Bonnín i Aguiló i Josep Moll Marquès editada pel Grup Serra).
- LLUÍS SALVADOR D'HABSBURG-LORENA (l'arxiduc): *Costumbres de los mallorquines. Artesanía y folklore*. Palma: José J. de Olañeta Editor, 1981.
- MULET, Antonio: *El traje en Mallorca. Aportación a su conocimiento*. Palma: Imprenta Mn. Alcover, 1955.
- MULET i RAMIS, Bartomeu: *Indumentària mallorquina dels balladors dins el segle XVIII* (conferència pronunciada el dia 8 de març de 1988 a les aules de Cultura Popular del Centre Social de la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Autònom a Manacor). Manacor: Patronat de l'Escola Municipal de Mallorca, 1988.
- RIPOLL, Luís: *Nuestras costumbres*. Palma: Luís Ripoll Arbós editor, 1986.
- VILELLA, Cristóbal: *Trajes de la isla de Mallorca*. Estudi preliminar i comentaris de P. de Montaner i Margalida Rosselló Pons. Palma: José J. de Olañeta Editor, 1989.

Tema 2

TOPONÍMIA. ASPECTES HISTÒRICS

ELS ESBARRANCH. UNA FAMÍLIA AMB UNA VINCULACIÓ DE 250 ANYS AMB LA MAR

Mateu Ferrer i Socias

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

INTRODUCCIÓ

En el transcurs de les meves investigacions genealògiques familiars durant els anys 2004-05, mogut per la necessitat d'aclarir certs dubtes i buits referits al segle XIX i trobat davant del cas de la família Esbarranch, ben prest em vaig fixar l'objectiu de conèixer més. Precisament, atret per allò més difícil i curiós, he sentit especial predilecció per alguns casos, i a ells m'hi he dedicat amb gran esforç i entrega de temps.

Partia d'un plantejament inicial amb l'existència, vers l'any 1850, d'un cognom portat per uns individus que exercien uns oficis molt concrets, amb uns noms propis que es repetien i estaven ubicats dins un espai físic molt localitzat.

La deducció lògica conseqüent era inevitable: a la força havien de formar part d'una única i ampla nissaga. Però això s'havia de demostrar. Així doncs, reconstruir els lligams familiars i fer descendir a tots aquests subjectes d'un avantpassat comú, s'havia convertit en la meva tasca.

EL GRUP OBJECTE D'ESTUDI

El present estudi antroponímic analitzarà bàsicament els aspectes filològics i històrics del llinatge Esbarranch, però no vull deixar passar l'oportunitat per recordar que parlem de persones, d'individus que porten aquest cognom.

I parlem de mariners, pescadors, peixateres, matriculats i patrons. Parlem d'una història familiar basada en la perdurabilitat de les relacions dels seus membres amb un mode de vida, amb uns durs oficis, amb una Ciutat portuària i amb la mar.

Els Esbarranch no han estat protagonistes de grans gestes ni d'importants esdeveniments històrics ni tampoc han ocupat destacades posicions socials, econòmiques, càrrecs o dignitats d'influència. Més han lluitat per perpetuar i donar continuïtat a la pròpia família al llarg de les generacions, transmetre un ofici i deixar memòria dels que ens precediren. En el cas estudiat, és destacable la pervivència, durant al manco 9 generacions i 250 anys, de la seva vinculació professional amb la mar.

Estem davant un llinatge poc freqüent, no gaire conegut i en vies de desaparició a Mallorca.

Dit tot això, crec que el present treball pot tenir un cert interès, a part de l'evident dins l'àmbit familiar per a la definitiva reconstrucció genealògica duta a terme, dins els camps onomàstic i etnogràfic.

EL LLINATGE

L'etimologia del mot Esbarranch pareix que no presenta cap dificultat. Sembla clar que l'origen i significat de la paraula ve determinada per l'accident geogràfic que designa una depressió profunda produïda per l'erosió d'un torrent.

Així al DCVB d'Alcover i Moll (1964), ja hi trobem:

- Esbarranc. Llinatge existent a Mallorca. Etimologia: compost de l'article *es* i del substantiu *barranc*. (Tom V f.155).
- Barranc. No té entrada com a llinatge, sí com a accident geogràfic. (Tom II f.318).
- Barranch. No hi té entrada.

Igualment, el llinatge és recollit per Francesc de Borja Moll a *Els llinatges catalans* (1982), al capítol de noms d'accidents orogràfics i d'altres referents al relleu i aspecte del terreny:

- Esbarranch. Grafia aglutinada de *es barranc* (= el barranc). Vide Albarranc. (f.191).
- Albarranch. Grafia aglutinada de *al barranc* (f.185).

Sembla interessant aquesta relació que Moll ja apunta entre els dos llinatges; insistirem més envant sobre la qüestió.

TOPÒNIMS A MALLORCA

S'ha fet una recerca de topònims al *Corpus* de Mascaró Pasarius (1962-67) obtenint un resultat nul quant a l'entrada *Esbarranch* i altres possibles grafies semblants que incloquin l'article inicial. Evidentment positiu, però bastant menys freqüent del que s'hauria d'esperar, ha estat el resultat de la cerca del terme *Barranc* o *es Barran*, però sempre referit al terme utilitzat per denominar el genèric toponímic de relleu negatiu i no com a denominació de cap altre lloc.

A Més, una informació oral de primera mà em posà davant l'evidència d'un topònim viu que designaria un indret a la nostra ciutat. Es tracta de *S'Esbarranch* situat a la part alta de l'actual barriada de Son Espanyolet molt a prop del Col·legi Sant Gaietà.

El Registre de la Propietat ho confirma, doncs existeix un solar, situat a la finca de Son Puigdorfila, de nom *S'Esbarranch*.

A hores d'ara, cap registre ni tradició oral apunta que aquest topònim tingui relació alguna amb la família homònima, ni que la propietat de la finca pugui haver recaigut en cap dels seus membres. Sinó al contrari, el fet que pel terreny passés un petit torrentó, que travessava la barriada de Son Espanyolet i desembocava al torrent de Sant Magí, ens fa pensar com més plausible la relació de l'accident geogràfic amb la seva denominació.

En qualsevol cas és estranya la denominació de *S'Esbarranch* i no la d'*es Barranc* que es podria esperar. Aquesta denominació actual ha estat contrastada documental i oralment amb membres de l'*Associació de Veïnats de Son Espanyolet i Son Cotoneret* i amb alguns dels habitants de la barriada.

LES DIVERSES GRAFIES

A continuació oferim un resum de les grafies trobades per designar el cognom familiar. S'han registrades fins a 10 grafies distintes, tot i que, sense cap dubte, l'absolutament predominant sigui *Esbarranch*. Precisament, és claríssim el manteniment de la grafia que avui actualment s'utilitza, fins al punt d'haver-la de considerar com la més habitual durant més de 200 anys i és la forma que ens ha arribat fins als nostres dies.

Les altres s'han de qualificar d'excepcionals o marginals ja que, en la majoria de casos, tan sols hi apareixen una vegada.

La primera documentada és *Baranch* per designar el primer portador d'aquest llinatge a Mallorca, fins al moment localitzat. En concret, s'ha trobat a la llicència matrimonial (concesso) que l'autoritzava a esposar amb la seva futura muller al setembre de 1743.

Les grafies *Esberant* i *Esparranch*, trobades el 1804 i 1835 respectivament, les hem d'entendre com a corrupcions segurament ocasionades pel desconeixement del llinatge per part de l'escrivà o per una incorrecta transcripció d'altres documents.

El registre gràfic *Albarranch*, trobat només a l'índex del llibre de baptismes de la Seu de l'any 1853, resulta curiós. La substitució de l'article salat «es» per la partícula «al» podria provenir d'una reinterpretació de l'escrivà o bé perquè aquest coneixia l'existència del primer llinatge.

TAULA I – LES GRAFIES. SEGLES XVIII - XX

ALBARRANCH (1853)	Batismes Seu (Índex) – Excepcional.
BARANCH (1743)	Concessos – Puntual.
BARRANCH (1745 / 1793)	Batismes Santa Eulàlia / Enterraments d'albats Sant Francesc.
ESBARANCH (1836)	Rebuts Gremi de Pescadors.
ESBARRANC (1836)	Rebuts Gremi de Pescadors.
ESBARRANCH (XVIII - XX)	Continuat – Habitual.
ESBERANT (1804)	Enterraments d'albats Sant Francesc.
ESBERRANCH (1760 / 1852 / 1897)	Enterraments d'albats Sant Francesc / Batismes Seu / Matrimonis Sant Magí.
ESPARRANCH (1835)	Llista de contribuents al Gremi de Pescadors.
SBERRANCH (1783)	Enterraments d'albats Sant Francesc.

EL PRIMER ESBARRANCH DOCUMENTAT A MALLORCA

El genearca és el mariner Jaume Esbarranch (fill de Bernat Barranch i de Rosa Arnau) casat al 1743 amb Elisabet Ferrer (filla de Nicolau i Elisabet Sancho), mort al 1773 i soterrat a Sant Francesc. Sabem que vivien al carrer dels Botons i que testà amb el notari Mateu

Ferrer al 1771, però no s'ha trobat el document a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Tan sols apareix com Barranch una vegada, després sempre com Esbarranch.

Elisabet Ferrer Sancho, morí al 1809, amb 103 anys d'edat segons parlen els registres, i també fou soterrada a Sant Francesc de Ciutat.

No ha estat possible trobar cap altra dada més d'aquest individu, ni germans, ni altres familiars més antics. Tal volta, ell o el seu pare, foren immigrants a Mallorca a la primera meitat del XVIII.

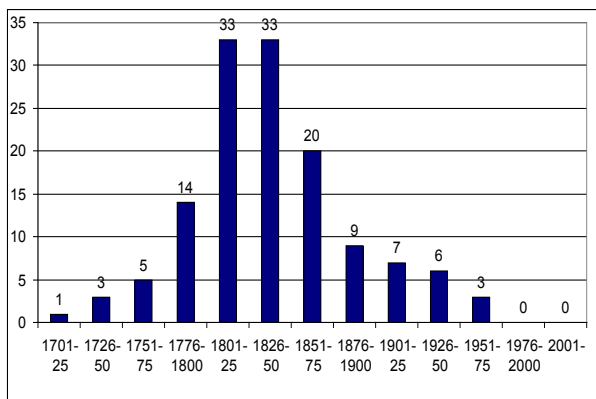
TAULA II - ARBRE DE DESCENDENTS DE LA PRIMERA GENERACIÓ ESBARRANCH CONEGUDA.

Donat d'alt grau de coneixement dels membres de la família, fruit d'una recerca intensiva als registres sacramentals, he pogut situar cronològicament a tots els individus coneguts en base al seu any de naixement. Així, he fet una taula i la posterior gràfica que, amb talls de 25 anys, situa als 134 Esbarranch localitzats fins a l'actualitat.

TAULA III - DISTRIBUCIÓ CRONOLÒGICA DELS NAIXEMENTS ESBARRANCH A MALLORCA (1701-2001).

1701-25	1
1726-50	3
1751-75	5
1776-1800	14
1801-25	33
1826-50	33
1851-75	20
1876-1900	9
1901-25	7
1926-50	6
1951-75	3
1976-2000	0
2001 -	0
	134

La gràfica de naixements descriu una clara campana de Gauss. Partint d'un sol individu nascut al primer quart del segle XVIII, passant per una època d'important creixement a final del mencionat segle, es dispara entre 1800 i 1850, assolint dos màxims consecutius de 33 nascuts als dos primers quarts de segle XIX. Caiguda continuada durant els següents 125 anys, arribant a un punt de no trobar cap naixement els darrers 30 anys.

Podem convenir que les causes de les variacions en les freqüències dels naixements vendrien determinades per quatre factors: l'aparició d'un únic individu de cognom Esbarranch que forma una família vers 1750, la participació de la família del destacat augment demogràfic generalitzat del segle XIX, el naixement de més femelles que no mascles i una forta caiguda de la natalitat al segle XX.

Analizant la forma que presenta l'arbre genealògic de descendents (no reproduït al present article) observem clarament l'amplitud que té a la primera meitat del segle XIX, quan varen coexistir fins a 6 famílies a la mateixa generació amb fills que portaven el llinatge estudiat.

Cal destacar que, dels 134 Esbarranch identificats al llarg de la investigació, 76 són dones (56,7 %) i 58 homes (43,3 %).

D'aquests 58 homes, només tenim constància de 26 (44,8 %) que deixen descendència.

ALTRES DADES I CONSIDERACIONS D'INTERÈS

- a) La residència del col·lectiu pràcticament sempre a Ciutat: al segle XIX bàsicament als barris de Santa Clara i del Socors; al segle XX apareixen al barris de Santa Catalina, al Jonquet i a Son Espanyolet.
- b) Son batiats majoritàriament: als segles XVIII i XIX a la parròquia de Santa Eulàlia i a la Seu; al XX a Sant Magí.
- c) Les seves defuncions apareixen registrades: al XVIII a Santa Eulàlia i Sant Francesc, al XIX a Sant Francesc i al XX a Sant Magí.
- d) Clar predomini dels oficis relacionats amb la mar.
- e) Vincles matrimonials amb altres famílies marineres: els Alsamora, Duran, de Luque ...
- f) Els noms de pila més freqüents són: Caterina, Pere, Joan / Joana i Elisabet / Isabel.
- g) La reconstrucció familiar ha quedat estructurada en 9 generacions (10 si hi comptem el pare i la mare del gearca) en un període de temps que ens porta del segle XVIII al XXI.
- h) És destacable l'escassa documentació generada per la família Esbarranch, si exceptuem els registres sacramentals. Al dia d'avui, només s'han trobat una quinzena de documents notariais: testaments, donacions, compres-vendes i apoderaments, així com alguns membres del llinatge recollits a padrons i llistes.

LA SITUACIÓ ACTUAL DELS ESBARRANCH A MALLORCA

A l'actualitat només 6 persones porten el llinatge Esbarranch com a primer cognom a Mallorca; es tracta d'1 home i 5 dones.

El seu anàlisi és evident: el llinatge s'extingeix a Mallorca. Si cap dels fills d'aquestes dones portadores del llinatge no rota l'ordre dels seus cognoms, o l'únic baró de la nissaga no adopta cap mascle, o no retorna a Mallorca algun membre de la família que resideix a l'Argentina; en unes dècades el nom de família haurà desaparegut de l'Illa.

ELS ESBARRANCH FORA DE MALLORCA

A l'Argentina. Consta que, vers 1915, els germans Joan i Francesc Esbarranch Crespi emigraren a Buenos Aires. Són els continuadors de la família a l'Argentina. En aquest país, actualment, hi ha una dotzena de persones que porten el llinatge Esbarranch. Actualment, estic en contacte amb algun membre de la família. Observeu que són just el doble que els que viuen a Mallorca.

A França. Sabem de l'existència de dues persones de cognom Esbarranch nascudes a Marsella; una a l'interval del 1891-1915 i l'altre del 1941-65. No s'han pogut identificar, ara per ara.

ELS ALBARRANCH

Existeix el llinatge Albarranch, concentrat a Elx (Alacant) que ha donat lloc al pintor impressionista Vicente Albarranch Blaco (Elx 1898 – Granollers 1940). A l'actualitat, destaquen Vicente Albarranch (pare i fill), membres d'una de les nissagues de pirotècnics de major prestigi a la Comunitat Valenciana.

A Catalunya sabem que actualment existeixen 4 persones de cognom Albarranch.

Resta per intentar una aproximació a aquesta família llevantina amb l'objectiu de trobar qualche nexa d'unió entre els Esbarranch mallorquins i els Albarranch alacantins.

AGRAÏMENTS

A la investigadora Cristina Alcover Dario pel seu ajut en la recerca de documentació històrica; a Margalida Garcia Coll i a Antonio Fernández Monjón, de l'Associació de Veïnats de Son Espanyolet i Son Cotoneret i a les germanes Palmer-Garau, per les notícies sobre el topònim *S'Esbarranch*; a Beatriz Esbarranch, natural i resident a Buenos Aires, per la valuosa informació dels Esbarranch de l'Argentina; a Esperança Piquer Ferrer, redactora del PATROM, per la seva cerca a les bases de dades onomàstiques dels fogatges de Catalunya, i als membres actuals de la família Esbarranch a Mallorca per la seva imprescindible col·laboració. Gràcies a tots.

FONTS ARXIVÍSTIQUES

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM), Arxiu del Consell de Mallorca (AGCM), Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca (ACM), Arxiu Muni-

cipal de Palma (AMP), Arxiu de la Parròquia de Sant Magí, Arxiu de la Parròquia de la Assumpció.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de Borja: *Diccionari Català-Valencià-Balear*. 10 toms, Editorial Moll, Palma, 1993. (reimpressió).
- MASCARÓ PASARIUS, José: *Corpus de Toponimia de Mallorca*. 6 toms, Palma, 1962-67.
- MOLL CASASNOVAS, Francesc de Borja: *Els llinatges catalans*. Editorial Moll, Palma, 1987.
- ORDINAS GARAU, Antoni: *Geografia i toponímia a les Illes Balears*. Editorial Moll, Palma, 2001.
- VV.AA.: *Bosquejo histórico de Son Espanyolet, Son Cotoneret y su Parroquia*. Palma, 1988.

SOBRE ALGUNS TOPÒNIMS RELACIONATS AMB LA BARRIADA DE SA INDIOTERIA

Antoni Ginard Bujosa

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

INTRODUCCIÓ

En ocasions diferents s'ha pogut aportar informació sobre la toponímia de l'àrea de sa Indioteria (Palma), sigui la relativa al nom de la barriada (GINARD, 2004), al camí de na Cerdana (GINARD, 1985), als topònims dels plànols i als noms de cases de la parròquia (GINARD-FEMENIA, 2005 i GINARD, 2006), sigui el conjunt de referències toponímiques que han aparegut a altres treballs més generals (GINARD-FEMENIA, 2004). En aquest cas, la intenció és tractar alguns dels topònims en particular i de manera específica, per donar-los a conèixer, per presentar-ne possibles hipòtesis o per confirmar l'origen d'alguns dels noms més representatius.

Si un dels objectius de la toponímia és explicar l'origen o la motivació dels noms de lloc, el coneixement directe, la informació oral i la recerca documental permeten concretar alguns dels topònims més significatius relacionats amb la barriada de sa Indioteria. En concret, és possible fer una referència sobre la procedència del nom de la font de Mestre Pere o font de na Pere; documentar l'origen del nom de la síquia de na Cerdana; analitzar alguns topònims i microtopònims associats amb la síquia; i finalment, matisar el significat del nom de Sant Josep del Terme, aplicat a la parròquia.

LA FONT DE MESTRE PERE O FONT DE NA PERE

La possibilitat d'accedir a part de l'aigua de la font de Mestre Pere, o *font de na Pere*, fou un factor essencial per a sa Indioteria, situada a l'extrem oriental de l'Horta d'Amunt de Palma. En concret, el recorregut de la síquia de na Cerdana, documentada des del primer quart del segle XVII, influïa de forma decisiva en els processos de parcel·lació i en la consolidació dels establiments, sobretot des de la segona meitat del segle XVIII. Per tant, el primer topònim a considerar és el de la font de na Pere. No s'ha trobat cap document que provi de manera indiscutible la procedència del nom de la font, de manera que només és possible moure's en el terreny de les hipòtesis.

La font de Mestre Pere, o font de na Pere, és l'antiga font de Xilbar, documentada el segle XIII al *Llibre del Repartiment de Mallorca*. La font se situa on acaba el camí de

Passatemps, prop de Son Sardina, a la confluència dels termes municipals de Palma, Vallde-mossa i Bunyola. És una font natural, un sistema càrstic, que aflora i brolla de la terra, amb un règim irregular que respon a la intensitat de la pluviometria; la captació i la conducció de l'aigua es fan en superfície.

La font de Mestre Pere té un registre històric molt extens, de més de vuit segles. L'ús de l'aigua es remunta a l'època islàmica. La font naixia dins l'antiga alqueria de Xilbar, identificada amb Son Tèrmens (nom adoptat després de 1576 per ser propietat de la família Tèrmens). No obstant això, des del segle XIII, el predomini sobre l'ús i el control de l'aigua corresponia a la possessió de Son Bibiloni, que fou propietat del monestir de la Cartoixa de Vallde-mossa a partir de la segona meitat del segle XVI. A causa de les segregacions posteriors a la desamortització de 1835, ara la font es troba dins la possessió de sa Cabana des Frases.

El 4 d'octubre de 1235, per una concessió reial atorgada per l'infant Pere de Portugal, governador de Mallorca, a favor de Bernat d'Olzet, s'establia el molí de Son Bibiloni:¹ «*Pere, rei [sic] de Mallorca, dóna a Bernat d'Olzet un casal on hi ha un molí que en temps dels sarraïns es deia Raha Assuheret, situat en el terme de l'alqueria del donant que es diu Raal Affta(n)a, és a dir, sobre les cases de dita alqueria; el molí mol amb l'aigua de la Font del Silbari*» (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 369). El nom del titular podria coincidir amb el del molí assignat a *Bn. Solzet* en el *Llibre del Repartiment*.

A l'*Episcopologio Mayoricense* del paborde Guillem Terrassa Pons (1709-1779) hi consta: «*el Maestre Juan [...], procurador i notari de l'Infant Pere de Portugal, y ante quien el referido S.^o Infante firmó muchos autos, y entre ellos la Donación que hizo á Bernardo de Alzeto de cierto Molino llamado Rahal Alfachaa, que muele de la fuente de Xilvar (ahora llamada de Mestre Pera) su fecha del dia 4. de Oct.^{re} 1235*» (ROTGER-MIRALLES, 1908: 169; vegeu també PÉREZ I MARTÍNEZ; COLL I TOMÀS, 1988: 202-203).

Arran del repartiment, els drets senyorials de l'alqueria de Xilbar correspongueren al bisbe de Barcelona que l'any 1238 els cedí al bisbe de Mallorca per tal de dotar la creació de la diòcesi mallorquina nova. El 18 de maig de 1239, la *font de Xilbar* torna a documentar-se en relació amb l'establiment de Son Tèrmens, l'antiga alqueria islàmica de Xilbar, amb dos molins: «*quandam alqueriam que dicitur xilbar [...] cum duobus casalibus molendinorum que insunt quorum unus ex ipsis casalibus dicitur ayn de xilbar et aliud dicitur molendinum de safareg que sunt in cequia fontis alquerie predictae de xilbar*». Ramon de Torrella o de Torrelles, primer bisbe de Mallorca (1238-1266), l'establia a Joan Magri, que l'havia adquirida del bisbe de Barcelona (vegeu ROTGER-MIRALLES, 1910: 53-54; PÉREZ I MARTÍNEZ; COLL I TOMÀS, 1988, núm. 8).

A mitjan segle XIV la propietat de Son Bibiloni canviava de titular. El 20 de desembre de 1350 es documenta l'adquisició en subhasta per part de l'esposa de Joan de Mora d'una alqueria al Pla de la Ciutat, identificable amb Son Bibiloni: «*Caterina, viuda de Joan Caulelles qu. [quondam], ciudadà, tutora i mare de Nicolau Caulelles i Robert Caulelles, els quals són hereus de Pere Robert, llur avi, i són obligats a pagar a Anna, esposa de Maymó Peris, ciudadà, i abans muller de Pere Robert qu., mil vuit-centes setanta-cinc lliures pel dot de dita Anna; solament tenen una alqueria al Pla de la Ciutat i dita tutora la lliura perquè*

¹ També s'ha documentat un *Bernardi de Olzeto, maioricensis canonici*, el 20 de febrer de 1240, i un *Bn. de Olzeto*, el 27 de febrer de 1242 (vegeu PÉREZ I MARTÍNEZ; COLL I TOMÀS, 1988, núm. 37 i 86).

sia subhastada; [...]. La compra Catarina, muller de Joan Móra. Confronta amb alqueria de Bernat-Guillem Fuxà, honor de Nicolau Bennàsser, alqueria de Francesc Muntaner, que fou de Gregori Salembé, honor d'en Moragues, rafal dit Passatemps, propietat d'Arnau Olms, donzell.» (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 370).

En relació amb Joan de Mora, Son Bibiloni s'anomenava So na Mora. Un document molt posterior, titulat *Cabrevación del predio Sn. Bibiloni y sus aguas por la cartuja* de 31 de gener de 1790, indica que Son Bibiloni era anomenada antigament *Son Amora* (també escrit *Sona Mora*) i que el topònim islàmic seria *Alfataa*. El topònim de *So na Mora* seria una lògica feminització derivada del nom de Joan de Mora, documentat com a propietari de Son Bibiloni entre 1354 i 1392 (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 29).

Després de 1350 se segueixen les proves documentals que il·lustren l'existència d'un conflicte que durarà quatre segles per la disputa de l'aigua de la font entre Son Térmens i Son Bibiloni. Una primera sentència de l'1 de maig de 1354 entre Joan de Mora, propietari de Son Bibiloni, i Pere Martí,² propietari de Son Térmens, establia, entre altres aspectes, que Son Térmens tenia aigua de la font de Mestre Pere per regar l'hort, «*desde el Sabado al salir el Sol, hasta el Domingo a la misma hora*» però que, una vegada usada l'aigua, havia de deixar-la córrer per la síquia mare (o dels molins), sense desviar-la al torrent, per no perjudicar Son Bibiloni (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 29).

El topònim font de Mestre Pere / font de na Pere

D'acord amb les fonts consultades, després de la primitiva denominació toponímica font de Xilbar de l'època islàmica, l'origen del nom actual *font de Mestre Pere* molt probablement s'ha de relacionar amb el nom de Pere Martí, que entre els anys 1354 i 1380 apareix documentat com a propietari de l'alqueria on naixia la font (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004).

El nom de la font de Mestre Pere està ben documentat durant el segle XIV. Un document de 26 de març de 1365 fa referència a la concessió del rei Pere III, *el Cerimoniós*, a Joan de Mora, propietari de Son Bibiloni, per disposar de l'aigua de la font³ (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 129). Seguidament, un primer document de 5 de març de 1369 fa referència a «*la Font de Mestre Pere, que neix a l'alqueria de Pere Martí*» (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 137). Segons un segon document de la mateixa data, «*la Font de Mestre Pere brolla dins l'alqueria de Pere Martí*» (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 138). Més endavant, se succeeixen les resolucions a favor de Joan de Mora i contràries a Pere Martí (1373, 1377 i 1380) (vegeu ROSSELLÓ LLITERAS, 1984: 250). Un altre document relatiu a la font és de 6 de novembre de 1378 (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 142).

El nom originari *font de Mestre Pere* ha evolucionat en la parla popular cap a la denominació *font de na Pere*, per feminització. L'expressió *font de na Pere* és la usada, sense excepció, a sa Indioteria.

² A la relació de *Militars, Generosos, Ciutadans i Prohoms de Mallorca amb honors de Cavallers de l'any 1362* hi figura un *Pere Martí*, juntament amb *Johan de Mora*, ambdós a la parròquia de Santa Eulàlia (RAMIS D'AYREFLOR, 1935: 125-127).

³ Segons un *Noticiari* de la Cartoixa de Valldemossa, el document és de 1363: «*Als 26 març 1363 [sic] feu donació el rei en Pere a Juan de Mora de la Aygua de la Font de mestre Pere*» (ROSSELLÓ LLITERAS, 1984: 250).

Les referències documentals permeten, igualment, aproximar-se a l'evolució dels topònims de Son Bibiloni i de Son Térmens. El topònim primitiu de les terres de Son Bibiloni sembla que correspondria a un rafal antic, heretat de l'època islàmica, amb un topònim dubtós, en funció de les grafies diferents. Amb les precaucions lògiques, la grafia més antiga seria *Raal Affta(n)a*, documentada el 4 d'octubre de 1235 (ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 369); una segona grafia, que podria ser posterior, seria *Rahal Alfachaa* (ROTGER-MIRALLES, 1908: 169; vegeu també PÉREZ I MARTÍNEZ; COLL I TOMÀS, 1988: 202-203); fins i tot, una tercera possibilitat podria ser *Alfataa*, nom documentat molt posteriorment, l'any 1790 (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 29). Així mateix, el document de 4 d'octubre de 1235 inclou un nom d'origen islàmic en referència a un antic molí de Son Bibiloni: *Raha Assuheret* (vegeu ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 369).

Més endavant, durant el segle XIV, les terres de Son Bibiloni haurien adoptat el nom de So na Mora amb relació al ciutadà Joan de Mora, documentat com a propietari entre 1354 i 1392 (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 29). Finalment, el nom actual Son Bibiloni derivaria de Lluc Bibiloni, documentat el 4 de novembre de 1542, quan Pereta, viuda de Lluc Bibiloni, i els seus fills venien la meitat de la possessió, així com el molí i el dret d'aigua per regar i moldre; en nom de la Cartoixa de Valldemossa, el prior fra Miquel Vicens i el conrer fra Pere Borrassà adquirien la propietat (vegeu ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 262).

El topònim islàmic de l'antiga alqueria de Xilbar, identificada amb Son Térmens, apareix al *Llibre del Repartiment* i sembla que ofereix pocs dubtes. El nom de l'alqueria seria el mateix que el nom primitiu de la font. Posteriorment, durant el segle XIV, s'hauria conegut com *alqueria de Pere Martí*, en funció del nom del propietari documentat entre 1354 i 1380 i que podria ser l'origen del topònim *font de Mestre Pere*. Més endavant, la possessió adoptaria el nom definitiu Son Térmens per ser propietat de la família Térmens (1576), encara que l'any 1584 també es documenta com a *possessió de la Font de Mtre Pere*.

LA SÍQUIA DE NA CERDANA

La síquia de na Cerdana té relació directa amb la font de Mestre Pere; en concret, amb l'ús de les històricament anomenades *aigües perdudes*, o aigua sobrant, que era la que en origen hauria anat a parar al torrent Gros i que, una vegada canalitzada per damunt del torrent, era distribuïda entre els regants petits de la zona de sa Indioteria, així com un conjunt de propietats (els *tanders*) de l'horta de Palma. La xarxa de síquies que distribuïen l'aigua sobrant de la font tenia un abast territorial important. Un treball sobre el regadiu a Mallorca dels primers anys de 1960 (ROSSELLÓ VERGER, 1964) assignava aproximadament 30 quilòmetres de recorregut a les síquies de la font de na Pere.

Un dels trets més importants del pas de l'aigua per la síquia de na Cerdana és el fet que, sens dubte, actuava com a un factor de localització que serveix per explicar la formació de sa Indioteria. La síquia és anterior a l'existència mateixa de la barriada, on, des de la segona meitat del segle XVIII, el procés de parcel·lació en propietat petita originava els primers

establiments. La possibilitat d'aprofitar només una part de l'aigua que rajava a la font contribuï, sens dubte, a la consolidació dels assentaments a sa Indioteria. La divisió d'algunes propietats grans en propietats més petites donà lloc a la configuració de la barriada, que tenia una estructura ben identificable a les primeres dècades del segle XIX. El recorregut de la síquia de na Cerdana constitueix un factor essencial de localització.

L'aigua de la font també arribava al pla de Son Nebot (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004, i GINARD, 2006b), però amb relació a sa Indioteria interessa en particular tenir en compte l'ús de les anomenades *aigües perdudes* o aigua sobrant de la font, és a dir, l'aigua que originàriament hauria anat a parar al torrent Gros, una vegada que un primer grup de propietats havia emprat el cabal principal. A través de sa Indioteria l'aigua arribava fins a Son Molines (prop de l'autopista actual a l'aeroport). El traçat físic de la síquia de na Cerdana que conduïa el sobrant de l'aigua de la font és un factor que ajuda a entendre la formació de la barriada i l'existència de camins diversos.

El 26 de març de 1365 es documenta la concessió del rei Pere III de Catalunya-Aragó, *el Cerimoniós*, al propietari de Son Bibiloni per disposar de l'aigua de la font a voluntat, tant per regar com per moure molins (vegeu ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 129). El contingut d'una *Recopilación* de 1742 interpretava la concessió del 26 de març de 1365, amb el matís sobre la potestat de nomenar siquier. Així, el propietari de Son Bibiloni podria distribuir aigua per regar, construir molins i nomenar siquier (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 38). Quatre anys després, dos documents de 5 de març de 1369 confirmen les atribucions: Son Bibiloni podria conduir l'aigua per una síquia fins a la mar (vegeu ROSSELLÓ LLITERAS, 2000, núm. 137 i 138).

Durant quasi tres-cents anys, des de 1542 fins a 1835, Son Bibiloni fou propietari del monestir de la Cartoixa de Jesús Natzarè de Valldemossa. Les terres, amb els drets d'aigua, s'adquirien en tres parts: el 1542, el 1562 i el 1565. Durant els segles XVII i XVIII s'incorporaren a la possessió terrenys adjacents procedents d'altres propietats. A través de la propietat de Son Bibiloni, segurament més que mai, els religiosos feren valer els drets sobre l'aigua de la font, particularment a través de l'extensió del regadiu. Amb l'ullal de la font situat dins Son Tèrmens, les disputes per l'aigua ocasionaven un seguit de litigis amb Son Tèrmens, així com amb Son Nebot (Marratxí), pel control hegemònic de l'aigua (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 38). Finalment, després de gairebé cinc-cents anys de problemes, el 9 de novembre de 1763, la Cartoixa comprava els terrenys de l'ullal de la font, el dret d'aigua, la síquia i el molí de Son Tèrmens a Joan Sureda, marquès de Vivot. Es tancava un conflicte llarg i la totalitat de la font restava lligada a la propietat de Son Bibiloni (vegeu FERRER FLÓREZ, 2003: 52), que els frares mantenien fins a la desamortització de 1835.

Establiment de les *aigües perdudes* i constitució de la síquia de na Cerdana (23 de setembre de 1615 - 17 de març de 1623)

Un fet decisiu per a l'àrea de sa Indioteria fou l'establiment per part de la Cartoixa de l'aigua sobrant, o *aigües perdudes*, que anaven a parar al torrent Gros. En teoria, la propietat de Son Bibiloni estava facultada per conduir i distribuir l'aigua fins a la mar des de l'edat

mitjana. Hi ha documentació original diversa, localitzada a l'Arxiu del Regne de Mallorca, relativa a l'establiment de l'aigua sobrant de la font des del torrent.⁴

Les referències inicials amb relació a l'origen de la síquia són de 23 de setembre de 1615, quan es documenta un primer establiment per part de la Cartoixa de les «aigües perdudes de la font de Mestre Pere, eixint de la possessió de dit monestir i convent dita Son Bibiloni, fins a la ribera de mar», fet per Joan Valero, prior de la Cartoixa, a favor de Joan Cerdà, selleter (ARM, ECR 541 f. 502v–504v; ECR 542 f. 288v–289v). El mateix dia, Joan Cerdà reconeixia que la meitat de l'establiment de les aigües perdudes corresponia a Pere Nicolau, en virtut de l'escriptura feta pel notari Pere Joan Pons (ARM, Notaris P-629, f. 81r–83v; ECR 542 f. 369v–370v). Segons un tercer document, el mes de maig de 1616, Joan Cerdà i Pere Nicolau venien una part de l'aigua a Lleonard Çaforteza, donzell, amb referències a una síquia que ja existia: «que avui passa més prop dels rafals de v. m.» (ARM, ECR 542 f. 369v–370v). La particularitat d'aquesta primera concessió de les *aigües perdudes* de 1615, que podria tenir relació directa amb la situació derivada de la gran sequera de 1613, és que fou objecte de litigi, amb condemnes de restitució i apel·lació posterior (ARM, ECR 543, f. 426–428r). Finalment, els monjos cartoixans establien les *aigües perdudes* l'any 1623.

En efecte, el dia 17 de març de 1623, el prior Joan Francesc *Vasques [sic]* i la comunitat de la Cartoixa s'avenien a establir definitivament les *aigües perdudes de la font de Mestre Pere*, des de Son Bibiloni fins a la ribera de la mar, a favor de *Michael Serda [sic]*, selleter, fill de l'honor Joan *Serda [sic]*, difunt, i també a favor de l'honor Pere Nicolau, que participaven per la meitat en l'adquisició de l'aigua sobrant per un preu anual de 60 lliures, moneda de Mallorca (ARM, ECR 543, f. 426r–428r i 428v–432; ECR 540 f. 548r–550r i 550v–551r).

L'aprofitament de les *aigües perdudes* significa que l'aigua sobrant havia de passar per damunt del llit del torrent Gros cap a la síquia de conducció. Els documents de 17 de març de 1623 informen que la síquia estava llesta; el pont primitiu sembla que estava fet amb troncs (el que ha arribat a l'actualitat és d'obra). Miquel Cerdà i Pere Nicolau estaven obligats a mantenir «la sèquia condreta que haveu feta per efecte de prendre l'aigua del torrent perquè l'aigua no faci dany als sembrats de dita nostra possessió de Son Bibiloni i així mateix hagin de tenir condret un pont que avui està cobert de soques, el qual està en el camí pel qual se va de la ciutat a les cases de dita possessió de Son Bibiloni» (ARM, ECR 543, f. 430r).

La documentació original consultada confirma, sense dubtes, l'origen de la síquia anomenada *de na Cerdana* i, de manera específica, la procedència del nom, per la feminització de l'antropònim Cerdà, procedent dels primers concessionaris de les *aigües perdudes* de la font de Mestre Pere, Joan Cerdà i Miquel Cerdà, fill de Joan Cerdà, selleters d'ofici.⁵

⁴ A la monografia de la parròquia de Sant Josep del Terme (GINARD-FEMENIA, 2004: 37) s'aportaven indicis i referències indirectes de 1623 sobre l'establiment de les aigües perdudes de la font; ara s'incorporen les dades extretes de la documentació consultada.

⁵ Era evident que l'expressió *na Cerdana* havia de ser una feminització de Cerdà. En una primera hipòtesi (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 40), establírem una possible relació sense disposar de proves documentals directes entre *na Cerdana* i un Joan Cerdà del segle XVII. Paradoxalment, aquell Joan Cerdà s'ha documentat també en relació amb la síquia de *na Cerdana* el 1679. Malgrat tot, les referències que s'han de considerar definitives són les de 1615 i 1623 relacionades amb Joan Cerdà i Miquel Cerdà, pare i fill, selleters. Per altra part, deixarem constància que a sa Indioteria hi ha dues propietats anomenades Cas Selleter, però desconeixem si tenen cap tipus de relació amb els esmentats selleters documentats a principi del segle XVII.

El recorregut de la síquia de na Cerdana

La síquia de na Cerdana (documentada també com a *síquia de Mestre Pere*) està ben documentada des de la segona meitat del segle XVII. L'establiment de les aigües perdudes o aigua sobrant de la font de na Pere permetia regar una sèrie de propietats de l'horta de Palma, situades entre els cursos del torrent de na Bàrbara i del torrent Gros. Els anomenats *tanders*, o les propietats participants d'una tanda d'aigua, tenien el dret d'usar-la cada setmana o cada quinze dies, segons els casos. En general, completaven un cicle de caràcter quinzenal (de dues setmanes), en tandes de tot un dia o d'algunes hores, que començaven i acabaven a la sortida del sol. Les seqüències assignades a cada *tander* variaven al llarg del temps. Per als *tanders*, els drets de percepció de l'aigua sobrant començaven el dia de Pasqua, per la qual cosa el cicle s'iniciava en diumenge. El cabal de l'aigua sobrant era aprofitable sobretot durant la primavera. El siquier Antoni Pizà Frau, *Cantó* (sa Indioteria, 1909-1992) recordava un any que havia passat aigua de la font per la síquia de na Cerdana fins al dia 28 de juliol (GINARD-FEMENIA, 2004).

La bassa o prat que es forma a l'ullal de la font és el punt de partida de dues síquies. Una petita serveix per canalitzar una primera distribució regular de l'aigua; una segona síquia, més gran i ampla, anomenada *sa Cuixera*, serveix per continuar la distribució de l'aigua i per frenar el cabal que raja de la font; el sobrant es dirigeix finalment per un torrentó cap al torrent Gros, on començava la síquia de na Cerdana.

Per a la conducció de l'aigua sobrant, al final del torrentó de la font, entre Son Bibiloni i sa Garriga, fou necessària la construcció d'un pont per superar el torrent, per canalitzar les aigües sobrants i evitar que es perdessin dins el llit del torrent. Darrere Can Escafí, juntament amb el pont per damunt del torrent, una caseta amb comportes (anomenada *sa Cantimplorí*) per regular el cabal, marcava l'inici de la síquia de na Cerdana. La síquia travessava la carretera de Sóller, prop de Can Cona i Cas Mosson, seguia per dins Son Llompart cap a Son Toells per l'actual camí 140 (que també és el camí de la síquia de na Cerdana), camí dels Reis, camí de na Cerdana (que pren el nom de la síquia) i camí Vell de Bunyola. A la confluència amb l'actual camí Nou (que uneix sa Indioteria amb Son Cladera i la carretera d'Inca, a través del camí d'en Maiol), la síquia es bifurcava a l'anomenat *trenc de l'Horta*.

Un primer ramal seguia pel camí Vell de Bunyola (donava aigua a Son Fuster i a Son Fusteret) i arribava fins al torrent de na Bàrbara. L'aigua arribà a passar per damunt el torrent de na Bàrbara, per Can Sitges (prop de Son Oliva), mitjançant una canal, per dirigir-se cap a Can Capes i Son Fortesa (per omplir les cisternes d'aquestes dues barriades, com a mínim durant la primera meitat del segle XX) (vegeu GINARD, 1991).

Un segon ramal, des del *trenc de l'Horta* (al camí Vell de Bunyola), era l'anomenada *síquia de l'Horta*, que corria pels actuals camí Nou i camí d'en Maiol fins a la carretera d'Inca. Es dirigia a Son Gibert (els terrenys del Seminari nou), per donar aigua a Son Montserrat i Son Gibert, i continuava pel camí Salard (Son Güells) cap al camí Vell de Sineu. Després, travessava la carretera de Manacor (Can Nofre Serra, Hort de les Ànimes i Son Sastre), seguia cap al camí Fondo i la carretera Vella de Lluçmajor, fins a Son Molines (a una quinzena de quilòmetres de la font de na Pere).

La síquia de na Cerdana ha estat objecte d'algunes reformes i modificacions. El 21 de febrer de 1910 el ple de l'Ajuntament acordava que les obres als camins veïnals que

afectaven «a la acequia llamada Ne Sardana del suburbio la Indioteria podrian efectuarse por administración» (AMP, Ac. 206 f. 77r). L'execució de les obres es justificava pel mal estat de la síquia. S'argumentava que s'havia d'aprovar el «dictamen referente al arreglo de la acequia de Ne Sardana, lo que es de imprescindible necesidad que así se haga a fin de evitar las desgracias que pudieran ocurrir de permanecer dicho acueducto tal como hoy se halla». Fins i tot, s'indicava «la conveniencia de que dichas obras empiecen por la parte inmediata a Cas Cabrit [al cantó camí de na Cerdana – camí Vell de Bunyola] que es el punto que ofrece mayor peligro.» (AMP, Ac. 206 f. 77v-78r). Dos anys i mig després, a la sessió de l'Ajuntament de 19 d'agost de 1912 s'aprovava «el acta de recepció definitiva de las obras realizadas por el destajista D. Antonio Balaguer Tugores para cubrir la acequia llamada “de n' Sardana” [sic] del barrio de la Indioteria de este término municipal.» (AMP, Ac. 208 f. 367r).

Les obres realitzades entre 1910 i 1912 se centraven en la canalització de la síquia amb marès, que segurament procedia de l'enderrocament de les murades de Palma (vegeu GINARD, 2006b), i que afectava sobretot el tram del camí dels Reis, el camí de na Cerdana, part del camí Vell de Bunyola i part del camí Nou. La síquia té una amplària interior de 60 centímetres. A sa Indioteria, actualment, els maresos de la síquia encara es conserven o són, en part, visibles.

Per altra part, l'any 1932, la síquia de na Cerdana i la connexió del camí dels Reis amb el camí Roig i el camí de na Cerdana, a l'indret del Pontet, era objecte d'una reforma petita (vegeu GINARD, 2006b). L'eixample repercutia en una modificació de la síquia al camí dels Reis, on s'adreçava un tram d'aproximadament 150 metres, tot just abans d'arribar al Pontet i a l'actual camí de na Cerdana, i que deixava la síquia amb les característiques que han arribat fins als nostres dies.

L'aigua sobrant de la font deixà de passar per la síquia després de 1972, però a sa Indioteria una part de la síquia de na Cerdana i les altres síquies secundàries s'usaven i s'usen, encara ara, per distribuir aigua de pou. El tram de la síquia del camí de na Cerdana està cobert per una acera des de mitjan de la dècada de 1990. Al camí Vell de Bunyola la síquia també està en part tapada i l'antic *trenc de l'Horta*, al creuer amb el camí Nou, ha desaparegut davall l'asfalt.

Fent referència a l'estat actual de la síquia de na Cerdana, des del pont del torrent Gros i de la caseta de *sa Cantimplori* (que s'han conservat), el tram inicial de la síquia fins a la carretera de Sóller és pràcticament inaccessible pel tancament de les propietats particulars i tot fa pensar que ha pogut ser gairebé arrasada. És possible resseguir el recorregut de la síquia des de la carretera de Sóller pel camí 140, en direcció a sa Indioteria. Primer, per la part dreta del camí fins que canvia a la part esquerra del camí, on és ben visible, a l'alçada de sa Rota (davant del dipòsit municipal de vehicles) fins al camí dels Reis; al tram del camí dels Reis la síquia encara és manté, a punts diversos en condicions precàries, fins que arriba al Cupet, al Pontet; passa a la part de la dreta del camí de na Cerdana, on està coberta per una acera. Quan arriba al camí Vell de Bunyola, on les restes són identificables i, fins i tot, visibles a la part esquerra en direcció a Palma fins a l'entrada del polígon de Son Castelló. La síquia de l'Horta, al camí Nou, anava per davall de l'acera actual de la part de la dreta en direcció a Son Cladera. L'autopista Palma-Inca també talla el recorregut de la síquia.

Toponímia associada a la síquia de na Cerdana

La presència i el traçat de la síquia de na Cerdana donava lloc a una sèrie d'elements associats que han derivat en topònims i microtopònims, que fan referència a camins actuals diversos i a les construccions necessàries per distribuir i regular el pas de l'aigua. El primer element associat a la síquia són els camins. Les síquies solien tenir un camí de pas paral·lel per poder anar a cercar l'aigua. Segons el siquier Antoni Pizà Frau, la síquia de na Cerdana tenia deu pams i mig per banda, la qual cosa és equivalent a la mesura d'un destre (vint-i-un pams o 4,214 metres). Més en concret, el 9 de setembre de 1679 la síquia apareix documentada com a *síquia de na Cerdana o camí d'establidors* (ARM, ERC 1129, f. 161r). La mesura longitudinal agrària d'un destre era habitualment usada, com a mínim fins a la dècada de 1930, per definir l'amplària dels camins nous d'accés a les finques parcel·lades.

En aquest sentit, amb relació al recorregut de la síquia aigües avall, hi ha camins actuals diversos (alguns dels quals en origen coincideixen amb els *camins dels establidors*) que segueixen el traçat de la síquia, com el camí del Destre, el camí 140 (que està documentat com a camí de na Cerdana i que ho és pròpiament) i el camí de na Cerdana a sa Indioteria. Igualment, la síquia és l'origen del camí Nou (inaugurat el 14 de novembre de 1948), que ocupa el traçat de l'antiga síquia de l'Horta. Un altre cas seria el camí Salard, des de Son Gibert fins a la carretera de Sineu.

a) Camí del Destre

A sa Garriga, el camí del Destre, que connecta el camí de Passatemp i la carretera de Sóller, coincideix amb el punt d'arribada de la síquia de na Cerdana a la carretera de Sóller. Tot i la coincidència, també és possible pensar que el camí del Destre només té una relació parcial amb la síquia de na Cerdana, que corre paral·lela al camí en un tram relativament curt.

b) Camí 140

El camí 140 actual connecta la carretera de Sóller amb el camí dels Reis (Can Jordà) a sa Indioteria i està directament relacionat amb la síquia, tant que apareix ben documentat pròpiament com a camí de na Cerdana encara que el nom oficial sigui el de camí 140. La consolidació del camí està documentada a principi del segle XX i ha de tenir l'origen en el camí d'un destre d'amplària vinculat a la síquia. En concret, el 12 de juny de 1901 l'Ajuntament de Palma declarava d'utilitat pública el tram del camí rural de na Cerdana fins a la sortida a la carretera de Sóller, per tant la declaració afectava el camí 140 actual (AMP, Ac. 196 f. 162v-163r).

c) Camí de na Cerdana

El camí de na Cerdana actual es dirigeix des del Pontet (el creuer format pel camí dels Reis i el camí Roig) fins al camí Vell de Bunyola, de manera que és paral·lel a la síquia que li dona nom.⁶ El 23 de juliol de 1909 l'Ajuntament de Palma acordava que el camí rural de

⁶ Un primer article publicat tenia la intenció de contribuir a normalitzar el nom del camí (vegeu GINARD, 1985). Afortunadament va ser un èxit.

na Cerdana fos declarat camí veïnal, específicament en el tram «*que empieza en la carretera vieja de Buñola y termina en el camino dels Reys n° 9*», que correspon al camí de na Cerdana actual (AMP, Ac. 204 f. 247r).

De fet, el camí paral·lel a la síquia comença a la carretera de Sóller. Per tant, el camí de na Cerdana pròpiament dit hauria d'incloure el camí 140 actual, un tram del camí dels Reis actual (de Can Jordà al Pontet) i el camí de na Cerdana actual, per respectar tot el recorregut de la síquia, des de la carretera de Sóller fins al camí Vell de Bunyola. Així, el camí de na Cerdana seria d'aproximadament 3,250 metres de llargària, amb la inclusió del camí 140, del tram del camí dels Reis i dels 475 metres de llarg del camí de na Cerdana actual. El camí 140 està documentat com a camí de na Cerdana en moltes escriptures de propietat. La cartografia dels plànols de la parròquia de 1938 i de *circa* 1957 fa referència a la totalitat del recorregut indicat com a camí de na Cerdana, paral·lel a la síquia (vegeu GINARD-FEMENIA, 2005: 177).

d) Camí Nou

El camí Nou actual, que va des del camí Vell de Bunyola fins a Son Cladera, Can Roses i el camí d'en Maiol, té l'origen en el traçat d'uns dels ramals de la síquia de na Cerdana, documentat també com a *síquia de l'Horta*, que començava a l'anomenat *trenc de l'Horta* al camí Vell de Bunyola. La síquia o comú amb el caminet paral·lel es mantenia fins que s'inaugurà la reforma del camí actual l'any 1948.

El diumenge dia 14 de novembre de 1948 se celebrava a l'església parroquial una cerimònia religiosa solemne amb la benedicció d'una imatge de la Mare de Déu de Fàtima. Seguidament, amb la presència del Governador Civil (José Pardo Suárez) i del batlle de Palma (Joan Coll), es feia un acte multitudinari per inaugurar l'actual camí Nou, que es considerava una millora de la connexió de sa Indioteria amb Palma (per exemple, era possible anar-hi en tramvia des del Vivero).

Amb relació al nom del camí s'ha de fer notar que el responsable parroquial, juntament amb altres clergues vinculats a la parròquia i amb el metge de sa Indioteria, s'havien dirigit a l'Ajuntament de Palma per proposar que la denominació del camí nou fos *Via Aloy*, en reconeixement a Guillem Aloy Salom, natural de sa Indioteria i aleshores regidor de l'Ajuntament de Palma. La proposta de denominació personalitzada no tenia cap efecte (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 229-230). La denominació de *Via Aloy* és la que apareix registrada al plànol del terme parroquial de *circa* 1957 (vegeu GINARD-FEMENIA, 2005: 180-181). Actualment és el camí Nou.

La síquia antiga o comú anterior al camí Nou havia donat lloc a alguns noms, que encara estan en la memòria col·lectiva però que no s'usen, com el *trenc de l'Horta* (al cantó del camí Vell de Bunyola / camí Nou) o la síquia de l'Horta. Algunes cases, actualment desaparegudes, també prenen el nom de la síquia, com Can Llorenç de sa Síquia o Ca Madò Bet de sa Síquia (vegeu GINARD, 2006a).

e) Sa Cantimplori

La concessió de les *aigües perdudes* o aigua sobrant de la font dels anys 1615 i 1623 suposava haver de fer una síquia per captar l'aigua al torrent i fer un pont que originalment

sembla que estava «cobert de soques, en el camí pel qual se va de la ciutat a les cases de Son Bibiloni» (AHM, ECR 543, f. 430r). Sens dubte, els documents fan referència als treballs de canalització de l'aigua a les proximitats de les cases de Son Bibiloni i del torrent Gros. La síquia s'ha documentat des de 1616 i requeria salvar el torrent.

El pont és l'aqüeducte que permetia superar el torrent. Sembla que el pont més primitiu podria estar fet amb troncs, però el que ens ha arribat és d'obra de marès. Té 6,90 metres de llargària per 3,60 metres d'amplària i la volta del pont s'eleva 2,10 metres per damunt del llit del torrent. A l'extrem del pont hi ha la caseta de *sa Cantimplori*, que allarga el pont fins a 7,90 metres de longitud. El pont i la caseta se situen a una cota que coincideix amb la corba de 75 metres sobre el nivell de la mar, entre les cases de Son Bibiloni i sa Garriga.

Sa Cantimplori, denominació oral usada per referir-se a una cantimplora, és una caseta d'obra de marès que servia per regular l'aigua que després baixava per la síquia i era el punt on començava la síquia de na Cerdana. El diccionari defineix el terme cantimplora com un «canó corbat amb un braç llarg i un de curt, que serveix per fer passar un líquid d'un recipient a un altre». En altres paraules, és un sinònim de sifó, però, en el nostre cas, la caseta no actuava pròpiament com un sifó, sinó que servia per regular el cabal d'aigua. En tot cas, probablement seria d'aplicació l'etimologia de la paraula en el sentit de «canta i plora, per al·lusió a la cantarella monòtona de l'aigua quan raja» (DCVB, vol. 2, pàg. 933).

No hi ha constància ni referències sobre el moment precís de la construcció del pont per damunt del torrent ni de *sa Cantimplori* tal com han arribat fins a l'actualitat. No obstant això, a tall d'hipòtesi, per la tipologia del marès és possible pensar que les darreres modificacions de l'obra tant del pont com de la caseta podrien tenir relació amb les tasques de reparació de la síquia que s'han documentat entre els anys 1910-1912, amb la reutilització de marès procedent de les murades de Palma.

A la caseta de *sa Cantimplori*, una inscripció manual feta damunt un pegat de ciment a la rebranca de la dreta del portal (10-2-1960 / A. P. F.) és clarament indicativa que, el dia 10 de febrer de 1960, el siquier Antoni Pizà Frau s'havia ocupat del manteniment de la caseta, tant de la part exterior (potser del pany i de la porta de fusta, avui deteriorada), com de la interior (les comportes de fusta per regular el cabal s'havien de renovar aproximadament cada dos anys). Afortunadament, tant el pont com la caseta s'han conservat fins avui, indiscutiblement perquè estan dins el llit del torrent en la seva totalitat, sense afectar propietats privades.

f) El Pontet

El Pontet designa pròpiament el creuer que forma la confluència dels actuals camí dels Reis, camí Roig i camí de na Cerdana. El nom prové, sens dubte, d'un pont petit (actualment inexistent) que permetia passar per damunt de la síquia de na Cerdana. És un lloc emblemàtic de sa Indioteria perquè és un indret, situat a una cota aproximada de 47,50 metres sobre el nivell de la mar i a 3,525 metres de distància de *sa Cantimplori*, des d'on se centralitzava en gran part la distribució de l'aigua que baixava per la síquia i actualment per a la distribució d'aigua de pou. El Pontet ha estat tradicionalment un centre neuràlgic de la vida civil de sa Indioteria, punt de trobada i de reunió, de celebració d'actes col·lectius i de localització de serveis; de cafès i de botigues, amb ferrers, fusters i artesans petits que tenien els tallers a prop.

Amb el temps, es Pontet, per proximitat, també ha donat nom a algunes de les cases més properes, encara que, avui en dia, identifica sobretot l'establiment actual que havia estat l'antic cafè i botiga de *Can Ros*. Per altra part, així mateix s'ha documentat (cap a l'any 1941) el nom *es Pontet Vell* com a nom de casa, molt probablement referit a la casa de la cantonada del camí dels Reis —camí de na Cerdana (vegeu GINARD, 2006a, pàg. 50, núm. 85 i pàg. 58). Es Pontet és un topònim viu, però el sentit d'identificació del creuer dels camins esmentats potser és el que podria caure en l'oblit i ser substituït per la identificació posterior referida a un establiment públic. El topònim *el Pontet* apareix registrat al plànol del terme parroquial de *circa* 1957 (vegeu GINARD-FEMENIA, 2005: 178).

g) Es Cupet

Es Cupet (diminutiu de cup) és una construcció d'obra, ben visible, situada just damunt de la síquia de na Cerdana, que ocupa el vèrtex de l'angle de 90 graus que forma el camí dels Reis a l'indret del Pontet. El *Cupet* és un receptacle d'obra que serveix per subministrar aigua, des d'on se centralitza la distribució d'aigua de pou per regar i per beure. Encara està en ús, a pesar de la molt considerable reducció de l'abast de la xarxa de síquies.

La construcció té una part elevada en forma de torre quadrada, de 825 x 825 mm, i aproximadament 347 cm d'altura. La torreta està adossada a un receptacle, de forma més o menys rectangular (de 144 cm x 60 cm a l'exterior i de 123 cm x 42 cm a l'interior), de 96 cm d'altura, on hi ha dues paletes per on surt l'aigua. Un receptacle més petit, també més o menys rectangular (de 45 cm x 162 cm a l'exterior), de 62 cm d'altura, protegeix els conductes que van a les síquies de distribució. Els dos receptacles estan tapats per dues comportes de fusta.

El Cupet és l'element final d'un sistema de sífó que inicialment permetia fer arribar l'aigua procedent del pou de Son Nicolau, situat pendent avall, a aproximadament 750 metres de distància del Cupet. La canonada en sentit ascendent fins al Cupet està enterrada per la part esquerra del camí de na Cerdana, a la part contrària de la síquia que té un sentit descendent.

No es disposa de referències precises sobre la data de construcció del Cupet, però molt probablement s'ha de relacionar amb les obres de reforma de la síquia al camí dels Reis documentades l'any 1932, anys que coincidirien igualment amb iniciatives primerenques de motorització dels pous. Hi ha referències orals directes sobre el fet que la torreta antiga del Cupet era més baixa que la d'ara. L'obra d'elevació de la torre actual s'ha de datar cap a mitjan de la dècada de 1950, a causa de la construcció d'un safareig nou, situat aigües amunt de la síquia de na Cerdana, a una distància d'aproximadament 250 metres del Cupet, devora la casa de Can Martí, a l'alçada dels números actuals 652 i 619 del camí dels Reis. En origen, el safareig, situat per davall dels 50 metres sobre el nivell de la mar, s'omplia d'aigua procedent del pou de Son Nicolau i servia per emmagatzemar l'aigua que era distribuïda des del Cupet. El safareig nou s'anomena *de Son Nicolau*. El safareig encara s'usa per emmagatzemar l'aigua que es distribueix des del Cupet. L'aigua s'extreu actualment del pou més proper de Ca l'Amo en Macià.

En aquest cas, el terme *cupet* (diminutiu de cup) té un significat de recipient que serveix per regular la distribució d'aigua de pou a través de la xarxa de síquies. El Cupet és un topònim viu i encara manté la funció per a la qual fou construït. Per altra part, té actualment

un interès de caràcter patrimonial indubtable perquè és, sens dubte, una construcció emblemàtica relacionada amb el sistema del regadiu tradicional a sa Indioteria. La seva arquitectura és senzilla i estrictament funcional, però és un element que s'ha de preservar, sense cap mena de dubte, a pesar que està situat a un punt molt estret i complicat per al trànsit de vehicles de quatre rodes.

h) Sant Josep del Terme

Tot deixant de banda la font de na Pere i la síquia de na Cerdana, un darrer topònim a considerar amb relació a sa Indioteria és el de Sant Josep del Terme, que és el nom oficial de la parròquia que inclou dins el seu territori sa Indioteria (Palma) i el Pla de Son Nebot (Marratxí). A causa d'algunes consideracions fetes amb anterioritat i que poden induir a confusió (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 61), s'ha considerat oportú intentar precisar el significat de l'expressió *del Terme* afegida al nom de l'església dedicada al patriarca Sant Josep (construïda a partir de 1878).

En primer lloc, la dedicació de l'església a Sant Josep és possible situar-la en el context del moviment dels cercles obrers catòlics de l'època. Des del punt de vista eclesiàstic, el nom de Sant Josep semblava molt indicat per a una barriada obrera i les autoritats religioses plantejaven directament que el nom de Sant Josep substituís el nom popular de sa Indioteria, considerat *vulgar* (vegeu GINARD, 2004).

En segon lloc, amb tota seguretat, el *Terme* (*Término*, en castellà) ha de fer referència a l'àrea rural, a la zona agrària, situada fora del casc urbà i, en el cas de Palma de final del segle XIX, a l'exterior del recinte de murades. Molts de documents de l'època i anteriors empen la paraula *Terme*, sens dubte, en el sentit esmentat. És també un significat equivalent a l'expressió *extramurs*.

En el nostre cas, tot fa pensar que Sant Josep *del Terme* hauria de referir-se pròpiament a *Sant Josep, del Terme de Palma*. És una denominació oficialitzada des de l'àmbit eclesiàstic i que sembla que aportava un significat general, culte i més aviat neutre, que permetia esquivar altres possibles denominacions més particulars i localistes, com el topònim tradicional de sa Indioteria. A partir de 1878, les cròniques més primitives usen alternatives diverses per referir-se a la ubicació de l'església de Sant Josep. Una és Son Nicolau, possessió de la qual prové el solar de l'església. Una altra és igualment sa Indioteria, però aquest no era un nom ben vist, per *vulgar*, per la jerarquia eclesiàstica, que promogué la substitució pel de Sant Josep. Fins i tot, s'emprava l'expressió *prop del Pont d'Inca*. Per altra part, les característiques en disseminat del territori parroquial previst no contribuïen a reduir la complexitat. La demarcació parroquial no només abasta dos termes municipals (Marratxí i Palma), sinó que també se segregà de tres termes parroquials matrius: Sant Marçal, Sant Jaume i Sant Miquel. El territori primitiu assignat a l'església de Sant Josep se situava entre la carretera de Sóller i el camí Vell de Sineu.

Així mateix, en un sentit equivalent al de *terme*, també s'ha documentat l'expressió *extramurs* per referir-se a l'església, situada fora del clos de les murades: «*En San José (extramuros)*» (*El Diario de Palma*, 23 de juny de 1899, pàg. 2) i «*En la iglesia de San José (extramuros)*» (*El Diario de Palma*, 26 de juny de 1899, pàg. 1). El significat és força clar. Una possible denominació *Sant Josep Extramurs* no deixa de ser atractiva.

Els darrers anys del segle XIX i els primers del segle XX els topònims de Son Nicolau, sa Indioteria i *San José* també acompanyaven gairebé de manera indistinta el nom de l'església. Al mateix temps, *San José del Término* encapçalava alguns documents eclesiàstics, com el 1883 i el 1895 (ADM III/11/11 i III/11/6). *Sant Josep del Terme* apareix específicament definit l'any 1904 al Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca (vegeu GINARD-FEMENIA, 2004: 94). La publicació fou, sens dubte, l'eina per normalitzar el nom oficial per a la parròquia.

CONCLUSIONS

Tot el conjunt de topònims i de microtopònims que hem presentat són noms tradicionals ben coneguts i populars a la barriada de sa Indioteria. El manteniment d'aquests topònims podria veure's afectat per l'oblit, per manca d'ús, per desconeixement o per la desaparició dels elements físics que en justifiquen l'existència.

L'aigua sobrant de la font de na Pere que arribava a sa Indioteria a través de la síquia de na Cerdana s'emprava per al regadiu fins a la dècada de 1960. El 1972 fou el darrer any que passà aigua per la síquia procedent del sobrant de la font. Avui en dia, s'usa aigua de pou per a una part petita de la xarxa de síquies. Durant els darrers trenta anys, la síquia de na Cerdana i els seus ramals han estat objecte d'impactes grans, que amb vista al futur, si no se'n té cura, poden contribuir gairebé a fer-la desaparèixer del mapa.

Les evidències físiques i els referents són, o estan en perill de ser, cada vegada més escassos. Com a mínim, a sa Indioteria, sortosament encara és operatiu el *Cupet*, per a la distribució de l'aigua (ara de pou), un testimoni físic emblemàtic que indiscutiblement s'hauria de conservar i que presideix el creuer de camins del Pontet (un altre nom també derivat d'un pont petit per superar la síquia). La denominació actual del camí de na Cerdana serveix per mantenir-ne el record. La síquia de na Cerdana té l'origen a la primeria del segle XVII i pren el nom de Joan Cerdà i Miquel Cerdà, pare i fill, selleters d'ofici, titulars de les concessions de les *aigües perdudes* de 1615 i 1623.

Tot seguint el recorregut de la síquia, alguns noms s'han recollit per informació oral o s'han documentat i se'n manté el record, però han caigut en desús i estan en perill de ser oblidats (la síquia de l'Horta, el trenc de l'Horta, Can Llorenç de sa Síquia o Ca Madò Bet de sa Síquia). Altres topònims, com els noms dels camins, s'han d'associar al recorregut de la síquia de na Cerdana. Finalment, microtopònims diversos són encara vius i molt emblemàtics a sa Indioteria, com sa Cantimplori, el Pontet i el Cupet.

Finalment, el cas més concret del nom de Sant Josep del Terme és la denominació, tant oficial com popular, usada per identificar la parròquia i el territori parroquial que abasta l'àrea de sa Indioteria (Palma) i el Pla de Son Nebot (Marratxí), per damunt del límit municipal del torrent Gros.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1975). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma: Moll.

- FERRER FLÓREZ, Miguel (2003). «Fuentes para la historia de la cartuja de Jesús Nazareno» dins BAUÇÀ DE MIRABÒ GRALLA, Concepció (coord.). (2003).
- GINARD, Antoni (1985). «El camí de na Cerdana, un topònim a corregir» dins *Ultima Hora (Domingo)* 17 de març de 1985, pàg. 20.
- GINARD, Antoni (1991). «L'aprofitament de l'aigua de la font de Mestre Pere per al consum humà (amb històries de siquiers)» dins *El Mirall*, 46, pàg. 46-50.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2004). «Sa Indioteria [Palma, Mallorca]. Un cas de pervivència d'un topònim popular» dins PLANISI GILI, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (coord.). (2004). *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2006a). «Una relació de noms de casa de sa Indioteria i del Pla de Son Nebot (circa 1940-1950)» dins BASSA I MARTÍN, Ramon; PLANISI GILI, Hermínia (coord.). (2006). *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Selva, 2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2006b). «La síquia de na Cerdana i altres síquies d'aigua de la font de Mestre Pere». Comunicació presentada al VII Congrés *El Nostre Patrimoni Cultural. Arquitectura i enginyeria popular*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana (gener de 2006).
- GINARD BUJOSA, Antoni; FEMENIA ÁVILA, Joan (2004). *Sant Josep del Terme (1878-2003). Crònica de 125 anys de la parròquia*. Palma: Parròquia de Sant Josep del Terme.
- GINARD BUJOSA, Antoni; FEMENIA ÁVILA, Joan (2005). «Dos plànols de la parròquia de Sant Josep del Terme (1938 i circa 1957). Anàlisi toponímica i d'evolució del territori.» dins PLANISI GILI, Hermínia (coord.). (2005). *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- PÉREZ I MARTÍNEZ, Llorenç; COLL I TOMÀS, Baltasar (1988). *Ramon de Torrelles. Primer bisbe de Mallorca. Documents – Biografies – Sepulcre*. Mallorca: Catedral de Mallorca Publicacions. (Col·lecció La Seu, 1).
- PRÍNCEPS i reis. Promotors de l'orde cartoixà*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- RAMIS D'AYREFLOR I SUREDA, Josep (1935). «Militars, Generosos, Ciutadans i Prohoms de Mallorca amb honors de Cavallers de l'any 1362». *BSAL*, XXVI, pàg. 124-136.
- ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1984). «Noticario de la cartuja de Jesús Nazareno (Vallde-mossa). Homenaje a la orden cartujana en el IX centenario de su fundación». *BSAL*, 40, pàg. 243-254.

ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (2000). *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*. Palma: Consell de Mallorca. Servei d'Arxius, Biblioteques i Museus. (Sèrie Arxius: Instruments de Descripció Documental; 17).

ROSSELLÓ VERGER, Vicente M. (1964). «El regadío en la isla de Mallorca». *Aportación Española al XX Congreso Geográfico Internacional. Reino Unido. Julio-Agosto 1964*. Zaragoza: C.S.I.C., pàg. 235-254.

ROTGER, M.; MIRALLES, J. (1908). «Biografía y cartulario del primer Obispo de Mallorca». *BSAL*. Palma, XII, pàg. 165-169.

ROTGER, M.; MIRALLES, J. (1910). «Cartulario del primer Obispo de Mallorca. V. Establecimiento de Son Termens (18 de mayo de 1239)». *BSAL*. Palma, XIII, pàg. 53-54.

LA TOPONÍMIA COM A FONT PER AL CONEIXEMENT HISTÒRIC DELS CANVIS DE PAISATGE. L'EXEMPLE DELS HIDRÒNIMS DEVORA LA VILA DE SANTA MARGALIDA (S. XIV - S. XVII)

Antoni Mas i Forners

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

Entre moltes d'altres utilitats, la toponímia pot servir als historiadors per estudiar, juntament amb altres fonts d'informació, els canvis que ha experimentat el paisatge en el decurs del temps, molt sovint com a conseqüència de l'acció humana, cosa que pot ajudar a entendre determinades característiques dels processos d'ocupació i ús del territori que, d'altra manera, poden resultar de difícil comprensió. És el cas, per exemple, dels canvis experimentats en el poblament i en els usos agraris del terme de Santa Margalida durant l'edat mitjana i moderna, que un hom pot suposar que es veren condicionats pels perills d'inundació i d'embassament de les terres conradisses.

EL TERME DE SANTA MARGALIDA

Geogràficament, dins aquest municipi mallorquí, es poden destriar dues gran àrees paisatgístiques, definides tant pels trets geològics i hidrogràfics com pels efectes de l'actuació humana al llarg dels segles. Per una part, les terres «primes», en general poc aptes per als conreus, que ocupaven aproximadament el 75% de l'extensió del terme i que, en l'edat mitjana, solien ésser anomenades amb el genèric de «marina». Estaven ocupades per la garriga, el pinar i —molt possiblement— l'alzinar i, en les zones més properes al litoral, per la vegetació dunar i el pinar. L'altra zona, que ocupa prop del 25% de l'extensió del municipi, està conformada per les terres planes i baixes del sud-oest del terme, molt grasses i argiloses, solcades pel curs de la síquia Real i de les síquies que hi vessen les aigües. Són les terres de «ses Sorts», les terres conradisses per excel·lència:

«Jo no havia llaurat mai
terra tan atapeïda
com dins Santa Margalida
baix de la síquia Real.»

Les terres «bones» de vora la síquia Reial

Aquesta zona, de forma grollerament rectangular, resta definida per diferents successions de turons de poca alçària; sobre un d'aquests turons s'aixeca la vila de Santa Margalida. L'orografia i el caràcter argilós del sòl fa que aquestes terres resultin fàcilment inundables, cosa que explica que fos habitual la presència de llocs embassats i de surgències d'aigua, sobretot en les proximitats del torrent anomenat la síquia Reial. Segons mossèn Antoni Rubí, a les primeries del segle XX, *«les terres com més bones eren més s'omplien d'aigua que, en no tenir sortida, quedava embassada»*. La documentació arxivística confirma les asseveracions del prevere margalidà. Segons es desprèn d'aquestes fonts, un any molt plujós podia impedir, o almanco dificultar molt, les feines de llaurar i sembrar aqueixes terres: en un consell de l'ajuntament de Santa Margalida del 20 de maig de 1655, el jurat exposava *«com al present en dita nostra vila no si cullera dels fruits de lo Any passat la tersa part per causa de no haver pogut sembrar lo millor de las terras per les moltes aigües y les qui-s son sembradas haver les negadas les tantes aigües y no haver-y cosa ninguna»*. Així mateix, en una sessió del 1908, el Ple acordà *«que por la brigada de peones jornaleros del Ayuntamiento se proceda al saneamiento del cauce del torrente Acequia Real al objeto de evitar se formen estanques de aguas cuyas enajenaciones puedan perjudicar la salud pública»*. Actualment, en anys de pluges molt abundants, les «sortides» de la síquia Reial, continuen provocant la inundació, més o manco important, de les terres dels voltants.

Les inundacions de vora la Vila (1991)

LA TOPONÍMIA ESTUDIADA

La toponímia medieval i moderna (S. XIV-XVII), i també l'actual, mostra l'existència de zones humides en aquests indrets, avui desaparegudes gràcies a les tasques de drenatge; es tracta de topònims que fan referència a accidents geogràfics (hidrònims), a vegetació i a fauna.

a) Accidents geogràfics (hidrònims)

Amb els termes documentats (estanyol, gorg i prat) hom feia referència a realitats geogràfiques molt conseqüents, sempre a fi de nomenar indrets on es localitzava habitualment aigua embassada.

- Estanyol: l'*Stanyol* [1377] (topònim conservat).

En un document d'aqueix any es fa referència a una «*sort de terra la qual yo avia e poseyia en la dita cavaleria asats prop del Stanyol (...) E afronta aquesta dita pesa de terra*

a la *-I part a I- cararany que ve devés lo Stanyol y va devés Ero.*» Aquest topònim, encara conservat, feia referència a una bassa que hi havia a l'indret, que no fou definitivament dessecada fins a mitjan segle XX, tot i que hi hagué iniciatives anteriors en el mateix sentit. En una sessió plenària del 1888 es va tractar aquest assumpte, tot proposant que «*el Ayuntamiento se sirviese acordar el saneamiento del pantano llamado lo Esteñol existente en las inmediaciones de un grupo de casas situadas a sus inmediaciones cuyas aguas corrompidas son la causa de muchas enfermedades que existen entre los vecinos del mencionado caserío. El Ayuntamiento tomando en consideración la mentada proposición acordó el que fuera vaciado el mencionado pantano prohibiéndose al mismo tiempo el que ningún vecino hiciera uso de las aguas allí estancadas.*».

- Gorg: *el Gorch* [1613] (topònim conservat).

En el parlar de Santa Margalida, el genèric gorg reuneix els dos significats —molt semblants, per altra part— recollits pel DCVB a Mallorca; d'una banda, el de 'clot pregon en el llit d'un riu o torrent, on l'aigua s'entolla o alenteix el seu curs, sia formant remolí (...), sia encalmant-s'hi'; de l'altra, el de 'bassiot, clot ple d'aigua en un camí o en un camp'. Un hom ha pogut localitzar, a documentació escrita, l'ús de la primera accepció el 1900: «*el cauce de la Acequia Real se hallaba en muy mal estado en ambos márgenes y muy desnivelado siendo esta la causa que en verano se formen pantanos vulgo gors [sic] y que con facilidad salga de madre con un aguacero y que en consecuencia llamaba la atención del ayuntamiento acerca del arreglo de dicho cauce dada la importancia que reviste para la salud pública y de los perjuicios que con frecuencia ocasionan a los propietarios colidantes las avenidas.*». Conseqüència de l'ús de la segona accepció sembla el topònim *es Gorg*, emprat a fi d'anomenar un conjunt de parcel·les, situades prop de la síquia Reial, que s'embassen sovint en temps de pluges abundants. La ubicació actual del topònim sembla coincidir amb la del documentat el 1613.

- Prat: un *trosset de prat*, vora la Vila [1377]; *la rota del Prat*, a Hero [1512]; *lo Prat*, vora la Vila [1564]; *lo sementer del Prat*, a s'Alqueria [1636] (topònims desapareguts, genèric en ús).

Segons el DCVB, a Mallorca és una 'Extensió de terra abundant d'aigua, regada directament per una font' i a Menorca 'aiguamoll, lloc on hi ha aigua embassada'. A hores d'ara, tots els topònims que presenten la forma *prat* han desaparegut, però el genèric encara és conegut a Santa Margalida.

Per a la gent de la comarca, un prat —pronunciat usualment *parat*— és allò mateix que a a Menorca, un lloc on hi ha aigua embassada. Així són anomenats nombrosos indrets en les proximitats de l'Albufera, i aqueix sembla que devia ser el significat del genèric que fou l'origen dels topònims devora la vila de Santa Margalida. Tot i que el 1377 es fa referència un «*trosset de prat de Jacme Barsaló (...) asats prop la font de la pobla de Senta Margalida*», la resta de referències toponímiques no apareixen associades a cap font ni sembla que en poguessin ser part de l'espai irrigat. A Hero —indret on s'ubicava *la rota del Prat* (1512)— hi havia una font, la *font d'Hero*, però es trobava confrontant amb Son Fluixà i el Pujol i no dins els terrenys de Son Femenia i Son Gabellí, on es localitzava *la rota del Prat*. Tampoc es coneix l'existència de cap font dins les terres de l'antiga possessió de s'Alqueria,

que fitava amb la síquia Reial. Aquí, segons la gent d'edat, hi havia un redol de quarterades que s'embassaven durant les primaveres de l'hivern i de l'estiu; aquests, probablement, eren els que constituïen el *sementer del Prat* (1636). La sort anomenada el *Prat* (1564) se situava prop de la font de Santa Margalida —pot ser coincidint amb l'emplaçament del *troset de prat de Jacme Barsaló* del segle XIV—, però fitant amb el camí del Mal pas, cosa que la situa, de manera gairebé inequívoca, fora de l'espai irrigat per la font de Santa Margalida.

- Mal pas : *el camí del Mal pas* [1564]; Mal pas [1613] (topònim i genèric encara en ús).

Topònim aplicat a diversos indrets dels voltants de la Vila, que tenen en comú ésser zones baixes i argiloses. Segons la tradició popular, els diferents indrets coneguts amb aqueix topònim reberen aqueix nom per les dificultats per passar-hi en temps de pluja, perquè hi quedaven encallats. Significativament, el camí Reial del Mal pas confrontava (1564) amb la sort anomenada *lo Prat*.

Font: Antoni Mas: Mapa de la Vila de Santa Margalida del segle XVII.

b) Vegetació i fauna

Es tracta de topònims que indiquen la presència d'espècies vegetals i animals característiques de les zones humides i dels cursos d'aigua.

- Fotja (Son Fotja): *Son Fotje* [1638] (Topònim conservat).

Segons la tradició popular, el conjunt de parcel·les designades amb aqueix topònim, situat en les proximitats de la síquia Reial, va ser anomenada així perquè, com que l'aigua s'hi embassava, hi abundaven aquests «aucells d'aigo».

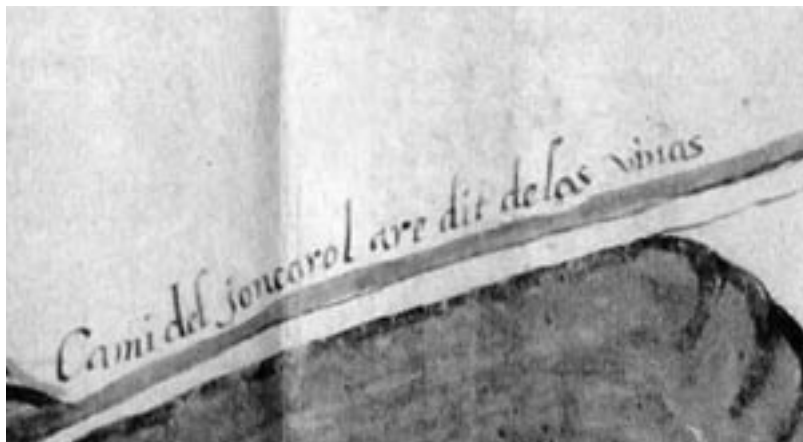
-Jonquera: *la Jonquera* [1670] (topònim desaparegut).

Indret de localització imprecisa, però situat en les proximitats de la vila de Santa Margalida.

- Jonquerol: [1348] *el Jonqueroll, el Joncaroll, el Joncarol* (Topònim desaparegut).

Aplicat a un camí i a un lloc o terme (conjunt de parcel·les), apareix profusament documentat entre el segle XIV i el XVI. De l'anàlisi dels confrontes documentals es desprèn que les terres conegudes amb aqueix topònim se situaven entre el camí de Son Flor (antigament d'Alacantí, de Vall-llobera i del Jonquerol) i la possessió de sa Torre. Sembla que comprenia, entre altres indrets, l'àrea coneguda actualment com *es Gorg*.

El camí del Jonquerol al mapa de Santa Margalida (s. XVI-XVII)

CONCLUSIÓ

L'estudi d'aquest conjunt de topònims mostra com, en l'edat mitjana i moderna, en les proximitats de la vila de Santa Margalida es trobaven diferents indrets, sobretot en les proximitats de la síquia Reial, on es localitzaven habitualment zones embassades que devien

dificultar considerablement les tasques agràries. Això darrer fa pensar que aquestes dificultats per al conreu, solucionades mitjançant un procés de drenatge que s'ha perllongat fins al mateix segle XX, foren una de les principals causes de la baixa densitat de poblament d'aquest indret fins al segle XVI.

BAIX DE SA RIBA I ES PUIG (LLORITO). NOTES D'HISTÒRIA I MICROTÒPÍNIMIA

Pau Bibiloni Jaume, Antoni Ginard Bujosa, Andreu Ramis Puig-gros

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA

Els topònims baix de sa Riba, es Puig, sa Punta i Palaci abasten el conjunt de terres situades a la part central del terme municipal de Lloret de Vistalegre. Confronten amb el casc urbà, amb els establits de la possessió de Son Joan Jaume, amb les terres de Son Joan Arnau i amb es Colomer¹ i amb la carretera Algaida - Sineu (MA-3130). Per tant, és un àmbit de forma més o menys rectangular, limitat al nord pel camí de tres peus que des del camí Vell d'Inca va en direcció a Son Joan Arnau; a l'oest, pel camí Vell d'Inca o camí de Son Gelabert, sa Riba i el casc urbà; al sud, per la carretera d'Algaida - Sineu (MA-3130), i, a l'est, per les possessions de Son Joan Arnau i es Colomer.

El territori, d'aproximadament 33,04 ha d'extensió (devers 46,5 quarterades), forma part d'una vall en direcció nord-sud definida, a la part de ponent, per sa Riba, una timba d'uns 10 m de desnivell que cau des de la isohipsa dels 170 m sobre el nivell de la mar i que marca el límit del casc urbà, i, a la part de llevant, els turons del Pinar de Son Pere,² es Puig Matgí i es Puig o es Puxet. Les tres elevacions segueixen les corbes de nivell dels 170, 175 i 180 m d'altura i assoleixen la cota màxima de 186 m a es Puig.

La depressió central, baix de sa Riba, és la continuació del xaragall de Son Gelabert, al nord, que pel migjorn té continuïtat amb la Bassa d'en Brines i la Sínia que enllacen el comellar de baix de sa Riba amb el torrent de Llorac a través de l'actual camí de sa Font. Sembla que aquesta especial configuració donà lloc a una antiga síquia central (documentada a partir de 1702), actualment desapareguda que recollia les aigües del comellar de Son Gelabert fins a la citada Bassa d'en Brines en direcció al camí de sa Font i al torrent de Llorac. Probablement, amb el temps, a la síquia s'hi va superposar el camí de Baix de sa Riba, com a mínim a la segona meitat del segle XVIII. Dins el comellar també hi ha tot un esplet de

¹ BIBILONI JAUME, Pau i RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu: «Es Colomer i Son Estela (Llorito). Notes d'història i microtoponímia». *Jornades d'antroponímia i toponímia* (2003-2004). Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 245-262 i BASSA i MARTÍN, Ramon i PLANISI GILI, Herminia (coord.) (2006) *XVIII Jornada d'antroponímia i toponímia* (Selva, 2005). Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 172-177.

² Segons el cadastre de 1759, Son Pere tenia una extensió de 6 quarterades i 2 quartons. Era propietat de Gabriel Jaume de Muro i estava valorada en 500E (AMS Cadastre. f. 75). Actualment és propietat de Son Joan Arnau i durant el 2005 s'han reconstruït les cases situades dins el pinar. Té accés des del camí Vell d'Inca pel pou de Jurà i les cases de s'Hort.

pous de greixina que permeten captar les aigües d'infiltració a poca profunditat i que possibilitaven l'existència d'horts petits.³

Tot el conjunt s'ha dedicat a terres de cultiu de cereals a la part central i també de petites zones d'hort, regades amb les aigües dels pous, extretes manualment o mitjançant sínies, amb la presència complementària de safareigs. Per les característiques de la topografia, al costat de llevant hi ha diverses marjades ocupades per ametllers i figueres. A les parts altes, hi ha algunes clapes d'alzines i pins al Puig i al Pinar de Son Pere.

Baix de sa Riba pren el nom de sa Riba, que com hem indicat és un desnivell que forma una timba natural. Des del punt de vista toponímic, molt probablement el significat del terme riba és clarament indicatiu de les característiques físiques de l'orografia, tant si es tracta de definir el relleu d'un terreny elevat, com si es tracta d'una altra significació centrada en el sentit de vora o vorera.

La part més pròxima a sa Riba està definida per l'edifici del convent i pel nucli urbà. Just baix del convent dels dominics s'estenia l'antic hort conventual que estava tancat de paret, dotat de sínia, safareig i marjades, i que actualment està ocupat en la seva major part per l'espai anomenat es Tarongers i pel terreny de l'escola pública Antònia Alzina, que limita amb el camí de Baix de sa Riba.

A l'altra part del comellar de Baix de sa Riba, *es Puig* fa referència a l'accident topogràficament més elevat (186,7 m). Per a la seva correcta identificació, s'ha de fer atenció a la seva pròpia configuració topogràfica perquè la concepció puig, en aquest cas, pot incloure diverses realitats toponímiques situades de manera continuada en una mateixa seqüència del relleu. Dit d'altra manera, una línia elevada del relleu, rep noms diferenciats a cada un dels seus trams. Tot el conjunt segueix les isohipses dels 170, 175 i 180 m sobre el nivell de la mar des del Pinar de Son Pere, al Nord; seguint pel Puig Matgí i acabant al Puig, pròpiament dit, a la part de Migjorn. Per les característiques del relleu, el conjunt d'elevacions properes a *es Puig* formarien en origen una mateixa unitat de relleu amb l'elevació de *sa Riba*. Ambdues zones elevades estan separades pel comellar de Baix de sa Riba modelat per un procés erosiu.

A l'extrem del sud-est del quasi rectangle que conforma el territori estudiat s'hi troben *sa Punta* i *Palaci* que donen lloc a un petit conjunt de parcel·les que prenen nom a partir d'aquests genèrics. En primer lloc, *sa Punta* és un petit espai que té forma triangular amb el costat de migjorn que confronta amb la carretera de Llorito a Sineu. En segon lloc, *Palaci* és un indret també de forma triangular que està situat entre la citada carretera, el camí de sa Coma des Colomer i el camí de *Palaci*.

ASPECTES HISTÒRICS

El tret més característic de tota aquesta zona està definit per la seva topografia i per la proximitat del nucli urbà. Es tracta de terres documentades com a mínim des del segle XV,

³ Dins el comellar de Baix de sa Riba s'han comptabilitzat fins a 16 pous de greixina i fins a tres sínies. De dues de les sínies només se'n tenen referències documentals o toponímiques, seria el cas de la de l'antic hort del convent, avui desapareguda, i de la sínia de Can Company de la qual només se'n conserva el topònim. L'única estructura de sínia que ha perdurat amb el clot i el cintrell és la de Can Llabrés que a més conserva el safareig annex.

que posteriorment, a partir de la segona meitat del segle XVI, quedaran en bona part vinculades a les propietats del convent de Nostra Senyora de Loreto fins a 1835.⁴ També hi havia altres propietats, algunes de les quals foren objecte de parcel·lació a partir del segle XVIII.

Sembla que *sa Riba* hauria estat el límit entre l'Alqueria de Manresa i les propietats dels Gelabert. L'Alqueria de Manresa, l'any 1545, confrontava amb la possessió dels hereus d'Antoni Gelabert, àlies *Margoi*; d'altra part, amb la possessió dita dels Gelabert i amb el camí que va a Pina (MUNAR, 1975: 25). En segon lloc, les terres de Son Joan Jaume arribaven fins a *Baix de sa Riba*; durant el segle XVI, segons el testament de Joan Jaume de l'Alqueria, de 7 de maig de 1568, les seves propietats s'estenien per la part de migjorn fins a l'hort dels Frares (MUNAR, 1975: 27).

Per tant, el conjunt de terres de *Baix de sa Riba* i d'*es Puig* estaria originalment relacionat amb les propietats de la família Gelabert del Pou i amb la propietat dels Jaume de l'Alqueria —actualment Son Joan Jaume—. Això no obstant, el fet històric determinant fou la presència del convent que a partir de mitjan segle XVI accedí a la propietat de bona part d'aquestes terres. A més de la documentació particular sobre indrets concrets, el primer document de referència general són els estims de 1578. La desamortització de 1835 provocà un important canvi de propietaris paral·lelament a un increment de les parcel·lacions, tant de les terres conventuals com d'altres propietats.

L'anàlisi històrica de l'evolució d'aquest territori planteja la qüestió, si més no com a hipòtesi, de l'origen del nucli de Llorito. Una primera proposta d'interpretació podria estar relacionada amb dos factors de localització previs o anteriors; el primer definit per les característiques físiques i geogràfiques com la topografia i la presència d'aigua; i, el segon, per les petjades humanes a través d'una clara xarxa de vies de comunicació. Suposadament, les primeres cases del nucli de Manresa se situarien a la part alta de *sa Riba* que coincidiria amb el traçat del primitiu camí d'Inca, com a eix principal, que de sud a nord unia els camins de Sineu a Montuïri, de Sineu a Algaida, el camí Reial de Sineu, etc. Sense abandonar el terreny de les hipòtesis, podríem imaginar un tercer element, en el sentit que el camí d'Inca i l'orografia podrien marcar el límit natural i els marges de dues grans propietats anteriors a la conquesta catalana: Benigalip (antiga Manresa) i l'Alqueria (actualment Son Joan Jaume). Després de la conquesta catalana, a mitjan segle XIV, es documenten dues cases dins l'alqueria de Manresa, l'any 1352, i una altra casa el 1372 (MUNAR, 1975: 25-26).

En termes històrics, els estims de 1578 permeten comptabilitzar al nucli urbà de Llorito un total de vint-i-vuit cases i un trast (AMS *Estims 1578*), la qual cosa coincidiria amb la vintena aproximada de llars (*fuegos*) assignada per altres fonts i que serien equivalents a un centenar d'habitadors. S'ha de considerar que aquests estims de 1578 són posteriors a la fundació del primer convent franciscà. Els estims de 1601 augmenten la comptabilitat del nombre de cases fins a cinquanta-quatre cases, cinc trasts i sis molins, amb la qual cosa el volum de població s'aproximaria a uns 200 habitants en total. Finalment, durant el segle

⁴ Fent referència a la toponímia històrica, a més de diversa documentació d'arxiu (estims, cadastres amillaments, etc.) s'han consultat un total de vuit capbreus del Convent de Llorito, datats de manera continuada des del 1702 fins al 1827, localitzats a l'Arxiu del Regne de Mallorca: Capbreu de 24 de juny de 1702 (ARM, ERC 1052, fol. 28r-33v); Capbreu de 7 de juny de 1739 (ARM, ERC 1053, fol. 47r-50v); Capbreu de 9 de desembre de 1766 (ARM, ERC 1054, fol. 120v-130r); Capbreu de 29 de gener de 1779 (ARM, ERC 1055, fol. 188r-197r); Capbreu de 5 de juliol de 1789 (ARM, ERC 1055, fol. 93v-100r); Capbreu de 29 de novembre de 1799 (ARM, ERC 1056, fol. 126v-144r); Capbreu de 4 de novembre de 1809 (ARM, ERC 1057, fol. 23v-29v) i Capbreu d'1 de febrer de 1827 (ARM, ERC 1057, fol. 170v-176v).

XVII, es produeix un molt notable creixement del nucli urbà i de la població, de manera que en els estims de 1694 és possible comptabilitzar 155 cases i corrals, fins a assolir un nombre total d'habitants que es podria situar en uns 540.

No obstant això, a partir de 1545, la presència del convent serà determinant en l'evolució de la propietat i en la definició de la toponímia de la zona estudiada. En relació al creixement del casc urbà, s'ha documentat l'establiment per part del convent de Llorito de l'actual carrer del Fum a partir del 24 de gener de 1595 i sobretot el 7 d'abril de 1597 (ARM ECR 97), la qual cosa reflecteix, sens dubte, el creixement de la població registrat el segle XVII.

ASPECTES TOPONÍMICS

La toponímia històrica està caracteritzada per diversos noms especialment significatius que tanmateix identifiquen els indrets més rellevants. Això és *sa Riba* en contraposició a *Baix de sa Riba*; *es Puig*, *sa Punta* i *Palaci*. Els diferents topònims s'han documentat amb diverses variants. Un altre aspecte són la resta de microtopònims, siguin noms documentats, siguin noms que han arribat a l'actualitat: *s'Hort o els Prelats*, *na Jordana*, *la vinya Vella*, *sa Creveta*, *es Puig Matgí*, *Son Món*, etc. Per la càrrega històrica d'alguns dels topònims de la zona estudiada, en aquest apartat diversos noms seran objecte d'una atenció particular.

La Riba o *sa Riba* és un nom emblemàtic que identifica clarament el desnivell que separa la part més elevada del casc urbà del comellar de Baix de sa Riba. És un topònim que està documentat a partir de 1447 quan se cita com una de les confrontes d'una casa amb un camp anomenat *la Riba* (MUNAR, 1975:26).⁵

El 28 de març de 1579, segons l'inventari dels béns d'Antoni Florit (BARCELÓ, 1999: 91), se sap que havia comprat unes cases a Lluç Gelabert, fill i hereu de Lluç Gelabert, segons acta de 6 d'abril de 1578, que confrontaven *ab un camí per lo quall dite casa te aixide devés le ribe* i d'altra part amb cases de Bàrbara Gilaberta i de l'altra amb cases de Rafel Jaume. El 1607, mestre Pere Picornell disposava de *cases a la ribe*, valorades en 100 £ (AMS. *Cadastré 1607. 2/5 f. 140*). El 17 de novembre de 1608, Antonina, viuda de Rafel Gelabert, i el seu fill Francesc venien al convent de Llorito una quarterada, un quartó, tres lliures i quinze sous de terra, situada al lloc anomenat *la Riba*, abans *los Prelats*, confrontant amb les quintanes dels pobladors de Manresa,⁶ l'hort del monestir, terres de Joan Jaume dit del Lledoner i altres per un preu de 320 lliures (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 70).

Des de 1766, els capbreus del convent de Llorito documenten una quarterada i mitja de terra dita *la Riba*, que podria haver format part de les primitives cases del convent de Llorito. De 1766 a 1827 confrontava amb terra del convent i amb la placeta dita la Quintana. Posteriorment, els capbreus del convent documenten des de 1789 a 1827 el *carrer de la Riba* com una de les confrontes de l'església i del convent.

⁵ La referència ha estat posteriorment reproduïda a la GEM (XIV; 280).

⁶ Les quintanes o la quintana comuna serien terres sense edificar situades entre la plaça actual de Lloret i l'església. Una altra referència de situació de les quintanes comunes és el document de compra-venda de 1455 segons el qual Bernat Gelabert adquiria una casa que confronta d'una part amb el camí d'Inca i d'altres dues amb la Quintana comuna (MUNAR, 1975: 26).

Per altra part, a causa de la influència del castellà, durant la primera meitat del segle XIX, *sa Riba* apareix documentada amb el nom de *Arriba* (APLL *Llista de los caps de casa*. 1834). També del segle XIX, un document amb aportació toponímica important per a tot el terme és l'amillament de 1864 (AMS. *Amillamiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*) que inclou, lògicament, *la Riba*. Però en aquest cas la denominació fa referència al que actualment coneixem com a *Baix de sa Riba*.

El segon topònim a considerar és *Baix de sa Riba*, com a nom genèric de les terres del comellar situat entre sa Riba i es Puig. A principi del segle XVII, concretament el 1607, ja apareixen documentades un parell de propietats que constaten la parcel·lació de les terres del comellar. Concretament, Francesc Gilebert *Lluch*, entre altres propietats, disposava de ...*sinch corterades terra i vinja devall la riba*; Sebastià Jordà posseïa *sinch cortons terra devall la riba*, valorats en 150 £; en Cantellops d'Inca hi tenia *dos quartons terra devall le ribe* valorats en 75 £; en Domingo d'Inca disposava igualment de *dos cortons terra devall la riba*, així mateix valorats en 75 £ i Juan Jaume de Pere disposava de *dues corterades terra devall la riba*, valorades en 400 £ (AMS. *Cadastrre 1607*. 2/5 f. 138, 144v, 145). El 1615 es mantenen les cinc quarterades *terra deval la riba* d'Antoni Gelabert de Lluch valorades en 1.000 £, així com les 2 quarterades de Joan Jaume de Pere i els 5 quartons de Sebastià Jordà (AMS. *Cadastrre 1615*. 1/7 f. 613 v, 649v i 651v). El 1635 apareixen dos nous propietaris: Miquel Florit amb dues quarterades *terra devall la riba*, valorades en 200 £ i Rafel Jaume propietari de 3 quarterades *devall la riba* valorades en 650 £. (AMS. *Cadastrre 1635*. 2/8 f. 331v i 336v). El 1650, la viuda de Bartomeu Gelabert als *Lluch* era la propietària de 4 quarterades de *camp y vinya devall la riba*, valorades en 750 £, i la viuda de Baranguer Bausa, Sor Margarita Jaume, tenia altres 3 quarterades de *camp de vall la riba*, valorades en 600 £ (AMS. *Trabuc i descàrrec 1650*. 2/11 f. 441v i 446v).

El comellar de Baix de sa Riba és una zona intensament parcel·lada, sobretot des de mitjan segle XIX. L'any 1864, sota la denominació de *la Riba* es registren disset parcel·les més una altra parcel·la dita *la Sort Jordana*, propietat de Rafel Ferrer Servera, que probablement també estava dins el comellar. Els propietaris documentats són: Gabriel Ferrer Alomar, Rafel Font y Roig Capó, Antoni Jaume Gomila, Antoni Jaume Amengual, Bartomeu Jaume Capó, Bartomeu Martorell Llompart —hi tenia quatre parcel·les—, Ramon Martorell Llompart —dues quarterades—; Antoni Picornell Jaume —dues parcel·les—; Pere Joan Picornell Xenxís i Domingo Vanrell Balaguer. Així mateix, Gabriel Gelabert Nicolau, Antoni Jaume Munar i Baltasar Jaume Jaume tenien sengles parcel·les anomenades específicament *Baix de la Riba* (AMS. *Amillamiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*).

L'amillament de 1864 ofereix informació sobre l'estructura de la propietat i sobre els usos del sòl. Les propietats són sempre de petita extensió i només dues superen la quarterada. La superfície de les parcel·les és d'un quartó (1.775 m²) o inferior. Els usos del sòl documentats són majoritàriament destinats a cereals amb una presència bastant més reduïda de figueres.

Les referències anteriors demostren que la denominació actual *Baix de sa Riba*, segurament derivada de la denominació comuna de *davall la Riba*, seria un topònim ben definit i arrelat des del segle XVII. El topònim *Baix de sa Riba* és un topònim viu que ha arribat a l'actualitat i que apareix documentat al *Corpus de Toponímia* de Josep Mascaró Pasarius (1962-1963: Tom I, 52).

Un altre topònim històric, avui desaparegut, és *l'Hort* que designava una quarterada de terra immediata a la Riba, situada just baix del convent, a Baix de la Riba i que confrontava amb el camí que va de Llorito a Sineu. Era l'hort del convent de Nostra Senyora de Loreto, abans anomenat *los Prelats*.⁷ Segons els capbreus del Convent de 1702 i de 1739 l'origen d'aquesta peça de terra era de les pertinences de *l'Alcaria* o sort de terra anomenada *los Prelats*. El convent posseïa l'hort en virtut d'establiment al seu favor fet per Gabriel Gelabert el 28 de juliol de 1592.⁸

La proximitat de l'Hort del convent donava lloc a una altra denominació toponímica actualment desapareguda i que es referia a terres situades a Baix de sa Riba, anomenades *Baix lo hort des Freres*. El 1684, en el mateix comellar hi tenia una quarterada Mestre Joan Amengual Sastre, situada *baix lo ort dels freres* i valorada en 150 £; Pere Picornell posseïa una altra quarterada *iunt lo ort des freres*, igualment valorada en 150 £ (AMS. *Trabuc i cadastre 1684*. f. 373v i 376v). El mateix topònim apareix a una referència documental posterior on se cita una peça de terra que no està localitzada; es tracta d'una escriptura de descripció i adjudicació de béns a les germanes Maria i Magdalena Llabrés i Amengual, atorgada el 6 d'octubre de 1869, davant el notari Pedro Francisco Mateu, que descriu una peça de terra adjudicada a Magdalena Llabrés: *Una pieza de tierra labrantía con higueras, nombrada Baix lo hort des Freres, de media cuarterada algo mas ó menos, equivalente á treinta y cinco áreas, cincuenta y una centiáreas; lindante al Este y Oeste con sendas, Sur con tierras de Antonio Jaume, y Norte con la de Pedro Picornell, justipreciada en trescientos escudos*.

Un altre topònim també històric proper a la Riba és *Na Jordana*. És una denominació històrica usada per identificar dues peces de terra que sumaven dues quarterades, situades a Baix de sa Riba, i que també foren propietat del convent de Nostra Senyora de Loreto. Les confrontes eren, per una part, una peça de terra dita la Riba i, per altra part, altres propietats de Baix de la Riba, *sèquia mediant* (documentades als capbreus del convent des de 1702 a 1789).

A pesar que na Jordana sigui un topònim que actualment no ha perdurat, és un nom amb una significació notable per a la història local. L'origen d'aquest topònim planteja diverses possibilitats, en funció de les fonts consultades.

En una primera hipòtesi, s'ha de deixar constància que durant el segle XIII s'ha documentat una dona, anomenada *Na Jordana*, esposa de Pere de Sentmenat i filla de Patquí Elari, que testà el 4 de setembre de 1269, davant el notari Jaume de Marina, deixant al seu marit una alqueria a Manresa, el producte de la venda de la qual s'havia de lliurar al monestir de Santa Clara de Ciutat (SASTRE BARCELÓ, 1993: 95-96). Aquesta deixa probablement fa referència a la possessió de l'Alqueria, que a partir del segle XVII era coneguda com Son Joan Jaume, i que estava en alou del monestir de Santa Clara fins a la segona meitat del segle XIX. Com ja s'ha indicat, en origen les terres de l'Alqueria, arribaven fins al camí que uneix Llorito amb Sineu i, per tant, afectaven la zona de Baix de sa Riba. Per altra part, s'ha de tenir present que aquesta relació amb el monestir de Santa Clara pot donar lloc a una segona lectura que considerem essencial per aclarir la mateixa fundació del convent de Llorito, en

⁷ Vegeu també GINARD, RAMIS (2004:55).

⁸ És de destacar la intermediació dels Gelabert en el traspàs de les terres de l'Alqueria abans de passar a mans del convent.

funció del lligam de les terres de l'Alqueria amb el monestir de Santa Clara s'explicaria la primera presència franciscana al llogaret de Manresa (GINARD, RAMIS, 2004:53-54).

En segon lloc, també s'han documentat dues peces de terra diferenciades, que als capbreus del convent apareixen amb la denominació *na Jordana*, de manera que la identificació del topònim es fa més complexa:

a. Una quarterada i un quartó de terra dita *ne Jordana*, que confrontava amb la Riba, es documenta de manera específica a partir de 1789. Molt probablement té relació amb unes cases i una peça de terra d'una quarterada i mitja procedents de l'heretat d'un Sebastià Jordà, documentades des de la primera meitat del segle XVI (ARM ERC 1.111 fol 2 r i v) i que estarien relacionades amb les primitives cases ocupades pel convent. Les confrontes d'aquesta peça entre 1766 i 1827, són la terra dita *la riba*, propietat del convent, terres del convent que abans foren d'Antoni Gelabert *Lluc* i terres del convent que foren de Pere Jaume. Posteriorment, l'any 1864 (AMS. *Amillaramiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*), Rafel Ferrer Servera era el propietari d'una peça de terra d'una quarterada i dos quartons anomenada *la Sort Jordana*. Com a hipòtesi i per la similitud de les extensions consignades podria referir-se a la mateixa peça.

b. Una altra peça de terra també anomenada *Na Jordana* de tres quartons era igualment propietat del convent de Llorito, procedent de l'heretat d'Antoni Lluc Gelabert, que fou venuda al convent per Catalina Real, viuda de Lluc Gelabert a primer de juliol de 1658. Aqueixa peça de terra que s'havia anomenat *la vinya*, però a partir de 1702 s'anomena *na Jordana* als capbreus del convent i confrontava amb terres del convent, amb terres de Damià Real, amb terres dels hereus de Baltasar Jaume i amb terres de Miquel Amengual, teixidor de llí, *séquia mediant*. Aquesta peça de terra apareix successivament capbrevada entre 1739 i 1779, confrontant amb terres del convent, amb terres dels hereus de Baltasar Jaume i dels hereus de Mateu Amengual, teixidor de llí, *sequia mediant*. Després de 1789 confrontava amb terres del convent, *mediante asequia*, amb terres de Baltasar Jaume i amb terres de Joan Jaume *Marquesí*.

Per tant, les dues peces documentades, probablement contigües, anomenades *na Jordana* estarien situades dins el comellar de Baix de sa Riba atocar del convent. El topònim s'hauria mantingut fins a 1864, tot i que, avui en dia és un nom desconegut.

Un altre topònim històric prou interessant és *la vinya Vella*, una denominació toponímica documentada en els capbreus del convent a partir de l'any 1789. Aquest nom no consta als capbreus entre 1739 i 1779, però se sap que la peça de terra era vinya el 1702. Molt probablement aquests terrenys ja eren vinya durant el segle XVII, atès que s'ha documentat repetides vegades la denominació *la vinya dels frares* els anys 1601, 1607, 1635, 1650 i 1684 (RAMIS, 1999:99-101).

El topònim fa referència a dues peces de terra: una peça d'una quarterada menys una lliura que estava unida a una altra quarterada (ambdues propietat del convent). Les dues peces de terra estaven sembrades de vinya l'any 1702. La plantació d'una nova vinya a Son Bauló per part del convent originava la denominació de *la vinya Vella*. Tot i que aquest nom ha desaparegut, s'ha aclarit la seva localització que coincideix amb la propietat actualment anomenada *sa Creveta* que confronta amb l'antic camí d'Inca.

La peça d'una quarterada era posseïda pel convent per donació del bisbe Joan Vich i Manrique del 29 de desembre de 1579, que es correspon amb la cessió del convent als frares dominics. La peça d'una quarterada menys una lliura de terra era propietat del convent per establiment fet al seu favor per Baltasar Jaume el 6 d'octubre de 1616. Les confrontes conegudes són el *camí d'Inca* i el *camí sender qui va a la possessió de Son Joan Arnau*, a més d'altres propietaris. Com ja hem dit, les fites ens permeten situar les terres a l'actual parcel·la de *sa Creveta*.

Un odònim confrontant amb la vinya Vella és el *camí sender qui va a la possessió de Son Joan Arnau*, documentat als capbreus del convent des de 1702 fins a 1827. No hi ha dubte que aquest camí confrontava amb l'actual parcel·la de *sa Creveta*. Això no obstant, la interpretació de la seva localització actual genera alguns dubtes. Per una part podria haver perdurat en el camí de tres peus que parteix de davant el portell d'en Boira al camí Vell d'Inca o, per altra banda, se podria identificar amb l'actual camí de Son Pere. En el primer cas, transcorre per la part del Nord de la vinya Vella i en el segon cas pel Sud, però en cap dels dos trajectes actualment no arriba a les terres de la possessió de Son Joan Arnau.

A la part central del comellar de Baix de sa Riba hi ha l'anomenat *camí de Baix de sa Riba*, des de la carretera de Sineu a Llorito fins al camí de Son Pere. Com ja s'ha indicat, sembla que en origen aquest camí ocupa el traçat d'una antiga síquia (documentada a partir de 1702) que recollia les aigües del comellar de Son Gelabert fins a la citada Bassa d'en Brines en direcció al camí de sa Font i al torrent de Llorac. Probablement, amb el temps, a la síquia s'hi va superposar el camí, possiblement a la segona meitat del segle XVIII.

En efecte, segons els capbreus del convent de Llorito, *l'Hort* confrontava amb el camí de Sineu i amb terres dels hereus de Joan Amengual Sastre. Des de 1766 les confrontes amb les terres dels Amengual especifiquen l'existència d'un camí —*carreró mediant*—. A partir de 1789 *l'Hort* confrontava amb terres dels hereus de Joan Amengual Sastre, *mediante callejón* i amb terres d'Antoni Jaume àlies *Ruberto*, *mediante callejón*. Per tant, les referències al carreró durant la segona meitat del segle XVIII podrien ser indicatives de l'origen de l'actual camí de *Baix de sa Riba*.

En termes de toponímia històrica *el Puig* és la denominació que probablement ha donat lloc a més noms per referir-se a una mateixa realitat física amb la qual cosa, a vegades, és possible que generi confusions; fonamentalment, per la similitud entre es Puig i es Puig Matgí.

En primer lloc, *el Puig* s'ha documentat com *el Puig*, *el Puig d'en Margoi*, *el Puig de les Merendanxes*, *el Puig de la Riba* i *el Puig des Frares*.

El Puig designa l'indret topogràficament més destacat (186,7 m) i és un dels límits, per la part de llevant, del comellar de Baix de sa Riba. Durant el segle XVII, l'accident geogràfic actualment conegut com *es Puig*, fou objecte de tot un conjunt de denominadors: *el puig de Ffr. Gelabert* (1635); *el puig de Ffr. Gelabert del Pou* (1650); *el puig den Gelabert* (1650); *el puig den Margoy* (1650); *el puig den Margoi* (1684) i *el puig de les Merendanxes* (1684). Durant el segle XVIII, els capbreus del convent de Llorito de 1739, 1766 i 1779 documenten el *camí sander qui va al puig de las marendaxes*. Els capbreus de 1789 i 1799 citen el *camino sendero por el cual se va al Puxe de las Merendanxes ó den Margoy*. Tot plegat, sembla que tots aquests noms fan referència a la mateixa realitat física.⁹

⁹ La complexitat de la identificació de tota la sèrie documental del Puig feia fins i tot que identificàssim el puig d'en Margoi amb l'actual puig de Son Pastereta. Vegeu RAMIS (1999: 98). Contra el que pensàvem aquesta identificació és errònia.

La sèrie documental també ens permet lligar aquest indret aturonat amb les propietats de Francesc Gelabert del Pou, que era el propietari d'una bona part de les terres que conformarien el patrimoni immoble del convent de Llorito (MUNAR, 1975:58). Per altra banda, podem intuir que *Margoi* era o fou un malnom vinculat al llinatge Gelabert. Així, hi ha una primera referència documental de 1545 d'Antoni Gelabert *Margoi*; a més, el 1653 un dels afectats per la pesta fou precisament Antoni Gelabert *Margoi* (ROSSELLÓ VAQUER, 2002:89). El malnom es va estendre de forma considerable, gairebé sempre relacionat amb el llinatge Gelabert, i l'hem pogut documentar a Sineu, a Sant Joan i també a Manacor.¹⁰ Així mateix, *Can Margoi* es localitza a Inca, a Petra i també a Sineu, entre Son Virgo, Son Emperador, Son Pastereta i Son Llendera.

A Llorito les referències documentals toponímiques fan esment explícit al *puig den Margoi* el 1650 i el 1684. El 1769 es documenta repetidament la denominació del *Puig den Margoi* (AMS. *Cadastrre 1769* f. 415v, 418V, 422v i 426v). Els capbreus del convent de 1789 i de 1799, com s'ha indicat, fan referència al *puig d'en Margoi* i al *puig de les Merendanxes* com un mateix indret. Actualment el *puig d'en Margoi* com a denominació referida a *es Puig*, és un nom fora d'ús.¹¹ A través de les referències documentals de 1789 i 1799 és possible conèixer una segona denominació, igualment fora d'ús, que és la de *el puig de les Merendanxes*. Aquest nom està documentat el 1684 (AMS. *Llibre de Trabuc* f. 414v) i, fins i tot, el nom *merendanxes* figura com a nom d'una de les propietats del convent de Llorito el 27 de maig de 1652 (GINARD, RAMIS, 2004:114). Si es considera les *merendanxes* com una de les propietats dels frares dominics s'ha d'atorgar crèdit a la variant recollida per Josep Mascaró Pasarius, *es puig des Frares*.

Per altra part, la proximitat de sa Riba, a uns 400 m lineals de distància, pot ser l'origen de la denominació *el Puig de la Riba*, documentada el 1864 (AMS. *Amillaramiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*).

Un segon topònim marcat pel relleu és el *Puig Matgí*, situat entre es pinar de Son Pere i es Puig, separats pel petit comellar de Son Món i sa Coma d'en Nofre Senyora. La denominació *Puig Magí* deriva d'un nom documentat durant el segle XVIII. Concretament el 1769, apareixen les grafies *el Puig den Matgí* (AMS. *Cadastrre 1769* f. 412v, i 419v) i *el Puig del Matgí* (AMS. *Cadastrre 1769* f. 428v). Per tant, no s'ha de confondre ni amb el Puig, ni amb el Puig d'en Margoi, ni amb el Puig de les Merendanxes ni amb el Puig dels Frares.

En definitiva, el Puig Matgí i el Puig són dos topònims que identifiquen dues elevacions veïnes però clarament diferenciades. Tot i que és possible establir una separació física, en termes toponímics el conjunt respon a la denominació *es Puig* sense que sigui perceptible cap indicatiu d'identificació per separat, l'excepció seria quan es fa referència al Puig de Son Pere que en aquest cas es correspondria amb el Puig Magí.

¹⁰ Vegeu MATEU CLADERA, Joan; RIUTORT MESTRE, Maria Victòria (1998) *Els malnoms de Sineu. Segles XVI-XX*. Pàg. 114; CANUTO, Francesc i altres (1996) *Els malnoms de Sant Joan. Segles XIV-XX*. Pàg. 179; ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de B. (1975) *Diccionari Català-Valencià-Balear* Vol. VII. Pàg. 247.

¹¹ Una probable procedència etimològica de Margoi s'ha de relacionar amb un diminutiu de Margalida (Margalida > Margalidoia > Margoia/Margoi). Aquesta interpretació de Margoi estaria avalada per diverses referències documentals. El 6 de juliol de 1542 es documenta a Sineu un testament de Margarita o Margoy viuda de Pere Torrent (MULET, ROSSELLÓ, SALOM, 1996:466); igualment, el 28 de març de 1528 tenim documentada «la dona Margoi Buades», propietària d'una possessió a Búger. Vegeu ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2006: 19).

Històricament el conjunt de les terres conegudes com *el Puig* i *el Puig Matgí* estan profusament parcel·lades, sobretot des del segle XIX. L'any 1864 (AMS. *Amillaramiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*), es registren trenta-una parcel·les anomenades *el Puig*, de les quals dues reben el nom del *Puig de la Riba*. Els propietaris eren: Bartomeu Amengual Real, Joan Amengual Jaume, Margalida Costa Jaume —2 parcel·les—, Joana Font y Roig, Joan Gelabert Llabrés, Pere Gelabert Picornell, Sebastià Gelabert Mestre (*el Puig de la Riba*); Antoni Jaume Amengual *Xineta*, Antoni Jaume Amengual (*el Puig de la Riba*); Antoni Jaume Jaume, Antoni Jaume Picornell, Antoni Jaume Real, Baltasar Jaume Jaume, Guillem Jaume Gili, *Pollensí*, Pere Joan Jaume Bauzà, Damià Llabrés Beltrán; Antoni Martorell Jaume; Miquel Munar Jordà; Rafel Nicolau Vanrell; Llorenç Perelló Jaume —2 parcel·les—; Antoni Picornell Jaume —2 parcel·les—; Pere Picornell Amengual; Pere Joan Picornell Xenxis; Antoni Vanrell Mesquida; Antoni Vanrell Miralles; Bartomeu Vanrell Coll; Josep Vanrell i Domingo Real Ramis.

L'any 1864 l'estructura de la propietat d'aquesta zona aturonada estava molt fragmentada i els cultius que ocupaven la major superfície eren els cereals i les figueres, així mateix hi havia extensions de pinar, *monte bajo*, improductiu; també hi havia petites extensions de vinya i una presència testimonial d'ametlers.

Un altre topònim de petita extensió és la Punta, referit a diverses parcel·les situades al vessant de migjorn del Puig. L'any 1864 (AMS. *Amillaramiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*), Antoni Jaume Picornell, Joan Jaume Picornell i Joan Vanrell Llabrés eren propietaris de sengles parcel·les dites la Punta.

Un darrer topònim documentat és Palacio, corresponent a l'actual Palaci. L'any 1864 (AMS. *Amillaramiento de Sineu. 2 Vecinos de Llorito*), Bartomeu Picornell Gomila i Julià Real i Ferragut tenien sengles parcel·les dites «Palacio» que entre les dues sumaven un quart i vuitanta-nou destres sembrats de cereals, vinya i garrovers.

TOPONÍMIA ACTUAL

El recull de la toponímia actual s'ha realitzat mitjançant treball de camp durant el primer semestre de l'any 2006. Pel que fa a la toponímia viva, dins aquest espai de 33,04 ha (0,33 Km²), hem recollit un total de 95 topònims amb 9 variants. Això significa que comptam amb una densitat equivalent a, 311,3 topònims per Km², que representa la major densitat fins ara registrada al terme de Llorito.

Pel que fa a la tipologia semàntica del topònims recollits, dels que fan referència a les formes del relleu (orònims) n'hem comptabilitzats dos (2%): *Baix de sa Riba* i *es Puig*. Els hidrònims només estan representats en una ocasió: *sa Sini de na Paula Companya* (0,9%). Igualment passa amb els fitònims dels que només en tenim un de registrat: *es Tarongers* (0,9%). Com és habitual en terres de conró molt parcel·lades, els antropotopònims, especialment els que fan referència a la propietat, suposen la major part de les unitats recollides.

D'aquests topònims originats a partir de l'activitat humana, n'hem comptat deu (9,5%) que designen camins o vies de comunicació: *es camí de Baix de sa Riba*, *es camí des Colomer*; *es camí de sa Coma des Colomer*; *es camí de Palaci*; *es camí de Can Panxó*; *es camí des Puig*; *es camí des Puig de Son Pere*; *es camí des Putxet* i *es camí de Son Pere*, a més del genèric *camí de tres peus*.

Altres dos, gairebé un 2%, fan referència a límits i formes del parcel·lari: *sa Creveta i sa Punta*. El primer, probablement té l'origen en una creu actualment desapareguda, que devia marcar el límit del casc urbà. L'altre, fa referència a la forma triangular de la parcel·la.

Respecte als noms originats a partir de construccions i habitatges n'hem registrat tres, gairebé un 3% del total: *sa Cova des Tarongers, s'Escola i Palaci*.

El grup majoritari (81,7%) és el conformat a partir d'antropònims (noms i/o malnoms) que descriuen propietats: *Can Camasso, Can Torret, Can Gorrea, Can Negret, Can Miquel Boivàs, Can Peón i Can Burot*. A aquests s'afegeixen els que, com a pauta general, s'originen a partir d'un genèric (*Baix de sa Riba, es Puig, Son Pere, Son Món, Palaci, sa Punta, Can Serena i Can Deret*) seguit de les partícules *de, d'en, de na, de n', de can, de ca n', de cas, de ca ses* + el nom i/o malnom. A tall d'exemple tenim: *Baix de sa Riba d'en Joan Camps, Baix de sa Riba de na Gelaberta, Baix de sa Riba de n'Ullet; es Puig de Cas Cristo, es Puig d'en Mengual, es Puig de Can Moll; Son Pere d'en Bossa, Son Pere de Can Moll, Son Pere de na Paula Companya, Son Món de Can Poleo; Palaci de n'Estela, Palaci de Ca ses Ferreres, Palaci de na Boivassa, sa Punta de'n Panxó; Can Serena d'en Calussa; Can Deret de Can Borràs; es Puig d'en Putxet*.

Pel que fa a la toponímia actual, tant per a la recollida de noms com per a la descripció de cada un dels indrets i la seva situació, hem fet ús de les fonts orals. Els informadors han estat: Miquel Vanrell Gelabert *Mandau* (Llorito, 1939), Joan Amengual Real *Bou* (Llorito, 1917), Magdalena Amengual Coll *Gelaberta* (Llorito, 1923), Onofre Pou Amengual *Senyora* (Llorito, 1939), Antònia Gomila Puigserver *des Pou* (Llorito, 1932), Joan Martorell Real *de sa Riba* (Llorito, 1928), Domingo Blesa Pérez *Panxó* (Santa Maria, 1966), Paco Real Jordà *Marron* (Llorito, 1937) i Antònia Puig-gros Munar *Coll de Pago* (Llorito, 1932).

Altament, per contrastar i completar la descripció aportada pels informadors, hem fet servir el *Mapa Topogràfic Balear 1:5000* (Lloret de Vista Alegre 699-4-3 i Son Real 699-5-4). També hem fet ús del *Sistema d'Identificació de Parcel·les Agrícoles (SIGPAC)* del Ministerio de Agricultura y Pesca. Això ens ha permès acompanyar cada topònim amb la referència del número de polígon i de parcel·la cadastral, així com la superfície expressada en metres quadrats i hectàrees.

1. Es camí de tres peus

Camí de tres peus que arranca en el camí de Son Gelabert —antic camí d'Inca—, en el cantó d'en Boira, en direcció a la possessió de Son Joan Arnau. Comença entre sa punta d'en Cion i sa Creveta.

2. Sa Creveta

[Pol. 1, par. 71. - 12.243 m². - 1,2 ha]

Peça de terra de conró d'unes dues quarterades, que correspon a l'antic topònim de *la vinya Vella* que fou propietat del convent de Llorito i que posteriorment fou propietat de l'amo Antoni Camps Ribas *de sa Bastida*. En funció de les referències disponibles prové de les propietats desamortitzades del convent. L'origen del topònim prové, probablement, d'una creu de fusta situada a la paret de Can Xarret (carrer des Vent, 34). El 3 de maig, el dia de la festa de la Creu, anaven a aquest indret a beneir els fruits (Antònia Puig-gros Munar). Confronta per migjorn amb el camí de Son Pere; per ponent amb el camí de Son Gelabert o

camí d'Inca; per tramuntana amb la punta d'en Cion, mitjançant el camí de tres peus (1) i per llevant amb Baix de sa Riba de na Fustera, de na Gelaberta i d'en Joan Camps. Actualment a la cantonada del sud-oest hi ha una casa coneguda per Can Bou que són els propietaris de sa Creveta.

3. Es camí de Son Pere

Es camí des Puig de Son Pere

Camí de carro (asfaltat fins al camí de Baix de sa Riba) que va des del camí de Son Gelabert, al final del carrer des Vent, fins al puig des Pinar de Son Pere. A mitjan trajecte intercedeix el camí de Baix de sa Riba. Fins a la primera meitat del segle XX, aquest camí, des de Baix de sa Riba de Can Xuto fins al pinar de Son Pere, era un camí de tres peus i la costeta que pujava el pinar rebia el nom de sa costeta des Garrover. Entre les parcel·les 86 i 30 comença el camí de Can Panxó (RAMIS, 2004:293).

4. Baix de sa Riba d'en Joan Camps

[Pol. 1, par. 72. - 1.010 m². - 0,10 ha]

Peça de conró d'aproximadament mig quartó gran, amb un pou de greixina a la vorera de llevant. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb sa Creveta; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Gelaberta i per llevant amb Baix de sa Riba de na Margalida Sabatera. Aquesta peça de terra era de *sa Fideuera* de Montuiri.

5. Baix de sa Riba de na Margalida Sabatera

[Pol. 1, par. 83. - 803m². - 0,080 ha]

Peça de conró d'aproximadament mig quartó, amb una figuera grossa de la Roca situada a tramuntana. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Gelaberta i per llevant amb Baix de sa Riba de na Paula Companya.

6. Baix de sa Riba de na Paula Companya

[Pol. 1, par. 74. - 1474m². - 0,14 ha]

Peça de conró d'aproximadament un quartó petit. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba de na Margalida Sabatera; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Gelaberta i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet. Actualment és propietat de na Xari, vídua de Sebastià Amengual *Amengual*.

7. Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet

[Pol. 1, par. 75. - 600m². - 0,060 ha]

Peça de conró d'aproximadament mig quartó petit. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba de na Paula Companya; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Gelaberta i per llevant amb Baix de sa Riba de na Joanaina Roca. Actualment és propietat de na Bel Ferrer *Eivissenca*.

8. Baix de sa Riba de na Gelaberta

[Pol. 1, par. 114. - 1.699 m². - 0,16 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament un quartó petit, amb un pou de greixina i un caquier gros. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps, Baix de sa Riba de na Margalida Sabatera, Baix de sa Riba de na Paula Companya i amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet; per ponent amb sa Creveta; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Fustera i per llevant amb Baix de sa Riba de Ca na Xenxis. En l'actualitat és propietat de Magdalena Amengual *Gelaberta*, copropietària de sa Creveta.

9. Baix de sa Riba de na Fustera

[Pol. 1, par. 116. - 1.688 m². - 0,16 ha]

Peça de terra de conró, d'aproximadament un quartó petit. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de na Gelaberta; per ponent amb sa Creveta; per tramuntana amb un camí de tres peus (1) i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Rafel Xixili. A l'actualitat forma peça amb sa Creveta ja que és del mateix propietari.

10. Baix de sa Riba d'en Xixili

[Pol. 1, par. 115. - 1.304 m². - 0,13 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó petit. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de na Xenxis; per ponent amb Baix de sa Riba de na Fustera; per tramuntana amb el camí de tres peus i per llevant amb baix de sa Riba d'en Toni Roca. A l'actualitat és propietat de Joan Amengual *Bou*.

11. Baix de sa Riba de na Xenxis

[Pol. 1, par. 113. - 1.765 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de na Joanaina Siurella, Baix de sa Riba d'en Miquel Ros i Baix de sa Riba d'en Xesc de sa Riba; per ponent amb Baix de sa Riba de na Gelaberta; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Xixili i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni Roca. Actualment és propietat de Maria Real *Ulleta*.

12. Baix de sa Riba de na Joanaina Roca

[Pol. 1, par. 76. - 714 m². - 0,071 ha]

[Pol. 1, par. 77. - 551 m². - 0,055 ha]

Peça de conró d'aproximadament un quartó petit, amb pou de greixina a la part de tramuntana. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Xenxis i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Miquel Ros.

13. Baix de sa Riba d'en Miquel Ros

[Pol. 1, par. 78. - 806 m². - 0,080 ha]

Peça de conró d'aproximadament mig quartó. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba de na Joanaina Roca; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Xenxis i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Joan de Paixarí.

14. Baix de sa Riba d'en Joan de Paixarí[Pol. 1, par. 79. - 1.805 m². - 0,18 ha]

Peça de conró d'aproximadament un quartó, amb un pou de greixina al nord-oest. Confronta per migjorn amb el camí des Puig de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Miquel Ros; per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Xenxis i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Xesc de sa Riba.

15. Es camí de Baix de sa Riba

El camí de Baix de sa Riba uneix la carretera de Sineu a Llorito amb el camí de Son Pere, per la part de llevant del casc urbà. Ocupa la part central del comellar de Baix de sa Riba. A la part de migjorn comença entre es Tarongers, prop de s'Escola, i Can Serena (RAMIS, 2004:299). És probable que aquest camí estigui superposat a una antiga síquia central (documentada a partir de 1702) actualment desapareguda que recollia les aigües del comellar de Son Gelabert fins a la Bassa d'en Brines en direcció al camí de sa Font i al torrent de Llorac. L'origen del camí de Baix de sa Riba està documentat des de la segona meitat del segle XVIII. Segons els capbreus del convent, l'Hort confrontava amb el camí de Sineu i amb terres dels hereus de Joan Amengual Sastre. Des de 1766 les confrontes amb les terres dels Amengual especifiquen l'existència d'un camí —*carreró mediant*—. A partir de 1789 l'Hort confrontava amb terres dels hereus de Joan Amengual Sastre, *mediante callejón* i amb terres d'Antoni Jaume àlies *Ruberto, mediante callejón*. Per tant, les referències al carreró durant la segona meitat del segle XVIII podrien fer referència a l'origen de l'actual camí de *Baix de sa Riba*.

16. Baix de sa Riba d'en Xesc de sa Riba[Pol. 1, par. 9. - 4.349 m². - 0,43 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament dos quartons i mig. Confronta per la part de migjorn amb el camí de Son Pere; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Joan de Paixarí; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Toni Roca i Baix de sa Riba d'en Miquel Beato i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba.

17. Baix de sa Riba d'en Toni Roca[Pol. 1, par. 112. - 1.769 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Xesc de sa Riba; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Xixili i Baix de sa Riba de na Xenxis; per tramuntana amb el camí de tres peus i per llevant amb baix de sa Riba d'en Miquel Beato. Actualment aquesta peça de terra és propietat de Maria Miralles *Siurella*.

18. Baix de sa Riba d'en Miquel Beato[Pol. 1, par. 111. - 1.370 m². - 0,13 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó petit. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Xesc de sa Riba; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Toni Roca; per tramuntana amb el camí de tres peus i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni Recolat. Actualment la peça de terra és propietat de Catalina Picornell *Beata*.

19. Baix de sa Riba d'en Toni Recolat

[Pol. 1, par. 110. – 5.5751m². - 0,55 ha]

Peça de terra de conró de tres quartons petits, amb arbres i una caseta d'un aiguavés a la part central de tramuntana. Confronta, per migjorn, amb Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba, Baix de sa Riba d'en Joan de sa Riba i Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba; per ponent, amb Baix de sa Riba d'en Miquel Beato; per tramuntana, amb Baix de s'Hort i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba.

20. Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba

[Pol. 1, par. - 12. 5.532 m². - 0,55 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament tres quartons grans. Confronta amb el camí de Son Pere per la part de migjorn. Per ponent, amb Baix de sa Riba d'en Joan de sa Riba; per tramuntana, amb Baix de sa Riba d'en Toni Recolat, Baix de s'Hort i Son Joan Arnau; per llevant, amb Son Joan Arnau i Son Pere d'en Bossa.

21. Baix de sa Riba d'en Joan de sa Riba

[Pol. 1, par. 11. - 1.644 m². - 0,16 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament un quartó petit. Confronta amb el camí de Son Pere per la part de migjorn. Per ponent, amb Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba; per tramuntana, amb Baix de sa Riba d'en Toni Recolat i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba.

22. Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba

[Pol. 1, par. 10. - 5.605 m². - 0,56 ha]

Peça de terra de conró de tres quartons grans, amb un pou de greixina i una caseta d'un aiguavés amb forn a l'extrem nord de la parcel·la. Confronta amb el camí de Son Pere per la part de migjorn. Per ponent, amb Baix de sa Riba d'en Xesc de sa Riba; per tramuntana, amb Baix de sa Riba d'en Toni Recolat i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Joan de sa Riba.

23. Baix de sa Riba d'en Xuto

[Pol. 1, par. 16. - 391 m². - 0,039 ha]

[Pol. 1, par. 17. - 389 m². - 0,038 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament mig quartó, amb dos pous i caseta d'ormejos. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb el camí des Puig de Son Pere i per llevant amb Baix de sa Riba de n'Ullet.

24. Baix de sa Riba de n'Ullet

[Pol. 1, par. 15. - 380 m². - 0,038 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament un hort petit (la setzava part d'una quaterada). Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Xuto; per tramuntana amb el camí des Puig de Son Pere i per llevant amb Baix de sa Riba de na Blanca.

25. Baix de sa Riba de na Blanca

[Pol. 1, par. 14. - 355 m². - 0,035 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament mig quartó amb un pou de greixina. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps; per ponent amb Baix de sa Riba de n'Ullet; per tramuntana amb el camí des Puig de Son Pere i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni Valent.

26. Baix de sa Riba d'en Toni Valent

[Pol. 1, par. 13. - 1.649 m². - 0,16 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament un quartó petit. Té un pou de greixina amitger amb Baix de sa Riba de Ca n'Arrom. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de Ca n'Arrom; per ponent amb Baix de sa Riba de na Blanca; per tramuntana amb el camí des Puig de Son Pere i per llevant amb el camí de Can Panxó.

27. Es camí de Can Panxó

Camí de carro que des del camí des Puig de Son Pere condueix fins a Son Pere de na Paula Companya. Aquest camí es va superposar a un camí de tres peus que duia a Son Pere d'en Búger, a Son Pere de n'Ignasi i a Son Pere d'en Barona.

28. Baix de sa Riba de Ca n'Arrom

[Pol. 1, par. 20. - 1.794 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó amb caseta d'ormejos, safareig i pou de greixina amitger amb Baix de sa Riba d'en Toni Valent. Confronta per migjorn amb sa Sínia de na Paula Companya; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Toni Valent i per llevant amb el camí de can Panxó.

29. Son Pere d'en Sóller

[Pol. 1, par. 104. - 1.787 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó. Confronta per migjorn amb Son Pere d'en Búger; per ponent amb el camí de Can Panxó; per tramuntana amb el camí des Puig de Son Pere i per llevant amb Son Pere d'en Joan Ruberto i Son Pere de Can Xenxis.

30. Son Pere d'en Joan Ruberto

[Pol. 1, par. 102. - 268 m². - 0,026 ha]

[Pol. 1, par. 103. - 393 m². - 0,039 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament mig quartó, plantada d'ametllers, que confronta per migjorn amb Son Pere de Can Xenxis; per ponent amb Son Pere d'en Sóller i per tramuntana i llevant amb el camí des Puig de Son Pere i la timba del pinar de Son Pere. En origen eren dues parcel·les, una de les quals anteriorment era propietat de l'amo Antoni Jaume Panxó des Cós, per la qual cosa es coneixia com a Son Pere de l'Amo en Toni Panxó.

31. Son Pere d'en Bossa

[Pol. 1, par. 109. - 2.504 m². - 0,25 ha]

[Pol. 1, par. 108. - 598 m². - 0,059 ha]

Partida de terra de conró de mitja quarterada petita. Confronta per migjorn amb el camí de Son Pere; per ponent i per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba i per llevant amb Son Pere d'en Toni de sa Riba.

32 Son Pere d'en Toni de sa Riba

[Pol. 1, par. 107. - 1.852 m². - 0,18 ha]

Peça de terra de conró amb ametllerar jove. Confronta per migjorn amb el camí de Son Pere; per ponent amb Son Pere d'en Bossa; per tramuntana amb Son Joan Arnau i per llevant amb Son Pere d'en Rafel Ruberto.

33. Son Pere d'en Rafel Ruberto

Es Puig d'en Ruberto

[Pol. 1, par. 105. - 3.303 m². - 0,33 ha]

[Pol. 1, par. 106. - 1.386 m². - 0,13 ha]

Pinar d'aproximadament ^{dos} quarts i mig grans. A la part de llevant hi ha una caseta d'un aiguavés amb corral annex i cisterna. Confronta per migjorn amb Son Pere de Cas Cristo; per ponent amb el camí de Son Pere i Son Pere d'en Toni de sa Riba; per tramuntana amb el pinar de Son Pere (Son Joan Arnau) i per llevant amb ses Coronas de Son Joan Arnau. En origen es tractava de dues parcel·les. Des del punt de vista històric, de les dues parcel·les disposam d'escriptura de compra-venda atorgada per Sebastià Amengual i Picornell a favor d'Antoni Jaume i Jaume el dia 22 de gener de 1947 davant el notari de Sineu, Antoni Coll Pericàs: *Pieza de tierra, selva, nombrada Es Puig Matjí, sita en el término de Lloret, antes de esta villa, y pago del que toma nombre, de un cuartón de cabida (diez y siete áreas setenta y cinco centiáreas) lindante, por Oeste con terreno de Gabriel Jaume, por Sur con el de Miguel Munar, por Este el predio Son Juan Arnau y por Norte con el llamado Son Pera propios de Ignacio Fuster*. Pertanyia a Sebastià Amengual per herència de la seva mare Bàrbara Picornell i Munar, segons escriptura atorgada davant el notari José de Barcia de 13 de juny de 1915. El comprador Antoni Jaume i Jaume el 17 de maig de 1950, la venia a Rafel Jaume Gelabert *Ruberto*, amb escriptura pública atorgada davant el notari Antoni Coll Pericàs. A aquest primer quartó s'hi afegí una altra partida de terra, que confrontava per la part de ponent, segons escriptura de compra-venda, atorgada per Pedro Munar Gelabert a favor de Rafel Jaume Gelabert *Ruberto*, el 25 d'octubre de 1967 davant el notari Andreu Barceló Mesquida de Muro:

Una porción de tierra, secano e indivisible, llamada Es Puig Matjí, sita en el término de Lloret de Vista Alegre, de cabida veintiuna áreas cuarenta y nueve centiáreas, lindante por el Norte, con el predio Son Pero [sic] de Don Juan Aguiló; por el Sur, tierras de Doña María Munar; por el Este, la de Bárbara Picornell y por el Oeste, la de Julián Gelabert. Pere Munar l'havia adquirida a Joan Jaume Gelabert el 31 d'octubre de 1965, mitjançant escriptura pública davant el notari de Santa Maria, Ramón Altuna Uriarte.

34. Son Pere de Cas Cristo

Es Puig de Cas Cristo

[Pol. 1, par. 100. - 2.572 m². - 0,25 ha]

Pinar d'un quartó i mig. Confronta, per migjorn, amb Son Pere de l'Amo Antoni de Son Vent; per ponent, amb Son Pere de na Margalida Sabatera, Son Pere de Can Xenxis i Son Pere d'en Joan Ruberto; per tramuntana, amb Son Pere d'en Rafel Ruberto i, per llevant, amb la possessió de Son Joan Arnau.

35. Son Pere de Can Xenxis

[Pol. 1, par. 101. - 2.014 m². - 0, 20 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran amb ametllers. Confronta per migjorn amb Son Pere de na Margalida Sabatera i Son Pere d'en Búger; per ponent amb Son Pere d'en Sóller; per tramuntana amb Son Pere d'en Joan Ruberto i per llevant amb el camí des Puig de Son Pere i la timba del pinar de Son Pere.

36. Son Pere de na Margalida Sabatera

[Pol. 1, par. 97. - 855 m². - 0,085 ha]

Peça de terra de conró reforestada espontàniament d'ullastres, d'aproximadament mig quartó. Confronta per migjorn amb Son Pere d'en Blanc; per ponent amb Son Pere d'en Búger; per tramuntana amb Son Pere de Can Xenxis i per llevant amb el camí des Puig de Son Pere i la timba del pinar de Son Pere.

37. Son Pere d'en Blanc

[Pol. 1, par. 96. - 725 m². - 0,072 ha]

Peça de mig quartó de terra de conró, reforestada espontàniament d'ullastres. Confronta per migjorn amb Son Pere d'en Barona; per ponent amb Son Pere d'en Búger; per tramuntana amb Son Pere de na Margalida Sabatera i per llevant amb el camí des Puig de Son Pere i la timba del pinar de Son Pere.

38. Son Pere d'en Barona

[Pol. 1, par. 93. - 1.867 m². - 0,18 ha]

Peça d'un quartó gran de terra de conró, amb ametllers i figueres. Confronta per migjorn amb Son Pere de n'Ignasi i Son Pere d'en Búger; per ponent amb Son Pere d'en Búger; per tramuntana amb Son Pere d'en Blanc i per llevant amb el camí des Puig de Son Pere i la timba del pinar de Son Pere.

39. Son Pere de l'Amo en Toni de Son Vent

Es Puig de l'Amo en Toni de Son Vent

[Pol. 1, par. 95. - 1.565 m². - 0,15 ha]

Pinar d'una quartó d'extensió que confronta, per migjorn, amb Son Pere de Can Moll; per ponent amb Son Pere d'en Blanc i Son Pere de na Margalida Sabatera; per tramuntana amb Son Pere de Cas Cristo i per llevant amb Son Joan Arnau.

40. Son Pere de Can Moll

Es Puig de Can Moll

[Pol. 1, par. 94. - 1.553 m². - 0,15 ha]

Pinar d'un quartó petit, amb casa construïda per Bàrbara Ribas Maiol *Riga*, cap a la dècada del 1970 amb diversos aiguavessos, piscina i altres dependències. En aquesta parcel·la acaba la perllongació del camí de Son Pere. Confronta per migjorn amb Son Pere de n'Ignasi; per ponent amb Son Pere d'en Barona; per tramuntana amb Son Pere de l'Amo en Toni de Son Vent i per llevant amb Son Joan Arnau.

41. Son Pere de n'Ignasi

[Pol. 1, par. 90. - 1.884 m². - 0,18 ha]

Pinar d'un quartó gran amb una timba natural a la part de ponent i una marjada de conró. Confronta per migjorn i ponent amb Son Pere d'en Búger; per tramuntana amb Son Pere de Can Moll i amb Son Pere d'en Barona; per llevant amb Son Joan Arnau. Actualment és del mateix propietari que la parcel·la anterior.

42. Son Pere d'en Búger

[Pol. 1, par. 203. - 5.444 m². - 0,54 ha]

[Pol. 1, par. 98. - 1.319 m². - 0,13 ha]

[Pol. 1, par. 99. - 1.671 m². - 0,16 ha]

Peça de terra de conró amb pinar i caseta d'aproximadament cinc quarterades petites. El pinar, situat a la part de llevant, ran de la possessió de Son Joan Arnau, dona continuïtat al pinar de Son Pere. La caseta antiga d'un aiguavés, amb cisterna a la façana, té una ala de nova construcció que conforma una L. Així mateix, hi ha un forn de pa antic de construcció exempta. Dins el sementer, a ponent, hi ha un pou de greixina amb un caquier. Com a l'anterior parcel·la, entre el pinar i el conró, hi ha una timba natural que salva el desnivell. Confronta, per migjorn, amb el camí de Can Panxó i Son Pere d'en Panxó; per ponent, amb el camí de Can Panxó; per tramuntana, amb Son Pere de n'Ignasi, amb Son Pere d'en Barona, amb Son Pere de Can Xenxis i Son Pere d'en Sóller; per llevant, amb Son Joan Arnau.

43. Son Pere d'en Panxó

[Pol. 1, par. 89. - 2.398 m². - 0,23 ha]

[Pol. 1, par. 88. - 4.619 m². - 0,46 ha]

[Pol. 1, par. 87. - 3.009 m². - 0,30 ha]

[Pol. 1, par. 91. - 2.191 m². - 0,21 ha]

Les diverses peces de terra que conformen aquesta propietat sumen aproximadament set quartons. És la darrera parcel·la del pinar que comença dins Son Pere. Confronta per migjorn amb Son Món d'en Poleo, Son Pere de na Paula Companya, es Puig d'en Mengual, es Puig d'en Nofre Senyora, es Puig de na Paula Companya i es Puig d'en Joan Fred; per ponent amb es Puig d'en Mateu Bernadí; per tramuntana amb Son Pere d'en Búger, el camí de Can Panxó i Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet; per llevant amb Son Joan Arnau. Aquesta propietat també té accés des del camí de Baix de sa Riba a través d'un camí de tres peus que transcorre entre Baix de sa Riba de n'Antònia de Son Brondo i Baix de sa Riba d'en Pep de Llorac i d'en Toni de sa Riba; el camí continua entre es Puig d'en Joan Fred i es Puig d'en Mateu Bernadí.

44. Son Pere de na Paula Companya

[Pol. 1, par. 86. - 3.516 m². - 0,35 ha]

Peça de terra de mitja quarterada de conró amb ametllers i figueres. Confronta per migjorn amb Can Camasso; per ponent, amb es Puig d'en Mengual; per tramuntana, amb Son Pere d'en Panxó i per llevant amb Son Món d'en Poleo. Actualment propietat del hereus d'Antoni Jaume *Panxó des Cós*. Aquesta parcel·la també té accés des del camí des Puig a través d'un camí de tres peus que passa per la vorera de ponent de Can Camasso d'en Sòller.

45. Can Camasso

[Pol. 1, par. 81. - 4.043 m². - 0,40 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament mitja quarterada gran, amb una tenassa i caseta a la part de ponent. Té accés pel camí des Puig. Confronta, per migjorn, amb Son Món d'en Poleo; per ponent, amb es Puig d'en Mengual; per tramuntana, amb Son Pere de na Paula Companya i, per llevant, amb Son Món d'en Poleo. Per la part de ponent té un camí de tres peus que mena a Son Pere de na Paula Companya.

46. Son Món de Can Poleo

[Pol. 1, par. 80. - 10.361 m². - 1,03 ha]

Peça de terra de conró en forma de L, amb arbres, distribuïda amb un parell de tanques, tanasses i una caseta de dos aiguavessos amb una cisterna amb capella davant la caseta. Té accés pel camí des Puig. Confronta per migjorn amb sa Coma d'en Nofre Senyora i amb es Puig d'en Reus; per llevant amb es Puig de Can Llabrés, Can Camasso i Son Pere de na Paula Companya; per tramuntana amb Son Pere d'en Panxó i per llevant amb Son Joan Arnau.

47. Es Puig d'en Joan Llabrés

[Pol. 1, par. 28. - 18.538m². - 1,8 ha]

Peça de terra de conró de deu quartons i mig aproximadament, amb algunes tanques, pinar, pou d'aigua de sondeig, casa nova i piscina. Coincideix amb la part més elevada de l'accident geogràfic, *es Puig*, del qual pren nom. Confronta per migjorn amb es Puig d'en Reus i Can Burot; per ponent i tramuntana amb el camí des Puig i, per llevant, amb Son Món de Can Poleo.

48. Es Puig d'en Mengual

[Pol. 1, par. 82. - 1.982 m². - 0,19 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran amb casa i arbres. Confronta per migjorn amb el camí des Puig; per ponent amb es Puig d'en Nofre Senyora; per tramuntana amb Son Pere d'en Panxó i per llevant amb Son Pere de na Paula Companya i Can Camasso.

49. Es Puig d'en Nofre Senyora

[Pol. 1, par. 83. - 2.073 m². - 0,20 ha]

Peça de conró d'un quartó gran. El terreny té un desnivell pronunciat cobert de vegetació. Confronta per migjorn amb el camí des Puig; per ponent amb es Puig de na Paula Companya; per tramuntana amb Son Pere d'en Panxó i per llevant amb es Puig d'en Mengual.

50. Es Puig de na Paula Companya

[Pol. 1, par. 84. - 2.424 m². - 0,24 ha]

Parcel·la de conró de mitja quarterada petita. El terreny té un desnivell pronunciat cobert de vegetació. Confronta per migjorn amb el camí des Puig; per ponent amb es Puig d'en Joan Fred; per tramuntana amb Son Pere d'en Panxó i per llevant amb es Puig d'en Nofre Senyora.

51. Es Puig d'en Joan Fred

[Pol. 1, par. 85. - 6.064 m². - 0,60 ha]

Peça de terra de conró de tres quartons i mig petits, amb casa a l'extrem de migjorn, arbres i marjades. Confronta per migjorn amb el camí des Puig; per ponent amb Baix de sa Riba de Can Llabrés i Baix de sa Riba de n'Antònia de Son Brondo; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba, es Puig d'en Mateu Bernadí i amb Son Pere d'en Panxó i per llevant amb es Puig de na Paula Companya.

52. Es Puig d'en Mateu Bernadí

[Pol. 1, par. 92. - 1.764 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó, amb una caseta i arbres. Confronta per migjorn amb un camí de tres peus; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet i per llevant amb Son Pere d'en Panxó. El camí de tres peus de la part de migjorn comença al camí de Baix de sa Riba i per dins Baix de sa Riba de n'Antònia Fustera i Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba, condueix fins a Son Pere d'en Panxó. Aquesta parcel·la té igualment accés, a més del camí de tres peus esmentat, a través d'un camí de carro procedent del camí de Can Panxó.

53. Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba

[Pol. 1, par. 25. - 3.569 m². - 0,35 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada, amb una caseta a l'extrem sud-oest de la parcel·la. Confronta per migjorn amb un camí de tres peus; per ponent amb Baix de sa Riba d'en Joan Blanc i Baix de sa Riba d'en Pep de Llorac; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet i per llevant amb es Puig d'en Mateu Bernadí. Com en el cas de la parcel·la anterior, el camí de tres peus va des del camí de Baix de sa Riba fins a Son Pere d'en Panxó

54. Baix de sa Riba d'en Pep de Llorac

[Pol. 1, par. 24. - 4.098 m². - 0,40 ha]

Peça de terra de conró de dos quartons i mig petits. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de n'Antònia de Son Brondo; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Joan Blanc i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba.

55. Baix de sa Riba d'en Joan Blanc

[Pol. 1, par. 23. - 3.301 m². - 0,33 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada petita. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Pep de Llorac; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet i per llevant amb Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba.

56. Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet

[Pol. 1, par. 22. - 3.000 m². - 0,30 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada petita. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Joan Blanc, Baix de sa Riba d'en Toni de sa Riba, es Puig d'en Mateu Bernadí i Son Pere d'en Panxó; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb sa Sínia de na Companya i per llevant amb el camí de Can Panxó.

57. Sa Sínia de na Paula Companya

[Pol. 1, par. 21. - 7.497 m². - 0,74 ha]

Peça de terra de conró d'una quarterada gran, amb un pou ran del camí de Baix de sa Riba i un amarador de taulons (utilitzat pel fuster Toni *Company* fins a mitjan segle XX). Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Xesc Traquet; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Joan Camps i Baix de sa Riba de Ca n'Arrom i per llevant amb el camí de Can Panxó.

58. Baix de sa Riba d'en Joan Camps

[Pol. 1, par. 18. - 801 m². - 0,08 ha]

[Pol. 1, par. 19. - 922 m². - 0,09 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament un quartó amb un pou de greixina. Confronta per migjorn amb sa Sini de na Paula Companya; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Xuto, Baix de sa Riba de n'Ullet i Baix de sa Riba de na Blanca i per llevant amb Baix de sa Riba de Ca n'Arrom.

59. Baix de sa Riba d'en Pep Palau

[Pol. 1, par. 8. - 3.449 m². - 0,34 ha]

Peça de terra de conró d'aproximadament mitja quarterada. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Toni Recolat; per ponent amb el casc urbà; per tramuntana amb el camí des Puig de Son Pere i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

60. Baix de sa Riba d'en Toni Recolat

[Pol. 1, par. 7. - 7.428 m². - 0,74 ha]

Peça de terra de conró d'una quarterada gran, amb una tira de figueres i noguers ran del camí de Baix de sa Riba i una marjada a la part de ponent. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Tomeu Gelabert; per ponent amb el casc urbà; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Pep Palau i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

61. Baix de sa Riba d'en Tomeu Gelabert

[Pol. 1, par. 6. - 7.773 m². - 0,77 ha]

Peça de terra de conró d'uns quatre quartons i mig grans, a tocar del desnivell que acaba formant la timba de sa Riba. Hi ha una marjada i una caseta a la part de ponent. Havia estat propietat de l'amo Antoni Camps Ribas *de sa Bastida*. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Pellusco; per ponent amb el casc urbà; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Toni Recolat i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

62. Baix de sa Riba d'en Pellusco

[Pol. 1, par. 5. - 1.903 m². 0,19 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran, amb un pou ran del camí de Baix de sa Riba. Els darrers anys ha patit els efectes de la reurbanització i ha estat tancada amb una paret de marès. Actualment és propietat de na Maria Jesús Maimó *Blanca*. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de na Bel Traqueta; per ponent amb el casc urbà; per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Tomeu Gelabert i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

63. Baix de sa Riba de na Bel Traqueta

[Pol. 1, par. 4. - 2.822 m². - 0,28 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó i mig gran. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Capulla (anteriorment de Can Llabrés); per ponent amb el casc urbà (el centre Parroquial); per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Pellusco i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

64. Baix de sa Riba d'en Joan Llabrés

[Pol. 1, par. 3. - 1.728 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó. Actualment és propietat d'en Toni Vanrell *Capulla*. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba; per ponent amb el casc urbà (el centre Parroquial i sa Riba); per tramuntana amb Baix de sa Riba de na Bel Traqueta i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

65. Baix de sa Riba de n'Antònia de Son Brondo

[Pol. 1, par. 26. - 6.999 m². - 0,69 ha]

Peça de terra de conró d'una quarterada petita. Havia estat propietat d'en Rafel Amengual *des Camion*. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de Can Llabrés; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb un camí de tres peus que condueix a Son Pere d'en Panxó i per llevant amb es Puig d'en Joan Fred.

66. Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba

[Pol. 1, par. 201. - 2.218 m². - 0,22 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó i mig petit. Confronta per migjorn amb Baix de sa Riba de na Boivassa (actualment de propietat municipal); per ponent amb el casc urbà (sa Riba); per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Joan Llabrés i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

67. Baix de sa Riba d'en Joan Llabrés[Pol. 1, par. 27. - 20.290 m². - 2,02 ha]

Peça de terra de conró de tres quarterades petites, amb casa de dos aiguavessos, estables i corrals, una era, una sínia, un safareig, un molinet de vent i algunes marjades. Confronta per migjorn amb Can Torret; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba de n'Antònia de Son Brondo i per llevant amb es camí des Puig i es Puig d'en Joan Fred.

68. Baix de sa Riba de na Boivassa[Pol. 1, par. 2. - 5.880 m². - 0,58 ha]

Peça de terra de conró de tres quartons petits amb una caseta a l'extrem sud-est de la parcel·la i un pou. Actualment és de propietat municipal. Confronta per migjorn amb es Tarongers i s'Escola; per ponent amb el casc urbà (sa Riba i es Convent); per tramuntana amb Baix de sa Riba d'en Ramon de sa Riba i per llevant amb el camí de Baix de sa Riba.

69. Sa cova des Tarongers

[Pol. 1, par. 1]

Cova artificial, amb coberta de volta de canó, situada abaix l'explanada de la cisterna del convent al cantó sud-oest del recinte dels Tarongers. Probablement es tracta d'una construcció lligada al sistema de captació d'aigua i de regadiu de l'hort del convent. Probablement es tracta d'una construcció del segle XVII.

70. Es Tarongers[Pol. 1, par. 1. 5.980 m². 0,59 ha]

L'espai públic anomenat es Tarongers ocupa una part de l'espai de l'antic hort del convent que tenia una quarterada d'extensió. Començà a ser d'ús públic a principis de la dècada de 1990 i està sembrat de tarongers que ocupen les distintes marjades i donen nom a l'indret. Hi ha constància que després de la desamortització del convent fou propietat de la família *Fiol de Paixari* fins a finals del segle XX. L'antiga propietària, Antònia Alzina, successora dels *Fiol de Paixari*, cedia la propietat d'aquests terrenys al Bisbat de Mallorca el 12 de març de 1992; seguidament, l'11 de desembre del mateix any el Bisbat els cedia temporalment a l'Ajuntament, que posteriorment els adquiria en propietat. A l'extrem de llevant, ran del camí de Baix de sa Riba, es construí l'escola pública.

71. S'Escola[Pol. 1, urbà. 1.767 m²]

Aquest topònim designa l'edifici i els terrenys del col·legi públic de Llorito, situat a l'extrem de llevant de l'antic hort del convent, ran del camí de Baix de sa Riba. Pren el nom d'Antònia Alzina, hereva de la família *Fiol de Paixari*, que el 3 d'agost de 1979 féu donació dels terrenys per a la construcció de l'escola, inaugurada el 1982.

72. Can Torret

[Pol. 1, par. 29. - 3.942 m². - 0,39 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada gran, amb casa de dos aiguavessos i dependències annexes a l'extrem de llevant, arbres fruiters i un parell de tires de vinya. Confronta per migjorn amb Can Serena d'en Senyora; per ponent amb el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Baix de sa Riba de Can Llabrés i per llevant amb el camí des Puig.

73. Can Serena d'en Senyora

[Pol. 1, par. 30. - 3.798 m². - 0,37 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada gran, amb casa de dos aiguavessos i dependències annexes a l'extrem de ponent de la parcel·la, ran de la carretera de Llorito a Sineu. Té arbres fruiters, hort i jardí. Confronta per migjorn amb Can Serena d'en Calussa (actualment Can Miquel Coll Real *Lleter*); per ponent amb la carretera de Llorito a Sineu (Ma 3130) i el camí de Baix de sa Riba; per tramuntana amb Can Torret i per llevant amb el camí des Puig.

74. Can Serena d'en Calussa

[Pol. 1, par. 31. - 2.009 m². - 0,20 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran, amb un conjunt de dues cases i dependències annexes (porxos) i piscina que ocupen la meitat de ponent de la parcel·la. La casa té la façana a la carretera de Llorito a Sineu. Té arbres fruiters i hort. Confronta per migjorn amb l'esmentada carretera (Ma 3130), Can Gorrea i Can Negret; per ponent i tramuntana amb Can Serena d'en Senyora i per llevant amb el camí des Puig.

75. Can Gorrea

[Pol. 1, par. 32. -1.729 m². - 0,17 ha]

Peça de terra de conró, amb una casa de dos aiguavessos ran de la carretera de Llorito a Sineu. Confronta per migjorn amb la carretera (Ma 3130) i Can Negret, per ponent i tramuntana amb Can Serena d'en Calussa i per llevant amb Can Negret i el camí des Puig. Segons la referència cadastral, Can Gorrea i Can Negret ocupen la mateixa parcel·la.

76. Can Negret

[Pol. 1, par. 32. - 400 m². - 0,040 ha]

Casa de dos aiguavessos i porxo ran de la carretera de Llorito a Sineu. Confronta per migjorn amb la carretera (Ma 3130); per ponent i tramuntana amb Can Gorrea i per llevant amb el camí des Puig. Com ja hem dit, al cadastre, Can Negret i Can Gorrea ocupen la mateixa parcel·la.

77. Es camí des Puig

Es camí des Putxet

Camí que parteix de la carretera Algaida – Sineu (Ma 3130), entre Can Negret i Can Boivàs, passa per Can Burot, Can Torret, Can Llabrés i puja fins a les cases des Putxet i Son Món. Pren el nom de l'accident topogràfic des Puig (186,7 m) (RAMIS, 2004:299).

78. Can Miquel Boivàs**Can Peón**[Pol. 1, par. 33. - 1.820 m². - 0,18 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran, amb arbres fruiters i casa de dos aiguavessos amb façana i jardí ran de la carretera de Llorito a Sineu. Confronta per migjorn amb la carretera Algaida – Sineu (Ma 3130); per ponent amb el camí des Puig; per tramuntana amb Can Burot i per llevant amb Can Deret.

79. Can Burot[Pol. 1, par. 36. - 10.688 m². - 1,06 ha]

Peça de terra d'aproximadament una quarterada i mitja, amb casa de dos aiguavessos i dependències annexes, era i mitja dotzena de marjades. Aquesta partida de terra té com a particularitat el fet que abasta una trinxa a la part de migjorn des Puig i una altra trinxa, connectada amb l'anterior, al vessant nord-est del mateix turó. Té l'accés a la casa des del camí des Puig, tot i que a la part nord de la parcel·la també té accés pel camí de sa Coma. Confronta per migjorn amb Can Peón; per ponent amb el camí des Puig i es Puig de Can Llabrés; per tramuntana amb es Puig d'en Reus; i per llevant amb Can Deret, es Puig de Can Putxet, Palaci d'en Torret i Palaci d'en Rigo.

80. Can Deret[Pol. 1, par. 35. - 4.498 m². - 0,44 ha]

Peça de terra de conró de dos quartons i mig, amb dues cases (una antiga i una altra de construcció dels anys 1970). La parcel·la és propietat d'Antoni Jordà Ferrer *Filau* i, des de temps del seu pare, la casa vella ha estat usada com a magatzem i obrador de la piròtècnia Jordà, per la qual cosa, a la part nord de la parcel·la hi ha uns polvorins. Confronta per migjorn amb la carretera Algaida – Sineu (Ma 3130); per ponent amb Can Peón i Can Burot; per tramuntana amb es Puig de Can Putxet i per llevant amb sa Punta d'en Panxó.

81. Sa Punta d'en Panxó[Pol. 1, par. 34. - 671 m². - 0,067 ha][Pol. 1, par. 38. - 1.248 m². - 0,12 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran, amb una casa de dos aiguavessos, totalment reformada i ampliada durant la dècada de 1990. Té una era situada darrera la casa. La parcel·la és propietat d'Antoni Bauçà Ramis *Capellet*. Confronta per migjorn amb la carretera Algaida – Sineu (Ma 3130); per ponent amb Can Deret; per tramuntana amb es Puig de Can Putxet i per llevant amb sa Punta d'en Tolocuando.

82. Sa Punta d'en Tolocuando[Pol. 1, par. 39. - 1.131 m². - 0,11 ha]

Peça de terra d'un quartó molt petit. A l'actualitat està gairebé tot ocupat per construccions de diverses èpoques i tipologies. Confronta per migjorn amb la carretera Algaida – Sineu (Ma 3130); per ponent i tramuntana amb sa Punta d'en Panxó i per llevant amb Can Deret de Can Borràs.

83. Es camí des Colomer

Es camí de sa Coma des Colomer

Camí de carro que va des de la carretera Algaida - Sineu (Ma 3130) fins a sa Coma d'en Nofre Senyora. Des d'aquest punt té continuïtat com a camí de tres peus, entre sa Coma d'en Nofre Senyora i es Colomer de na Joana de Son Brondo, fins al sementer des Garrovers o sa Roteta des Colomer (a la possessió des Colomer) (RAMIS, 2004:298 i BIBILONI i RAMIS, 2005:253).

84. Can Deret de Can Borràs

[Pol. 1, par. 40. - 2.126 m². - 0,21 ha]

Peça de terra d'un quartó i mig petit, amb una caseta esbucada i una cisterna. Confronta per migjorn amb la carretera Algaida – Sineu (Ma 3130); per ponent amb sa Punta d'en Toloquando i sa Punta d'en Panxó; per tramuntana amb es Puig d'en Putxet i per llevant amb el camí de sa Coma des Colomer, des del qual s'hi pot accedir mitjançant un pujador de pedra.

85. Es Puig de Can Putxet

[Pol. 1, par. 37. - 5.807 m². - 0,58 ha]

Peça de terra de tres quartons grans, amb quatre marjades i una caseta a la part alta de la finca, que té una paret natural aprofitant una balma. Confronta per migjorn amb Can Deret, sa Punta d'en Panxó i Can Deret d'en Borràs; per ponent i tramuntana amb Can Burot i per llevant amb Palaci d'en Torret, Palaci d'en Miquel Nina i Palaci de na Boivassa.

86. Es Puig de Can Reus

[Pol. 1, par. 49. - 3.299 m². - 0,32 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada petita amb tres marjades amb arbres. Actualment és propietat d'Onofre Amengual *Senyora*. Confronta per migjorn amb Can Burot; per ponent amb es Puig de Can Llabrés i Son Món d'en Poleo; per tramuntana amb sa Coma d'en Nofre Senyora i per llevant amb Palaci d'en Rafel Rigo.

87. Palaci d'en Rafel Rigo

[Pol. 1, par. 50. - 994 m². - 0,099 ha]

[Pol. 1, par. 48. - 1.934 m². - 0,19 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó més dues marjades a la part de damunt del camí de sa Coma des Colomer. Aquesta peça de terra confronta per migjorn amb Palaci de Ca ses Ferres, Palaci de n'Estela i Palaci d'en Torret; per ponent amb Can Burot; per tramuntana amb es Puig de Can Reus i sa Coma d'en Nofre Senyora i per llevant amb el camí de Palaci.

88. Palaci de na Pomera

Palaci de Ca ses Ferreres

[Pol. 1, par. 51. – 3.047 m². – 0,30 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada petita, amb una casa construïda els anys 1960, amb dues marjades i arbres fruiters. Confronta per migjorn amb la carretera d'Algaida a Sineu (Ma 3130); per ponent amb Palaci d'en Daviu, Palaci d'en Borràs i Palaci de n'Estela; per tramuntana amb Palaci d'en Rafel Rigo; per llevant amb el camí de Palaci.

89. Es camí de Palaci

Camí de veïns que uneix la carretera d'Algaida a Sineu (Ma 3130) amb el camí de sa Coma des Colomer. (RAMIS, 2004:298 i BIBILONI, RAMIS 2005: 255).

90. Palaci d'en Daviu

[Pol. 1, par. 53. – 1.892 m². – 0,18 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó gran, amb dues tenasses i una marjada. Confronta per migjorn amb la carretera d'Algaida a Sineu (Ma 3130); per ponent amb Palaci de Can Borràs; per tramuntana amb Palaci de n'Estela i Palaci de Ca ses Ferreres; per llevant amb Palaci de Ca ses Ferreres.

91. Palaci de n'Estela

[Pol. 1, par. 52. – 2.367 m². – 0,23 ha]

Peça de terra de conró amb pinar d'un quartó i mig. Confronta per migjorn amb Palaci de Ca ses Ferreres i Palaci d'en Daviu; per ponent amb Palaci d'en Borràs; per tramuntana amb Palaci d'en Torret i per llevant amb Palaci de Ca ses Ferreres.

92. Palaci d'en Torret

[Pol. 1, par. 46. – 2.620 m². – 0,26 ha]

[Pol. 1, par. 47. – 1.103 m². – 0,11 ha]

Peça de terra de conró de mitja quarterada gran, amb una marjada a la part de damunt del camí de sa Coma des Colomer. Confronta, per migjorn, amb Palaci de n'Estela, Palaci d'en Borràs i Palaci d'en Miquel Nina; per ponent amb es Puig de Can Putxet i Can Burot; per tramuntana amb Palaci d'en Rafel Rigo i per llevant amb Palaci de ca ses Ferreres.

93. Palaci d'en Miquel Nina

[Pol. 1, par. 45. - 605 m². – 0,060 ha]

[Pol. 1, par. 43. – 2.320 m². – 0,23 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó i mig gran, amb un pou i una marjada a la part de damunt del camí de sa Coma des Colomer. Confronta per migjorn amb Palaci de na Boivas-sa; per ponent amb es Puig d'en Putxet; per tramuntana amb Palaci d'en Torret i per llevant amb Palaci de n'Estela i Palaci d'en Borràs.

94. Palaci de na Boivassa

[Pol. 1, par. 44. - 376 m². - 0,037 ha]

[Pol. 1, par. 42. - 1.105 m². - 0,11 ha]

Peça de terra de conró d'un quartó petit, amb una marjada part damunt es camí de sa Coma des Colomer. Confronta per migjorn amb Palaci d'en Borràs; per ponent amb es Puig d'en Putxet; per tramuntana amb Palaci d'en Miquel Nina i per llevant amb Palaci d'en Borràs.

95. Palaci d'en Borràs

[Pol. 1, par. 41. - 12.778 m². - 1,2 ha]

Peça de terra de conró amb pinar de set quartons i mig aproximadament, amb una casa (reformada a finals del segle XX) i piscina. Té dues marjades i una era. Té accés des del camí de sa Coma des Colomer i, a través d'un pujador, des de la carretera d'Algaida a Sineu. Confronta per migjorn amb la carretera Algaida-Sineu (Ma 3130); per ponent amb el camí de sa Coma des Colomer, Palaci de na Boivassa i Palaci d'en Nina; per tramuntana amb Palaci d'en Nina i Palaci de n'Estela i per llevant amb Palaci d'en Daviu.

Mapa de situació de Baix de sa Riba i es Puig

Terme Municipal de Lloret de Vistalegre

Mapa Toponímic de Baix de sa Riba i es Puig (Llorito)

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1975) *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma: Editorial Moll.
- BARCELÓ CRESPI, Maria (1999): «Alguns aspectes de la vida quotidiana a Manresa». *III Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàg. 85-95.
- BIBILONI JAUME, Pau i RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2005): «Es Colomer i Son Estela (Llorito). Notes d'història i microtoponímia». *Jornades d'antroponímia i toponímia (2003-2004)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 245-262.
- BIBILONI JAUME, Pau i RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2006): «Es Colomer i Son Estela (Llorito). Notes d'història i microtoponímia» a BASSA i MARTÍN, Ramon i PLANISI GILI, Hermínia (coord.) *XVIII Jornada d'antroponímia i toponímia (Selva, 2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 172-177.

- CANUTO BAUÇÀ, Francesc i altres (1996): *Els malnoms de Sant Joan. Segles XIV-XX*. Mallorca: Col·lectiu Teranyines. (Monografies Santjoaneres; 5).
- GINARD BUJOSA, Antoni i RAMIS PUIG-GROS, Andreu [Ed.] (2004): *El patrimoni de l'església i el convent de Llorito*. Mallorca: El Gall Ed.
- GINARD BUJOSA, Antoni i RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2004): «El convent de Nostra Senyora de Loreto. Evolució i transformació» a *El patrimoni de l'església i el convent de Llorito*. Mallorca: El Gall Ed. Pàg. 49-169.
- Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989-1998) Mallorca: Promomallorca Editorial.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1987): *Mapa General de Mallorca. Croquis topogràfic a escala aprox. 1:31.250*. Palma: V. Colom R. Ed. [1ª edició de 1958].
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-1967): *Corpus de Toponímia de Mallorca*. Palma: Gráficas Miramar. 6 vol.
- MATEU CLADERA, Joan; RIUTORT MESTRE, Maria Victòria (1998): *Els malnoms de Sineu. Segles XVI-XX*.
- MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (1996): *Sineu aixeca una nova església. Segle XVI*. Sineu: Ajuntament de Sineu.
- MUNAR OLIVER, Gaspar (1975): *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent*. Palma: Moll.
- RAMIS PUIG-GROS, Andreu (1997): *Malnoms a Llorito. Segles XIV-XX. Àlies. Estratègies de nominació comunitària*. Palma: Di7 Edició.
- RAMIS PUIG-GROS, Andreu (1999): «Toponímia lloritana del segle XVII» a *III Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 de març de 1998*. Mancomunitat Pla de Mallorca; Di7 Edició. Pàg. 97-108.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2002): *Noticiari de Llorito. Segles XIII-XX*. Mallorca: Ajuntament de Lloret de Vistalegre.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2006): *Noticiari de Búger*. Mallorca: Ajuntament de Búger.
- SASTRE i BARCELÓ, Joan Carles (1993): *Santa Clara de Palma. Vida quotidiana en un monestir medieval*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Tema 3

TOPONÍMIA. ASPECTES GEOGRÀFICS

TOPONÍMIA DE VINROMÀ (MURO)

Gabriel Alomar Garau

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro 2006

VINROMÀ: BREU APUNT HISTÒRIC, TOPONOMÀSTIC I GEOGRÀFIC

Amb el nom de Vinromà es designa encara l'àrea de garriga i horts aferrada a la vila de Muro, compresa en el territori que s'estén entre les possessions des Fifers i Son Claret, a la carretera de ses Marjals i Can Picafort. La història de la finca s'ha de començar al temps de la dominació musulmana a Mallorca, moment en què constituïa un rafal,¹ el nom del qual no ha sofert, aparentment, variacions etimològiques importants. És ja conegut que a les Illes Balears es protagonitzaren moviments migratoris i d'assentament humà andalusins a partir de 902-903 d.C. / 290 H. De la islamització formal de *Mayūrqa* en resultà, en un marc d'estabilitat social, una organització o divisió administrativa de l'espai en dotze *ajzā'* o districtes (*ʔuz'* és el seu singular).² Si el nom arabitzat *Mūruh* designava el *yuz'* constituït pel territori que avui és, en conjunt, Llubí, Maria de la Salut, Muro i Santa Margalida, la procedència àrab del topònim *Vinromà* sembla clara, així com la pertinença de la finca a l'antic empiu d'Hug d'Empúries una vegada finalitzada la violenta conquesta cristiana de l'illa de l'any 1229. La repartició del «botí de guerra», en què de fet es converteix el territori conquerit, es reflecteix en un *Llibre del Repartiment* esdevingut «l'acta legal de liquidació» (Soto, 1984) de la societat musulmana que havia arrelat a *Mayūrqa*. Els estudis d'A. Poveda (1980, 1988) han pogut determinar que, a les Illes Orientals d'Al-Andalus (*al-Jazā'ir ax-Xarqīyya*), «les alqueries i rafals són les formes més habituals d'ocupació de l'espai productiu» i que

¹ Rafal, certament, i no ALQUERIA. RAFAL és la paraula que en català es traduí de l'àrabigo-hispànica *rahal* ('pleta per al ramat', segons el *Vocabulista in arabico*). Escriu Antoni Mas Forners: «Amb el repartiment que seguí a la conquesta catalana de 1229, i com a part d'un procés general a tota l'illa, els termes alqueria i rafal perderen el seu sentit originari i es convertiren en un genèric amb el qual, juntament amb el d'honor, es designaven les tinences de dimensions considerables cedides als beneficiaris o als colons en domini útil o ple». «Alqueria i rafal són els únics apel·latius d'origen andalusí documentats en la documentació del segle XIII per tal de nomenar tinences. Cal fer esment que eren els absolutament majoritaris a la resta de l'illa». A. Mas Forners (2005): «Una aproximació a l'evolució de la nomenclatura i la toponímia de les parcel·les i propietats d'ús agrari i ramader a Santa Margalida», a H. Planisi Gili (coord.): *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears, Palma, pàg. 299 i 300.

– A. Poveda, per la seva banda, ha observat com «a *Mayūrqa* com a *Balansiya* (València), les alqueries (*alqarya*) solen ésser més grans, amb dimensions mitjanes de 7,37 jovades (83,72 h) front als rafals (*rahl*) de 4,33 jovades (49,19 h) de mitjana». A. Poveda. «Introducción al estudio de la toponímia árabe-musulmana de Mayūrqa según la documentación de los archivos de la "Ciudad de Mallorca" (1232-1276)», *Awraq*, III, Madrid, 1980, pàg. 7-101.

² «*Juz'* (pl. *ajzā'*) és la denominació que reben els districtes musulmans de *Mayūrqa* i que originàriament feien referència a terres comunals habitades per membres tribals, generalment dedicades a pastures i lliures d'impostos específicament musulmans». M. Barceló (1988): «Sobre la divisió administrativa de *Mayūrqa*», *Boll. De la Soc. Arq. Lul·liana*, 828-829, XXXVI, pàg. 238-245.

«les alqueries clàniques i tribals són el model d'establiment humà».³ Topònims clànics són, en aquest context, aquells formats per la partícula *Benī*, *Banī*, *Binī*, *Benā*, *Benē*, *Benj*, *Benū* i *Banū*, (es llegeixen 'dels fills de'), més l'antropònim o nom de l'avantpassat comú corresponent. Per exemple: *qarya Benī Yehūdī*, 'alqueria Benehudel', o *qarya Benī Rūmī*, 'alqueria Benirumi' (ambdós són noms d'origen confessional –jueu i cristià, respectivament–, consignats per A. Poveda). A l'hora de buidar el *Llibre del Repartiment*, els Registres i pergamins (els que toponímicament, de 1231 fins a mitjan segle XIX, cobreixen la «Partis Foranae» de l'illa), aquest autor identifica a *Mūruh* sis topònims o noms d'assentaments clànics en *Benī*, i noranta-nou topònims d'aquest tipus a *Manaḡūr*. Faig menció de *Manaḡūr* perquè és dins aquest *yuz'*, i no al de *Mūruh*, on compareix, l'any 1262, el nom de l'alqueria *Benirumi*,⁴ les semblances fonètiques del qual amb el nom actual *Vinromà* no ens ha de confondre sobre la veritable procedència etimològica d'ambdós noms.

Des d'un punt de vista toponomàstic, el problema que afecta els territoris de les Illes Orientals d'Al-Àndalus és, que se sàpiga, la manca d'un repartiment, pròpiament dit, anterior a la conquesta cristiana, de manera que les cites dels topònims són invariablement d'època feudal. A. Soler (2001) ha formulat la hipòtesi segons la qual «una bona part de la toponímia àrab de l'arxipèlag hauria sigut duta, traslladada, per colons procedents del continent, en algun moment de l'alta edat mitjana [...], a l'època dels califes Omeies, en què les illes foren arabitzades i islamitzades, ço és, al segle X».⁵ En la nòmina d'aquests topònims traslladats aportada per Soler, el nom *Vinromà* és absent. També és absent, com s'ha insinuat, al repertori de noms inventariats per A. Poveda (1980), procedents del *Llibre del Repartiment* de Mallorca, els *Registres* o l'*Escrivania de Cartes Reials* de l'AHM., o de les col·leccions de pergamins compreses entre 1229 i 1300. D'aquesta manera, *Vinromà*, a Muro, sembla no figurar al *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, ni en les seves versions llatina i llatino-aràbiga.⁶ (Soto, 1984; Poveda, 1980 i 1988)

No és completament clar, en canvi, el significat del topònim que protagonitza aquest treball. *Vinromà* [vinřòmá], etimològicament, per al DCVB, ve de l'àrab IBN RUMMĀN (nom propi personal), en què, com és sabut, el substantiu *ibn*, 'del fill de' (com s'ha apuntat, el genitiu plural es forma amb les partícules *banī*, *banā*,...), és un constituent constant de l'estructura onomàstica àrab, que enllaça els distints components de les genealogies més o menys llargues amb les quals apareixen els noms propis, i que té un nombre conegut de variants: *ibn*, *ābn*, *abīn*, *ab[á]n*, *ban*, *bin*, *beni*, *bint*, *ībnat*... També Federico Corriente entén que l'origen del topònim seria IBN RUMMĀN. Voldria dir, doncs, 'del fill del cristià' i procediria d'un nou significat donat en àrab al llatí ROMANUS, segons el qual *rūm* és la transcripció àrab del mot *romà*, amb el significat de 'cristià' (s'empra genèricament per designar bizantins i cristians), i *rumí* és el seu gentilici. Tot al respecte, Antoni I. Alomar Canyelles opina que *Vinromà* no seria, per tant, de cap manera un mossarabisme, és a dir, «una romanalla de la llengua

³ A. Poveda (1988): «Toponímia àrabo-berber i espai social a les Illes Orientals d'al-Andalus». Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona; A. Poveda (1980): *Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurqa segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1230)*. *Fontes Rerum Balearicum*, III.

⁴ BENIRUMI, Alq.; *Man.*, 1262, Reg. 347 f. 260v.: A. Poveda, *Op. Cit.*

⁵ A. Soler (2001): «La conquesta de Mallorca per musulmans del Xarq Al-Andalus (902) i la toponímia balear», *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València: 547-552.

⁶ Del *Llibre del Repartiment* de Mallorca n'existeixen cinc còpies en forma de Còdex: tres en llatí, un en català i el *Còdex Llatino-Aràbic*, redactat a la vegada en llatí i àrab.

neollatina parlada durant el període islàmic, sinó un nom àrab format a partir d'un llatíisme d'aquesta llengua». Tot plegat, hi ha ja motius per contradir l'opció cristiano-mossàrab' (és a dir, la d'un nom donat per cristians que en períodes de tolerància vivien entre musulmans) sostinguda per G. Alomar Esteve o per A. Galmés de Fuentes, per al qual «son de indudable origen mozárabe, aunque no aparezcan en el Libro del Repartimiento, los topónimos híbridos, compuestos de un elemento árabe y otro romance, creaciones de la etapa de convivencia de árabes y mozárabes». En la llista de la toponímia mossàrab balear d'aquest autor, hi és, a Muro (per a ell, un topònim mossàrab d'origen llatí), Biniaca (*sic*), Carritx, Llucaferrat, Muro i Vinromà.⁷ També J. Mascaró Passarius (1986) atribueix al topònim una part mossàrab: «Del àrab *bin*, 'hijos', y el mozárabe *romà*, 'romano, cristiano'».

Tot seguint Elías Terés, Guillem Rosselló Bordoy ens ha suggerit la idea segons la qual RUMMĀN té, en àrab, el significat de 'magranes',⁸ i, per tant, pot acceptar-se IBN RUMMĀN com 'del fill d'en Magrana', considerat, aquest Magrana, com a un malnom. Per afegitó, el magraner (*Punica granatum*), en temps de la dominació islàmica, és un fruiter totalment conrat, aprofitat, i la magrana un fruit, fins i tot, poetitzat. També és el magraner, un arbret que perviu encara dins la possessió de Vinromà.

El repartiment del territori illenc que acompanya, a partir de 1229, la conquesta catalanoaragonesa fa correspondre, efectivament, l'agre que avui és el municipi de Muro al comte d'Empúries, a Guillem de Cabanelles, bisbe de Girona, i al seu nebot Guillem de Torrella –posteriori cessions beneficiaren l'ordre de la Mercè o Bernat de Ribera–. És el comte d'Empúries un dels magnats que preservarien el seu domini directe de les seves terres i les seves propietats per més temps, fins al segle XIV (Soto, 1984). Amb una denominació segurament molt propera a l'actual, doncs, Vinromà es documenta com a topònim (primera cita documental coneguda) l'any 1338, el 1347 i següents,⁹ nom que els mateixos pobladors empordanesos feren evolucionar sense les greus degradacions de l'original que han sofert altres topònims del districte de *Mūruh*, molts dels quals, àmpliament documentats en el segle XIII i XIV, han desaparegut (*Manona, Alcaus, Cota, Carrutxalfalch, Abrafim Addub, Beniyazet, Lluchalcanat, Malazem, Dayat al-Marjal, Escarretxina, Roquet, Terracuques, Benestula, Benisegarra, Migloch, Aralohoday...*), per bé que hi hagué encomiables i, a vegades, fructífers intents de localitzar-los geogràficament (Alomar Esteve, 1993; Mas Forners, 2002; Rosselló Bordoy, 2005). Molt temps després, al mapa de l'illa de Mallorca d'Antoni Despuig, de l'any 1784, el topònim apareix en la seva forma actual –Vinromà–, i ho fan també les possessions que fan partió, es Fiters –*Los Fiters*– i Son Claret –*Sô Clarét*–.

Cal, aquí, un comentari d'acord amb el qual Vinromà, a Muro, hi ha la creença que podria funcionar com a exotopònim al País Valencià, ja que a la Plana Alta (Castelló) es conigna el municipi dit actualment les Coves de Vinromà. Es pot pensar que el topònim hauria

⁷ Álvaro Galmés de Fuentes (2004): «La toponímia mozárabe balear». *Revista de Filología Románica*, núm. 21, 9-79, (pàg. 12).

⁸ «RUMMĀN. Sustantivo colectivo ("granadas"), ocasionalmente utilizado en la onomástica árabe y reflejado en el topónimo *Abenromá* (var. antiguas *Avinroma, Vinroma*): Elías Terés (1983): *Antroponímia hispano-árabe (reflejada por las fuentes latino-romances)*, edició por Jorge Aguadé, Carmen Barceló y Federico Corriente.

⁹ Alomar Esteve, G. et alii (1994): *Història de Muro*, Vol. I, 182-202. Mallorca; i R. Rosselló Vaquer: «Els anys del regne independent» (1230-1349), a Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1989): *Història de Muro*, II, 161-285. Mallorca; citats per G. Rosselló Bordoy a «La toponímia àrabica de la partió d'Empúries», dins H. Planisi Gili (coord.): *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears, Palma, 2005.

estat transferit des de Mallorca pel grup de famílies mureres, que al segle XVII emigraren a València empeses per la carestia derivada d'un període marcat a l'illa per les sequeres i les males anyades, però la repoblació mallorquina fou al sud del País Valencià. Per això, la Crònica de Jaume I de l'any 1223, abans de la conquesta de València, diu: «d'aquí feien cavalcades i guanyaren Castelló de Borriana i Borriol i les Coves d'Avinromà».

És notable aquesta forma *Avinromà*, que el 1321 continuava usant-se, segons la concessió de mercat a la vila feta per Jaume II de València, i que no es coneix a Mallorca: «Nos, Iacobus, attendentes nos nuper, ad supplicem postulationem venerabilis et religiosi viri fratris Arnaldi de Solerio, magistri domus milicie de Montesia, concesisse ut in loco de *Covis de Avinromano*, milicie supradicte, celebraretur mercatum in die mercurii cuiuslibet septimane» (Jaume II de València, 8 de juny de 1321, Arxiu de la Corona d'Aragó). Ve aquí a col·lació la qüestió dels topònims en *Avin-* (en són exemples *Avinefar* –Binéfar, Aragó–, *Avimbodí* –Vimbodí, Tarragona–, *Avinganya* –Seròs, Lleida; de Yahya Ibn Ganinya–), *Abin-* (germana de la variant *Aben-*, pròpia del País Valencià, de la mateixa manera com funcionen *Bini-* i *Beni-*, freqüents a Mallorca)¹⁰ i en *Vin-* (Vinaròs –Baix Maestrat–, Vinambros –Vall d'Uixó, la Plana Baixa–, Vinaixa –Lleida–). Explica Mikel de Epalza que «la preocupació principal de les autoritats administratives cristianes, especialment en els repartiments, era la de tipus cadastral: saber de qui era la propietat, el castell o tot el que podria assemblar-se a les realitats senyorívoles feudals, per tal de poder passar aqueixa propietat als nous senyors cristians (rei, noblesa, església...). Això provocava preguntes i respostes de tipus antroponímic: es demanava de qui era l'alqueria, la propietat, la fortificació, i es responia que dels principals propietaris o del militar encarregat per l'autoritat de treure els profits agrícoles i ramaders dels llogarets. Quedava així per als cristians el nom d'aquests propietaris o autoritats com a topònim antic, d'època precristiana i, per tant, autèntic. Aquest esquema, que pot semblar teòric, s'explica també amb la formació i la proliferació relativa en terres valencianes de topònims que comencen per *Beni-*, d'origen antroponímic familiar àrab [...]».¹¹ En el cas que aquí ens ocupa, és poc menys que indubtable que Vinromà, abans de la irrupció a Mallorca de repobladors cristians, tenia un propietari islàmic, si es té en compte, de més a més, la profusa presència d'antropònims àrabs en els toponímics del Repartiment. Àrabs i, per un estrany i complicat fenomen, no berber, com ens ha fet notar Guillem Rosselló Bordoy.

La forma *Vinromà* sembla allunyar-se, al capdavant, d'apel·latius amb el prefix del tipus *Benī*, *Banī*, *Banū*,... –és a dir, de caràcter tribal o clànic, relacionats amb els grups de població berbers (del nord d'Àfrica) establerts a Mallorca en un moment (any 1116) en què els habitants illencs eren, en general, de procedència pròpiament àrab-. Constituiria, en canvi, una variant de *Binromà* (tant al País Valencià com a Mallorca), en què el pas a *Vin-* seria del segle XIII en el cas esmentat de les Coves de Vinromà i més modern en el cas de Muro. *Vinromà* procediria de IBN ('del fill de') RUMMĀN ('el cristià', o bé 'en Magrana'). Per a totes dues interpretacions –'el cristià' i el malnom 'en Magrana'– s'han trobat reforços que les fan versemblants.

¹⁰ Corriente, Federico (1977): *A Grammatical Sketch of the Spanish Arabic Dialect Bundle*, Instituto Hispano-àrab de Cultura, Dirección General de Relaciones Culturales, Madrid, 2. 9. 2.

¹¹ Mikel de Epalza (1991): «Topònims d'origen antroponímic àrab de temps de la conquesta (Cid, Busot, Benimassot, Massoda, Benissoda, Benissaudet)», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior, XIVè Col·loqui. Alacant*. Barcelona, núm. XLIV, pàg. 619-627.

Entrant, finalment, dins la qüestió de la propietat de la tinença, diu Gabriel Alomar Esteve que Vinromà era, en la data de 1338 (any, com s'ha dit, de la seva primera al·lusió documental coneguda), d'Arnau Massanet. En efecte, als llibres de notaris i escrivans de la Cort Reial de Muro i Cúries del bisbe de Girona i comte d'Empúries, el notari Bernat Roca (Arxiu del Regne de Mallorca, R-12, 1338-1339) diu que, en la data de 20 de juliol de 1338, Arnau Massanet estableix a Pere i Guillem de Bellveí, per arrabassar o rompre un tros de garriga «del rafal Vinromà confrontant amb el Campàs», per un període de sis anys («esplets» o collites).¹² Del notari Guillem Mulner, en data de 4 de desembre de 1347, se sap que «Arnau Massanet i Bartomeu Goutard tracten sobre el camí que passa en gran part pel rafal de dit Massanet anomenat Vinromà. Hi ha deposició de testimonis»¹³ (ARM, M-78, 1347, f. 13v-38). El 10 de gener de 1348, Arnau Massanet «estableix a Jaume Carrera i Pere Jordà, d'ara a Nadal, la tercera part del rafal Vinromà per 11 quarteres i 2 barcelles de blat»¹⁴ (ARM, M-78, 1348, f. 53v). El notari Berenguer Mulet diu que, el 7 de novembre de 1339, «Bartomeu Goutard estableix a Bernat Vilar i Pere Molines un tros de garriga, perquè l'arrabassin, a l'alqueria Aumarell, d'ara a sis anys, confrontant amb el rafal Vinromà. Dit Goutard conrarà amb els seus bous»¹⁵ (ARM, M-74, 1339-40, f. 38). El notari Pere Terriola, en data de 27 de desembre de 1344, diu que «Arnau Massanet entrega, durant dos anys, a Salvador Gual, la tercera part del rafal Vinromà, a cens de 11 quarteres i mitja de blat»¹⁶ (ARM, T-387, 1344-45, f. 2).

El 1404 Vinromà passa a mans del bisbat de Mallorca: «El Bisbe i capítol de canonges de Mallorca, tenen a Muro: el rafal de Frances Flor situat a les Marjals, alou de l'església de Mallorca, [...], rafal de Vinromà, alou de la cavalleria de Ramon de Sant Martí, i torrent»¹⁷ (ARM, EU 2, f. 168v). El 16 de novembre de 1490, un tal Joan Baró apareix vinculat a Vinromà com a posseïdor: «La dona Blanca Femenia reclama a Joan Baró, posseïdor de Vinromà, les pensions que deu per raó de 5 lliures que fa cada any»¹⁸ (AH, 213, f. 240v). Aquest Joan Baró apareix citat el 22 d'agost de 1492, dient que «li han calat foc a la seva possessió, però no sap qui ho ha fet»¹⁹ (AH, 218, f. 162). Aquesta successió de propietaris, arrendadors i establidors s'emmarca en un ordenament de caràcter feudal, segons el qual els nobles o el mateix monarca estableixen drets de propietat o *alous*, que poden ser de possessió –emfiteusi i arrendament– o bé feudals –les anomenades cavalleries–. Els posseïdors de béns en alou cultiven les seves terres per mitjà d'aborígens esclavitzats, captius o simplement mà d'obra treballadora, o bé les cedeixen a canvi del pagament d'un cànon, és a dir les estableixen en emfiteusi. Sovint, els posseïdors en emfiteusi subarrenden certes parts o parcel·les de terreny de les seves terres a canvi d'un cens. Com es veu, per la documentació existent, Vinromà participà plenament d'aquest ordenament. S'ha de fer notar també que l'organització feudal instaurada a Mallorca un cop “repartida” territorialment i repoblada de cristians, establí un sistema propi de mesures de superfície de les explotacions agràries: primerament, la jovada

¹² Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1989): *Història de Muro*, II, Mallorca, pàg. 161.

¹³ *Ibid.*, pàg. 253.

¹⁴ *Ibid.*, pàg. 253.

¹⁵ *Ibid.*, pàg. 258.

¹⁶ *Ibid.*, pàg. 278.

¹⁷ Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1990): *Història de Muro*, III, Mallorca, pàg. 255.

¹⁸ *Ibid.*, pàg. 416.

¹⁹ *Ibid.*, pàg. 418.

(extensió de terra que podia llaurar un jou de bous en una diada de treball, i que equival a 11 hectàrees, 36 àrees i 49 centiàrees), i a continuació la quarterada²⁰ (de 0,7103 hectàrees, formada per 4 quartons –1 quartó=1.775,78 m²– de 400 destres –1 destre=17,76 m²–). Per tant, una jovada comprenia 16 quarterades de terra. Pel que fa a les unitats de mesura de capacitat emprades per als àrids i llegums, la quartera (de 70,34 litres) equival a 6 barcelles (1 barcella=11,72 litres).²¹ Cal dir, no obstant això, que no hi ha unanimitat en l'atribució de les equivalències ressenyades (Rosselló Bordoy, 1994).

El mateix Gabriel Alomar Esteve, citant Bover i Furió, comenta també la possibilitat que Vinromà hauria pogut pertànyer a un tal Jaume Cima, germà del bisbe de Mallorca Pere de Cima († 1387), d'uns Cima rossellonesos, idea que emana d'un escrit del segle XVIII que transcriu el text d'una làpida sepulcral –avui desapareguda– de Pere de Cima, a l'església de Sant Francesc de Palma: «CARNER DEL REVEREND PERE DE CIMA, FRARE D'AQUEST CONVENT AVESQUE DELNA (de Elna) E DE MALLORCA, QUI MORI LA NIT DE SANT JOHAN DE L'ANY DEL SENYOR 1387. E AQUEST CARNER FONCH FET PER JAUME DE CIMA DE VINROMA CONSELLER DE MALLORQUES A SON GERMA QUE DEU TENGA EN GRACIA AMEN». J. Mascaró Pasarius expressa al *Corpus de Toponímia de Mallorca* (1986) aquesta mateixa idea de la següent manera (la citació, tanmateix, la firma G. Alomar Esteve): «En el siglo XIV era posesión de la familia CIMA, a la que perteneció uno de los más ilustres obispos de Mallorca, y antes de Elna, en el Rosselló, PERE DE CIMA, franciscano». Sens dubte, és aquesta informació la que fa dir a Catalina Moranta, madona de Vinromà, preguntada pels naixements esdevinguts a la possessió, que «germans d'en Miquel [Perelló], o un dos, però varen morir. Sa padrina també va estar a punt de morir de part. Va morir s'infant i ella se salvà. Es missatges ploraven perquè se pensaven que moriria. També se diu que va néixer un homo que va ser bisbe», o, en un altre moment de les converses, «i en aquells temps va néixer un homo, i va ser bisbe,... a Vinromà».

La família Santmartí construeix, al segle XVI, les primeres cases de Vinromà –no sabem si es fa, com és de suposar, a partir d'una edificació primigènia–, tot seguint els dictàmens artístics d'un gòtic que a Mallorca, tan conservadora en aquests casos, és de llarga durada. Un tros gran, romput, de l'escut dels Santmartí (G. Alomar Esteve *dixit*), va ser trobat fa uns anys formant part del reble d'una paret interior que degué constituir la façana principal de la casa que es bastí. Entre els segles XVII i part del XVIII la propietat passa a ser dels jesuïtes del convent de Sant Martí de Palma, fins a l'expulsió de l'ordre l'any 1767. Segons l'Estim de l'any 1662, la possessió de Vinromà, dels Pares de la Companyia de Jesús, estava valorada en 10.000 lliures. Els jesuïtes sembla que afegixen a la primera casa un aiguavés, devers l'any 1670, tot seguint, aquesta vegada, un barroc propi de l'arquitectura rural mallorquina, que acaba per donar la seva forma actual a les cases. G. Alomar Esteve creu que la possessió l'adquirí una família de Muro de nom Auba o Àlber, a partir de l'expulsió dels territoris d'Espanya dels de la Companyia de Jesús. La desamortització de Mendizábal és aprofitada per una família de Palma, els Ribera, per comprar la propietat, per

²⁰ «Quantitat de terra quadrada avent quatre lats egals de .xl. braces», essent una braça de la mida de bras del Senyor Rei en Jaume: R. Soto (1984) citant el *Llibre de les quarterades*. La quarterada equivaldria així a un quadrat de més de 84 m.

²¹ *Cfr.* López Bonet, J. F. (1988): «Metrologia de Mallorca», a *Estudis Baleàrics*, núm. 28, Any VI.

bé que aviat es ven al matrimoni format per Gabriel Alomar i Fiol (1797-1864), de Son Prim (Muro), i Anna Barbarín i Vanrell (1797-1867), de Palma. La propietat passa per herència a un fill dels dos, Antoni I. Alomar i Barbarín, de Son Prim, que es casa amb Catalina Alomar i Pujol, de Son Perot. Després, la possessió pertany a Antoni I. Alomar i Alomar (1865-1942), propietari, a més a més, de les possessions de sa Cova, a Sant Llorenç des Cardassar, i de Son Ramonet, a Llubí. Vinromà és heretada en la seva major part per un dels seus tres fills, Gabriel Alomar i Esteve (1910-1997), si bé els horts, la part productiva de la finca, es reparteixen entre el mateix Gabriel Alomar Esteve i els seus germans Antoni I. Alomar († 1977) i Miquel Alomar.

Per altra banda, els últims amos de Vinromà són Miquel Perelló *de Vinromà* i Catalina Moranta Fluxà *de Vinromà*, nascuda al carrer d'Espanya de la vila de Muro (la seva filla és coneguda també com Magdalena *de Vinromà*). Ja havien ocupat la finca l'avi o «padrí vell» del primer, Miquel Perelló, que duia sa Cova, Son Ramonet i Vinromà, i que tenia quatre o cinc fills, un o dos dels quals a cada lloc: uns estaven a la possessió de sa Cova (propietat d'Antoni Ignaci Alomar, a Sant Llorenç des Cardassar), altres a Son Ramonet, a Llubí (propietat, posteriorment, de Miquel Alomar Esteve, capellà) i altre, Llorenç, a Vinromà. De fadrina, Magdalena Camps Frau –«sa padrina»– estava a Son Prim. Casada amb Llorenç Perelló Mateu, i mort aquest, es traslladà definitivament a Vinromà amb l'infant Miquel Perelló, quan aquest tenia 3 anys d'edat, el qual ha duit la possessió, amb la seva dona Catalina Moranta, fins l'any 1990.

Pel que fa a la geografia del lloc, Vinromà comparteix les característiques de l'àrea planera de conró de la depressió de sa Pobla-Muro –hortícola i de secà– i les d'una extensa zona un poc més elevada dominada per la garriga d'ullastre (*Cneoro ceratoniectum*), a manera de lleuger contrast topogràfic que modifica en part la relativa planura del municipi. Les dues parts –els horts i la garriga– estan clarament separades, en el primer tram des de la vila de Muro fins a Son Claret, per la carretera de ses Marjals o de Can Picafort. Aquesta carretera l'han coneguda, els senyors de Vinromà, de terra, sense asfaltar. Aquesta distinció entre una part hortícola i una garriguenca es fa palesa en la litologia: en la primera s'alternen les limolites i argiles vermelles amb còdols de calcària, mentre que la segona és tota ella formada per calcàries esculloses –marès–. El medi natural de la finca ha estat objecte, històricament, d'una intensa antropització, que es manifesta, precisament, en l'existència d'agricultura intensiva en les zones ocupades pel regadiu i d'activitat ramadera desenvolupada en les àrees de garriga, dins de la qual s'han romput amplis espais per dedicar-los a arboricultura d'olivera, ametller i garrover, principalment.

La part baixa dels horts, pròpiament de Vinromà, limita al nord amb el torrent de Muro (anomenat també de Vinagrella i d'Almadrà –al mapa d'Antoni Depuig surt grafiat

com *T. RF^L GARCES*–, és a dir, torrent de Rafalgarçès o des Rafal Garcés), que desballesta a s'Albufera, i el qual en aquesta part de la finca fa límit municipal amb sa Pobla. La part alta, és a dir, la formada per la garriga, limita amb les possessions de Son Claret i es Fiters, i amb el camí dit de Vilalba o, també, Camí des Fiters. Sobre el nom *Vilalba*, és oportú advertir la conveniència d'escriure-ho *Vilalba* i no *Villalba*, encara que al Mapa Topogràfic Balear d'escala 1:5000 es fa servir la segona forma, mentre que en la documentació notarial medieval mallorquina apareix escrit *Villalba*, *Vilalba* i *Valalba*: El 30 de gener de 1234, «El bisbe de Girona, Guillem de Cabanelles, dóna en feu a Guillem de Sant Martí [...] la meitat de l'alqueria de Vilalba de 8 jovades, i tota l'alqueria de Guals, terme de Muro [...]». ²² El 22 de febrer de 1247, «Ramon, bisbe de Mallorca, Bernat sagristà i mestre Joan, pabordes de la Seu, estableixen a Ferrer Ponç i Arnau Sunyer de Muro l'alqueria Adducayras situada en el terme d'Inca; confronta amb camí que va de Vilalba a Huyalfals, camí de Vinagrella» ²³ (ACM, Llibre verd, f. 120v; Llibre groc f. 126). El 8 de setembre de 1274, «Ramon Jutge, procurador d'Hug compte d'Empúries, estableix a Berenguer Castell, jurista, fill de Berenguer Castell de Girona, les aigües corrents en la coma o vall dita Valalba, terme de Sant Joan de Muro; podrà construir molins» ²⁴ (ARM, ECR 348, f. 122). De la correspondència entre el governador o lloctinent general o virrei i el batle, jurats i mostassaf de Muro, R. Rosselló Vaquer rescata també la següent cita, de 27 d'agost de 1440: «Andreu Parera té dos rafals: un anomenat d'En Gual i l'altre d'En Sot, i partint de la vila de Muro va a dits rafals pel camí de Villalba que pega al lloc dit dels Fiters de la possessió de Berenguer Morey; ara aquest no el deixa passar» ²⁵ (AH, 132, f. 233). El 26 de gener de 1468, «Berenguer Morey que té l'alqueria Los Fiters confrontant amb Les Costes i Vilalba diu que el batle li ha manat no entràs dins aquestes possessions no obstant que hi tengui empriu des de molt antic» ²⁶ (AH, 181, f. 13). De les anotacions de notaris i escrivans de la porció del comte d'Empúries, el notari Joan Sociés diu, en data de 20 d'agost de 1479, que «Joan Salom ven a Nadal Torrent una gran possessió al lloc de Vilalba, alou de Gil de Sant Martí, per preu de 100 lliures» ²⁷ (S.-55, f. 53). Finalment, en un article d'A. Santamaría es diu que «es suggestiva la opció enfitèutica que otorga el procurador del conde al jurisperito Berengarii Castell para que edifique en plazo de tres años los molinos hidráulicos que quiera aprovechando aguas de la cañada o valle nombrado Villalba. Castell se obliga a pagar, transcurridos los tres años de la opción, censo enfitéutico de 10 sueldos anuales por cada molino edificado, y el procurador del conde retiene la facultad para, transcurridos los tres años, otorgar a terceras personas opción para construir en Villalba los molinos que Castell no haya edificado (Regestas 20) (AHM, CPF 348 f. 122 rv.)» ²⁸.

Tot al respecte, opina R. Rosselló Vaquer que de tots tres topònims –*Villalba*, *Vilalba*, *Valalba*– el darrer és el que s'ha de donar per bo, per tal com *Valalba* constitueix la petita vall que es forma en el lloc que avui es coneix com sa Coma i s'Estret, per on passa una torrentera que, en temps passats, duia aigua. En canvi, els dos primers casos –*Villalba*, *Vilalba*– fan

²² Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1989): *Història de Muro*, II, Mallorca, pàg. 164.

²³ *Ibid.*, pàg. 168.

²⁴ *Ibid.*, pàg. 177.

²⁵ Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1990): *Història de Muro*, III, Mallorca, pàg. 398.

²⁶ *Ibid.*, pàg. 409.

²⁷ *Ibid.*, pàg. 476.

²⁸ Álvaro Santamaría (1989): «Algebli / Muro. Tradición historiográfica a revisar, a descartar». *BSAL*, 45, p. 69-90.

pensar que el nom forma part d'un seguit de topònims d'origen llatí en *Villa-*, estudiats per Alexandre Font Jaume.²⁹ Per la seva banda, Guillem Rosselló Bordoy ha fet notar també la possibilitat que aquests mots amb prefix *Vila-* (*Villella*, *Vilella*, *Villalba*, *Vilalba*) indiquin restes de jaciments romans, potser vilas rurals. Tanmateix, no se n'ha trobat cap. Es dona la circumstància, com a apunt, que *Vilalba* o *Villalba*, en la documentació feudal, surt citat, com s'ha vist, com a lloc i, de vegades, com a camí, que és la manera com es conserva i ens ha arribat. Així mateix, dins la possessió des Friters, col·lindant amb el camí de Vilalba, es consigna el topònim *es Cementiri des Moros*, que dona nom a «unes tombes antropomorfes retallades a la roca. [...]. La cronologia d'aquestes tombes és totalment incerta. A una tanca veïna aparegueren restes de ceràmiques, entre les que poguérem identificar àmfores ebusitanes i ceràmiques de cuina romana nord-africana».³⁰

Dins els límits esmentats, Vinromà presenta certes àrees i elements singulars del paisatge, les quals determinen al capdavant l'aparició, fixació i proliferació d'uns topònims que parlen per si mateixos. Als horts –Catalina Moranta *de Vinromà* fa servir l'apel·latiu *sa Terra Secana* per referir-s'hi–, els elements de singularització són els molins d'extracció d'aigua (hi ha catalogats 183 molins aiguaders al municipi de Muro), les casetes i les eres de batre, certament nombrosos en aquesta part del municipi, dedicada intensament a la producció agrícola i frutícola, que es fonamenta en la qualitat de la terra i l'abundància d'aigua al subsòl. La presència de molins i d'eres de batre té una justificació, també, de caràcter climàtic: En la plana hortícola i cerealística prorramp amb regularitat, principalment en l'estació estiuenca, la brisa marina o *embat* –localment l'anomenen *vent d'avall*, que procedeix de la badia d'Alcúdia, de direcció ENE i NE o gregal–, vent dominant durant els mesos d'estiu que permet moure les rodes dels molins i, quan així es feia, ventar dins les eres.

Per altra part, dins la part considerada «de garriga» són elements distintius les pedreres de marès –l'afloreament de les calcàries esculloses– de molt distintes dimensions, les quals sovintegen, per bé que aquestes poden aparèixer avui dia completament dissimulades sota una capa frondosa de vegetació. També són elements concurrents els camins i tiranys, certs elements hidrològics i els murs de pedra seca amb una funció de delimitació de les tanques i de certes àrees diferenciades per la seva funció agrícola o ramadera, a hores d'ara abandonada. Per acabar, les cases són, evidentment, el conjunt edificat destinat a donar habitació als amos i missatges i que centralitza certes feines relacionades amb la producció agrícola i la ramaderia. A les de Vinromà hi manca la casa dels senyors, i n'eren característiques la funcionalitat i l'austeritat. A baix hi havia cuina i cambres separades entre aquestes, mentre que, en paraules de Catalina Moranta *de Vinromà*, «sa part de dalt era per guardar menjar».

TOPONÍMIA I MICROTAPONÍMIA DE VINROMÀ

Els noms de lloc de Vinromà –els que designen àrees relativament extenses com també els que es refereixen a parts diminutes de l'espai estudiat– només s'han pogut arregar i

²⁹ Alexandre Font Jaume (1999): «Nòdules de toponímia llatina preislàmica. Composts i derivats de VILLA a Mallorca», *BSAL*, núm. 55, p. 65-84.

³⁰ Alomar Esteve, G. *et alii* (1994): *Història de Muro*, Vol. I, Mallorca, pàg. 105.

protegir d'un oblit sempre relatiu gràcies –una vegada més, la transmissió oral hi juga un paper fonamental– a la informació proporcionada amb detall per Miquel Perelló i la seva esposa Catalina Moranta, amos de Vinromà, els quals, com s'ha vist, succeïren els pares del primer, Llorenç Perelló Mateu i Magdalena Camps Frau, de Sineu, els quals al seu torn havien succeït els seus pares en la condició d'amos. Així mateix, els noms de lloc han estat pertinentment corroborats al menys per la filla i el nét. Els toponímics persisteixen i resplendeixen encara en la seva memòria, i, en la majoria dels casos, l'explicació de les circumstàncies i la causa de la seva existència com a tals, és a dir la seva etiologia.³¹ Aquesta memòria és fruit, en el cas que ens ocupa, de l'experiència viscuda, antiga, directa i profunda, amb el lloc i els fenòmens que s'hi esdevenen, i, per altra banda, és també fruit d'una transmissió oral que funciona al menys des de fa cinc generacions. En ocasions, com és natural, la informació oral proporcionada sura o se superposa damunt els noms de lloc oficials. És el cas, per exemple, des Fiters i Son Claret, les possessions amb les quals limita Vinromà, i que, en boca de Catalina i Miquel, de vegades són Ca's Menescal i Ca n'Oliver, respectivament. S'ha de dir, per altra banda, que a part de les entrevistes amb els informadors, la toponímia que, amb motiu de la XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia, es transcriu per primera vegada, ha estat sancionada de manera directa a partir de visites als llocs en qüestió.

La col·lecció dels noms de lloc recollits es presenta en aquest treball estructurada en tres parts principals, relatives als tres sectors en què s'ha trobat oportú dividir la finca: primer, el sector de la garriga; segon, el sector de les cases, i tercer, el sector que correspon als esmentats horts, dels quals ha estat possible consignar-ne 10 topònims: *sa Punta Secana / Punta de ses Punyaleres / sa Punta, es Camí de ses Punyaleres / Camí de ses Punxaleres, es Molí de can Tendre / es Molí de don Miquel, es Molí de Vinromà, es Molí de Cas Xato, es Molí d'En Toni Morell, es Molí d'En Burguet, s'Hort de don Miquel, s'Hort d'En Monjo i Camí de don Miquel*. Tot plegat, el conjunt de noms es refereix a un àmbit –el més actual de la possessió de Vinromà tal com roman després de les parcel·lacions històriques– de devers 80 quarterades («Diuen que són unes vuitanta quarterades. Sa part dels horts són vint-i-un quartons: aquest d'aquí són dotze, i es d'allà són nou»). Així mateix, es presenta una cartografia de l'àrea d'estudi, en la qual s'ha grafiat, convenientment situada, al menys la toponímia principal arreplegada.

De l'estudi realitzat, i, sobretot, per la cartografia aportada, hom pot observar com la part de garriga –la de més importància pel que fa a les dimensions– està estructurada en pletes, normalment separades per parets i accessos en forma dels respectius portells i barreres, que travessen transversalment la finca des de les cases fins a la part coneguda des de fa molt temps com *ses Costes*, a l'extrem de la qual s'ha de situar el llindar amb la vila de Muro, com també el límit de la finca. Així, d'un costat a l'altre de la possessió, hi ha *es Figueral, sa Pleta de Davant ses Cases, sa Pleta des Xots, sa Pleta Llarga i sa Pleta des Garroveret*. Després s'hi distingeixen quatre àrees més o menys diferenciades de les pletes pròpiament dites: *ses Costes* (separades en *ses Costes de Prop* i *ses Costes de Lluny*, sempre en una relació de distància a les cases), *es Fiters* i *Ca na Balanguera*. Tot al respecte, Catalina, madona, dóna la següent descripció, aclaridora i coneixedora: «Això és a sa Barrera d'Enmig, que es devora Ca na Balanguera. Devora Ca na Balanguera hi ha una columna. I a davant sa Pleta

³¹ L'etiologia és l'estudi de les causes que han motivat el naixement del nom d'un lloc; l'etimologia pretén relacionar, enllaçar el nom amb altres de preexistents.

de Davant ses Cases era sa Pleta de Davant ses Cases; botant aquí deçà era sa Pleta Llarga, i botant allà deçà ja eren ses Costes, sa Pleta des Garroverets, i llavor venia es Fiters. Així és». Aquesta estructuració en pletes té ple sentit no només per la grandària dels tancaments, sinó també perquè hi era present l'activitat ramadera (a Vinromà hi havia guarda d'ovelles), i el mot *pleta* designa, segons el DCVB, una 'porció de terreny no conrat, tancat de paret, dins el qual pastura el bestiar'. Cal dir que la informació oral referma la idea d'una finca en la qual, al capdavant, «lo que valia [de Vinromà] eren ses parets per guardar els animals».

Pel que fa a *ses Costes*, el topònim sembla com si, de vegades, tingués la suficient entitat per a constituir, potser per antiguitat, un lloc diferenciatiu de Vinromà. Així, el 26 de gener de 1468, «Berenguer Morey que té l'alqueria Los Fiters confrontant amb Les Costes i Vilalba diu que el batle li ha manat no entràs dins aquestes possessions no obstant que hi tengui empriu des de molt antic»³² (AH, 181, f. 13). El cas és que els llocs dits *ses Costes* i *es Fiters/sa Tanca des Fiters* foren incorporats a Vinromà en successives compres. La informació oral proporcionada en aquest sentit està documentalment confirmada, amb certs matissos, per les escriptures existents.

Si aquests noms vénen a constituir la toponímia estructurant que ordena el conjunt de Vinromà, aviat compareixen els topònims «menors», més abundants, que designen àrees funcionals o elements puntuals del territori considerat. D'una banda, hi ha la toponímia relativa als portells, els quals fan de límit entre pletes (*es Portell de sa Pleta, sa Barrera d'Enmig, sa Barrera de sa Pleta des Xots, sa Barrera des Fiters*); d'altra, la que es refereix a algunes de les pedreres de marès existents, de molt distintes dimensions i característiques morfològiques (*sa Pedrera des Tarongers, sa Pedrera des Cantons, sa Pedrera des Senyors, sa Pedrera de s'Escultor*); per altra, aquella toponímia amb la qual es designen llocs en els quals s'han desenvolupat activitats agrícoles o ramaderes (a banda dels esmentats *es Figueral, Ca na Balanguera* i *es Fiters*, hi ha *ses Barreres, ses Costes d'Alt, sa Tanca de ses Oliveres, ets Ametlers, ets Ametlerets* i *Davant Can Monjo*); i, finalment, aquella de molt diversa classificació (*es Graner des Moros, es Porxo de sa Pleta, sa Cova de ses Genetes, es Torrentó, sa Torrentera, es Camí Vell, Camí de Vilalba / Camí des Fiters, es Pas des Cantons, es Caminet de ses Egos, s'Aljub, es Garrover Tort* i *s'Alzina Grossa*).

La part que hem anomenat *de ses Cases* és la que correspon, naturalment, al sector que envolta la casa principal i dins aquesta mateixa. Hi predomina, com es pot esperar, la microtoponímia en forma de microhidrònims, microfítotopònims, etc., i els noms comuns, tal com es desprèn de la següent col·lecció de noms: *ses Cases, sa Tanca de s'Era, s'Aprés, ses Solls de ses Truges, sa Soll des Porcs Grassos, s'Era, es Galliner, sa Pica de ses Gallines, es Sestadors, es Quarto des Pastor, es Festejador, es Quarto des Formatges / es Rebot des Formatges, es Rebot Petit, sa Sala de ses Tomàtignes, sa Vaqueria, ses Païses* (des porcs), *es Forn, sa Cotxeria, es Corral, es Colcador, es Lledoner Gros, sa Cisterna, es Femer*. Com es veu, s'han obviat altres espais, com la mateixa cuina, o altres noms comuns (l'ínfim *es Clau Ganxo, sa Carrera, sa Clastra, es Fasser, es Ginjoler, sa Síquia*,...) que, tanmateix, és segur que tenen el seu nom natural. De tota manera, l'edificació primitiva que constitueix les cases de Vinromà és molt pobra en estances, i ens interessa destacar aquí la seva funció fonamentalment agrícola i ramadera, que amb prou feines va acompanyada d'una funció habitacional.

³² Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1990): *Història de Muro*, III, Mallorca, pàg. 409.

A continuació es llisten els noms de lloc i noms comuns arreplegats, fins a **70** dins una àrea d'estudi d'uns 5 km², la qual cosa dóna una densitat de **14** noms per km², per bé que aquests tenen, òbviament, una distribució desigual (concentrada a les cases i més dispersa, però uniforme, dins la part de la garriga). La col·lecció de noms no cobreix, com és natural, la totalitat dels que existeixen, ni de bon tros pretèn –ni pot– ser definitiva. En canvi, sí conté els noms de lloc fonamentals, sobretot en allò que es refereix a la toponímia sobre la qual s'estructura la finca, i que per aquest motiu els fa importants. Tanmateix, els noms pertanyen a un moment històric que, més curt o més llarg, els afavoreix o els desfà, i dels quals nosaltres, els homes, només podem consignar-ne la seva presència passatgera, i no sempre recuperar-la o salvar-la. Dels noms de Vinromà no se'n dóna una explicació a mode d'etiologia en tots els casos, i, tanmateix, els principals s'han situat en el mapa que acompanya aquest text, llevat de certa microtoponímia referida a les cases.

Res no se sap, en la informació oral recollida, d'alguns dels topònims emergits dels documents notariais citats anteriorment, com *el Campàs* i *Aumarell*, i que sembla que tenien una relació geogràfica de «confrontació» o llindar amb Vinromà. En canvi, altres topònims citats en la documentació del segle XIV i els següents, tot i que són molt pocs, han sobreviscut pràcticament intactes (els esmentats *es Fifers*, *les Costes*, *Vilalba*, *Vinromà*). El recull actual prové, en conseqüència, majoritàriament d'informació oral proveïda pels amos, i no s'ha tengut en compte, deliberadament, la neotoponímia sorgida de la nova situació creada pel canvi d'usos dins Vinromà i, en general, per la pèrdua de la seva funció agrícola i ramadera, així com per un procés de substitució –empobridor, sens dubte– de noms de lloc, acompanyat, de vegades, d'una bordissera castellanització: *sa Pedrera des Senyors* per *la Pradera* (que castellanitza la forma vulgar i dialectal “predera”).

A) Toponímia estructurant de la part de *sa Garriga*.

1. *Sa Garriga*–. Aquesta denominació col·lectiva comprèn la part «improductiva» de la possessió de Vinromà. «Improductiva» en un sentit relatiu, per distingir-la de la part majoritàriament hortícola i de reguiu dels horts o *Terra Secana*, pròpiament pertanyent a la plana al·luvial de Muro, ja que dins *sa Garriga* compareixien amplis trossos dedicats a l'arboricultura de secà (*es Figueral*, *sa Tanca des Fifers*, *els Ametlerets*...) o a les herbàcies de secà (*Ca na Balanguera*), la majoria de vegades en règim de devesa, puix el pis inferior es dedica sempre a pasturatge.
2. *Es Figueral*–. Àrea conrada antigament de figueres, a l'esquerra del camí d'entrada a les cases, des de la carretera, i que fa partió amb la possessió de Son Claret. El camp és assaltat a hores d'ara per la garriga d'ullastre, però algunes figueres són encara visibles, i diverses són les varietats que s'hi observen: *coll de dama blanca*, *coll de dama negra*, *bordissot*, etc. El tros constitueix el límit nord de la finca, i en ell, recentment, s'han introduït plantells de pi blanc (*Pinus halepensis*) i alzines (*Quercus ilex* subsp. *Ilex*) amb els quals, sens dubte, ha començat un procés de substitució vegetal i de transformació paisatgística.

3. Sa Pleta de Davant ses Cases-. Nom de la primera pleta, partint de les cases en direcció a ses Costes i a la vila de Muro. És dins aquesta pleta contígua a les cases on hi ha, separat 100 m, l'aljub i l'anomenat Porxo de sa Pleta.
4. Sa Pleta des Xots-. «Hi dormien ses ovelles». Era freqüent que en aquest gran tancat, proper a les cases i llandant amb la possessió de Son Claret i des Fifers, hi pasturassin les ovelles. La pleta té almenys un portell, prop de l'aljub, dit *sa Barrera de sa Pleta des Xots*.
5. Sa Pleta Llarga-. «És com han passat Ca na Balanguera»: Per tant, comença a l'anomenada Barrera d'Enmig, devora Ca na Balanguera, i és la continuació de sa Pleta de Davant ses Cases. La pleta acaba on comença sa Pleta des Garroveret i ses Costes.
6. Sa Pleta des Garroveret-. Comença passat sa Pedrera des Senyors, i és on acaba sa Pleta Llarga. És terreny més magre, més prim. Si no llauraven, cavaven per plantar ametlers i garrovers. Sa Pleta des Garroveret representa, en la seva part de baix, el final de la finca confrontant amb la vila de Muro.
7. Ses Costes de Prop-. Àrea amb un cert pendís –el rost és, en tot cas, suau– que mira, des de la garriga, cap als horts, i situada en la part alta de Vinromà, la més propera a les cases, en direcció a la vila de Muro. El nom *ses Costes*, per tant, funciona, dins la finca, com a genèric. Que la possessió es disposa sobre un solar lleugerament inclinat ho demostra el fet que, topogràficament, entre les cases (~28 m d'alçada sobre el nivell del mar) i el camí des Fifers, a l'altura de *sa cova de ses Genetes* (~60 m s.n.m.) hi ha un desnivell de 32 m.
8. Ses Costes de Lluny-. Àrea d'ídèntiques característiques que *ses Costes de Prop*, amb la diferència que és la més allunyada de les cases, i la que confronta amb la paret que fa partió amb la vila de Muro.
9. Es Fifers / sa Tanca des Fifers-. Hi llauraven, hi pasturaven les ovelles i hi tenien un ametlerar. El nom prové probablement de l'apel·latiu *fíter*, que en català es refereix a un lloc o 'terròs fort o tros de roca que es troba superficial o molt poc endins de la terra de conreu, i que no es pot remoure fàcilment' (DCVB). En efecte, es Fifers és un tancat més o menys gran, de sòl magre, situat en la part alta de la finca, i accessible per la garriga o per l'anomenat camí des Fifers. A més a més, el nom és coincident amb la possessió adjacent des Fifers, també anomenada *de cas Menescal*.
 Maria Barceló (inf. personal) contempla la possibilitat que, a Muro, *es Fifers* designés popularment allò que era propietat dels monjos del monestir cistercenc de Fitero, a Navarra (l'any 1475 la rectoria de Muro passa a pertànyer a aquest monestir. El 1478, un tal fra Gosaldo d'Esplugues s'intitula «abat de Fitero, prior del monestir de Trinitat (Miramar) i Rector de Muro»).³³ No obstant això, les cites documentals del topònim són lleugerament anteriors a les dates dels fets esmentats.
 J. Mascaró Passarius (1986) consigna la següent glossa referida a es Fifers:

Son Claret i Es Fifers
tot és de l'amo en Mateu.

³³ Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1990): *Història de Muro*, III, Mallorca, pàg. 188.

*També podria esser meu
pagant es mateix doblers.*
(1320, 196)

10. Ca na Balanguera—. «Perquè un homo que va fer ses parets li deien l'amo en Balaguer». «Era un quadrat en què no hi havia arbres. Només un garrover». El nom és relativament antic, ja que els darrers amos sempre l'han sentit dir, diuen, d'aquesta manera. Ca na Balanguera es considera el sementer de la finca, si bé el seu pes com a tal està sobredimensionat i és, en realitat, relatiu («De lo de Na Balanguera ho segaven pels animals»). El tancat fa 9033 m² (0,9 Ha), i està situat a l'esquerra del camí que duu a sa Barrera d'Enmig i, per tant, a sa Pleta Llarga. Ca na Balanguera confronta amb sa Pleta des Xots i amb la possessió des Fiters.

Si és certa la primera afirmació sobre l'etiologia del topònim, que va néixer en el moment en què es bastiren les parets per delimitar el sementer, estaríem davant un cas de feminització d'un nom propi (aquí, Balaguer, per bé que els informadors orals, en descriure el topònim, pronuncien clarament *Balanguera*). Tot al respecte, ha escrit Mn. Antoni M. Alcover: «¿Hi pot haver res més fundat que tal tradició, que tal pràctica? ¿Qui no sap que a Mallorca, fins que mos entrà desgraciadament la influència castellana els llinatges no eren invariables com en castellà, sinó que en les dones se *feminissaven* i per això les dones no eren *Jordà, Alcover, Oliver, Pizà, Llodrà*, etc., sinó *Jordanes, Alcoveres, Oliveres, Pizanes, Llodranes*, etc.; per això les senyores de Ca'n Verí, Ca'n Dameto, Ca'n Cal·lar, etc., encara vulgarment els diuen *Verines, Dametes, Cal·lares*, per això a Ca D. Felip Villalonga-Mir encara li diuen: *Ca D.ª Mira.*».³⁴ La presència, en el topònim *Ca na Balanguera*, d'article personal femení, fa pensar, sens dubte, en un nom propi, però és una incògnita la relació de propietat implícita en la contracció *ca*, com si el lloc hagués pertangut o hagués estat conrat per una dona de nom *Balanguera* –o, si és realment el cas, una dona, *Balaguera*, amb una relació familiar amb un tal Balaguer–.

B) Toponímia menor dins la part de sa Garriga.

11. Ses Costes d'Alt—. Terreny de les anomenades *Costes de Prop*, en la part més alta de la finca, que fa partió amb el camí des Fiters (ara, camí de Vilalba) i la possessió des Fiters. El nom, tanmateix, és una manera de nomenar ses Costes de Prop des de la part més alta de la finca estant.
12. Es Graner des Moros—. Es tracta d'un forat o clot, ja desaparegut, de dimensions mitjanes i forma arrodonida –tornat a reblir i, per tant, introbable– excavat arran de terra en un lloc dins sa tanca des Fiters. El forat es feia, antigament, per abocar-hi i guardar gra, i es tenia la creença que era un sistema que utilitzaven els moros per

³⁴ Mn. Antoni M.ª Alcover (1930): *Vida abreviada de Santa Catalina Tomassa, escrita de Mn. Antoni M. Alcover, Pre., ab dibuixos d'En Pere Cífaró i d'En Francesch de B. Moll, ab llicència eclesiàstica*. Primera Edició. Ciutat de Mallorca, Estampa de Mn. Alcover. N'hi ha una segona edició, sense il·lustracions, publicada a la col·lecció "Tià de Sa Real", de Manacor, núm. 8, l'any 1981.

- guardar el gra. El DCVB diu que l'apel·latiu *graner* es fa servir també (Urgell, Baix Aragó, Priorat, Muntanya de Mall.) per referir-se a un 'clot o lloc profund on es guarda la collita d'olives; cast. silo'.
13. Sa Cova de ses Genetes-. Llindant amb el camí des Fifers (o de Vilalba), es tracta d'una cova oberta dins un redol garrigós dins ses Costes i, més concretament, dins ses Costes d'Alt. La cova està descrita a la *Història de Muro, vol. I*: «El seu accés el trobam a un pendent, cap al nord del camí de les pedreres, camí que discorre paral·lel a la carretera de Muro a Can Picafort. [...] Probablement es tracti d'un abric que ha sofert remodelacions. Presenta dues cambres dividides per una columna retallada en la mateixa roca. La seva fondària en l'actualitat seria inferior a la que tingué en altre temps, ja que per tradició oral tenim coneixement d'aquest fet. [...] A pocs metres d'aquesta cova hi ha un altre cau d'escassa entitat que podria esser susceptible d'haver tingut qualche funció en època prehistòrica».³⁵
 14. Ses Barreres-. Nom del portell que dóna entrada al camí que duu a les cases, des de la carretera de ses Marjals. A partir d'ell començava es camí Vell, substituït per un d'actual, de traçat rectilini. El portell sempre ha tengut barreres de fusta.
 15. Es Ametlers-. Tancat que llinda, en la part baixa de la finca, amb la carretera, dedicat tradicionalment al cultiu d'ametlers.
 16. Es Ametlerets-. Tancat contigu als Ametlers, de sòl més prim i, per tant, un lloc en què els ametlers no assoleixen la magnitud –sempre relativa– des del tancat anterior.
 17. Davant Can Monjo-. El topònim pertany a es Figueral, devora la carretera, i es refereix al tros que mira a l'hort dit *de Can Monjo*, situat a l'enfront, passada la carretera.
 18. Sa Torrentera-. «Llavor prenim per avall. I per avall anam a una alzina, devora sa Torrentera». És el torrent –el *Mapa Topogràfic Balear* l'anomena *Síquia de Son Claret*– amb el qual limita Vinromà per la part de dalt, amb la possessió des Fifers, i a on s'ha de situar l'anomenada *Alzina Grossa*.
 19. Es Torrentó-. És un ramal o tàlveg natural que, des de la síquia de Son Claret –*sa Torrentera*–, passa, pendent avall, transversalment per dins Vinromà (travessa sa Pleta de Davant ses Cases), pega a la carretera i va a parar al torrent de Muro. Molt ocasionalment, en episodis de precipitacions intenses (el més proper en el temps, l'octubre de 1990), el torrentó ha dut aigua: «De dins sa quarterada de davant ses cases se'n va dur molta terra cap en es torrent [de Muro]. I llavors, de dins es Figueral, van fer dur terra per compondre'l». Com a mesura de canalització i drenatge dels excessos hídrics va ser habilitada una síquia que, des d'un punt dins sa Pleta de Davant ses Cases conduïa l'aigua fins als horts, passant devora ses Barreres i d'aquí fins al torrent.
 20. Es Pas des Cantons-. És una obertura, a mode de passadís, obra de la mà de l'home en el marès constitutiu del subsòl de la garriga de Vinromà, i que constitueix l'accés a l'anomenada *Pedrera des Cantons*. De vegades, el determinant *des cantons* es canvia per *des cantoners*.

³⁵ Alomar Esteve, G. et alii (1994): *Història de Muro*, I, Mallorca, pàg. 107.

21. Sa Pedrera des Cantons–. Pedrera de marès, mecanitzada, oberta a cel obert amb posterioritat a l'any 1960 i clausurada uns vint anys més tard. Quan la deixà, l'amo se'n va anar a una pedrera devers Son Blai. Està dins la tanca anomenada *des Fifers*. A Mallorca i a Menorca, el mot *cantó* s'empra per referir-se a una peça tallada de pedra de marès, de dimensions variables (entre tres i cinc pams de llargària, devers dos pams d'amplària, i de 3 a 30 cm de gruix). L'estratègia d'extracció del marès d'aquesta pedrera moderna, en la qual la figura del trencador de marès que arrenca i trenca la pedra *artesanament* ha desaparegut, substituït per la màquina regatadora, ha donat lloc a un espai en forma de cub, profund (~10 metres d'alçada) i homogeni. L'*arquitectura* és, doncs, polièdrica, ja que la màquina crea angles rectes i perpendiculars, i ha transformat la pedrissa en un cub enclotat.
22. Sa Pedrera des Senyors–. Antiga pedrera de marès situada al costat de la carretera de ses Marjals, i que marca el final de sa Pleta Llargà i el començament de sa Pleta des Garroveret. En ser abandonada, en una data que no es coneix, la pedrera va ser, en part, reblerta de terra i dedicada al cultiu d'arbres fruiters, principalment tarongers, aprofitant el recer que ofereixen les parets naturals de la pedrera. Un tal Miquel *Eixut* conrava aquesta pedrera. Adosada a aquesta hi ha un safareig habilitat en una altra pedrera de petites dimensions. El safareig recollia, de manera natural, les aigües que drenen de ses Costes i la de les cunetes de la carretera, i abasteix d'aigua l'hort dins la pedrera en qüestió. S'ha de fer notar que aquest safareig no està consignat com a topònim –es pressuposa un *Safareig de sa Pedrera des Senyors* o un *Safareig de sa Pedrera Gran*–. De safarejos no n'hi havia, llevat d'aqueix, més que als horts i conradissos de *sa Terra Secana*, adherits típicament als molins.
- La pedrera s'obre també a cel obert, «ahondando progresivamente en un trecho limitado y procediendo por escalones, que a su vez les sirven para extraer sillares rectangulares no de gran tamaño» (Gómez Lluca, 1919). Així, es presenta aquí com un conjunt més o menys desordenat de patis disposats *orgànicament*. La pedrera és travessada, a l'interior, per distints accidents litològics característics (*claus, cavalls, pèls, terrasses*). L'acció manual de retxar (fer les regates), obrir la bancada, desaferrar els cantons i desencaixar els blocs, de manera repetitiva i individualitzada, ha produït una morfologia distintiva caracteritzada per parets de formes corbades cap a la base, bisellades i sinuoses.
23. Sa Pedrera de s'Escultor–. Dins sa Pleta Llargà. «Anant an es Fifers, com han passat Ca na Balanguera. Se veu, però està condemnada. Es camí passa per devora», «Com han passat sa Barrera d'Enmig, com han passat sa barrera de Ca na Balanguera, a mà esquerra, com han passat de dos-cents a tres-cents metres, a l'esquerra, un poc fondo, entre sa paret des veïnat i es camí, hi ha aquesta pedrera». La pedrera en qüestió es destinava a treure pedra de més bona qualitat i obtenir-ne peces per escolpir.

24. Sa Pedrera des Tarongers-. Localitzada, presumiblement, prop de l'aljub, a la Pleta des Xots.
25. Es Portell de sa Pleta-. «A s'antic camí de pujada a ses cases». Portell encara sense identificar, però, per la referència, està dins el tros més proper a la carretera de sa Pleta de Davant ses Cases.
26. Sa Barrera de sa Pleta des Xots-. Portell que dona accés a sa Pleta des Xots, devora l'aljub.
27. Sa Barrera d'Enmig-. Portell que dona accés a sa Pleta Llarga, un cop s'ha passat Ca na Balanguera. El nom és escaient, perquè el portell marca un punt aproximadament intermedi dins la finca, i separa la part sota la influència de les cases –sa Pleta de Davant ses Cases i Ca na Balanguera–, de la part en què, a partir de sa Pleta Llarga, es va a les pedreres des Cantons i des Senyors, les més grans dins la garriga, i a ses Costes.
28. Sa Barrera des Fitters-. Situada en la part alta de la finca, prop del camí des Fitters, separa el tancament des Fitters del de sa Pleta Llarga.
29. Es Porxo de sa Pleta-. Caseta bastida amb pedra en sec, separada de les cases, i situada dins sa Pleta de Davant ses Cases. S'emprava per sestejar i pernoctar les egües. No ha de sorprendre, aquí, l'ús del mot *porxo*: la paraula no es circumscriu, com es creu, sols a l'àrea de la serra de Tramuntana mallorquina, i el DCVB la descriu com un 'cos d'edifici cobert de teulada o de canyissos, càrritx, etc., que només té paret per tres bandes, i per un costat deixa pas lliure a vehicles i persones; serveix per a soplujar carros, eines i altres objectes (Empordà, Mall.)'. Es Porxo de sa Pleta és, de totes totes, una caseta, però la seva funció es correspon completament amb la que, entre d'altres, li confereix el DCVB al substantiu *porxo*.
30. Camí de Vilalba / Camí des Fitters-. Camí que surt de la vila de Muro en una direcció unívoca a la possessió des Fitters, fent partió, en la seva part esquerra, amb Vinromà. La referència a aquest camí en la Història de Muro diu que «sortia de la Plaça Major de Muro cap a Son Moro, deixant a la dreta Es Padró. Després passa pel Pou d'es Drac i sa Cova de ses Genetes per acabar a la possessió des Fitters. Aquest camí duia antigament el nom de *Camí de Villalba*».³⁶ Sobre el nom *Vilalba*, vegeu-ne els amplis comentaris en les pàgines anteriors.
31. Es Caminet de ses Egos-. Anava a *es Garrover Tort*, i des d'allà duia a *es Garroveret*, dins sa Pleta des Garroveret. El caminet, del tipus que anomenen «de tres peus» (la informació és de Catalina Moranta *de Vinromà*), és a hores d'ara desaparegut, engolit per una formació vegetal de garriga. És interessant aquesta denominació «de tres peus»: Tot al respecte, V. M^a. Rosselló Verger ha escrit, referint-se al sud-est de Mallorca, que «la existencia de una red regular de caminos hace sospechar una parcelación relativamente moderna. No siempre se deja un camino carretero para llegar a las parcelas y fue antes mucho más frecuente el uso de caminos o pasos *de tres peus*, esto es de tres pies de ancho [...]. Con la introducción masiva

³⁶ Alomar Esteve, G. i Rosselló Vaquer, R. (1990): *Història de Muro*, III, Mallorca, pàg. 36.

- de los carros, es natural que la mayoría desapareciesen o se ampliasen».³⁷ Per al DCVB, un camí «de tres peus» equival a un camí de ferradura, és a dir un 'camí relativament estret, per on no poden anar carros sinó sols bísties'.
32. Es Camí Vell-. Es tracta de l'antic camí que, arrencant des del mateix portell devora la carretera, arribava a les cases tot resseguint una paret de pedra seca, i que es va substituir per un de paral·lel, més recte.
 33. S'Aljub-. Dins sa Pleta de Davant ses Cases es va fer aquesta infraestructura d'emmagatzematge d'aigua de pluja, separada uns 100 m lineals de les cases. L'aljub té, devora, un abeurador pels animals.
 34. Es Garrover Tort-. Està dins sa Pleta Llarga, per bé que el garrover roman avui en dia amagat dins una garriga que s'ha esdevingut màquia.
 35. S'Alzina Grossa-. Està dins sa Pleta des Xots, confrontant amb les possessions de Son Claret i es Fifers, devora el torrent que els amos de Vinromà anomenen *sa Torrentera*.

C) Toponímia dins la part dels horts –*sa Terra Secana*–.

36. Sa Terra Secana-. Els horts de la banda esquerra de la carretera de ses Marjals, de Muro a Can Picafort, en el tros de la possessió de Vinromà, s'engloben amb l'apel·latiu de caràcter col·lectiu de *sa Terra Secana*, per distingir la part agrícola, productiva de la finca, de la qual hem anomenat, amb matissos, «improductiva» –*sa Garriga*–.
37. Es Molí de Vinromà-. Si bé el nom correspon al de la mateixa propietat, aquest molí, situat devora la carretera de ses Marjals, enfront de l'entrada al camí que duu a les cases, sembla que és el més modern dels que hi ha als horts de Vinromà. Era un molí de fusta de 10 antenes. Els arreu (coa, cigonyal, pala, antena, balancí, puntal, menys es caixó), avui desmuntats, foren substituïts, per vells, per uns de més petits duts d'un que hi havia a Cala Rajada (Capdepera). Les dimensions dels nous arreu tampoc resultaren adients per al pistó que ja hi havia, de manera que el conjunt va ser desbastit, no així la torre. Per tal que es continués treient aigua, es va posar un motor. El molí té adherida una caseta i, devora, un safareig.
38. Es Molí de Can Tendre / es Molí de Don Miquel-. «Li dèiem de Can Tenre perquè ho va tenir durant molt d'anys un homo que li deien de Can Tenre». *Can Tendre* s'ha d'entendre que es pronuncia en la forma dialectal *Can Tenre*, casa dins la vila de Muro. El molí és situat dins l'hort que els amos de Vinromà anomenen també *de Don Miquel* (es refereixen a Miquel Alomar Esteve). La planta del molí és octogonal i la seva construcció és possiblement del segle XIX.
39. Es Molí de Cas Xato-. Molí situat en un punt dels horts que pertanyen a la Punta Secana. El contrava l'amo en Joan *de sa Creveta*, però a la seva dona li deien *de Cas Xato*.
40. Es Molí d'en Toni Morell-. L'antropònim correspon a la persona que el comprà. Està situat als horts, enfront de la tanca dita *des Ametlerets*, passada la carretera.

³⁷ Rosselló Verger, Vicenç M^a (1964): *Las Islas Baleares. Mallorca. El sur y el sureste*. Cámara oficial de Comercio, Industria y Navegación, Palma, pàg. 460.

41. Es Molí d'en Burguet-. Veïnat del molí d'en Toni Morell. L'antropònim correspon a la persona que el comprà, dita *de Can Burguet*.
42. S'Hort de Don Miquel / s'Hort d'en Molines-. L'antropònim es refereix a Miquel Alomar Esteve, prevere i propietari del terreny, i a Rafel Molines († 2006), arrendador. Són els noms amb els quals els amos de Vinromà anomenaven al darrer dels horts relacionats amb la finca, devora el torrent de Muro. Dins aquest hort, d'uns 30 quartons, es troba el molí que també anomenen *de Can Tenre*. L'hort, com tots els que, en aquest text, es consignen, dins la *Terra Secana*, és el primer que «es padrí» (l'amo en Llorenç Perelló, quan son pare Miquel encara era viu) va fer llaurar amb un parell de bous. Vol dir això que als horts, des de la carretera fins al torrent de Muro, hi havia un figueral. Les figueres s'arrabassaren i el terreny es llaurà i es convertí en horts.
43. S'Hort d'en Monjo / S'Hort de Can Jaume Monjo-. Hort d'uns 13 quartons, contigu a l'hort del molí de Can Tendre.
44. Es Camí de Don Miquel. Caminet obert dins els horts que condueix, en línia recta, des de la mateixa carretera de ses Marjals fins a l'hort de Don Miquel i al molí de Can Tendre, passant per s'Hort d'en [Jaume] Monjo. El camí el va manar fer Antoni I. Alomar i Alomar (1865-1942), a mode de drecera, perquè els jornalers que venien de sa Pobla, un pic travessat el torrent de Muro, no haguessin de voltar per sa Punta Secana.
45. Sa Punta Secana / Sa Punta de ses Punyaleres / Sa Punta-. Pertany a un hort, avui esdevingut una jove i petita garriga d'ullastres, que marca l'acabament de l'actual propietat de Vinromà. L'hort té forma triangular, i amb aquest acaba el camí de ses Punyaleres.
46. Camí de ses Punyaleres-. Nom que rep el camí principal que recorr els horts dins la partió de Vinromà. La seva etiologia coincideix amb la veu dels informadors: el nom prové de l'existència, en altre temps, vora el camí, de planters de pita o atzavara (*Agave americana*), planta que, localment a Mallorca, també anomenen punyalera. El nom corrent és *ses Punyaleres*, però altres informadors han pronunciat *punxaleres* i *putjaleres*.

D) Toponímia i microtoponímia dins la part de ses Cases.

Es llisten alguns noms de lloc (aquells que tenen un component espacial), així com noms comuns, relacionats amb les cases de Vinromà. Uns pertanyen a indrets dels voltants de l'edificació principal, i altres formen part de l'edificació mateixa. S'han obviat alguns noms de lloc que en formen part orgànica (per exemple, *sa Cuina*, *sa Carrera*, *sa Clastra*,...) i, en canvi, es reproduïxen aquells noms dels quals es pretén distingir, per algun motiu, la seva singularitat.

47. Ses Cases-. Edifici principal habitable de la possessió de Vinromà, on han viscut els amos, missatges i altres figures de la classe treballadora pagesa. La casa, que ha sofert modificacions, ampliacions i esbucaments almenys des del segle XVI, es va fer en

- dues parts que pertanyen a moments històrics i artístics distints: la primera es degué a la família Santmartí, i s'hi distingeix encara a l'interior de l'edificació el que fou portal i façana principal; la segona i actual n'és una generosa ampliació, del s. XVII, atribuïda als jesuïtes del convent de Sant Martí de Palma. L'escut de la façana de la casa, damunt un portal de mig punt, és d'aquesta data, i els seus senyals o emblema –probablement l'anagrama de *IESUS*– han estat picats i suprimits, cosa que pot esser atribuïda als fets derivats de la desamortització de Mendizábal. La casa no té allotjament per als Senyors –les dependències es redueixen a «quartos» molt elementals– i té adossats altres cossos d'edifici, principalment uns sestadors i una cotxeria.
48. Sa Tanca de ses Oliveres / Ses Oliveres–. És el nom que rep un tancat aferrat a les cases dedicat al cultiu d'oliveres. El mot *tanca* compareix a Vinromà per designar àrees de dimensions més petites que les de les pletes, i que es corresponen normalment amb les definicions que en fa el DCVB: 'Paret, bardissa o altre obstacle que circumda un espai de terreny i impedeix d'entrar-hi a peu pla' i 'Terreny conradís voltat de paret'.
49. Sa Tanca de s'Era–. Tancat de petites dimensions, en la part de darrera de les cases, que confronta amb la possessió de Son Claret. No és, amb precisió, la tanca que alberga l'era, però sí és un lloc veí.
50. S'Aprés–. L'après o corral on es munyen les ovelles és a Vinromà enfront de les cases, i té la forma habitual, llarguera i estreta. Aquesta llargària, diu el DCVB, depèn del nombre d'ovelles que componen la guarda, i l'amplària es calcula segons el nombre de munyidors. «Si la guarda és petita que basti un home per munyir, l'après sol tenir d'amplària una passa afavorida; si els homes que han de munyir són dos, té dues passes; si són tres, tres passes. Avui en dia ja es fan apressos coberts de teulada, com porxadetes, girats al ponent. Prop dels apressos solen sembrar cebes marines, perquè els calàpets en són anyívols, i així s'evita que entrin els calàpets a l'après per mamar de les ovelles, segons creença dels pagesos». A Vinromà, l'entradeta de l'après mira, certament, a ponent.
51. Ses Solls de ses Truges–. «Ses truges hi criaven. I llavor els animalets sortien per una claveguera a menjar». Aquestes solls estaven devora l'antiga vaqueria, petita edificació que ara està esbucada, i és on es tenien tancats els porcs per engreixar-los.
52. Sa Soll des Porcs Grassos–. Es tracta d'un quartet que hi havia darrere es Galliner, enfront dels sestadors.
53. S'Era–. Era de batre situada just enfront dels sestadors, de forma semicircular i lleugerament anivellada, en un dels costats, per mitjà d'un paredat de pedra seca. El seu diàmetre és de 20 m. Hi batién, entre altres coses, blat, faves i civada. Per ventar se servien del vent que, en l'estiu, venia regularment de la banda de Son Claret: «Ses cases aturen es xaloc. Si es *movent* se movia de xaloc, bona nit! Venia vent d'amunt, mos anava bé. Venia es mestral, ja no mos anava tan bé, perquè es mestral pegava a ses cases, en es Sestadors, i també molestava».
54. Es Galliner–. Petita edificació, de dos aiguavesos, de construcció relativament més recent destinada a arrecerar les gallines. Es va construir perquè les gallines tenguessin protecció contra els animals (genetes, mostels i demés) que les atacaven i mataven.

55. Sa Pica de ses Gallines—. Pica de pedra d'una sola peça on hi bevien les gallines.
56. Es Sestadors—. Edificació adosada a les cases, amb la façana orientada a ponent, destinada a arrecerar i sestiar les ovelles i altres animals. Té unes dimensions relativament grans.
57. Es Quarto des Pastor—. «Es padrí i sa padrina dormien aquí, i més endarrere hi havia una dona que li deien sa Xata Balaguera, i dormia en aquell quartet de darrere, i s'altre era es Quarto des Pastor», «Es pastor dormia en es quarto que mira dins sa Cotxeria». Així, en la banda de ponent de les cases hi havia tres habitacions: l'un mirava a una cotxeria devora els sestadors (Quarto des Pastor), l'altre mirava dins la casa (quarto de sa Xata Balaguera) i un tercer en el qual dormiren, un temps, el padrí i la padrina de l'amo en Miquel Perelló *de Vinromà*.
58. Es Festejador—. Obertura dins una de les habitacions de la planta baixa que constitueix la finestra, sota la qual s'habilitaren dos bancs de pedra, un enfront de l'altre. La finestra constitueix una obertura a través de la qual els joves festegen —la jove, dins l'habitació, asseguda en un dels bancs, i el jove a fora—.
59. Es Quarto des Formatges / Es Rebost des Formatges—. Petita cambra a la planta baixa, a l'esquerra del portal de l'entrada principal, en la qual es guardaven formatges.
60. Es Rebost Petit—. Rebost sense identificar, potser és el mateix rebost anomenat *des Formatges*.
61. Sa Sala de ses Tomàtigues—. «Sa part de dalt era per guardar menjar». Nom que rebia un dels espais de la planta de dalt de les cases, buida, que es destinava a graner i a guardar altres productes agrícoles, entre ells ametles i tomàtigues. És interessant comprovar, aquí, l'ús conforme de la forma *sala*, ja que diu el DCVB que a Mallorca és també una sala el 'pis situat damunt la planta baixa, en el qual se solen guardar les collites'.
62. Sa Vaqueria—. Edificació adosada o veïna de les cases, avui esbucada, destinada a arrecerar les vaques i altres animals. Devora aquesta vaqueria hi ha notícies orals de l'existència, en temps passats, d'un molí de sang. Així, hi ha la possibilitat que l'edificació que fins fa poc ha constituït la vaqueria fos en realitat una casa de pagès destinada a un ús habitacional d'uns amos remots, mentre que, al costat, s'aixecava la casa de possessió pròpiament dita. L'edifici esbucats conservava, de fet, un portal del segle XVII (avui traslladat de lloc), de tres punts, que presenta els trets d'una portalada que no s'ajusta estèticament a l'entrada d'una vaqueria, sinó més aviat a la de l'esmentada casa de pagès. La informació oral referent al molí de sang diu textualment que «devora ses Oliveres, devora sa Soll des Porcs, hi hi havia una païsseta, com un quarto, i hi ha encara es fondo d'un cossi. I allà hi havia es molí de sang. He sentit dir en es padrí que hi havia això».
63. Ses Païses (des porcs)—. La forma dialectal *païssa* es refereix al lloc cobert de teulada que es destina a guardar-hi la palla, com també, a Mallorca, al lloc on dormen i mengen les bísties. A Vinromà, *ses Païses* són uns estables que els informadors no concreten espacialment, i en els quals es tenien porcs.
64. Es Forn—. Forn típic aferrat a l'edificació que abans constituïa *sa Cotxeria*.
65. Sa Cotxeria—. Petita edificació adosada a les cases destinada a arrecerar el carro o,

- en el seu cas, un tractor. En altre temps tengué un forn que posteriorment es va traslladar i refer a un costat defora d'aquesta cotxeria. Hi havia, devora els sestadors, una altre espai que s'utilitzava com a cotxeria, de dimensions menors.
66. Es Corral-. Part de darrere de les cases en la qual pasturaven les gallines.
67. Es Colcador-. Petit banc de pedra aferrat a la paret de la façana principal de les cases, que s'utilitzava per pujar còmodament a cavall o egua.
68. Es Femer-. Situat, abans, on hi ha ara un fasser, al costat de les cases.
69. Sa Cisterna-. Cisterna d'aigua situada en la part de darrera de les cases. S'hi bevia l'aigua de pluja i també, en una pica molt antiga, es rentava llana. La cisterna recollia aigua de sengles canaletes col·locades en l'aiguavés de la part de davant de les cases i dels sestadors. La primera canaleta, la de la façana principal, fou llevada.
70. Es Lledoner Gros-. Lledoner (*Celtis australis*) més vell de les cases, plantat ben enfront de la façana principal.

La llista pot ser ampliada encara si es contempen, com s'ha comentat, altres noms comuns i de lloc que, en boca dels informadors, o perquè encara estan en ús, han sortit espontàniament (*sa Cuina, sa Clastra, sa Carrera, es Fasser, es Ginjoler,...*). La seva descripció o localització, emperò, no ha presentat, *a posteriori*, cap rellevància toponomàstica o dificultat d'escatir-ne, per ignots, els seus trets particulars, que no puguin ser resolts fàcilment per altres mitjans. Després hi ha el cas d'aquells topònims i noms comuns dels quals se'n presumeix la seva existència, però que no s'han escoltat de la boca dels informadors: és el cas, per exemple, d'uns «presumibles» *Hort d'en Toni Morell* (sí s'ha sentit, en canvi, *es Molí d'en Toni Morell*), *Hort d'en Burguet* (s'ha sentit *es Molí d'en Burguet*), *es Safareig de sa Pedrera des Senyors* (s'ha sentit *sa Pedrera des Senyor*), *es Portell de sa Tanca des Fifers* (s'ha sentit *sa Tanca des Fifers*), i així successivament. Vol dir això que la llista de noms és sens dubte susceptible de ser ampliada i, a més d'això, contrastada i refutada amb la qual és susceptible d'obtenir-se d'altres informadors o fonts documentals.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

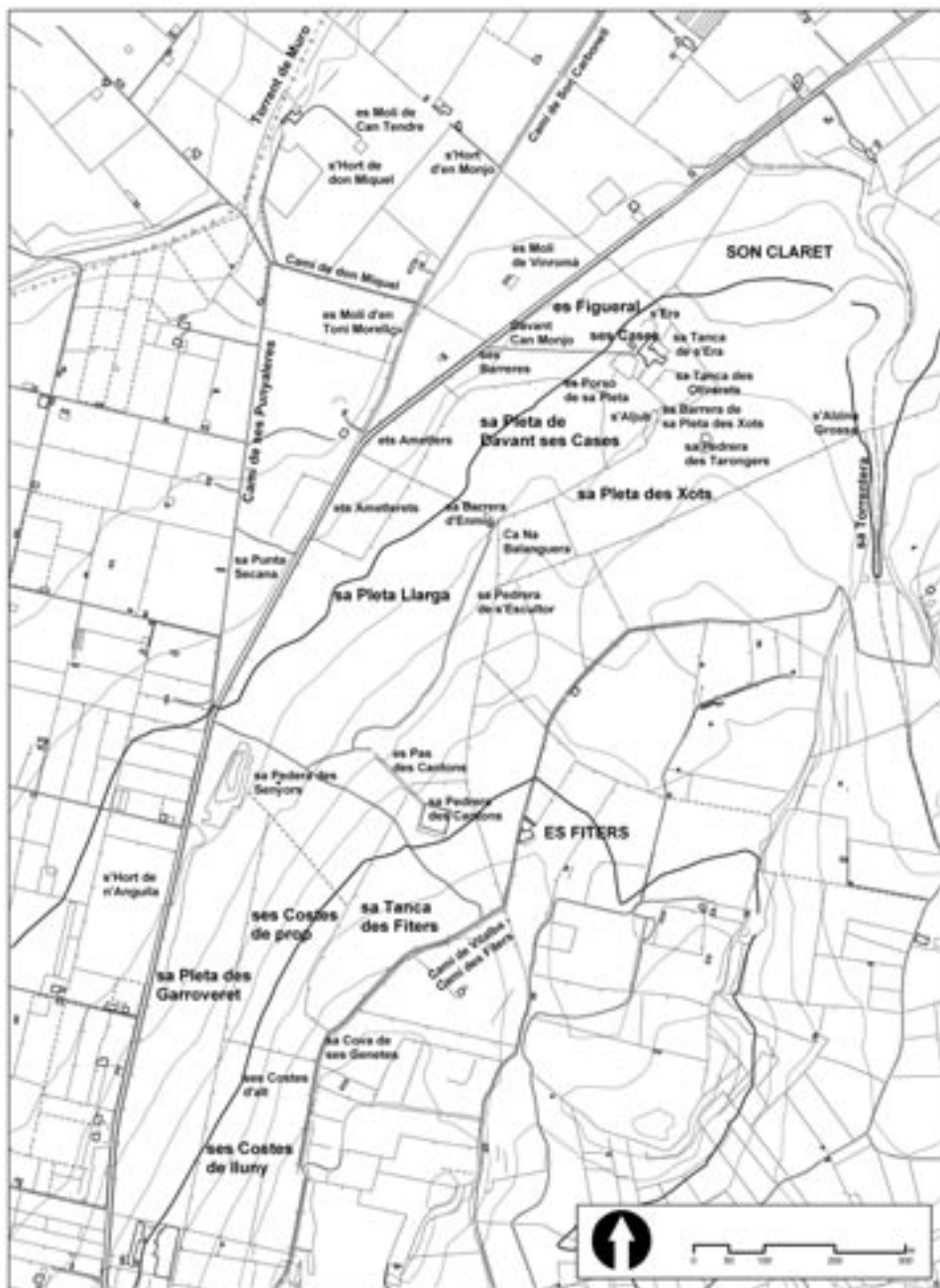
- ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1930-62): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vol., Editorial Moll, Palma.
- ALOMAR ESTEVE, G. *et alii* (1994): *Història de Muro*, Vol. I, Ajuntament de Muro.
- ALOMAR ESTEVE, G. i Rosselló Vaquer, R. (1989): *Història de Muro*, Vol. II, Ajuntament de Muro.
- ALOMAR ESTEVE, G. i Rosselló Vaquer, R. (1990): *Història de Muro*, Vol. III, Ajuntament de Muro.
- ALOMAR ESTEVE, G. (1987): «*Un poble i una nissaga. La vila de Muro i els Alomar "de la Serra"*», Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 8, Palma.

- BONNER, A. i BUJOSA, F. (dir.) (2006): *Història de la Ciència a les Illes Balears*. Vol. I. Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, 311 p.
- CORRIENTE, Federico (1977): *Grammatical Sketch of the Spanish Arabic Dialect Bundle*, Instituto Hispano-àrab de Cultura, Dirección General de Relaciones Culturales, Madrid.
- Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes* (València, 18-21 d'abril de 2001). Universitat de València, ed. Denes, 2002.
- EPALZA, Mikel de: «Topònims d'origen antroponímic àrab de temps de la conquesta (Cid, Busot, Benimassot, Massoda, Benissoda, Benissaudet)», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior, XIVè Col·loqui. Alacant*. Barcelona, núm. XLIV, 1991, p. 619-627.
- FIOL, P.; PAYERAS, D.; RIUTORT, S. (1999): *Muro. Guia dels pobles de Mallorca*. Inca.
- FIOL TORNILLA, P.; ROSSELLÓ VAQUER, R.; PAYERAS CAPÓ, D. (1991): *Història de Muro*, Vol. IV, Ajuntament de Muro.
- FONT JAUME, Alexandre (1999): «Nòtules de toponímia llatina preislàmica. Composts i derivats de VILLA a Mallorca», *BSAL* 55, p. 65-84.
- GÓMEZ LLUECA, F. (1919): *El mioceno marino de Muro*. Trabajos del Museo de Ciencias Naturales de Madrid, Serie Geológica, núm. 25.
- LÓPEZ BONET, J. F. (1988): «Metrologia de Mallorca», a *Estudis Baleàrics*, núm. 28, Any VI.
- MAS FORNERS, A. (2002): «Colonització feudal i canvi toponímic a la Mallorca rural (1230-1350). El cas de la parròquia de Santa Margalida», *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València, pàg. 321-339.
- MAS FORNERS, A. (1993): «La primera toponímia catalana dels actuals termes de Santa Margalida i Maria referida a unitats d'explotació agrària», dins Planisi, H. i Rosselló, M., *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Universitat de les Illes Balears, Serveis de Publicacions i Intercanvi Científic, Palma, 2004.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1986): *Corpus de toponímia de Mallorca*, Palma de Mallorca, Tom II.
- ORDINAS GARAU, A. (2001): *Geografia i Toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de llocs*, Ed. Moll, col. "Els treballs i els dies", 48, Palma.
- PLANISI GILI, H. (coord.): *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears, Palma.
- A. POVEDA (1980): «Introducción al estudio de la toponimia árabe-musulmana de *Mayūrqa*

- según la documentación de los archivos de la *Ciutat de Mallorca* (1232-1276)», *Awraq*, III, Madrid, p. 7-101.
- POVEDA, A. (1980): *Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayūrqa segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1230)*. Fontes Rerum Balearicum III, 1979-80.
- POVEDA, A. (1988): *Toponímia àrabo-berber i espai social a les Illes Orientals d'al-Andalus*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1994): *Escrit sobre la terra. Estudis de Toponímia*. Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 12, Palma, 91 p.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (2005): «La toponímia aràbiga de la partió d'Empúries», dins H. Planisi Gili (coord.): *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears, Palma, 2005.
- ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M^a. (1964): *Las Islas Baleares. Mallorca. El sur y el sureste*. Cámara oficial de Comercio, Industria y Navegación, Palma.
- SANTAMARÍA, A. (1989): «Algebeli / Muro. Tradición historiográfica a revisar, a descartar». *BSAL*, 45, p. 69-90.
- SOLER, Abel (2001): «La conquesta de Mallorca per musulmans del Xarq Al-Andalus (902) i la toponímia balear», dins *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes* (València, 18-21 d'abril de 2001). Universitat de València, ed. Denes, 2002.
- SOTO COMPANY, R. (ed.) (1984): *CÒDEX CATALÀ del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balears, Direcció General de Cultura. Fonts documentals del Regne de Mallorca, I.
- TERÉS, Elias (1983): *Antroponímia hispano-àrabe reflejada por las fuentes latino-romances*, edició por Jorge Aguadé, Carmen Barceló y Federico Corriente.

Agraïments: Al Dr. Antoni Ignaci Alomar Canyelles, filòleg, per la seva acurada revisió crítica d'aquest treball; i al Dr. Guillem Rosselló Bordoy, historiador i arqueòleg, pels importants suggeriments etimològics.

TOPONÍMIA DE VINROMÀ (MURO)

Mapa 1-. Toponímia fonamental de Vinromà (Muro), plasmada sobre una topografia a escala 1:5000. Elaboració: G. Alomar-Garau.

Fig. 1-. Cases de Vinromà, abans de l'any 1990. Foto: G. Alomar Esteve.

Fig. 2-. Sestadors i fatxada de ponent de les cases de Vinromà. Vista des de l'era de batre. Foto: G. Alomar-Garau.

Fig. 3-. Sa Barrera d'Enmig, dins la part ocupada per la garriga. El portell separa la Pleta de Davant ses Cases de la Pleta Llarga. Foto: G. Alomar-Garau.

Fig. 4-. Sa Pedrera des Senyors, sense mecanitzar, reblerta amb terra i dedicada a l'arboricultura de tarongers i altres fruiters. Foto: G. Alomar-Garau.

Fig. 5–. Sa Pedrera des Cantons, abandonada, amb les empremtes deixades en la paret per la màquina regatadora. Un cub enclotat dins la garriga. Generacionalment més moderna que la Pedrera des Senyors. L'accés és a la banda esquerra de la fotografia. Foto: G. Alomar–Garau.

Fig. 6–. Molí de Vinromà i caseta adossada, dins els horts o Terra Secana. Al fons, dins la garriga, una palmera indica la presència de les cases. Foto: G. Alomar–Garau.

MOTS AMB ARRELS, UNA EXPOSICIÓ DIDÀCTICA SOBRE TOPONÍMIA DEL PRINCIPAT

Joan Avellaneda i Artigas

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

PRESENTACIÓ

Aquesta comunicació és, tal volta, un poc singular —no precisament perquè tracti de cap qüestió nova dins el camp de l'onomàstica— sinó pel fet simple d'exposar una feina de divulgació i no de recerca.

Tanmateix, pensam que la divulgació forma part de la ciència i obeeix les obligacions socials i morals de qualsevol disciplina, inclosa la toponímia. No en va, la divulgació és coneguda avui amb un terme potser més dignificant com és el de *comunicació científica*.

Presentam, doncs, una iniciativa didàctica sobre la toponímia del Principat de Catalunya. Es tracta de l'exposició que du per títol *Mots amb arrels*, que fou organitzada el 2005 per la Generalitat de Catalunya i la Fundació Caixa Sabadell, i que l'autor d'aquesta comunicació va tenir l'honor de comissariar.¹

Val a dir que, en l'elaboració dels seus continguts, ha estat fonamental la col·laboració dels professors Josep Moran i Joan Anton Rabella, tècnics de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans.

GÈNESI DE L'EXPOSICIÓ *MOTS AMB ARRELS*

La feina de l'autor en iniciatives d'educació ambiental l'ha dut a tenir sempre en compte la rellevància d'algunes manifestacions lingüístiques a l'hora d'interpretar el paisatge, entès com a fet cultural. D'entre aquestes manifestacions de la nostra llengua —que apareix vinculada, com totes les llengües del món, a un territori concret— destaquen els topònims, que sovint constitueixen autèntics cartells explicatius de l'entorn.

Des d'aquesta premissa, l'autor va redactar un projecte inicial d'exposició didàctica sobre els noms de lloc, on el valor paisatgístic de la toponímia prenia el protagonisme.

Malgrat que aquesta proposta va ser presentada a algunes entitats i administracions de

¹ Joan Avellaneda i Artigas és geògraf i educador ambiental. Fa feina com a dissenyador de recursos didàctics i comunicatius sobre temes relacionats amb la interpretació del medi i del patrimoni cultural, especialment en el camp del comissariat d'exposicions temàtiques, on destaquen *Llengües, universos en perill* (2001), *Francesc de Borja Moll, la paraula que foradà la roca* (2003) i *Mots amb arrels* (2005).

les Illes Balears, va ser finalment a Catalunya on la llavor va acabar arrelant. A partir d'una acceptació inicial per part de la Fundació Caixa Sabadell, l'autor va adreçar-se a la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya (ara Secretaria). La proposta va caure en el moment oportú, ja que el Govern català acabava de presentar el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* i va semblar adient emprendre una iniciativa de divulgació relacionada amb l'edició d'aquesta important publicació onomàstica.

OBJECTIU

L'objectiu de l'exposició que es començava a perfilar era el de difondre entre el públic el conjunt dels valors patrimonials lligats a la toponímia (lingüístics, paisatgístics, històrics, identitaris, etc.) i prestar una atenció especial a la població escolar.

AGENTS IMPLICATS

Patrocini i organització

El patrocini i l'organització van anar a càrrec de la Fundació Caixa Sabadell i de la Comissió de Toponímia de la Generalitat que assumien les despeses i el protagonisme, al 50% cada una d'ambdues institucions.

A través de l'esmentada Comissió, de caire interdepartamental, participaren en l'organització de la mostra, amb graus d'implicació diferents, els organismes de l'Administració autonòmica i les entitats vinculades següents:

- a) Secretaria General de Política Lingüística, dins el Departament de Presidència
- b) Departament de Política Territorial i Obres Públiques
- c) Departament d'Educació
- d) Departament d'Economia i Finances
- e) Oficina d'Onomàstica de l'IEC (Institut d'Estudis Catalans)
- f) ICC (Institut Cartogràfic de Catalunya)

Proveïments i col·laboracions

El Comissariat va anar a càrrec de Joan Avellaneda (Sóller); l'assessorament onomàstic va ser coordinat pel professor Joan Anton Rabella (IEC, Barcelona); el disseny gràfic i la maquetació van ser obra de Gotan (Palma); la producció i el muntatge va ser executat per Relluc (Sabadell) i la producció de l'interactiu va ser feta per Whads-Accent (Barcelona). Una bona part de les fotografies van ser subministrades per arxius de la Generalitat mateixa (Departament de Comerç, Turisme i Consum), mentre que la resta van ser produïdes expressament.

Es va comptar amb les col·laboracions del Museu d'Història de Sabadell, de l'Agrupació Astronòmica de Sabadell i del Palau Robert. En aquesta cèntrica sala d'exposicions barcelonina (passeig de Gràcia, cantonada Diagonal), l'exposició va ser inaugurada el 9 de febrer de 2005 i hi va romandre fins a final d'abril, va rebre la visita de 95.262 persones. Posteriorment, hi va haver una altra obertura oficial a la sala d'exposicions de la Caixa de Sabadell, en aquesta ciutat vallesana, on l'exposició va restar oberta al públic des de final d'abril fins a mitjan de juny.

DESCRIPCIÓ DE L'EXPOSICIÓ

Es tracta d'una exposició senzilla, integrada pels elements següents: un plafó de presentació, un de cloenda, un gran mapa de lona, quatre plafons opacs, quinze plafons lluminosos, dues catifes circulars, quatre vitrines verticals i un interactiu informàtic.

El discurs expositiu distribueix els continguts essencials en dues tipologies de plafons.

En els quatre plafons opacs es presenten continguts de caire transversal, amb un disseny gràfic basat en el dibuix i en el tractament d'imatges:

1. *La toponímia és una ciència*
2. *La toponímia ve d'antic*
3. *La toponímia no té fronteres*
4. *La toponímia en perill*

En els quinze plafons translúcids es presenten exemples concrets de topònims, agrupats per tipologies que corresponen a *fonts d'inspiració de la toponímia* diverses. Aquests quinze plafons presenten un bon nombre d'imatges fotogràfiques que —amb la il·luminació posterior i sobre el fons negre— prenen una gran vitalitat i ajuden a establir vinculacions entre el nom de lloc que es presenta i el paisatge al qual està lligat. La selecció de topònims inclou sobretot noms de població i alguns dels orònims i hidrònims principals del país, de manera que els noms de lloc escollits resultin significatius als visitants.

1. *Panoràmiques i colors*
2. *Muntanyes i roques*
3. *Valls i planes*
4. *La mar*
5. *L'aigua*
6. *La vegetació*
7. *Els animals*
8. *Les persones*
9. *Pagesia i conreus*
10. *Eines i feines*
11. *Camins, ponts i comerç*
12. *Cases i viles*
13. *La defensa i la guaita*

14. Poder i privilegis

15. Religions i creences

En les quatre vitrines verticals grans, s'exposen dues tipologies de materials:

- *Matèries primeres de la toponímia.* Conjunt de dues vitrines on es presenten objectes diversos (materials geològics, elements vegetals, eines i altres útils etnològics) que il·lustren l'etimologia i el significat de topònims diversos. Aquestes vitrines, degudament il·luminades, donen una dignificació extraordinària a elements tan senzills com la sal (*Gerri de la Sal*), el gres vermellós del Buntsandstein (*Mont-roig del Camp*), l'arena de riera (*Arenys de Munt*), una branca de llorer (*Vandellòs*), palla (*Sant Feliu de Pallderols*), eines per al conreu de la mel (*Piera*), estris de calafatar (*Calafat*) i altres.
- *Situar i fer inventari.* Conjunt de dues vitrines on s'exposen materials cartogràfics i editorials corresponents a èpoques diverses: des d'un símil del vas apol·linar de plata, d'època romana, que reproduïx les estacions de la Via Augusta (facilitat pel Museu d'Història de Sabadell), fins a l'edició en DVD del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2004), passant per mapes dels segles XVII i XVIII (facilitats per l'Institut Cartogràfic de Catalunya) i les primeres publicacions onomàstiques editades en temps franquistes (facilitades per aquesta mateixa entitat i per l'Institut d'Estudis Catalans).

En un faristol, els visitants poden consultar la publicació en paper de l'esmentat *Nomenclàtor*, una obra monumental de 1.400 pàgines, 6 quilograms de pes i que conté prop de 40.000 topònims.

Les dues catifes circulars grans, aferrades al trespòl, estan impreses sobre línoleum, en una resolució alta, i poden ser trepitjades pels visitants. Fan referència a dos continguts distints que suposen un complement de l'exposició:

- *Els noms del vent.* Rosa dels vents amb l'etimologia dels noms distints que els vuit vents prenen en territoris diversos de parla catalana. Aquests mots, si bé no són pròpiament topònims, sí que tenen una gran rellevància geogràfica i lingüística.
- *La toponímia del cel.* Planisferi celeste de l'hemisferi nord, amb la ubicació dels estels i constel·lacions principals. Inclou com a referència el nom científic universal (generalment d'arrel grega), presenta diversos noms populars tradicionals en català, i els situa en el cel nocturn. Per a aquesta part, comptarem amb el valuós assessorament de l'Agrupació Astronòmica de Sabadell.

L'interactiu informàtic, produït amb la tècnica *flash*, es presenta a l'exposició mateixa carregat al disc dur d'un ordinador. Els seus continguts constitueixen bàsicament una adaptació de les informacions presentades a l'exposició, amb la particularitat d'oferir un accés sonor amb l'expressió oral dels topònims. D'altra banda, l'interactiu compta, a més, amb dos apartats propis:

- *Topònims des del mar*. Presentació d'una selecció de fragments de la sèrie de Televisió de Catalunya titulada *Catalunya des del mar*. Es tracta d'un conjunt de talls en els quals la locució original comenta l'origen o el sentit dels topònims costaners que apareixen.
- *El topoclosques*. Joc interactiu de pregunta-resposta en el qual un personatge de còmic ens condueix per una activitat lúdica d'autoavaluació sobre l'etimologia de quaranta-un topònims, un per comarca, de manera que l'usuari pot completar un trencaclosques del mapa comarcal del Principat.

Finalment, el visitant troba un gran mapa de lona (amb dos llistons, un a la part superior i l'altre a la part inferior, a l'estil del tradicional mapa escolar), que du per títol *Un país de paraules*, on trobam l'etimologia del nom de cada una de les quaranta-una comarques de Catalunya.

RECURSOS COMPLEMENTARIS

Com a recursos complementaris, hem d'indicar els següents:

- Una gran banderola al carrer
- L'edició d'uns quants materials de difusió circular (inspirats en les catifes), molt atractius
- La presentació de l'interactiu al web oficial de la Comissió de Toponímia (www.gencat.net/toponimia/interactiu)
- L'edició del catàleg de l'exposició (referència ISBN: 84-393-6893-3), disponible a les llibreries a preu de cost

ITINERÀNCIA

Malgrat que la superfície expositiva és relativament minsa i que no es compta amb mitjans especialment espectaculars, el grau de difusió de l'exposició ha estat molt notable. A aquest fet hi ha contribuït la presentació de l'interactiu al web de la Comissió de Toponímia i l'edició del catàleg, però sobretot el caràcter itinerant, que l'ha dut a circular pel territori de Catalunya en dues versions:

- La versió original ha estat dinamitzada pel CIEMEN a partir de les demandes locals. Amb posterioritat a l'estada de Sabadell, l'exposició itinerària a Sant Cugat del Vallès, Vilanova i la Geltrú, Blanes, Tàrraga, Tarragona, Súria, Arbúcies, Tarragona (de nou), Calafell, Olot, Pallars Jussà (localitat no especificada) i Figueres (programació fins a final de 2006).
- Una versió més falaguera, produïda per la xarxa de biblioteques de la Diputació de Barcelona, s'estrena a Igualada i itinerària a Sampedor, Sallent, Santa Coloma de

Cervelló, Caldes de Montbui, l'Estany, l'Hospitalet de Llobregat, Viladecans, Granollers, Santa Coloma de Gramenet i Montgat (programació fins a final de 2006).

RESSÒ

El ressò mediàtic ha estat notable, amb aparicions nombroses a la premsa escrita i als mitjans audiovisuals, tant nacionals com locals. Heus aquí una relació que no és exhaustiva i que es tanca a final d'abril de 2006, quan encara resta per fer una part bona de l'itinerari.

Estada al Palau Robert

- 9/02/05. Entrevista de ràdio, en directe, a Ona Catalunya
- 9/02/05. Reportatge per al programa *En directe* de TV3. Es retransmet el mateix dia, en diferit.
- 10/02/05. Nota informativa al diari *El Periódico de Catalunya*
- 10/02/05-16/02/05. Article al setmanari *Actual*
- 22/02/05. Entrevista a Ràdio Sabadell. Es retransmet el dia 25.
- 23/02/05. Entrevista a Catalunya Ràdio (programa *Sense fronteres*). Es retransmet el dia 12/03 de 15 a 16 h.
- 25/02/05. Entrevista a COM Ràdio
- Febrer-març de 2005. Nota informativa a la revista *Naturaleza salvaje*, especialitzada en fotografia

Estada a Sabadell

- 18/04/05. Entrevista a Catalunya Cultura
- 19/04/05. Entrevista a TVE (serveis territorials de Catalunya)
- 24/05/05. Entrevista a Ràdio Sabadell (programa *La caixa de Pandora*)
- 3/06/05. Article al setmanari *Presència*
- 11/06/05. Entrevista a Catalunya Ràdio (programa *Vents del nord, vents del sud*) *Altres*
- 16/06/05. Entrevista a Ràdio Sant Cugat
- 8/03/06. Entrevista a Catalunya Ràdio
- 26/03/06 (8.30 h). Entrevista a RAC 1 (Ràdio Associació de Catalunya)
- 26/04/06 (15 a 16 h). Debat a Catalunya Ràdio

CONCLUSIÓ

L'èxit d'aquesta exposició es deu, no sols a un plantejament i un disseny més o menys encertats, sinó sobretot (ho diem sincerament) al fet que la toponímia és un tema que interessa a la gent.

Ens trobam en un moment en què, arreu, hi ha una motivació creixent per part de la població envers el patrimoni cultural (oficis tradicionals, festes populars, fires, etc.). Es

tracta d'un interès que inclou els noms de lloc, aquestes paraules enigmàtiques que desperten passions.

Val la pena tenir-ho en compte i airejar un poc un tema que, de fet, pertany al poble, que és el creador i el propietari dels noms de lloc (no ho oblidàssim).

Fer divulgació és, com hem dit, fer *comunicació científica*. És important, per tant, que la toponímia arribi a tothom de forma didàctica però amb rigor; i que la transmissió es faci amb les sensibilitats i amb els mitjans d'avui. Fer-ho és limitar-se a fer justícia i retornar a la població allò que és seu: les paraules. Sobretot aquelles paraules que ens vinculen estretament al nostre territori, és a dir, els *mots amb arrels*.

ANNEX. SELECCIÓ DE CONTINGUTS DE L'EXPOSICIÓ

En aquest apartat reproduïm una selecció de textos de l'exposició. És important tenir en compte que es tracta de fragments explicatius de caire més o menys genèric. No hi hem inclòs els peus de fotografia, que completen, amplien i obrin el camp d'aquestes informacions. Tampoc no hi reproduïm els llistats complementaris d'antropònims, microtopònims, neotopònims, topònims traslladats i altres —que exemplifiquen aquests apartats—, ni tampoc les relacions de noms de lloc que il·lustren els estrats històrics distints de la toponímia de Catalunya.

MOTS AMB ARRELS

Els noms de lloc ens parlen

Cada dia fem servir noms de lloc en les nostres converses. I ho fem sense preguntar-nos quin n'és l'origen i el significat. En canvi, els noms propis de lloc (que anomenem *topònims*) ens descriuen l'entorn i ens en contenen la història. S'han forjat al llarg de segles de relació amb el territori i retraten la geografia local d'una manera extraordinàriament gràfica i suggeridora.

Els mots que designen els nostres pobles, rius, muntanyes i racons de tota mena vénen de molt antic. Amaguen ressons preromans, llatins, germànics i àrabs. Són testimonis excepcionals de cultures remotes i reflecteixen la riquesa de la nostra llengua. Ens ofereixen claus precioses per desxifrar els escenaris del passat, però també per entendre la fesomia dels paisatges d'avui.

Els noms de lloc són *mots amb arrels*. Us convidem a conèixer i a preservar aquest ric patrimoni lingüístic i cultural.

ADVERTIMENTS PREVIS

— Els topònims de la Vall d'Aran corresponen a la llengua occitana, en la seva variant gascona aragonesa.

— Els topònims de les altres quaranta comarques de Catalunya pertanyen a la llengua catalana, el domini lingüístic de la qual compartim amb les Illes Balears, el País Valencià, la Franja de Ponent, la Catalunya del Nord, Andorra i l'Alguer.

— La majoria de topònims que apareixen en aquesta publicació correspon a noms de municipis, segons les informacions toponímiques i etimològiques que proporciona el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, editat el 2003 per la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans.

— Les explicacions etimològiques dels topònims (sobre l'origen) es fonamenten principalment en la documentació històrica que s'ha pogut trobar. Tanmateix, són moltíssims els noms de lloc de Catalunya dels quals encara no coneixem amb certesa la procedència ni el significat.

LA TOPONÍMIA... ÉS UNA CIÈNCIA

Què estudia la toponímia?

La toponímia estudia els noms propis de muntanyes, valls i altres accidents del relleu; rius, torrents, estanys i fonts; accidents costaners i marítics; nuclis de població, cases isolades; etc. Els descobreix, els registra, els classifica, en cerca l'origen i l'evolució, n'aclareix el significat inicial i, finalment, en regula l'ús correcte, tant oral com escrit. Cal tenir en compte que la forma real d'un topònim és la seva expressió oral. Els noms de lloc s'han generat parlant i així s'han transmès i modificat al llarg dels segles. Tanmateix, les formes escrites (antigues i modernes) també són objecte d'estudi de la toponímia.

Per a què serveix la toponímia?

L'estudi dels noms de lloc i del seu origen ofereix pistes inestimables en l'estudi de l'evolució de la llengua i de l'entorn. Gràcies a la naturalesa conservadora dels topònims podem conèixer una mica més com era el nostre país en altres temps: vegetació antiga, animals desapareguts, oficis tradicionals, creences oblidades. Per exemple, el topònim *l'Estany*, del Bages, ens delata la presència antiga d'una llacuna en aquest indret. Un altre cas: gràcies a la toponímia coneixem l'extensió antiga de l'article salat (*es, sa, es, ses*), que va quedar fossilitzat en topònims nombrosos (per exemple, *Sant Llorenç Savall*, del Vallès Occidental). A més, la toponímia moderna constitueix un servei cartogràfic i lingüístic per a la població, ja que estableix la localització exacta i la grafia correcta dels noms de lloc.

La toponímia no és fàcil

Cal dir que en l'estudi dels noms de lloc —i especialment del seu origen (etimologia)— es trepitja un terreny relliscós. En casos nombrosos hi ha poques certeses i el camp per a les hipòtesis és molt ampli. De vegades, fins i tot es fa difícil aclarir quin és el veritable nom d'un lloc, especialment en indrets molt locals (microtoponímia), on hi sol haver més d'una designació per a un punt mateix, segons la persona que informa.

Transparència i opacitat

Hi ha topònims que delaten el seu origen; per exemple, *Montalt* (Maresme). Són els que anomenem *transparents*. Però n'hi ha molts que són d'origen incert perquè provenen de parles antigues que encara no coneixem prou bé o perquè no n'hem trobat referències escrites prou aclaridores. Són els topònims més *opacs*.

Imaginació i ciència

La passió per conèixer l'origen dels noms de lloc obre el camp a la imaginació. Però el rigor científic obliga a cercar sempre la forma documentada més antiga i a estudiar l'evolució de cada mot dins les estretes vies que permeten les regles de la fonètica. També és fonamental conèixer bé la llengua de la qual prové cada topònim (llatí, àrab, etc.) i tenir en compte que cada cas és diferent (un mateix topònim pot tenir orígens diversos quan es repeteix a més d'un lloc).

LA TOPONÍMIA... VE D'ANTIC

Batejar l'entorn

La necessitat de crear noms propis per parlar d'indrets concrets (*la muntanya de la Guineu, la vall dels Oms, el riu Blanc, la cova d'en Tal*) s'imposa sobretot a partir del neolític, quan els pobles deixen el nomadisme i fixen la seva residència. Més endavant, en temps dels romans i durant l'edat mitjana, l'ocupació creixent del territori condueix a la necessitat de donar nom a més i més llocs. El resultat final és un cabal gairebé infinit de noms propis per referir-se als mil i un racons del país. Les immigracions i repoblacions successives per pobles de llengües distintes provoquen modificacions notables en alguns topònims (el riu *Revardit* era *Rivo David* al segle XI), mentre d'altres es mantenen intactes durant segles (*Tavertet* era igual al segle X).

Els topònims de Catalunya pertanyen a la llengua catalana (a l'occitana a la Vall d'Aran), però són fruit d'una suma de llengües que, al llarg dels segles, han deixat una petjada a casa nostra.

Topònims d'origen català i aranès

Són els noms de lloc generats des de la formació de la llengua. La majoria són d'origen medieval i en trobem a totes les comarques. Són els més transparents, és a dir, els més entenedors per als parlants. N'hi ha molts que corresponen a mots comuns de la llengua actual (per exemple, *Montnegre*). De vegades costa una mica reconèixer-los perquè han sofert modificacions (*Castellví*, de *Castellvill*, 'vell') o aglutinacions (*Matadepera*, de 'mata de pedra'), perquè contenen l'antic article salat (*Sant Llorenç Savall*, 'la vall') o perquè es tracta de mots que avui ja no fem servir (*la Guingueta*: 'la cantina'; *Esplugues*: 'coves').

Topònims d'origen àrab

Corresponen als noms de lloc generats en llengua àrab entre els segles VIII i XII. Els trobem sobretot a l'anomenada *Catalunya Nova* (del riu Llobregat cap al sud i cap al ponent), on la cultura i la llengua musulmanes romangueren durant més temps. Molts d'aquests topònims han incorporat elements que els *catalanitzen*, com *Sudanell*, que prové de *suda* (que vol dir 'presa, resclosa', en àrab), al qual s'ha afegit el diminutiu català *-ell*.

Topònims d'origen germànic

Es tracta de noms de lloc formats sobretot arran de l'arribada de pobles centreeuropeus que s'establiren al nostre país en temps de Carlemany (segles IX i X). Corresponen majoritàriament a noms de persones repobladores, en llengües germàniques. Molts han estat notablement transformats (per exemple, Campdevàrol, que ve de *Campo de Avandali*, nom de persona).

Topònims d'origen llatí

Hi ha qui diu que, al segle XXI, encara parlem en llatí. De fet, el català en prové de forma directa. Per això, moltes vegades es fa difícil distingir si un topònim és veritablement llatí o, simplement, català. Generalment, se l'adscriu a una determinada procedència segons el moment històric en què s'ha encunyat. Per tant, només serien pròpiament llatins els noms de lloc creats en temps de la dominació romana o, almenys, abans de la formació de la llengua catalana. En trobem a totes les comarques de Catalunya.

Topònims d'origen preromà

Aquesta és la part més obscura de la nostra toponímia, a causa de la manca de coneixements que tenim de les llengües que es parlaven al nostre país abans de l'arribada dels romans. Hi ha topònims que procedeixen de llengües indoeuropees (especialment celtes, però també el grec), una gran família que inclou les llengües romàniques. D'altres provenen de llengües preindoeuropees —encara més remotes— com la ibèrica i les llengües pirinèniques que potser estan relacionades amb el basc antic. La majoria són topònims d'origen incert i de gran opacitat. En trobem sobretot a les comarques dels Pirineus, on la romanització fou més feble, fet que n'ha permès la permanència durant mil·lennis.

LA TOPONÍMIA NO TÉ FRONTERES

Topònims viatgers

Quan els pobles conquereixen i repoblen altres terres, tenen una certa tendència a posar

noms enyorats als enclavaments de població nous que ocupen o funden. D'altra banda, la població autòctona sol designar els nuclis habitats pels nouvinguts amb noms que parlen de la seva procedència forastera. És per això que sobre els mapes —si ens hi fixem bé— sovint trobem topònims *repetits*. Són els topònims viatgers.

Mudances dins el barri

La majoria dels topònims traslladats dins el mateix domini lingüístic del català corresponen a nuclis nous repoblats per cristians en terres de domini musulmà, a l'edat mitjana. La direcció nord-sud i est-oest de la repoblació medieval a Catalunya fa que, quan trobem un topònim repetit, el de la *Catalunya Nova* sigui més recent que l'homònim de la *Catalunya Vella*. Els exemples triats són de comarques de Catalunya, però hem de tenir present que on podem trobar més topònims traslladats és en les terres balears i les valencianes.

Importar topònims

Catalunya, des d'èpoques remotes, ha estat lloc de pas i d'acollida. Els nouvinguts, que en moments històrics diferents s'han instal·lat a casa nostra, ens han deixat la seva influència cultural i lingüística i, amb aquesta, alguns topònims importats. En trobem molts de la Gàl·lia, regió d'on procedien molts dels repobladors medievals del nostre país.

Exportar topònims

Els catalans, en moments diferents de la nostra història, també hem estat conqueridors i emigrants. I, quan hem sortit de viatge, ens hem endut topònims del nostre país i els hem repartit per terres properes, però també arreu del món. Per exemple, podem trobar els topònims *Barcelona* i *Barceloneta* a trenta-cinc indrets dels cinc continents.

LA TOPONÍMIA... EN PERILL

Un patrimoni valuós

Avui el nostre corpus toponímic —entès com el conjunt dels noms de lloc— està en situació de fragilitat. La desvinculació del medi rural i la indiferència que de vegades demostrem envers la nostra llengua, el fan trontollar innecessàriament. Aquesta fragilitat no es pot desvincular de les amenaces que planen sobre una llengua minoritzada com la nostra, ni tampoc de les agressions al territori. Fer reviure la toponímia és recuperar, alhora, la natura i la llengua.

Cal fer front a la mundialització cultural amb l'autoafirmació; a la despersonalització, amb la reivindicació del que ens és propi. La toponímia és un patrimoni cultural intangible però de gran valor, i ens concerneix a tots.

Toponímia i dictadures

Tots els règims autoritaris han alterat la toponímia en les àrees lingüístiques on es parlava una llengua diferent de l'oficial. Es tracta d'un hàbit que podem detectar en imperis tan antics com el romà. Al segle XX, els règims nazi, soviètic i franquista van ser exponents clars d'aquesta política *toponimicida*. La castellanització fonètica i ortogràfica de molts topònims del nostre país fa que avui se'ns faci difícil reconèixer-los en mapes de fa només una cinquantena d'anys.

La toponímia nova

El nostre país es transforma, i cal donar nom a realitats territorials noves: agrupacions de municipis, urbanitzacions, àrees turístiques, zones comercials i d'oci, etc. Per designar-les creem els neotopònims.

Entre l'exotisme i la banalitat

Els neotopònims més pintorescos i inadequats els trobem sobretot en urbanitzacions de segona residència i indrets turístics costaners.

La toponímia petita

El conjunt de noms propis d'indrets molt locals (fonts, torrents petits, roques singulars, coves, partides de terra, cases, etc.) rep el nom de *microtoponímia*. Es tracta d'un cabal de mots que guarden l'olor antiga de la terra i on podem trobar una riquesa expressiva extraordinària que ens parla d'esdeveniments passats, de personatges desapareguts, de llegendes, de plantes i d'animals d'altres temps, etc.

N'hi ha molts que ni tan sols surten als mapes i només romanen en la memòria dels vells pagesos, pastors i pescadors. La uniformització del territori i l'abandó rural aboquen aquestes paraules al destí de l'oblit. I, tanmateix, es tracta de la part més gran, més enigmàtica —i més inexplorada— de la nostra toponímia.

ELS NOMS DE LLOC ENS PARLEN DE...

Panoràmiques i colors

Els topònims —que reflecteixen percepcions antigues de l'entorn— retraten els nostres paisatges amb una sensibilitat primitiva i pragmàtica, amb ingredients estètics com la visualitat i els colors més primaris. Podríem afirmar que alguns noms de lloc foren

les primeres postals. Hi podem apreciar, per exemple, panoràmiques amples, sovint relacionades amb punts de vigilància: *Bellaguarda*, *Miralcamp*, *Bellver de Cerdanya* (forma medieval de ‘bell veure’) i *Sant Aniol de Finestres* (en el sentit de ‘miradors’). Hi observem també —com en la paleta d’un pintor paisatgista— la gamma cromàtica del nostre entorn. El negre se’ns apareix a *Riner* (antigament, *Rivo Nigro*, ‘riu negre’). El blanc destaca a *Alp* (d’ALBU, ‘blanc’ en llatí), *Gualba* (antigament *Agua alba*), *Querulbs* (‘quers albs’ o ‘roques blanques’) i *Montblanc*. El vermell compareix al *Masroig*, *Mont-roig del Camp*, *Riba-roja d’Ebre*, *Torroja* i *Rubí* (antigament *Rivo Rubeo* o ‘riu roig’). I el verd brosta a *Puigverd* i *Vilaverd*.

Muntanyes i roques

La muntanya constitueix un dels elements més visibles del paisatge. Juntament amb la seva essència —la roca— ha inspirat un bon nombre de topònims. Els noms dels nostres pobles, per exemple, ens parlen de muntanyes de totes mides: *Montmajor*, *Montmany* (‘magne’, ‘gran’), *Puiggròs*, *Pujalt*, *Sobremunt* i *Muntanyola*. Muntanyes de formes diverses: *Montagut*, *Foradada* i *Peramola* (‘pedra en forma de mola’). Acollidores: *Sant Hilari Sacalm* (de ‘la calma o altiplà’). Inhòspites: *Montclús* (‘tancat’), *Montesquiu* (‘difícil’). De vegades es tracta de noms que ens conviden a descobrir una identitat muntanyenca que ja no reconeixem fàcilment: *Alpens* (‘els penys, els penyals’), *Capolat* (‘tallat, penya-segat’), *Perelló* (derivat de ‘pedra’), *Queralt* i *Querol* (derivats de *quer*, ‘roca’), *Rupit* (potser del llatí RUPES, ‘roca’) i *els Torms* (‘tossals’).

Valls i planes

En aquest país abrupte, les valls i planes han estat els refugis ancestrals de la nostra gent. Des de temps molt reculats, han ofert indrets acollidors i han esdevingut hàbitats preferents. Les persones hi hem trobat recer, aigua, terra fèrtil i terrenys plans per edificar-hi els habitatges. Les valls i planes, nombroses i variades, inspiren noms de pobles diversos: *la Coma*, *el Pla de Santa Maria*, *les Planes d’Hostoles*, *la Riba*, *Ribes de Freser*, *Sant Cebrià de Vallalta*, *Terrassa* (‘àrea de terreny pla’) i *Valls*.

La mar

La mar, en contacte amb la terra, forma aquesta línia atzarosa que anomenem *costa*. Cales, penya-segats, platges i ports naturals han inspirat el nom de pobles costaners diversos. Els topònims *Palamós* i *Pals* ens recorden els *palus* o ‘aiguamolls’ (actuals o antics) del nostre litoral. Els canyars o canyets, propis dels ambients costaners inundats, són presents als noms d’*Alcanar* i de *Canet de Mar*. D’altra banda, també hi ha topònims litorals que s’inspiren en les feines de la mar, com l’*Almadrava* (un art tradicional de pesca de la tonyina) i *Calafat* (l’ofici antic d’impermeabilitzar les barques de fusta).

L'aigua

L'aigua resulta determinant en la configuració del paisatge. Són molts els noms de lloc que ens parlen d'aquest líquid vital en qualsevol de les seves formes. En primer lloc, tenim el riu o la riera: *Riubregós* ('fangós', probablement), *Dosrius*, *Duesaigües* (llocs de confluència), *Flix* (pel gran *flexus* o meandre que hi fa l'Ebre), *Gualta* (AQUA ALTA o 'riu alt', en llatí) i *Igualada* (AQUA LATA, és a dir, 'aigua (riu) ampla'); *Gavet* i *Ivars* provenen probablement del concepte 'riu', expressat en dues llengües preromanes. També les fonts són rellevants a l'hora de batejar pobles: *Aiguaviva*, *Capafonts*, *Fontcoberta*, *Fondarella*, *Fontanilles*, *Fonteta*, *Font-rubí* i *Sant Joan les Fonts*. Els aprofitaments tradicionals de l'aigua han donat lloc a: *el Poal* (derivat de *pou*), *les Preses* ('rescloses'), *Sallent* ('salt d'aigua'), *la Secuïta* (potser derivat de *sèquia*) i *la Sènia* (de l'àrab *sanija*, que vol dir 'sínia').

La vegetació

La vegetació natural ha inspirat una infinitat de noms de lloc, en un país com el nostre, tan ric en ecosistemes. El bosc, amb la seva varietat de formacions forestals i d'arbres diversos, pren el protagonisme: *la Garriga*, *la Selva*, *el Brull* (potser relacionat amb *brolla*), *Llanars* (derivat plural de *landa*, un mot d'origen cèltic), *Matadepera* (que correspon a *mata de pedra* o 'vegetació de la roca'), *Salt* (del llatí SALTUS, 'pasturatge o bosc'), *el Rourell*, *Sant Esteve Sesrovires* (de 'les roviures' o 'rouredes'), *la Nou*, *Ripoll* ('riu de pollanques'), *Saldes* (de 'salzes'), *Pineda*, *l'Arboç*, *Lloret (de Mar)* (de 'llorer'), *Ullastrell*, *el Bruc*, *Esparriguera* i *Ginestar*. També les plantes més humils hi tenen un lloc: *Folgueroles* (derivat de 'falgueres'), *la Jonquera*, *Cardós* (de 'card'), *Fonollosa*, *Prades*, *Margalef* (de *marg*, 'prat' en àrab) i *Lillet* ('camp de lliris'). Fins i tot trobem topònims sobre la manca de vegetació: *Mont-ras* i *Puigpelat*. Però cal tenir en compte que, de vegades, aquests topònims no ens parlen de la flora actual, sinó de la que hi havia a l'indret quan va ser *batejat*, potser fa un bon grapat de segles.

Els animals

Els animals tenen un lloc destacat en les denominacions geogràfiques de Catalunya. És sabut que sovint els topònims ens parlen de temps passats més que de l'actualitat. També en el cas de la fauna. El llop i el cérvol fa temps que s'extingiren a les nostres terres, però el seu record ha quedat imprès al mapa: *Cantallops*, *Llobera* i *Cervera*. Entre els animals silvestres d'avui, hi destaquen alguns ocells: *Corbera d'Ebre*, *Soriguera* i *Tordera* (probablement per la presència de corbs, xoriguers i tords, respectivament). L'especialització ramadera de cada indret també ha quedat reflectida a la toponímia: *Bovera*, *Tornabous*, *Vacarisses*, *Vilanova d'Escornalbou*, *Cabra del Camp*, *Cabrera*, *Cabrils*, *Porqueres*, *Sant Andreu de Palomar*, *Castelldans* ('castell d'ases'), *Viladasens* ('vila d'àsens' o ases), *Vilademuls*, *Viladecavalls* i *Viladecans* (si bé en alguns d'aquests casos hi ha altres hipòtesis). Noms com *l'Armentera*, *Bordils* i *la Granja d'Escarp* ens parlen d'espais per al bestiar. Finalment, la nota més dolça

la posen els topònims que fan referència al conreu de la mel: *Vilabella* (antigament, *Villam Abella*), *Piera* (del llatí APIARIA, ‘abellar’) i *Arnes* (‘bucs o ruscs d’abelles’).

Les persones

Els topònims que tenen l’origen en els noms de persona (*antropònims*) són extraordinàriament nombrosos a Catalunya. Ens parlen poc del paisatge al qual estan lligats, però són interessants des del punt de vista històric. Molts d’ells s’originaren en episodis de repoblació (sobretot, la colonització romana, les invasions germàniques medievals i la reconquesta cristiana). Indiquen fundació, propietat, usdefruit o domini militar d’un indret (generalment una població) per part de persones el nom de les quals hi ha quedat lligat. Entre els noms de lloc que deriven d’antropònims trobem llinatges familiars, noms de grups ètnics, alguns *fills de i*, sobretot, noms d’home. Els de dona queden relegats a la microtoponímia (noms de masia, per exemple).

Pagesia i conreus

L’agricultura, al llarg dels segles, ha deixat marques inesborrables en el territori i en la toponímia. Entre els noms de pobles, trobem camps de mides i formes diverses: *Campllong* (‘llarg’), *Camprodon* (‘rodó’), *Sant Miquel de Campmajor*, *Campelles*, *Campins* i *Pacs del Penedès* (potser del llatí PAGUS, ‘pagesies, vilatges’). N’hi ha de relacionats amb el conreu de farratges i cereals: *Freginals* (probablement del llatí FARRAGINALES, ‘camps de farratge’), *la Granada*, *Granera*, *Granollers* (aquests tres derivats de *gra*), *Ordis* (probablement relacionat amb aquest cereal), *les Pallargues* (potser en el sentit de ‘pallers’), *Sant Feliu de Pallerols* (‘els pallers petits’), *Òrrius* i *Sitges* (aquests dos relacionats amb l’emmagatzematge del gra). En un país mediterrani com el nostre no hi podien mancar les referències a l’olivera: *Montoliu de Segarra*, *Olius*, *Olivella*, *Solivella* i *Aitona* (probablement de l’àrab *zāituna*, ‘oliva’). Del conreu de fruites se’n deriven: *Vinyols*, *l’Ametlla del Vallès*, *les Avellanes*, *Maçanet* (derivat del llatí MATTIANA, ‘poma’), *Móra d’Ebre* (per la morera negra) i *Savallà del Comtat* (antigament *ipso Avellano*, ‘s’avellaner’). S’inspiren en l’agricultura de reguiu: *Horta*, *Horta de Sant Joan*, *Hortoneda*, *la Parròquia d’Hortó*, *Sant Llorenç d’Hortons*, *Sant Vicenç dels Horts* i *Sant Climent Sescebes*. I, finalment, cal destacar alguns topònims que ens recorden la importància del lli en l’agricultura del passat: *Llinars del Vallès*, *Rellinars* i potser *Linyola*.

Eines i feines

Les indústries tradicionals —amb les seves eines— constitueixen també una font d’inspiració important en la creació de topònims, en un territori de gent treballadora. N’hi ha que ens parlen de la fabricació del vi, com *Cubelles* (del ‘cup de trepitjar raïm, tina’) i potser *Cubells* i *Botarell*; però també de moltes altres activitats: *Fornells de la Selva* (derivat

de *forn*, probablement de terrissa), *Sant Andreu de Llavaneres* (antigament, *Levandarias*, del llatí *lavare*, ‘rentar’, potser per l’existència de safareigs) i *Vidreteres* (antigament *Vitrariis*, probablement en el sentit de ‘forns de vidre’). Els molins eren indrets rellevants en la vida d’altre temps: *Monells*, *Molins de Rei* i *Ulldemolins*. La mineria també ha fet un forat en la toponímia: *l’Argentera*, *Farrera* (‘mina de ferro’), *Gerri de la Sal* (per les salines de la població) i *Santpedor* (*Sant Pere d’Or*). Mereixen una menció especial els topònims que constitueixen metàfores d’eines a partir de la forma singular de l’indret que designen (per exemple, *el Pedraforca*).

Camins, ponts i comerç

La mobilitat tradicional de les persones sobre el territori constitueix un fenomen geogràfic de gran rellevància que la toponímia recull. Per exemple, en els noms de població que ens parlen de camins: *Cruïlles* (‘encreuaments’), *la Portella* (lloc de pas estret), *Tírvia* (del llatí TRIVIA, ‘tres vies’) i *Vilanova del Camí* (en el camí ral de Barcelona). Les aturades i fites també han inspirat topònims: *la Beguda*, *Estaon* (del llatí STATIONE, ‘lloc de parada’), *Quart* (que es troba a ‘quatre’ milles de la ciutat de Girona) i *Térmens* (del llatí TERMINU, ‘límit, fita’, en el camí de Lleida a Balaguer). Els hostals i tavernes sempre han estat indrets a tenir en compte: *l’Ampolla* (nom d’un hostal antic), *la Guingueta d’Àneu* (*guingueta*, en català, vol dir ‘taverna’), *l’Hospitalet de l’Infant* (per un hostal antic fundat el 1344 per l’infant Pere, comte de Prades), *l’Hospitalet de Llobregat* (‘hostal petit’), *els Hostalets de Pierola*, *Hostalric* i *Tavèrnoles*. Els rius només es podien travessar per punts concrets: *el Pont de Bar*, *Pont de Molins*, *el Pont de Suert*, *Pontils*, *Pontons*, *Pontós*, *Ponts*, *Sant Andreu de la Barca* i *Vilanova de la Barca*. El comerç és una activitat estretament relacionada amb els camins i que també ha deixat topònims: *Empúries* (del grec *emporion*, que vol dir ‘empori’ o ‘centre comercial a l’estranger’) i *el Montmell* (de *Monte Macellum* o ‘muntanya del mercat o de la carnisseria’).

Cases i viles

Molts noms de població fan referència a edificacions diverses —i a les seves aglomeracions— que sovint en foren el nucli originari. En primer lloc, destaquem les construccions petites: *Es Bòrdes* (les *bordes* són cabanes pròpies dels Pirineus), *les Borges del Camp* i *les Borges Blanques* (*borja*, en català, designa una ‘caseta de pedra sense porta característica de les vinyes’), *Cabanabona*, *Cabanelles*, *Cabanes*, *les Cabanyes*, *Pardines* (potser del llatí PARIETINAS, ‘de parets’) i *Parets del Vallès* (probablement té relació amb ruïnes antigues). Fan referència a masies i cases: *Caseres*, *les Corts* (en el sentit antic de ‘masies’), *el Masnou*, *la Masó* (del llatí MANSIONE, ‘mansió’) i *Sales de Llierca* (*sala* vol dir ‘casa senyorial d’una sola habitació gran’). Ens parlen de llogarets: *l’Aldea*, *Alfara de Carles*, (*Alfara* prové de l’àrab *al-hara*, ‘el llogaret’), *Castellbell* i *el Vilar* (*el Vilar*, en el sentit de ‘llogaret o veïnat’), *Setcases* (potser en el sentit de ‘cases diverses’), *Terrades* (potser ‘cases amb terrat’) i *Vic* (del llatí VICU, que vol dir ‘raval’ o barri, en aquest cas de la ciutat preromana

d'Osona). Al·ludeixen a viles i pobles: *Viabrea* (antigament *Vilabrega*, que sembla compost de *vila* i *brega*, potser en el sentit de 'vila trencada'), *Vielha* (probablement del llatí *VILA VETULA*, 'vila vella'), *Vilada* (antigament *Villalata*, 'vila ampla'), *Vilallonga* ('vila llarga') i *Vilagrassa* (és a dir 'vila rica').

La defensa i la guaita

La guerra ha estat sempre una amenaça greu. Calia fer-se forts i anar alerta! La construcció de castells, torres i fortificacions de tota mena en llocs alterosos ha estat necessària en temps de conflictes. Molts topònims recullen aquesta realitat que esquitxa el territori, especialment en terres que històricament han estat frontereres. N'hi ha molts que inclouen les paraules *castell*, *torre* (o la forma antiga *tor*) i *torruella* ('torreta'). D'entre els *palau* ('casal fortificat'), n'hi ha que integren el nom d'un propietari antic: *Parlavà* (antigament, *Palacio Ravano*) i *Palafrugell* (antigament, *Palacio Frugelli*). Però n'hi ha més: *el Catllar* (de 'castellar'), *Guàrdia de Noguera* ('lloc de vigilància'), *Guardiola de Berguedà*, *la Roca del Vallès* ('roca fortificada'), *València d'Àneu* (de *VALENTIA*, que en llatí vol dir 'força, vigor', aplicat a un castell), *Miralles* ('lloc de guaita') i *Almenar* (de l'àrab *al-menar*, que vol dir 'talaia per fer alimares' o fogueres de senyals).

Poder i privilegis

El poder, en totes les seves formes, contribueix de manera gens menyspreable a la configuració del territori i, també, a la forma de referir-s'hi. Així és avui i així ha estat en temps antics. Molts dels nostres topònims ens recorden les relacions feudals de domini i submissió, característiques de l'edat mitjana. Són noms de lloc que ens parlen del poder dels reis: *Molins de Rei*, *Mont-ral*, *els Prats de Rei*, *Puigreig* ('puig del rei') i *Sarral* ('sa reial'). Del poder dels nobles: *la Baronia de Rialb*, *Sant Jaume dels Domenys* (del llatí *DOMINIUS*, 'domini senyorial'). Del poder de l'Església: *la Bisbal*, *Castellbisbal* i *el Priorat*. Enmig de tanta dominació, a algunes poblacions se'ls concedien certs privilegis: *les Franqueses del Vallès*, *la Pobla de Claramunt* (i les altres *Pobla*), *Vilafranca del Penedès* i *Salou* (probablement de *s'alou*, amb l'antic article *salat*, en el sentit de 'terra lliure d'impostos').

Religions i creences

A través dels segles, hi ha una continuïtat espiritual sobre el territori, que es manifesta de formes distintes —és a dir, a través de religions diferents— però sovint sobre els mateixos indrets, que són objecte de divinització una i altra vegada. L'espiritualitat antiga es pot detectar en topònims com *Arcavell* (potser en relació amb una *arca* o monument funerari prehistòric) i *Madremanya* (del llatí *MATER MAGNA*, la deessa Cibebe dels romans). *Sant Carles de la Ràpita* ens recorda el pas medieval de l'islam (*Ràpita* prové de l'àrab *rabita* o 'ermitatge musulmà') i, a la vegada, ens introdueix al món dels topònims cristians, la majoria

dels quals són dedicats a sants i a santes. Són els *hagiotopònims*, molt estesos al nostre país, alguns dels quals no ho semblen: *Sentmenat* (per sant Menna) i *Senterada* (antiga *Sancta Grata*). Però els topònims que ens parlen de la religió cristiana són variats: *la Cellera de Ter* (en el sentit de 'sagrera' o terreny sagrat que envoltava les esglésies), *Ermedans* ('ermitans'), *Gràcia* (pel nom d'un convent dedicat a Santa Maria de Gràcia), *Monistrol* (antigament, *Monasteriolo*, diminutiu de 'monestir'), *Sant Martí Sesgueioles* ('ses esgleioles'), *Seròs* (probablement del llatí medieval SORORES, 'germanes'), *Vallbona de les Monges* (aquests dos en relació amb monestirs femenins) i *Verges* (referit potser a unes santes).

MARINES I GARRIGUES A MALLORCA, GEOGRAFIA DE DOS GENÈRICS TOPONÍMICS¹

Antoni Ordinas Garau, Miquel Grimalt Gelabert i Joan Caldentey Brunet

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

Un dels trets més notoris paisatgístics del nostre territori és la presència de formacions arbustives que reben diverses denominacions, entre les més esteses es troben *marina* i *garriga*. Tot seguit s'analitzen algunes diferències i similituds existents entre ambdós termes a Mallorca a partir de l'anàlisi de la seva distribució geogràfica. Tots dos mots s'utilitzen per definir indrets ocupats per vegetació de port arbustiu però el repartiment sobre el territori d'aquests dos genèrics i els aspectes biogeogràfics associats suggereixen diferències entre ells, el que implica que descriuen paisatges distints.

ELS GENÈRICS MARINA I GARRIGA

A Mallorca s'observa com dins del llenguatge oral en algunes contrades *marina* i *garriga* s'utilitzen com a sinònims, en tant que a d'altres indrets només s'empra una de les dues formes, finalment queda un nombre –reduït– de parlants que els discriminen. El Diccionari Català Valencià Balear en definir-los no deixa clara la seva distinció entre un i altre:

- **Garriga:** *Terreny no conrat on creixen espontàniament mates i arbusts de poca alçada, d'extensió gran i normalment sense tancar de paret* (DCVB).
- **Marina:** *Garriga, extensió de terra inculta, generalment poblada per mates i arbusts* (DCVB).

La lectura d'aquestes entrades del diccionari mostren, que al manco en ploma dels redactors de l'obra, no queden clares les diferències, a més de tractar-se de dues definicions força laxes. En el fons, l'únic que queda ben palès és l'absència de cultius.

Tampoc no aporta gaire més clarícies el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, quan afirma:

- **Garriga:** *Matollar dens de garric o d'arbustos semblants, de fulla plana, petita i dura, persistent tot l'any.*

¹ Aquest article forma part del projecte *Atlas fitotoponímic de les Illes Balears*, finançat per la Càtedra Alcover-Moll-Vilangómez.

- **Marina:** *A les illes Balears, màquia.*

En aquest cas, la definició de garriga és força acotada a un tipus d'espècies, en tant que la de marina es fa sinònim d'un terme dialectal balearic per referir-se a qualsevol formació vegetal arbustiva.

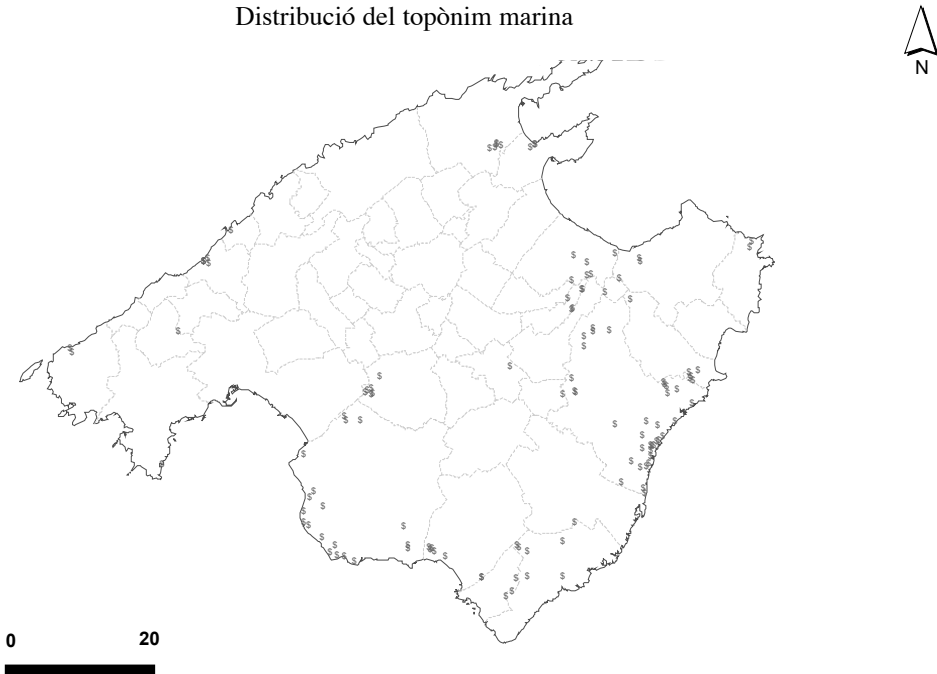
Potser l'estudi de la localització sobre el territori dels topònims que en fan al·lusió ja sigui de manera directa o indirecta, pugui ajudar a aclarir aquesta possible sinonímia, més quan sobre el mapa es poden establir lligams entre topònims i característiques del subjacents del medi, com són la litologia aflorant o la biota.

LA DISTRIBUCIÓ DE GARRIGUES I MARINES A MALLORCA

La base de dades de la qual parteix aquest estudi és el recull toponímic adjunt al Mapa Topogràfic Balear (MTB) a escala 1:5000 realitzat mitjançant treball de camp, i per diversos informadors, a principis dels anys 90. Després de la recerca exhaustiva als fulls cartogràfics en el conjunt de Mallorca s'han registrat 145 noms de lloc que duen el genèric *marina* i 110 en què s'al·ludeix a *garriga*.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DELS GENÈRICS

Distribució del topònim marina

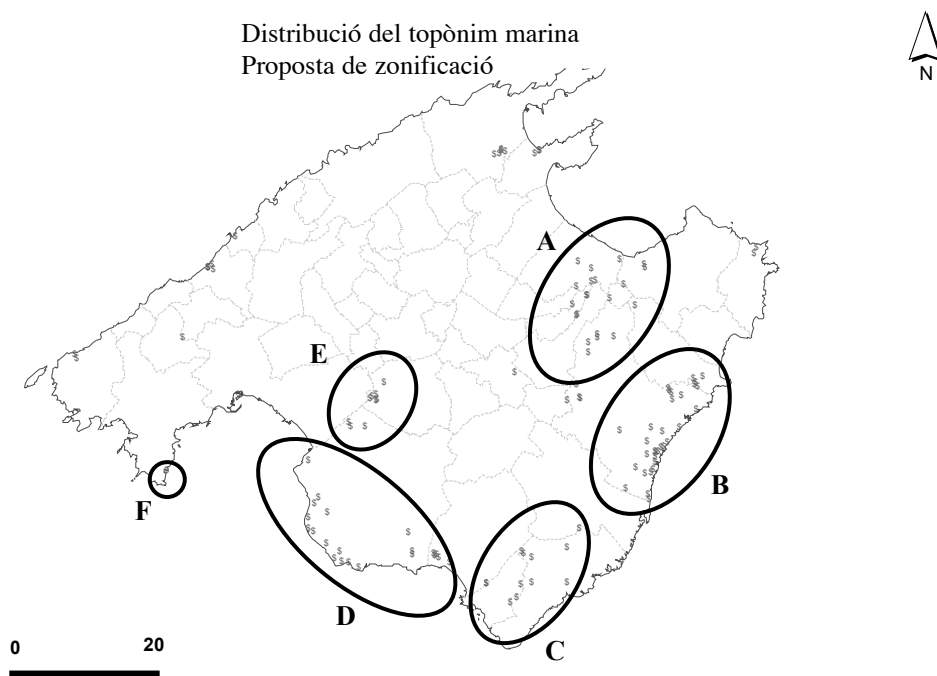

El mapa 1, referit al repartiment dels topònims amb presència del terme marina, mostra una distribució clarament concentrada al migjorn i llevant de l'illa i amb una preferència pels territoris no massa allunyats de la línia de costa, tot i que no manquen uns pocs exemples que –ateses les dimensions de l'illa– són qualificables d'interiors, particularment els situats als termes d'Algaida, Vilafranca, Sant Joan i oest de Manacor. Queden fora d'aquest esquema alguns exemples aïllats distribuïts pel litoral de la Serra de Tramuntana i el fons de la badia de Pollença.

Una anàlisi més detallada permet agrupar els topònims presents per proximitat geogràfica, en 5 conjunts, amb marcades afinitats físiques.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DELS GENÈRICS

Distribució del topònim marina
Proposta de zonificació

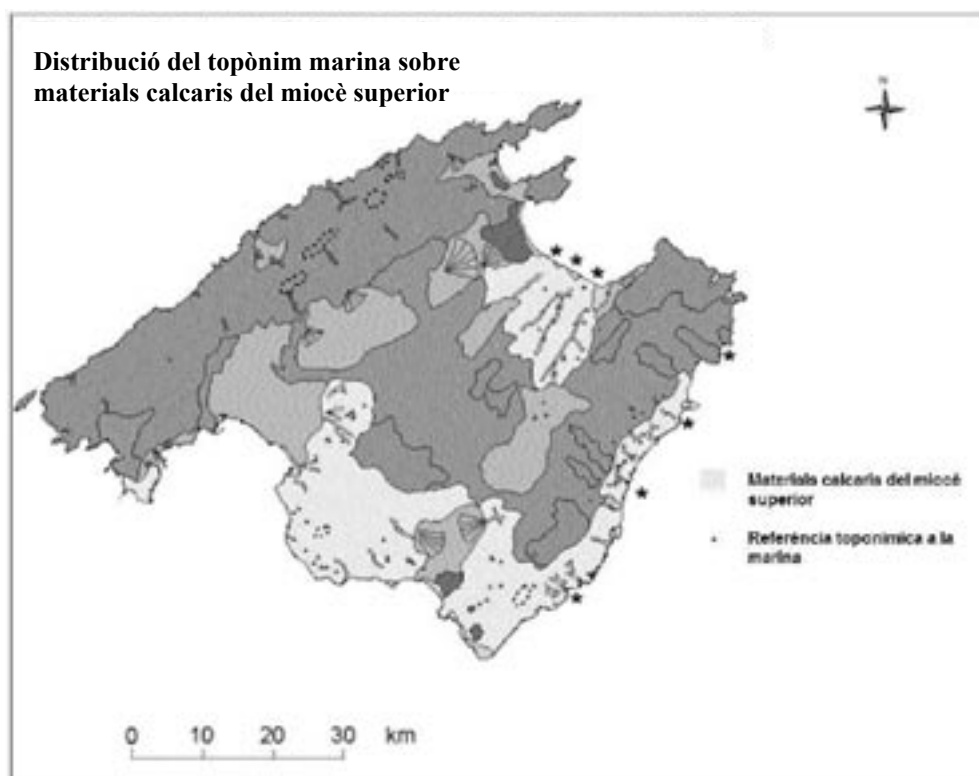

En línies generals, les referències a marina corresponen majoritàriament a les àrees de Mallorca amb vegetació d'ullastrar i amb un substrat calcarenític, amb unes connotacions paisatgístiques ben clares. L'observació del mapa 2 permet localitzar aquests espais:

- A- Coincideix amb la plataforma escullosa de la Marineta de Petra, que abasta la part oriental dels termes de Santa Margalida i de Maria de la Salut, així com el nord de les demarcacions d'Ariany i Petra, i l'oest dels municipis d'Artà, Sant Llorenç i Manacor .
- B- Es concentra a la línia litoral dels termes de Sant Llorenç i de Manacor. A l'igual que l'anterior correspon a una de les plataformes esculloses finimiocenes, en aquest cas l'anomenada Marina de Llevant, amb localització litoral i d'escassa amplària. Constitueix l'àrea de Mallorca amb una major densitat d'aquest topònim.

- C- Les demarcacions de Santanyí i ses Salines, que conformen una altra àrea de la mateixa formació geomorfològica, en aquest cas lleugerament inclinada cap al Migjorn.
- D- La part meridional del terme de Lluçmajor, coneguda com a sa Marina, que alguns consideren el paisatge més arquetípic de plataforma, que en aquest sector adquireix una màxima potència.
- E- El límit oriental del Pla de Palma, petita plataforma que connecta amb la de Lluçmajor. Visualment abasta l'esglaió poblat d'ullastrar que limita amb el Pla de Mallorca.
- F- L'extrem sud del terme de Calvià, constituït per la Marina de Cala Figuera, en aquest cas petita plataforma miocena situada a l'extrem sud de la Serra de Tramuntana.

Fora d'aquests conjunts apareixen uns pocs casos amb el topònim de marina, uns es localitzen al litoral de la Serra de Tramuntana (terme d'Andratx, Valldemossa i Deià), amb unes connotacions més de localització costanera que no de vegetació, ja que les espècies presents no corresponen a ullastrars.

La fidelitat de les marines a una litologia queda palesa amb l'observació del mapa 3 en què els topònims se situen sobre un esquema geomorfològic de l'illa. S'aprecia la pràctica coincidència de tots els punts de marina amb indrets de materials calcaris del miocè superior. Això no obstant, apareixen unes poques excepcions que a continuació es relaten:

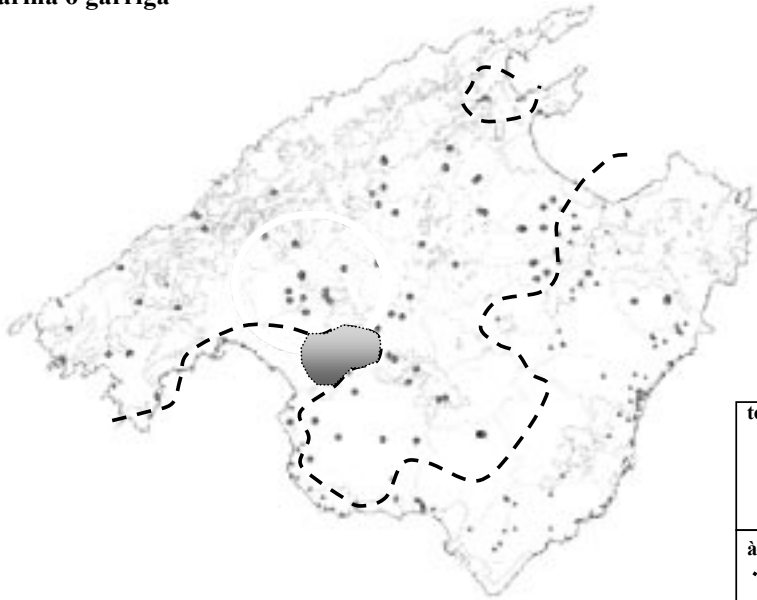
- l'escala del mapa geomorfològic és molt més petita que no aquella amb que s'han treballat els topònims i, per tant, hi ha tota una franja dels litorals de Manacor i Sant Llorenç on la coincidència no és perfecta, però en tot cas només atribuïble a la manca de detall del mapa de base.
- A l'oest del terme de Manacor i a Vilafranca apareixen dins una àrea considerada sedimentària i quaternària fins a tres exemples de marina, tots aquests (per exemple la Marina de Son Perot) són petits afloraments de material calcari miocè que passen desapercebuts a l'escala del mapa de materials utilitzat.
- Evidentment queden fora de l'esquema les repetidament referides excepcions localitzades a la Serra de Tramuntana.

GARRIGA VERSUS MARINA

L'anàlisi del mapa 4 en què se situen tots els topònims referits a ambdós termes permet establir una diferència territorial notòria amb evidències com:

- Existeix una «frontera» territorial que divideix l'illa amb dues àrees, on predominen el genèric garriga o marina, respectivament, i que segueix un eix aproximat de nord-est a sud-oest
- Les marines dins el seu àmbit de predomini manifesten una distribució areal i relacionada amb una base litològica. En canvi, les garrigues tenen una distribució grollerament uniforme, tret de les àrees muntanyoses septentrionals. A més, no manifesten cap vinculació amb el substrat, ja que se'n troben a calcarenites (Santa Maria/ Marratxí, Santa Margalida/Muro, interior de Lluçmajor), a relleus margocalcaris (Puig de Randa), a àrees margoses de peu de munt (Selva) i a àrees de relleus calcaris predominants (àrea sud-oest de la Serra de Tramuntana).
- Apareix un sol sector on, sembla que de manera indistinta, s'empren equitativament ambdós termes situats al límit oriental del Pla de Palma.
- Les garrigues mai són immediates al litoral, tret d'excepcions puntuals. On queda més clar aquest principi és al terme de Lluçmajor, en què sense cap diferència de vegetació ni de substrat, els ullastrars propers a la costa són anomenats marines, en tant que a l'interior se'ls coneix com a garrigues.

Límit entre zones on predomina marina o garriga

topònims	
▲	marina
●	garriga
àrees	
---	límit
●	transició

Un esbós de conclusió a la que s'arriba és una proposta d'una millora de les definicions llegides als diccionaris de referència en el següent sentit:

Garriga: espais interiors deshumanitzats on s'hi troben espècies tant arbustives com arbòries. A Mallorca no correspon a cap associació vegetal concreta –tot i que etimològicament el mot prové del garric o *Quercus Coccifera*–.

Marina: Terme utilitzat per anomenar a Mallorca els espais ocupats per ullastrars, preeminentment a indrets litorals i en àrees on el substrat correspon a plataformes calcàries miocenes. Es tracta, per tant, d'un terme descriptor de paisatge i no tant únicament d'una formació vegetal.

BIBLIOGRAFIA

GRIMALT GELABERT, M.; RODRÍGUEZ GOMILA, R. (2004): «El paisatge de Sant Llorenç des Cardassar a partir de la Fitotoponímia» a PLANISI GILI, H.; ROSSELLÓ GAIÀ, M. (coordinadores.) *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, pàg. 365-378.

GRIMALT GELABERT, M./ ORDINAS GARAU, A./ CALDENTY BRUNET, J. (2006): «El paisatge vegetal de Santa Maria del Camí a través de la fitotoponímia». V Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament de Santa Maria, pàg. 319-327.

ORDINAS GARAU, A.; GRIMALT GELABERT, M.; CALDENTY BRUNET, J. (2006): «La fitotoponímia com a element definidor del paisatge. El cas de Selva». A BASSA, R.; PLANISI, H. *XVIII Jornades d'Antroponímia i Toponímia*. Palma: Universitat de les Illes Balears, pàg. 109-121.

ORDINAS GARAU, A. (2001): *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Ed. Moll. Palma.

